

В. І. Леонова

ТЕХНОЛОГІЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ГУВЕРНЕРА

**Присвячено 200 – річчю
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**Державний заклад: «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»**
Південний науковий центр АПН України

В. І. Леонова

ТЕХНОЛОГІЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ГУВЕРНЕРА

Навчальний посібник

**Одеса
2017**

ББК 74.200.5
УДК 373.66+37.011.31
Л 47

Рекомендовано до друку вченою радою Державного закладу: «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Протокол № 1182/01 від 26.05.2017

Рецензенти:

Корнещук В. В., д. пед. н., професор, завідувач кафедри соціальної роботи та кадрового менеджменту ДЗ «Одеський національний політехнічний університет»;

Яворська Г. Х., д. пед. н., професор, Міжнародний гуманітарний університет м. Одеса.

Леонова В. І.

Л47 Технологія роботи соціального гувернера
: навч. посібн. / В. І. Леонова. – Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2017. С. 244.

У навчальному посібнику стисло подано основний зміст курсу «Технологія роботи соціального гувернера» згідно з чинною навчальною програмою. Матеріали посібника можуть бути використані під час аудиторного опрацювання курсу, а також для організації самостійної роботи студентів.

Видання адресоване студентам, гувернерам, батькам, викладачам, вихователям та усім, хто цікавиться питаннями домашнього навчання і виховання.

ББК 74.200.5
УДК 373.66+37.011.31
Л 47

Леонова В. І., 2017

ЗМІСТ

Вступ	5
Змістовий модуль I. «Гувернерство як соціально-педагогічне явище»...9	
<u>Тема 1.</u> Генезис і розвиток гувернерства як цілісної педагогічної системи...9	
<u>Тема 2.</u> Історико-педагогічний аналіз становлення інституту соціального гувернерства.....16	
<u>Тема 3.</u>Професійна характеристика соціального гувернера.....56	
Змістовий модуль II. «Організаційно-педагогічні засади підготовки соціального гувернера до роботи з вихованцями».....66	
<u>Тема 1.</u> Діагностика виховного потенціалу сім'ї.....66	
<u>Тема 2.</u> Завтосування потенціалу соціального середовища в організації освітньо-виховної діяльності гувернера. Алгоритм входження соціального гувернера в сім'ю.....74	
Змістовий модуль III. «Першооснови соціально-педагогічної роботи гувернера з різним контингентом вихованців і батьків».....79	
<u>Тема 1.</u>Психолого-педагогічні основи професійної діяльності соціального гувернера з дітьми з особливими потребами.....79	
<u>Тема 2.</u>Технології роботи соціального гувернера з вихованцями дошкільного віку.....90	
<u>Тема 3.</u> Наукові засади складання соціальним гувернером режиму дня вихованця.....103	
<u>Тема 4.</u> Методика підготовки дитини до школи в домашніх умовах.....115	
<u>Тема 5.</u> Особливості професійної діяльності соціального гувернера з дітьми шкільного віку.....124	
<u>Тема 6.</u> Організація професійної діяльності соціального гувернера з формування культури поведінки та спілкування виховання.....139	
<u>Тема 7.</u> Технологія організації образотворчої, театральної та музичної діяльності вихованців у домашніх умовах.....146	
<u>Тема 8.</u> Технологія організації дозвілля вихованців у домашніх умовах 155	
Література.....159	
Методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи студентів..173	
Зміст практичних занять	175
Зміст самостійної роботи.....	182
Навчальний проект.....	204
Індивідуальне навчально-дослідне завдання	204
Соціально-педагогічні ситуації.....	206
Тестові завдання.....	212
Питання до складання іспиту.....	223
Структура програми навчального курсу.....	226
Додатки.....	228

ВСТУП

Головним осередком, де відбувається становлення і розвиток особистості, її пристосування до умов життя, де формуються найбільш стійкі, соціально значущі елементи у вихованні, була і залишається сім'я. Щоденно спостерігаючи за батьками, іншими людьми, спілкуючись з ними, малюк набуває досвіду співжиття у суспільстві. У сім'ї відбувається первинна соціалізація дитини, тобто залучення маленької людини до соціального довкілля, шляхом його прийняття і перетворення на власний життєвий досвід, відповідно до своїх вимог і можливостей, індивідуальних рис, здобутків і соціального досвіду в найширшому його розумінні. Перші контури образу світу, який складається у дитини, відповідний образ життя формує й визначає домашнє виховне середовище.

Соціально-економічні перетворення в Україні зумовили суттєві зміни у вітчизняній освітній системі, появу альтернативних форм освіти й виховання. Переорієнтація громадського виховання на особистісно орієнтовану модель та законодавче закріплення можливості отримання освіти в сім'ї виявились важливими чинниками, які викликали до життя ідею домашнього виховання силами педагога-професіонала. Це сприяло відродженню інституту гувернерства як суспільно необхідного соціально-педагогічного явища. Аналіз практики показав, що зростаючий попит на гувернерів не зумовив гострого дефіциту фахівців цього профілю, проте переважна їх кількість не має навіть педагогічної, тим більше спеціальної освіти. Отже, проблемою постав рівень фахової підготовки сучасних гувернерів. Шлях до її вирішення – підготовка соціальних педагогів, які забезпечать у домашніх умовах всебічне виховання, навчання, соціальний розвиток дітей.

В сучасних умовах розгортання сфери соціальної діяльності з дітьми та молоддю відбувається становлення одного з напрямків цієї роботи – індивідуальний патронат дитини, яка потребує особливої турботи та піклування. Нині, коли значна кількість дітей у зв'язку зі щільним графіком занять (гуртки іноземних мов, музичні та хореографічні студії тощо), через серйозні захворювання чи з інших причин не відвідує дошкільних закладів та груп продовженого дня, виникла потреба в підготовці гувернерів-професіоналів.

Дослідження науковців здебільшого орієнтовані на особливості процесу домашньої освіти підростаючого покоління та генезис інституту гувернерства (О. Баконіна, А. Белова, А. Ганічева, М. Денисенко, О. Зверева, І. Іванович, О. Корх-Черба, Т. Кулікова, А. Любжин, Л. Маленкова, Л. Пасечник, Є. Сарапулова, В. Стинська, С. Теплюк, А. Толстіхіна, С. Трошина, Н. Христофорова та ін.); соціокультурні аспекти становлення гувернерства в умовах варіативної освіти (С. Марченко та ін.); психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності домашніх наставників, гувернерів (І. Іванович, Є. Сарапулова, Б. Свіридов, Т. Тимохіна, Д. Федоренко та ін.); досвід українського народу у родинному вихованні і навчанні (З. Нагачевська, Н. Романюк, Є. Сарапулова, М. Стельмахович, В. Чепурна та ін.).

Гувернерство становить окрему галузь педагогічної науки з завданнями, зі своїм понятійно-категорійним апаратом. Основні терміни «гувернер», «гувернантка». Гувернер і гувернантка – це особи, які займаються індивідуальним навчанням і вихованням дітей у сім'ях чи в освітньо-виховних закладах закритого типу, умови перебування дітей в яких наближені до домашніх (за Євгенією Геннадіївною Сарапуловою).

Нині актуальним виявляється повернення до теми гувернерства, але із словом «соціальне». Сучасність потребує появу нового фахівця – соціального гувернера, який і має реалізовувати індивідуальний підхід у соціальному вихованні та активізувати соціальний розвиток особистості в гувернерській діяльності. У стандарті базової підготовки соціальних педагогів рівня «бакалавр» з'явилася така дисципліна, як «Технології роботи соціального гувернера». Гувернер та соціальний гувернер — це не тотожні поняття, і треба визначитися зі специфікою відповідної діяльності.

На перший погляд може здаватися, що не можливо поєднати педагогічні явища, які здаються протилежними: індивідуальний підхід у гувернерстві та соціальний розвиток особистості в соціальній педагогіці. Але саме поєднання змістовної складової соціального виховання та індивідуального підходу уможливорює оптимізацію споконвічного протиріччя між особистісним та соціальним розвитком. Якщо зважати тільки на індивідуальний підхід у гувернерстві, то навіть за умови вдалої організації такої виховної діяльності особистість розвивається дещо однобічно: здебільшого порушується формування комунікативних здібностей, не відбувається усвідомлення себе як частини певної групи, соціуму. Навіть якщо дитина відвідує гуртки та секції, спілкування з однолітками має обмежений характер, і тому мають додатково створюватися умови для її соціального розвитку. У цьому допоможе соціальне виховання як процес створення умов для розвитку соціальності особистості.

Водночас у сучасному неоднозначному соціальному просторі, коли виховання гармонійно розвинутої особистості потребує нових орієнтирів, індивідуальний підхід виявляється ефективним. А оскільки соціальне виховання – складова цього гармонійного розвитку, то індивідуальний підхід гувернерства стає актуальним у соціальному вихованні, зокрема якщо йдеться про процес індивідуалізації на підґрунті адаптації та інтеграції в соціум, як ієрархії соціального розвитку особистості.

Дослідники акцентують увагу на необхідності урегулювання на рівні Міністерства освіти статусу домашнього педагога - гувернера та його соціального захисту. Зрозуміло, що виховувати і навчати дітей в сім'ї повинен ні хто інший, як соціальний гувернер, спеціально підготовлений, статус якого має бути захищений юридично (правово), матеріально і суспільно на рівні державного законодавства і профспілок.

Соціальний гувернер – це спеціаліст з медико-соціальної реабілітації дітей-інвалідів для роботи в сім'ях і соціальних закладах.

Соціальний гувернер повинен мати високоморальну свідомість, загальну культуру й інтелігентність, любов до дітей. Формувати пізнавальну, мотиваційно-вольову й емоційну сферу особистості. Також консультувати

батьків з питань навчання і виховання дітей із затримками розвитку і різного роду дефектами. Здійснювати допомогу в подоланні порушень у пізнавальному й особистісному розвитку. Соціальний гувернер має виконувати функції посередника між батьками і дітьми та у виховній роботі, в гуманістичному й естетичному вихованні використовувати різні види мистецтва.

Соціальний гувернер, який працює з сім'єю, яка виховує дитину з функціональними обмеженнями, здатен і повинен надавати їй освітню, посередницьку та психологічну допомогу. Освітня допомога передбачає підвищення адаптивних можливостей шляхом навчання (формування нових знань, умінь і навичок) і виховання (зміна цінностей, установок). Батькам важливо надавати необхідну інформацію, забезпечувати відповідною літературою, залучати до взаємодії з іншими сім'ями, тренінгів, занять, що організовують соціальні служби.

Соціальний гувернер – це приватна особа, яка займається індивідуальним навчанням і вихованням дитини. Гувернер повинен володіти спеціальними знаннями для роботи з дітьми: знання загальної, вікової, сімейної, педагогічної психології, дефектології, основи медичних знань, та ін.

Програма курсу «Технологія роботи соціального гувернера» орієнтована саме на таку підготовку. Програма дисципліни передбачає ознайомлення студентів з такими питаннями:

- 1) правові та психологічні основи діяльності гувернера;
- 2) специфіка виховної роботи гувернера в сім'ї;
- 3) особливості загального розвитку та навчання дитини вдома;
- 4) проблеми загартування та оздоровлення дитини.

Програма включає вивчення як вітчизняних, так і зарубіжних моделей роботи гувернера, що дає можливість ефективно формувати у студентів розуміння цього процесу. Значна увага приділяється активізації творчого потенціалу студентів, використанню їхнього життєвого досвіду та залученню різноманітних літературних джерел.

Дисципліні «Технологія роботи соціального гувернера» відводиться важлива роль у формуванні особистості майбутнього соціального педагога, так як **мета** цієї дисципліни – сформувати у студентів наукові поняття про теорію і методикку домашнього виховання та навчання, її цілі та завдання; допомогти їм в оволодінні основними теоретичними знаннями та практичними вміннями щодо навчання і виховання особистості в сім'ї та навчити їх застосовувати ці знання і вміння в майбутній педагогічній діяльності.

Завдання дисципліни:

- ознайомити студентів з технологією роботи гувернера;
- озброїти майбутніх соціальних педагогів методиками вивчення, навчання та виховання дітей різних вікових груп.

В результаті вивчення дисципліни студенти повинні **знати**:

- особливості роботи гувернера в сім'ї, встановлення взаємостосунків з дитиною та її батьками;
- особливості підготовки дітей дошкільного навчання;

- особливості виховання культури поведінки у дітей в громадських місцях, на природі, вдома, в гостях, під час приймання гостей;

- методику загартування і фізичного виховання дітей у сім'ї.

В результаті вивчення дисципліни студенти повинні **уміти**:

- здійснити вивчення особистості дитини, встановити її готовність до навчання в школі;

- розробити режим дня для дітей різних вікових груп;

- розробити сценарій сімейного свята;

- допомогти батькам у підготовці дитини до навчання в школі;

- допомогти дитині у підготовці уроків;

- організувати дозвілля дітей різного віку.

Змістовий модуль I
«Гувернерство як соціально-педагогічне явище»
Тема 1. Генезис і розвиток гувернерства як цілісної педагогічної системи.

План.

1. «Технологія роботи соціального гувернера» як навчальний курс.
2. Мета і завдання курсу.
3. Етапи розвитку гувернерства у дореволюційний період.
4. Сучасний етап та перспективи розвитку гувернерства.
5. Приклади діяльності гувернерів у художніх творах.

Головним осередком, де відбувається становлення і розвиток особистості, де формуються найбільш стійкі, соціально значущі елементи у вихованні, була і залишається сім'я. Як первинне соціальне середовище, в якому закладаються основи характеру і поведінки особистості, сім'я культивує моральні цінності залежно від етичної та культурної спадщини батьків, їхніх педагогічних знань і навичок, сімейних стосунків тощо.

Маленькі особистості є наче віддзеркаленням своїх батьків, тому від них залежить і поведінка дітей, і їхнє спілкування з іншими людьми, і знаходження ними свого місця у системі соціальних структур.

Так, у статті 59 „Відповідальність батьків за розвиток дитини” Закону України „Про освіту” зазначається: „Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості”. У статті 5 „Сім'я” Закону України „Про виховання дітей та молоді” наголошується на тому, що „батьки чи особи, що їх замінюють, несуть відповідальність перед суспільством і державою за розвиток, виховання і навчання дітей, а також збереження їх життя, здоров'я, людської гідності”. Також „батьки та особи, які їх замінюють, зобов'язані постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку природних здібностей; сприяти здобуттю дітьми освіти у закладах освіти або забезпечувати повноцінну домашню освіту відповідно до вимог щодо її змісту, рівня та обсягу”.

Останнім часом багато сімей відмовляються від громадських освітніх установ із-за досить високого рівня захворюваності дітей у них, інші батьки хотіли б дати дітям більш якісну освіту того чи іншого змісту. Нарешті, сьогодні досить багато дітей, які потребують особливих умов навчання та індивідуального розвитку: ті, що погано адаптуються, важко долають жорстку регламентацію їхньої поведінки, діяльності, напруженість ритму освітньої установи, діти з проявами негативної девіантної поведінки. Особлива атмосфера розвитку і спеціального навчання є необхідною і для дітей з хронічними захворюваннями, з обмеженими можливостями, обдарованих дітей.

Негативне ставлення частини населення, особливо заможної, до одноманітної системи громадського виховання, що поступово перебудовується на особистісно-орієнтовану модель, виявилось важливим фактором, який викликав до життя ідею домашнього виховання силами педагога-професіонала.

Домашнє виховання є суто індивідуальним, конкретним, персоналізованим, що цілком відповідає пріоритетам державної політики, зазначеним у Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті. Високий рівень домашнього навчання й виховання за всіх часів існування людства забезпечувала гувернерська педагогічна система. Сьогодні професія „гувернер” уведена в Україні до переліку спеціальностей („Тимчасовий державний перелік професій”, код спеціальності 5131), що вказує на її офіційне визнання та інтенсивне поширення.

Гувернерство не належить сповна ні до родинної, ні до державної системи виховання. Воно знаходиться на межі цих систем. З одного боку, гувернерству притаманні індивідуальний підхід, неформальність у стосунках між вихованцем і наставником, властиві родинному вихованню. З іншого боку, у межах гувернерської практики можливий відчутний тиск держави, посилений державний контроль, приєднання системи домашнього виховання і навчання до державної освітньої системи.

Аналіз літератури свідчить, що науковцями досить широко висвітлюються аспекти відродження й сучасного становлення інституту гувернерства (О.Л. Зверєва, О.В. Корх-Черба, Є.Г. Сарапулова), розробляються питання професійної освіти педагогів-гувернерів (А.В. Бардінов, З.Г. Зайцева, Н.М.Савельєва, С. Теплюк та ін.).

Високий рівень домашнього навчання й виховання в історії людства забезпечувала гувернерська педагогічна система. В "Українському педагогічному словнику" поняття "гувернантка", "гувернер" (від франц. – керувати) визначаються як особи, що наймалися для домашнього виховання й початкового навчання дітей у сім'ях дворян, вищих чиновників, буржуазії, купців.

Протягом багатьох століть існування гувернерства неодноразово змінювалися назви домашніх вихователів своєрідно для кожної країни: "кормильці", "педагоги", "наставники", "няні", "бонни", і це далеко не повний перелік. У зв'язку із значною кількістю назв та відмінністю в обов'язках цих людей траплялися неточності у визначенні. Наприклад, нянями могли називати і гувернанток, які виховували й навчали підлітків (11-15 років), і доглядачок, які піклувалися майже винятково про здоров'я дітей віком до 5 років. Відтак термінологія не завжди дає повне уявлення про функції спеціаліста, і в кожному окремому випадку необхідно ретельно аналізувати документальні матеріали. Тому дослідження проблеми генезису й розвитку гувернерства як історичного педагогічного явища потребує ґрунтовного вивчення суспільних умов та специфіки діяльності наставника в цих конкретних умовах.

Гувернерство становить окрему галузь педагогічної науки з завданнями, зі своїм понятійно-категорійним апаратом. Основні терміни «гувернер», «гувернантка». Гувернер і гувернантка – це особи, які займаються індивідуальним навчанням і вихованням дітей у сім'ях чи в освітньо-виховних закладах закритого типу, умови перебування дітей в яких наближені додомашніх (за Євгенією Геннадіївною Сарапуловою).

З метою прищеплення дітям відповідної статі стереотипу поведінки, виховання хлопчиків доручалося й доручається нині переважно гувернерам, а виховання дівчаток – переважно гувернанткам (боннам). На гувернерів-чоловіків нерідко також покладається обов'язок охоронця дитини.

Гувернерство як педагогічне явище постало з потреби у формуванні яскравої неординарної особистості, здатної здійснювати подальший поступ людської цивілізації. Гувернерство розвивалося в надрах родинного виховання, яке, у свою чергу, відображало педагогічну орієнтацію суспільства.

Гувернерство доцільно визначити як цілісну педагогічну систему й окрему галузь педагогіки, що вивчає особливості індивідуалізованого формування в домашніх умовах освіченої, гармонійно розвиненої, комунікабельної особистості з активною життєвою позицією. Гувернерство може мати реабілітаційний напрям (робота з дітьми-інвалідами), корегуючий напрям (робота з дітьми девіантної поведінки), робота зі здоровими дітьми, поєднуючись з патопсихологією чи соціальною педагогікою.

Гувернерська система формування особистості включає дві складові: індивідуальне навчання й індивідуальне виховання дитини в домашніх умовах.

Нині актуальним виявляється повернення до теми гувернерства, але із словом «соціальне». Сучасність потребує появу нового фахівця – соціального гувернера, який і має реалізовувати індивідуальний підхід у соціальному вихованні та активізувати соціальний розвиток особистості в гувернерській діяльності. У стандарті базової підготовки соціальних педагогів рівня «бакалавр» з'явилася така дисципліна, як «Технології роботи соціального гувернера». Гувернер та соціальний гувернер — це не тотожні поняття, і треба визначитися зі специфікою відповідної діяльності.

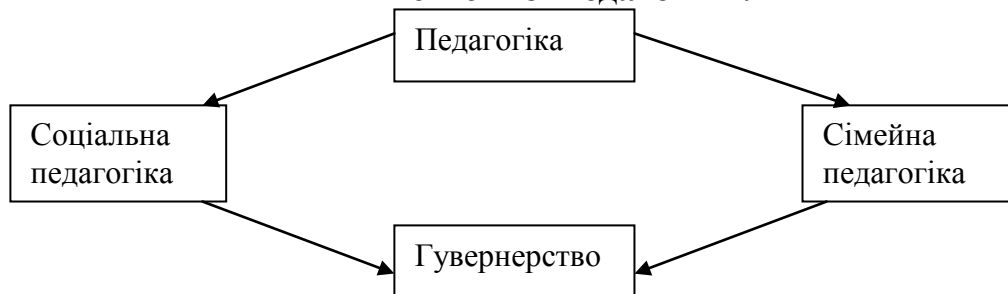
На перший погляд може здаватися, що не можливо поєднати педагогічні явища, які здаються протилежними: індивідуальний підхід у гувернерстві та соціальний розвиток особистості в соціальній педагогіці. Але саме поєднання змістовної складової соціального виховання та індивідуального підходу уможливило оптимізацію споконвічного протиріччя між особистісним та соціальним розвитком. Якщо зважати тільки на індивідуальний підхід у гувернерстві, то навіть за умови вдалої організації такої виховної діяльності особистість розвивається дещо однобічно: здебільшого порушується формування комунікативних здібностей, не відбувається усвідомлення себе як частини певної групи, соціуму. Навіть якщо дитина відвідує гуртки та секції, спілкування з однолітками має обмежений характер, і тому мають додатково створюватися умови для її соціального розвитку. У цьому допоможе соціальне виховання як процес створення умов для розвитку соціальності особистості.

Водночас у сучасному неоднозначному соціальному просторі, коли виховання гармонійно розвинутої особистості потребує нових орієнтирів, індивідуальний підхід виявляється ефективним. А оскільки соціальне виховання – складова цього гармонійного розвитку, то індивідуальний підхід гувернерства стає актуальним у соціальному вихованні, зокрема якщо йдеться про процес індивідуалізації на підґрунті адаптації та інтеграції в соціум, як ієрархії соціального розвитку особистості.

Причини, що спонукають батьків звернутися до послуг гувернера:

- наявність дитини-інваліда в сім'ї,
- необхідність підготовки дитини до школи,
- необхідність індивідуальної роботи з відстаючими дітьми,
- необхідність індивідуальної роботи з обдарованими дітьми,
- допомога дитині у підготовці домашніх завдань, нагляд за дитиною в час, коли батьки знаходяться на роботі,
- необхідність у зв'язку з зайнятістю на роботі доручити виховання здорової дитини няні чи гувернанті,
- гувернери можуть виконувати роль батьків-вихователів у дитячих будинках сімейного типу.

Мал. 1. Гувернерство як один з напрямів дослідження соціальної та сімейної педагогіки.

Родинне виховання — одна з найважливіших і найменш досліджених сторінок в історії всесвітньої й вітчизняної педагогіки. Таке явище цілком закономірне. Педагогіка завжди була засобом підготовки для держави громадян з необхідними їй моральними якостями й знаннями. Тому зміна суспільної орієнтації обов'язково супроводжувалася реформуванням освітньо-виховної системи. Попередні педагогічні позиції, ідеї, системи часто проголошувалися шкідливими, нежиттєздатними і з ними розпочиналася нещадна боротьба. Оскільки поступ людства в цілому й кожного народу зокрема — суцільна низка змін політичних і економічних формацій, багато цінних педагогічних здобутків канули у небуття. Інтерес наступних поколінь до педагогічної теорії й практики минулого, як правило, диктувався прагненням удосконалити суспільний освітньо-виховний механізм. Тому вивчалася переважно система державної освіти, а особливості родинного виховання виявлялися порівняно малодослідженими в усіх народів. Народні звичаї, обряди, фольклор, запізнілі історичні дослідження донесли до нащадків провідні ідеї різних періодів розвитку тієї чи іншої нації, але більшість методів родинного виховання зникли для нас назавжди. І це величезна втрата, бо загальновідомо, що провідний виховний вплив на формування особистості належить сім'ї.

Узагальнення й систематизація розрізнених відомостей про тенденції розвитку родинної педагогіки в історії людства й українського народу зокрема, починаючи з найдавніших часів, є важливим завданням педагогічної науки, особливо зараз — у період відродження на державному рівні родини як

основного осередку соціального виховання. Так, у статті 59 "Відповідальність батьків за розвиток дитини" закону "Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР "Про освіту" зазначається: 1) "Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості"; 2) «Батьки та особи, які їх замінюють, зобов'язані постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку природних здібностей; сприяти здобуттю дітьми освіти у закладах освіти або забезпечувати повноцінну домашню освіту відповідно до вимог щодо її змісту, рівня та обсягу».

На межі XIX і XX століть з'являється нова педагогічна течія, яка породжує спеціальний термін — "соціальна педагогіка". Основоположником соціальної педагогіки став німецький педагог і філософ Пауль Наторп. П. Наторп основне завдання соціальної педагогіки вбачав у виявленні найсприятливіших для виховання людини соціальних умов і визначенні шляхів громадянського виховання. Свої педагогічні погляди з цього приводу П. Наторп виклав у двох творах: "Соціальна педагогіка" і "Філософія й педагогіка".

Упродовж XX століття соціальна педагогіка перетворилась на одну з провідних педагогічних галузей. Одним із напрямів досліджень соціальної педагогіки стало гувернерство.

Розглянувши питання генезису гувернерства як системи формування самобутньої особистості, проаналізувавши тенденції розвитку родинної педагогіки від найдавніших часів існування людства до початку XXI століття, сьогодні дослідники виокремлюють 11 етапів розвитку гувернерства, які віддзеркалюють його видозміни за період багатовікового існування.

Як форма індивідуального навчання й виховання дитини гувернерство виникло в епоху середнього палеоліту в системі суспільного виховання дітей та молоді (перший етап).

Завершення періоду розпаду первіснообщинного ладу характеризується перетворенням гувернерства на систему індивідуального виховання дитини у сім'ї нерідними батьками-вихователями, які фактично виконували роль гувернерів (другий етап). Паралельно гувернерство продовжує розвиватись як система колективного виховання й навчання.

У ролі наставників молоді у цій системі виступають знахарі, чаклуни, старійшини – еліта племені (третій етап).

Перший гувернер, до обов'язків якого входить винятково формування у дитини гарних манер, з'являється у VI столітті до н.е. в афінській заможній родині (четвертий етап).

У IV-II ст. до н. е. в Афінах знатні сім'ї запрошують учених-філософів для індивідуального навчання й виховання дітей. З Афін ця практика розповсюджується по світу. Висока оплата роботи філософів-наставників перетворює гувернерство на професію, яка дозволяє наставникові на гідному рівні забезпечити себе матеріально (п'ятий етап).

Офіційно, на державному рівні, гувернерство було вперше узаконене у II ст. до н.е. у Римі. Стародавні римляни розцінювали домашнє навчання й виховання як засіб задоволення потреби суспільства у самобутніх, освічених, нестандартно мислячих особистостях (шостий етап).

У період середньовіччя, порівнюючи існуючі педагогічні системи, вищі кола суспільства визнають індивідуальне виховання й навчання в родинному середовищі як найбільш ефективне й сприятливе для розвитку дитини. Виконання гувернерських обов'язків у цей період знатними особами свідчить про високий рейтинг гувернерства у суспільстві того часу та про високий суспільний статус гувернерів (сьомий етап).

Терміни „гувернер”, „гувернерство” виникають у XIV столітті у Франції і швидко поширюються, перетворившись на загальноприйняті в науці й у побуті. Першим їх використовує у своїх працях відомий педагог М. Монтень. Він же стає автором перших методичних посібників для гувернерів. Батьки – представники заможних кіл суспільства зазначеної епохи – здебільшого самоусуваються від виховання дітей, повністю перекладаючи турботу про них на гувернерів (восьмий етап).

У XVIII ст. у Німеччині гувернерство стає педагогічною структурою, підпорядкованою державі й контрольованою державою. Працювати гувернерами тепер дозволяється виключно дипломованим спеціалістам. Приймається закон про обов'язкове складання іспитів кандидатами на дані педагогічні посади, відкриваються учительські семінарії (дев'ятий етап).

XIX століття – це століття розквіту гувернерства як системи домашнього виховання й навчання. Інтенсивно розвиваються традиції, започатковані у XVIII ст. у Німеччині. Працювати гувернерами дозволяється тільки дипломованим спеціалістам. Документ (диплом чи свідоцтво) видається за результатами складання спеціальних іспитів (екстерном чи випускних у навчальному закладі). Чітко розмежовуються кваліфікаційні рівні гувернерів. До початку XX ст. гувернери поділялися на дві категорії:

- 1) домашні наставники, які мали право і виховувати, і навчати дітей (широка спеціалізація);
- 2) домашні вчителі, яким дозволялося тільки навчати дітей певних предметів (вузька спеціалізація).

Спеціалісти першої категорії виховували дітей у сім'ях, а також займали посади гувернерів (вихователів, наглядачів) в освітньо-виховних закладах закритого типу.

У XIX ст. небувалою розмаху набуває й ідея державного контролю усіх ланок освіти. Особливо це стосується Російської Імперії, правляча верхівка якої панічно боїться розповсюдження революційних ідей з Європи й підвищення національної свідомості неросійських народів. Гувернерство перетворюється на органічну складову імперського освітньо-виховного механізму. Приймаються закони, якими передбачений майже абсолютний контроль системи домашнього виховання й навчання. Така всеохоплююча регламентація, мета якої – обернення гувернерства на важіль реалізації державної політики шляхом програмування певним чином домашнього виховання молодого покоління, розцінюється як наступний період розвитку гувернерства (десятий етап). Для цього періоду характерні: диктатура держави, повне приєднання системи домашнього виховання й навчання до державної освітньої системи, публікація

достатньої кількості науково-методичної літератури для домашніх наставників і домашніх учителів.

XX століття внесло істотні видозміни до губернерської системи. У більшості економічно розвинених країн світу губернерство перетворилося з елітної у загальнодоступну послугу для населення. Ця подія розцінюється як одинадцятий етап – найвищий рівень розвитку губернерства, коли надбання найбільш ефективною, елітною педагогіки стало надбанням кожного члена суспільства. Лише у колишніх соціалістичних країнах воно, як і у XIX столітті, залишилось елітним. У XX столітті губернерство виходить з-під спеціального посиленого державного контролю. Таке явище пояснюється загальнообов'язковим складанням іспитів (чи проходженням тестування) за програмою середньої школи, без яких молода людина не одержує документа, необхідного для продовження освіти чи подальшого працевлаштування. Відповідно, домашнє чи шкільне навчання орієнтується на державні програми, державний навчальний план, державні підручники, що робить діяльність домашнього педагога цілеспрямованою і підконтрольною державі. У XX – на початку XXI століття губернерські методики спочатку експериментальним шляхом, потім масово впроваджуються у шкільну практику з метою здійснення індивідуального підходу до учнів.

На межі тисячоліть губернери також поділяються на домашніх наставників і домашніх вчителів. Проте наявні деякі відмінності: існують домашні наставники (наставниці) з широкою спеціалізацією, які мають право і виховувати і навчати дітей, і домашні наставники (наставниці) з вузькою спеціалізацією, які можуть тільки виховувати. Домашні вчителі (вчительки) навчають дітей певних предметів, зокрема до категорії вчителів належать репетитори.

Сучасна губернантка – це домашня вихователька, яка займається навчанням дітей. До її обов'язків входять і послуги няньки, і виховання дитини: розвиток її мислення, знайомство з оточуючим світом, відвідування театрів, виставок, музеїв, гуртків. Із школярем вона повинна також виконувати домашні завдання. Інколи, за бажанням батьків, губернантка може виконувати одночасно і роль репетитора – поглиблено вивчати з дитиною іноземну мову, математику або музику. Практика свідчить, що губернантку сьогодні частіше за все наймають дошкільникам, щоб підготувати їх до майбутнього навчання; рідше – школярам і зовсім рідко – старшокласникам.

Питання:

1. Етапи становлення інституту губернерства як соціально-педагогічного явища.
2. Місце та роль губернера в суспільстві та родині з погляду світової літературної та педагогічної спадщини.
3. Законодавство України, що визначає питання сучасної домашньої освіти.

Література [4, 44, 105, 107, 108, 116, 121, 144, 155, 156, 157, 161, 164, 188, 197, 203, 206, 212].

Самостійна робота студентів: Образи домашніх наставників у художній літературі.

Мета: набути знання про образи домашніх наставників дореволюційної Росії ознайомившись із художніми творами, які їх ілюструють; засвоїти етапи становлення, причини занепаду та передумови відродження вітчизняного інституту гувернерства як соціально-педагогічного явища; сутність поняття домашня освіта та нормативну базу, яка її регламентує в сучасній Україні.

Завдання:

1. Підготувати доповідь на тему „Погляди класиків педагогіки на домашню освіту”.

2. Ознайомитись із комедією Ж. Девалля „Гувернантка” та висловити свою думку щодо вчинку гувернантки.

Література: [4, 44, 105, 107, 108, 116, 121, 144, 155, 156, 157, 160, 161, 164, 183, 188, 197, 203, 206, 212, 223].

Тема 2. Історико-педагогічний аналіз становлення інституту соціального гувернерства

План.

1. Гувернерство в найдавніші часи.
2. Гувернерство в Стародавній Греції. Спартанська і афінська системи виховання.
3. Філософи-гувернери. Гувернерство в Римі.
4. Гувернерство в країнах Стародавньої Азії та Сходу.
5. Гувернерство у східних слов'ян.
6. Релігійно-церковне виховання в епоху Середньовіччя. Лицарське виховання.
7. Гувернерство на території Київської Русі.

Гувернерство в найдавніші часи. Провідною метою виховання у первісному суспільстві була необхідність передати молодшому поколінню суму знань і вмінь, потрібних для елементарного виживання. Оскільки суспільні функції чоловіків і жінок уже в ті часи суттєво відрізнялися, виховання дівчаток і хлопчиків мало істотні відмінності. В епоху середнього палеоліту, коли панував груповий шлюб, батько дитини, як правило, був невідомим, і родинні зв'язки визначалися за материнською лінією, дітей до 5-6 років виховували матері. Потім дівчатка залишалися з матерями у жіночих житлах, а хлопчиків селили з чоловіками у спеціальних чоловічих помешканнях. Вихованням найменших займалися переважно старші діти й літні люди. Дівчаток учили виконувати жіночу роботу. Наставники з чоловіків чи підлітків навчали хлопчиків премудростей полювання, виготовлення зброї, знарядь праці, залучали до посильної роботи, чоловічих розваг, ритуалів тощо. Ці наставники й були першими гувернерами.

Як бачимо, гувернерство зародилося іще до того, як сформувалася сім'я. Гувернерство виконувало відразу кілька функцій:

1) дітей виховували й навчали досвідчені люди, що мали схильність до роботи з молодшими поколіннями, тож діти отримували найкращу підготовку до життя;

2) водночас наставники піклувалися про своїх підопічних, як батьки, сприймалися як близькі люди, оскільки постійно перебували разом із дітьми, завдяки чому для вихованців створювався психологічний комфорт, цим підсилювався авторитет педагогів.

Уже у ті давні часи наші далекі предки усвідомлювали, що формування чоловічого й жіночого стереотипу поведінки значною мірою залежить від оточення, у якому формується характер дитини. Цей досвід до нинішніх днів є провідним в орієнтації гувернерської практики.

Люди пізньопалеолітичної доби жили уже сім'ями, об'єднаними у великі роди-стоянки. В цю епоху помітно підвищується значення навчання молодшого покоління промислів і ремесел. Набуває поширення як колективне, так і індивідуальне навчання. Спостережливість і життєвий досвід підказали нашим далеким предкам, що дітей, які виявили особливу схильність до якогось ремесла, ефективніше навчати індивідуально. Ця ідея пізніше ляже в основу гувернерської практики.

Зростання економічної і соціальної ролі чоловіка в суспільстві привело до розпаду материнського роду й еволюційної заміни його родом батьківським. Враховуючи досвід попередніх поколінь, родова община практикувала виховання дітей, починаючи з 5-6-літнього віку, за межами рідної сім'ї. Дітей почали віддавати на виховання у будь-яку сім'ю, не споріднену за материнською лінією. До завершення епохи розпаду первіснообщинного ладу, коли соціальна диференціація суспільства повністю визначилася (як, наприклад, у східних слов'ян), загальноприйнятим стало віддавати на виховання дітей з привілейованих родин у сім'ї рядових общинників.

Це був другий етап розвитку гувернерства. Із системи виховання суспільного, колективного воно перетворюється на систему індивідуального домашнього виховання. Практичний досвід довів, що дітей більш мудро й раціонально виховують чужі люди, розум яких не засліплений безмежною батьківською любов'ю.

Разом із тим дитина найкраще розвивається в оточенні сім'ї, в умовах індивідуального педагогічного підходу. На цьому етапі гувернерство ще не стало професійним. Роль гувернерів виконували батьки сім'ї, яка приймала до себе дитину.

Зазначені особливості родинного виховання у найдавніші часи були характерними фактично для усіх народів. Така практика поєднує дві тенденції, надалі використані у гувернерстві: 1) розуміння, що сторонні люди об'єктивніше підходять до виховання дитини і тому мають кращі результати; 2) усвідомлення, що колективне виховання не може виступати єдиною універсальною формою в педагогічній системі і для творення яскравої особистості важливий індивідуальний підхід.

Важливим виховним обрядом була посвята у повноліття. У первісному суспільстві віковий та статевий поділ праці був головною, а на ранніх етапах

історичного розвитку — єдиною формою організації господарства. Тому перехід хлопчиків та дівчат у стан дорослих становив надзвичайно важливий епізод їхнього життя й життя всіх представників роду.

В основу обряду посвяти підлітків "у дорослих" покладено турботу про їхню підготовку до самостійного життя, введення у коло сімейних та громадських обов'язків, виховання мужніх, сміливих, спритних, кмітливих, фізично витривалих мисливців. Стати вправним мисливцем чи рибалкою, за переконаннями наших предків, міг тільки той, хто засвоїв необхідну кількість магічних прийомів і заклинань, звернених до духів та божеств. Посвята у повноліття здійснювалася в кілька етапів. Групу хлопчиків на досить тривалий період (від кількох тижнів до кількох місяців) селили у таємному (священному) місці серед лісу. Це могла бути печера чи землянка. Там вони проходили тяжкі фізичні випробування: їх підвішували до ритуальних шибениць; змушували ходити по розпеченому камінню, стрибати з ритуальної вежі, боротися, перепливати річку, бігати на значні відстані; випробовували голодом, спрагою, побоями тощо.

Практикувалося розмальовування тіла; нанесення татуювання або рубцювання шляхом нарізів на тілі чи припікання; змащування жирами; використання масок тотемічних тварин і божеств; обрядові танці; гра на ритуальних музичних інструментах; моральні повчання; вивчення мисливської магії та способів надання медичної допомоги тощо.

Існувала ціла низка заборон: на споживання певної їжі, на спілкування з жінками та ін. У зв'язку з тим, що середня тривалість людського життя тоді становила близько 23 років, випробовували хлопчиків віком від 9 до 16 років. Керували і проводили таїнство знахарі, чаклуни, старійшини. Вони виступали у ролі найдавніших професійних гувернерів-наставників, які певний період займалися винятково вихованням і навчанням дітей. Гувернерство піднялося на третій щабель свого розвитку.

Групу хлопців, яка вдало завершила випробування, допускали до другого етапу. Цих підлітків називали "вовченятами" (на честь тотемічної тварини вовка) і на 2-3 місяці виганяли у ліс. Вони разом мусли побудувати чи знайти собі житло, виготовити зброю, прогодуватися, захиститися від хижих звірів та ворогів. Третій, останній етап — повернення "мужніх, самостійних, повнолітніх чоловіків" на свою стоянку та врочистості з приводу появи у роду нових захисників і годувальників.

Дівочі посвяти відбувалися простіше й скромніше. Вони полягали в ізоляції дівчат від інших членів роду на певний період, заборонялося вживати деякі продукти, ходити окремими дорогами, торкатися човна та промислового інвентарю тощо. Під час ізоляції дівчата проходили курс навчання у найстарших і наймудріших жінок роду, які виконували роль найдавніших гувернанток — тимчасових наставниць, опановували основами любовної й побутової магії, сприймали ази догляду за дитиною, вивчали застосування лікарських рослин та ін.

Приблизно однаковий низький економічний рівень первісного суспільства, примітивні форми господарювання й укладу життя зумовлювали

існування близьких педагогічних систем на різних, нічим не об'єднаних територіях нашої планети.

Провідні тенденції родинного виховання у цей період такі:

- 1) однакове виховання дітей усіх верств суспільства;
- 2) істотні відмінності у вихованні представників різної статі;
- 3) раннє залучення дітей до праці з метою навчити виживати у складних умовах;
- 4) рання соціалізація, включення у систему колективної праці роду;
- 5) домінування релігійного виховання в системі морального становлення молодого покоління;
- 6) формування поваги до роду, його історії, традицій.

Особливості економічного й соціального розвитку все більше віддаляли одне суспільство від іншого, і ці відмінності позначалися на розвитку педагогічних систем. Розглянемо, в яких країнах і у яких формах існувало гувернерське виховання.

Гувернерство в Стародавній Греції. Спартанська і афінська системи виховання. Філософи-гувернери. Гувернерство в Римі. Цікавим явищем античного світу стала педагогіка Стародавньої Греції. Грецька система виховання поділялася на два періоди: "старе" виховання — перша половина V століття до н. е.; "нове виховання" — друга половина V століття до н. е.

Рабовласницька стародавня Греція складалася з невеликих міст-держав. Держава повністю визначала уклад життя своїх громадян. Перший період відомий двома виховними системами — спартанською й афінською. Спартанська сім'я й особистість повністю підпорядковувалися державі й фактично поглиналися державою, відповідно у спартанських сім'ях не існувало умов для виникнення гувернерства.

Істотні відмінності існували у системі родинного виховання афінян. Творцем афінської виховної системи був Солон (VI століття до н. е.). Замість руйнування сім'ї (як у Спарті) афіняни зберігають її і на неї покладають відповідальність за виховання молодого громадянина. Хлопчики й дівчатка виховуються по-різному.

Хлопчики до 7 років перебували у жіночій частині будинку — гінекею. Початкове виховання було переважно фізичним. Матері часто передоручали піклування про дитину мамкам і рабам. Немовля сповивали, співали йому колискових пісень. Діти бавилися брязкальцями, ляльками, для них існувало багато ігор. У 7 років хлопчики виходили з-під опіки матері, їх передавали під догляд педагога — старого надійного "дядька-служника", часто неосвіченого раба, вже непридатного для фізичної роботи. Педагог усюди супроводжував свого вихованця (звідси походить назва "педагог" — "той, хто водить дитину"), стежив за його поведінкою, навчав гарних манер, піклувався про оволодіння ним моральними нормами. Це був перший відомий людству "гувернер" — "домашній наставник", який займався винятково справою виховання дитини, будучи звільненим від інших робіт, і виконував зазначені обов'язки вже не тимчасово, а постійно.

Отже, афінська виховна система підносить гувернерство на наступний — четвертий — щабель розвитку. Батько, заклопотаний громадськими справами, фактично не втручався у виховний процес. Таким чином, домашнє виховання хлопчиків практично повністю передавалося рабам і рабіням. Доньок виховували матері, їх навчали рукоділля, веденню господарства, бережливості; виховували у них чесність, скромність, моральну чистоту, цнотливість.

Піднесення значення особистості в афінській виховній системі вело до індивідуалізації родинного виховання. Саме тому постає потреба в індивідуальних наставниках-гувернерах. Афінська система побутувала й на території сучасної України — у причорноморських грецьких містах-колоніях.

Свобода виховання в Афінах спочатку сприяла його процвітання, потім перетворилася у свавілля, що призвело педагогічну систему до занепаду.

Епоха "нового" виховання (з середини V століття до н. е.) стала періодом так званого вільного виховання. Його метою вважалася можливість досягнення особистого успіху. Замість системи шкільної освіти поширилася традиція вільного спілкування з філософами. Вирізняють кілька освітньо-філософських течій, які істотно впливають на формування молоді та відчутно позначаються на організації родинного виховання. Так, софісти проголошують метою життя людини посилення її індивідуального впливу на оточуючих, прагнення до влади й могутності. Сократ і його послідовники вбачають мету людського життя в служінні окремої людини ідеї загального блага й державі. Основним методом розвитку визначається самопізнання: «Пізнай самого себе!».

Особливості філософії суспільства вплинули на орієнтацію родинного виховання. Сім'я виявляє посилену увагу до внутрішнього світу дитини, сприяє розвитку її індивідуальних здібностей. У IV-III століттях до н. е. в Афінах виникає традиція запрошувати у знатні сім'ї вчених-філософів для індивідуального навчання й виховання дітей. З Афін ця практика швидко поширюється по всьому світу.

Наприклад, відомий філософ Аристотель у 342-343 роках до н. е. на запрошення Філіпа Македонського став домашнім учителем і наставником його сина Олександра Македонського, що свідчить про прагнення тогочасних аристократів дати дітям виховання й освіту в домашніх умовах, враховуючи їхні індивідуальні особливості й запити. Відомо, що Аристотель перебував зі своїм вихованцем аж до походу того в Малу Азію, і зв'язок між учителем і учнем не переривався до самої смерті Олександра. Наведений факт вказує на те, що гувернерство досягло п'ятого етапу розвитку. Гувернер тепер був спеціалістом, який виконував обов'язки вихователя і вчителя. Він перебував із дитиною тривалий період - до кількох років. Гувернерство перетворюється на професію, яка дає домашньому наставникові засоби для існування.

Однією з найбільш відомих людству педагогічних систем є римська система. Римська педагогіка — не самостійне утворення. Римляни запозичили високорозвинену на той час грецьку (афінський варіант) науку й освітньо-виховну систему, адаптувавши їх до своїх потреб. У афінян культура прославляла красу, свободу думки, атлетичне тіло, на першому плані стояли інтереси індивіда. У римлян провідне місце у житті займали користь,

підпорядкування, суворий режим і невтомна праця. Як свідчать історики, римляни були серйозні й статечні, обережні в судженнях, перевершували греків гідністю і моральними якостями.

Із середини II століття до н. е. після підкорення Римом Греції виховання своїх дітей римляни починають доручати рабам — найчастіше грекам, які користувалися в Римі великою повагою за високу освіченість. У Римі існувало кілька типів шкіл, проте популярною була індивідуальна домашня освіта під керівництвом педагога-наставника. "Гувернерство" (назва іще не вживалася) узаконювалося у римлян на державному рівні. Таке узаконення слід визнати як шостий етап історичного розвитку гувернерства. Сучасна наука має небагато відомостей про особливості родинного виховання в інших стародавніх країнах.

Гувернерство в країнах Стародавньої Азії та Сходу. Виховання у Стародавньому Єгипті було спрямоване на те, щоб перевести дитину в таємничий, сповнений релігійних вірувань і обрядів світ дорослих. Метою родинного виховання була підготовка дитини до діяльності, якою традиційно займалася сім'я. Свої знання і вміння передавали дітям жерці, музиканти, ремісники, селяни. Родинне виховання й навчання відображало характер взаємин між чоловіком і жінкою у суспільстві. У Єгипті ці взаємини будувалися на рівноправ'ї, тому навчанню й вихованню хлопчиків і дівчаток приділялась однакова увага. Існувало індивідуальне домашнє навчання: сановники навчали доньок обласних правителів та інших високопоставлених осіб гри на арфі.

У Передній Азії в II-I тисячоліттях до н. е. дітей із знатних родин виховували баби-няньки. Ними опікувалися також дівчатка-рабині й хлопчики-раби. Хлопчик виховувався як володар, дівчинка — як рабиня для свого чоловіка. Єдиною привілейованою і умовно вільною групою жінок були жінки-жриці.

В Японії родинне виховання посідало особливе місце. У цій країні здавна існував культ сім'ї. Важливим сімейним обрядом визнавалася ініціація (посвята у повноліття). Вона символізувала подорож у країну мертвих до предків, де душа молодого людини ніби "проходила курс навчання". Обряд ініціації, посвята у повноліття, відбувався для хлопчиків і дівчаток спочатку у 12-літньому віці, у пізніші періоди — в 15-літньому. Він мав багато спільного з цим же обрядом, поширеним у ранні епохи існування людства. Після здійснення обряду дівчата й хлопці об'єднувалися у "молодіжні групи", які жили у жіночих і чоловічих "молодіжних" будинках, готуючись під керівництвом спеціально призначених громадою дорослих — своєрідних гувернерів — до майбутнього сімейного життя.

В цілому ж у більшості держав Стародавнього Сходу (наприклад, у Вавилоні, Індії, Китаї) виховання розвивалося в умовах жорстких соціальних норм. Особистість фактично розчинялася у сім'ї соціальній верстві, соціумі. Тому виховні позиції суспільства були досить суворими, а потреби в індивідуальному гувернерському вихованні не існувало.

Гувернерство у східних слов'ян. Про особливості гувернерського родинного виховання наших предків, що проживали на території сучасної

України у дохристиянські часи, відомостей небагато. Відомо, що на останніх стадіях матриархату з'являються "будинки молоді", окремо для хлопців і для дівчат, де під керівництвом найбільш шанованих представників роду вони готувалися до дорослого життя.

У східнослов'янському суспільстві VI-IX століть поширеною традицією виховання дитини було "кормильство" (або "кумівство") — первісне гувернерство-наставництво. Традиція полягала у передачі малолітніх дітей із знатних родин на виховання у сім'ї простого народу. Через механізм виховання, більш-менш єдиний для усіх дітей до підліткового віку, патріархальний рід підтримував свою цілісність. Повертаючись у дім батьків, підлітки із знатних родин отримували у своїй сім'ї виховання, відповідне їхньому соціальному статусу. Вони набували також знань і вмій, необхідних для військового й адміністративного керівництва общиною. Істотну роль відіграло виховання в процесі підготовки професійних воїнів.

Рівень економічного розвитку східних слов'ян уже в VI столітті давав змогу прогнати і спорядити у далекі загарбницькі походи вождя й дружину. Дружинники були окремою соціальною групою професійних воїнів, які в VII столітті проживали у спеціально укріплених таборах. Дружина, збагачуючись, відособлювалася від общини, і поповнення війська здійснювалося переважно за рахунок дітей самих дружинників. З дванадцятилітнього віку майбутні воїни жили у спеціальних помешканнях — гридницях, де проходили військову підготовку. У VI-IX століттях родинне виховання східних слов'ян усе більше набирає сімейно-станового характеру і визначається поділом праці у суспільстві.

Узагальнимо зазначену вище інформацію. Факти, наведені у науковій літературі, засвідчують, що гувернерство виникло у найдавніші періоди існування людства на Землі. Вже до II століття до н. е. гувернерство проходить шість етапів розвитку. Гувернерство виникає з потреби суспільства у самотній, освіченій, нестандартно мислячій особистості, яка сприятиме подальшому розвитку держави. У тих суспільствах, де особистість нівелювалась державою, де сім'я розглядалася як безправна деталь державного механізму, передумов для розвитку гувернерства не існувало. У стародавньому світі термін "гувернерство" іще не вживається.

Релігійно-церковне виховання в епоху середньовіччя. Лицарське виховання. Визначним етапом в історії педагогіки постає релігійно-церковне виховання. Воно поділяється на два етапи: християнське і середньовічне.

Перші християни намагалися будувати родинний побут на зразок "храму Божого": спільне читання Святого Письма, спільні молитви й співи релігійних пісень входили у коло щоденних обов'язків; стосунки між чоловіком і жінкою, батьками й дітьми підпорядковувалися переконанню, що Бог — їхній спільний батько і перед ним усі рівні. У дитині поважали особистість, що відображала образ Божий і підносила самим Спасителем. Провідна виховна ідея полягала у впевненості, що земне життя є тільки тінню життя небесного, що істинне пристановище душі — небо, і до переселення на нього після смерті доцільно готувати дитину змалку. Усі міжособистісні стосунки були пройняті любов'ю.

Навіть раби і слуги розглядалися як ближні й мали сприяти вихованню дітей. Побут сім'ї відзначався простотою: мати сама виховувала дітей; сини навчалися у батька ремесла й віри, а доньки — у матері ведення домашнього господарства і благодійності; грамоти дітей навчав переважно батько. Релігійне виховання діти отримували у родині і в храмі.

Поширення християнської віри й перетворення її у багатьох народів на державну релігію поступово знищує два важливі для виховної системи позитивних елементи: добровільність прийняття віри й відсутність вигоди від її сповідання.

Насаджування християнства помітно позначається на методах виховання. Це простежується на прикладі широко відомих виховних трактатів Іоанна Златоуста (кінець IV — початок V століття н. е.), які розкривають погляди тогочасного суспільства на родинне життя й виховання дитини. За вченням І. Златоуста на чолі сім'ї стоїть батько. Дружина зобов'язана підкорятися йому в усьому. Обов'язок дітей — беззаперечно коритися батькам. Про дитину як особистість не говориться жодного слова.

Для цього періоду розвитку родинної педагогіки стають характерними заповіді на зразок: "Нагинай шию сина в юності", "Хто шкодує різки, той ненавидить сина свого", "Не віддавай душі дружині твоїй" та аналогічні.

В епоху середньовіччя у вихованні все більше відчувається нахил до аскетизму. Християнські проповідники проголошують, що люди тільки тимчасово перебувають на землі, й головна мета цього перебування заслужити, щоб після смерті фізичного тіла безсмертна душа змогла переселитися на небеса — у місце вічної благодаті. Тому земне життя цінувалося лише настільки, наскільки воно відповідало досягненню мети — життя на небі. Особлива схильність до земних благ, людей, держави тощо не схвалювалася. Бог трактується як правитель світу, держава визнається як необхідність, але справжнє правління, правові норми закріплюються за церквою. Моральність ототожнюється з аскетизмом. Аскетизм і всесвітнє володарювання християнської церкви — дві провідні ідеї середньовіччя.

Основна роль у педагогічній системі середньовіччя належить західним народам, зокрема німецькому. Середньовічне суспільство Європи поділялося на чотири провідні групи: духовенство, дворяни, селяни й городяни. Перше місце посідало духовенство, яке керувало життям мирян. Для цього соціального стану освіта була необхідною. Потрібні для богослужіння книги писалися мовою римської церкви, а перші варіанти Святого Письма могла прочитати тільки людина, яка володіла грецькою і єврейською мовами.

Дворянство, навпаки, у цей період не потребувало особливої освіти. Військове мистецтво й уміння керувати на світській службі досягалися здебільшого завдяки практиці. Для навчання читання, письма й латини знатні особи віддавали дітей у духовні школи, а найчастіше запрошували клірика як домашнього вчителя й наставника.

Селянські діти змалку допомагали батькам і таким чином переймали усі необхідні для життя знання й уміння. Городяни — торговці, ремісники —

віддавали синів в учні у торговельне підприємство або до майстра. Елементарна потреба у грамотності задовольнялася за рахунок церковних шкіл.

При церквах і монастирях діяли внутрішні (для майбутніх монахів і монахинь) та зовнішні (для дітей мирян) школи. При жіночих монастирях отримували освіту дівчатка зі знатних родин. Проте суспільство продовжувало вважати жінку істотою, "не створеною за образом Божим", спокусницею, слугою чоловіка. Широко практикувалася підготовка дітей до майбутнього прийняття чернецтва. Вона полягала у формуванні в дитини переконань, що ні сім'я, ні друзі, ні світські втіхи не повинні відволікати істинно віруючого від спілкування з Богом.

Монахи й монахині не мали права на родинне життя. Взагалі переважало негативне ставлення середньовічної церкви до сім'ї і сімейного виховання. Тому гувернерство хоча й існувало, але не мало ні особливої шани, ні популярності. Церква й школа насаджували сувору дисципліну. Основним методом виховання й навчання було застосування фізичних покарань. Цей метод побутував і у родинному вихованні.

Серед жорстокості, аскетизму, фактичного безправ'я людини перед церквою, повного нівелювання індивідуальності у середні віки в Європі постає як своєрідна форма протесту **лицарське виховання**, розквіт якого припадає на XII-XIII століття. Лицарями могли стати тільки вільні християни, які мали земельні наділи і брали на себе "вищі обов'язки" громадського характеру, санкціоновані церквою. Це були такі обов'язки: охорона віри й церкви, служіння дамі свого серця, захист слабших, любов до батьківщини, вірність сюзерену і щедрість. Лицарська система виховання починалася із 7 років. До 7 років хлопчика виховувала мати. З 7 до 21 року він виховувався у чужій знатній родині. Що знатнішим був батько дитини, то титулованішим виявлявся її покровитель. Спочатку хлопчик виконував обов'язки пажа: прислуговував дамам у побуті й гостям за столом.

З 14 років він ставав щитоносцем і допомагав господареві: носив його щит і зброю, подавав коня, зустрічав та проводжав гостей, супроводжував наставника й покровителя на турнірах і полюваннях. Паж і щитоносець мусив беззаперечно підкорятися будь-якому розпорядженню і ретельно виконувати свої обов'язки; навчався чемності, манер, умінню триматися, спілкуватися з дамами, а також складати вірші й грати в шахи. Господиня замку сприяла формуванню моральних цінностей хлопчика, навертала його до віри в Христа. Це була важлива складова виховання, тому що навіть сама посвята у лицарі мала релігійне забарвлення.

Хлопчиків навчали читати латинською мовою, спілкуватися французькою, співати і грати на одному з музичних інструментів. Уміння писати було необов'язковим і навіть трактувалося як ознака розніженості. Духовних шкіл діти лицарів, як правило, не відвідували. Навчали їх спеціально запрошені вчителі. На переконання дворян, самотню особистість, майбутнього героя, носія "вищої" культури можливо виплекати лише шляхом організації відповідного виховання й навчання у домашніх умовах. Саме система лицарського виховання вперше піднімає домашніх наставників (у

даному разі — знатного сеньйора і його дружину) та домашніх учителів до найвищого рангу, визначає індивідуальне навчання й виховання в родинній атмосфері як найбільш ефективне й сприятливе для розвитку особистості.

Звеличування жінки не тільки підвищувало її соціальний статус, а й стимулювало розвиток системи виховання жінки як неординарної особистості. Гідною глибокої поваги могла бути лише жінка, яка відповідала своєму високому становищу. Тому кожна знатна родина прагнула дати доньці належне виховання й належну освіту. Весь уклад життя дівчини орієнтувався на естетичний розвиток, формування у неї витончених манер, жіночої чарівності, привабливості. Як наслідок, багато жінок виявлялися значно освіченішими за чоловіків: знали грамоту, писали літературні твори; уміли співати, грати на лютні й арфі; майстерно виготовляли лицарський одяг, килими; були навчені численних благородних рукоділь; володіли іноземними мовами. Навчали й виховували дівчаток у жіночих монастирях. Проте більшість батьків надавали перевагу домашньому вихованню, запрошуючи капелана чи мандрівних учителів. Дівчатка виховувалися під наглядом матері й спеціальної виховательки-гувернантки. Бідні, але шляхетного походження батьки здебільшого віддавали своїх доньок у замки багатих знатних феодалів, завдяки чому бідна вихованка долучалася до культурних надбань панівної верхівки.

Господарі давали їй відповідну освіту й належне виховання. Господиня, у товаристві якої дівчинка постійно перебувала, займалася її моральним вихованням, намагалася виховати її лагідною, спокійною, приємною у спілкуванні, із почуттям власної гідності, з умінням дорожити своїм походженням і славою предків.

Гувернерство на території Київської Русі. Розглянемо, чим характеризуються на території сучасної України епоха початку поширення християнства й епоха середньовіччя. У VIII столітті на території проживання східних слов'ян утворилося два великих князівства: Київське й Новгородське. У IX столітті вони об'єдналися під владою Києва і заснували могутню державу — Київську Русь. Як правило, при дитині із заможної слов'янської родини перебувала кормилиця, нянька (чи мамка). Про здоров'я дівчинки вона продовжувала піклуватися часом до її повноліття. До хлопчика приставлявся годувальник (чи дядько) — наставник. При молодому княжичі ним міг бути боярин (чи інший представник знатного роду), який навчав вихованця лицарських вправ і обов'язків.

Наприклад, сина княгині Ольги Святослава виховував воєвода Свенельд. У літописах часів Київської Русі читаємо: "...був у Ярослава кормилець і воєвода на ім'я Буди..."; "...цього Георгія послав Володимир Мономах у Суздальську землю і доручив йому сина свого Георгія"; "...послав Ярополк хороброго воєводу і кормильця Андрієва Зева розвідати, де і як ляхи стоять і звідки прийти краще"; "Мстислав Ізяславич... посадника й дядьку Володимирова Пука... заслав у Володимир в оковах тяжких..."; "Данило ж, узявши дядька ..., ізиде з града"; "після смерті галицько-волинського князя Романа Мстиславича його кормильчич Володислав в'їхав у Галич і вокняжися і сидя на столі"; "на початку зими цей князь великий Костянтин вельми став

хворий, і, відчувши свою кончину,... призвав усіх до себе і обох синів своїх, Василя і Всеволода, бувших іще в малолітстві,... і віддав їм згорток, написаний Никанору, дядькові Васильковому"; "...була вірна Судиславу кормильча Нездилова, матір'ю бо наречена...".

Діти знаті і заможних городян отримували елементарну освіту й виховання у сім'ї. Батьки запрошували для них домашніх наставників — священників. "Праведного життя" дитину навчали через релігійне виховання.

Після прийняття у 988 році хрещення Київська Русь потрапляє під відчутний вплив Візантії. Відкриваються школи, у яких готують вітчизняне духовенство, переписувачів церковної літератури, майстрів будівельної справи для зведення храмів, малярів-іконописців, дипломатів, чиновників. Такі школи започаткував князь Володимир, наказавши "забирати у знатних людей дітей і давати на шкільну науку". Ці жорстокі заходи негативно позначилися на родинному вихованні. Дитину, що досягала шкільного віку, на роки відлучали від сім'ї Система колективного виховання нерідко нівелювала особистість, її індивідуальні творчі задатки. Руйнувалися багатовікові сімейні традиції, нищилася рідна віра.

Діти нижчих верств населення виховувалися вдома. У них формувалася народний світогляд, батьки передавали їм свої хліборобські чи ремісничі знання й уміння, привчали до раціонального ведення домашнього господарства. Молоде покоління засвоювало народну мораль, етику, навчалася звичаїв своїх предків, знало сільськогосподарський календар, ставилося до природи як до живого організму.

Завдяки провідному впливу на свідомість дітей домашнього виховання нова релігія не змогла витіснити з побуту й пам'яті народу тисячолітню культуру праукраїнців.

З різних причин не всі діти знаті потрапляли до навчальних закладів. Одержання ж "книжної" освіти і належного соціального стану виховання стало єдиним засобом забезпечити нащадкові шляхетного роду достойне існування в дорослому віці. Тому розвивається система гувернерського домашнього виховання (термін іще не вживається). Наприклад, донька Ярослава Мудрого Анна була грамотною і знала іноземні мови, хоча жіночих навчальних закладів на той час не існувало. Високоосвіченою визнавали сучасники дочку чернігівського князя Михайла Єфросинію (жила у XIII столітті). Як відомо з історії, її домашнім учителем був чернігівський боярин Федір. Під його керівництвом дівчина навчалася філософії, історії, лічби і хороших манер.

Домашнє навчання і виховання побутувало не тільки у княжих родинах. На Русі у спеціальних книгах XIII-XV століть зареєстровано професію "книжників" ("переписувачів книг"). У тих же джерелах зазначається, що навчалися цієї професії, як правило, в домашніх умовах. Навчали дітей із заможних родин професійні переписувачі за достатньо високу плату.

Система релігійно-церковного виховання у Західній Європі, попри своє вороже ставлення до родинного виховання і до плекання неординарної особистості, мала й певне позитивне значення для його розвитку, зокрема і для розвитку гувернерства. Саме у період середньовіччя, порівнюючи існуючі

педагогічні системи, вищі кола суспільства визнали індивідуальне виховання й навчання в родинному середовищі як найбільш ефективне й сприятливе для розвитку дитини. У Київській Русі, на відміну від Західної Європи, індивідуальне домашнє навчання й виховання дітей у часи середньовіччя високо цінувалося і знаттю, й духовенством, вважалося більш бажаним, корисним та результативним. Виконання гувернерських обов'язків знатними особами свідчить про високий рейтинг гувернерства у суспільстві та про високий суспільний статут гувернерів. Зазначений період слід розцінювати як сьомий історичний етап розвитку гувернерства.

Розвиток гувернерства в російській імперії у ХІХ ст. Розвиток освіти в Російській Імперії. Система І. І. Бецького. Обов'язки гувернера.

З кінця ХVІІІ століття і до 1917 року частини роздробленої України стають складовими Російської і Австро-Угорської імперій. Європейський вплив відразу позначається на системі виховання й освіти західноукраїнських земель. Освітньо-виховна система будується там переважно за німецьким зразком.

Значна частина України увійшла до складу Російської Імперії, тому все, що стосується освіти Російської Імперії, стосується також і цієї території України. Саме про розвиток гувернерства на цій території збереглися детальні відомості. Перш ніж розпочати аналіз стану гувернерства в російській державі у ХІХ столітті, стисло охарактеризуємо попередні події, які мали безпосередній вплив на систему домашнього навчання і виховання ХІХ століття.

За визнанням самих російських дослідників історії педагогіки, зокрема В. Роднікова, у ХІV-ХV столітті грамотність у Московській Русі "падає до найнижчого рівня". Занепокоєні московські царі на початку ХVІІ століття починають викликати з Києва та Європи вчених для "навчання руської молоді". Відкривається ряд навчальних закладів. Уряд всіляко заохочує батьків посилати дітей до школи.

За наказом Катерини ІІ інтенсивно вивчаються і впроваджуються на території імперії західні педагогічні системи, теоретично обґрунтовуються вітчизняні педагогічні проекти, розширюється мережа закритих чоловічих і жіночих навчальних закладів для дворянських дітей. Освітньо-виховна робота у цих закладах будувалась за системою російського педагога І. І. Бецького. У 5-6-літньому віці батьки віддавали дітей до навчально-освітньої установи і не мали права спілкуватись з ними протягом 15 років — аж до повного завершення синами й доньками курсу навчання. Дітей не відпускали додому ні на вихідні, ні на канікули, щоб сім'я не зіпсувала їхніх манер.

Небажання багатьох родин віддавати своїх дітей у закриті навчальні заклади, на довгі роки відлучаючи їх від сім'ї, з одного боку, і прагнення дати дітям освіту й виховання, відповідні їхньому стану в суспільстві, з іншого боку, створили в тогочасній Російській Імперії об'єктивні умови для інтенсивного розвитку й процвітання гувернерства як системи домашнього навчання й виховання.

Часто гувернерами в знатних родинах працювали люди, які відзначалися вражаючою ерудицією й високими моральними якостями. Іноді гувернер сам був знатною титулованою особою. До нас дійшли відомості про живописця й

музиканта графа Монфора — гувернера О. С. Пушкіна. В архівних документах часто згадується ім'я К. І. Мая, який був гувернером Андрія Дашкова — молодшого сина міністра юстиції Російської Імперії Д. В. Дашкова (літератора й любителя старовини). Пізніше К. І. Май став засновником Петербурзької приватної школи, відомої не лише в Росії, а й у Європі.

У художній літературі ми знаходимо численну інформацію про гувернерів та домашню систему навчання й виховання. З великою симпатією розповідали про гувернерів (часто про своїх) С. Т. Аксаков — "Дитячі роки Багрова-онука", О. Герцен — "Колишне й думи", О. М. Толстой — "Дитинство Микити", Л. М. Толстой — "Дитинство". Відомі й твори, у яких гувернери змальовані як негативні персонажі: в О. С. Пушкіна в "Капітанській доньці"; у Д. І. Фонвізіна в "Недорослі".

Гувернерське виховання передбачало формування у дитини рис характеру і стереотипу поведінки, відповідних до статі. Тому вихованням хлопчиків займались гувернери, а вихованням дівчаток — гувернантки. При навчанні й вихованні якнайповніше враховувались бажання батьків та індивідуальні особливості кожної дитини. В моді було приставляти до дитини гувернера-іноземця.

Обов'язки гувернера відрізнялись залежно від домовленості з батьками вихованців. Гувернер міг: 1) навчати усіх необхідних наук і виховувати своїх підопічних, перебувати при них невідлучно цілодобово: годувати, гуляти з ними тощо; 2) працювати разом з учителем чи кількома вчителями, тільки стежити за дітьми, щоб вони навчались; формувати у підопічних хороші манери; всюди супроводжувати вихованців; 3) виховувати і навчати іноземних мов, танців, музики та інших вишуканих мистецтв. Часто разом з гувернером до хлопчика приставляли дядька-служника, а до дівчинки — служницю, які одягали, купали, розважали й охороняли дітей.

У XIX столітті в губернських містах імперії за наказом царя відкриваються гімназії. Для вступних іспитів у гімназію необхідна була серйозна підготовка, тому наймати гувернерів чи домашніх вчителів перетворювалося з моди у необхідність. Послугами гувернерів і домашніх вчителів тепер прагнуть користуватись не тільки представники вищої аристократії, а й середніх прошарків суспільства: купці, буржуазія, чиновники та ін.

Розвиток гувернерства в Російській Імперії (відповідно й у приєднаній до неї частині України) у XVII-XX століттях до 1917 року доцільно розподілити на два етапи. Перший етап охоплює XVII століття і триває до реформи 1 липня 1834 року. Його можна охарактеризувати як експериментально-дослідний. Діяльність гувернерів регламентувалась наказами царя та розпорядженнями заснованого у 1802 році Міністерства народної освіти. Був виданий указ, який зобов'язував гувернерів та вчителів-іноземців мати атестат, виданий Академією наук або Московським університетом на основі успішного складання спеціальних іспитів. З 1804 року атестати почали видавати також гімназії. Гувернерам без атестатів загрожувало вислання з країни, а сім'ям, які наважилися б допустити до своїх дітей таких педагогів, — штраф 100 рублів.

Проте законодавчі акти цього періоду не так скеровували діяльність гувернерів, як ставали засобом реагування на ті чи інші прорахунки й негаразди, що виникали в освітньо-виховній галузі. Відбувалось накопичення практичного досвіду як у педагогічній, так і в юридичній сферах. У цей період фактично не існувало ретельно розроблених сучасних (для того часу) вітчизняних методичних рекомендацій з питань створення оптимальної системи домашнього виховання. Недостатньо було також і перекладної літератури за цією тематикою. Уряд позитивно оцінює існування гувернерства в Імперії, в результаті чого посади гувернерів у 1811 році впроваджуються у навчальних закладах закритого типу. Такі посади дали змогу, наскільки це дозволяла сама система закритих навчальних закладів, оптимально поєднати позитивні риси колективного й індивідуального виховання та навчання.

Положенням від 1 липня 1834 року розпочинається другий етап розвитку гувернерства в імперії, який триває по 1917 рік включно. Другому періоду притаманні: 1) чітка законодавча регламентація, яка враховує усе: від глобальних загальних структур підготовки кадрів, обсягу роботи гувернера, окладу, пенсійного забезпечення до найдрібніших нюансів у цій сфері; 2) поява значної кількості науково-методичних праць вітчизняних вчених (педагогів, медиків, літературознавців та ін.) і перекладних науково-методичних робіт, присвячених проблемам домашнього виховання й навчання дитини; 3) визнання урядом і суспільством важливості місії гувернерства в підготовці майбутньої великодержавної еліти; 4) свідоме, цілеспрямоване використання урядом і панівними класами гувернерства для реалізації своїх політичних, економічних та ідеологічних проектів.

Поділ гувернерів на домашніх наставників і домашніх вчителів. Система реєстрації і звітності гувернерів. Вимоги до гувернерів. Практика XVIII — початку XIX століття продемонструвала доцільність видання циркуляру про поділ гувернерів (гувернанток) на групи за рівнем їхньої професійної підготовки і родом діяльності: 1) домашні наставники (наставниці) і 2) домашні вчителі (вчительки). Домашні наставники (наставниці) мали право і виховувати, і навчати дітей. Це була широка спеціалізація. Домашні вчителі та вчительки (фахівці вузької спеціалізації), згідно існуючого законодавства, могли тільки навчати дітей. Спеціалістам, які належали до першої групи, дозволялось працювати гувернерами також в освітньо-виховних установах закритого типу.

Після 1 липня 1834 року регламентація стає всеохоплюючою: на державному рівні визначаються кваліфікаційні й особистісні вимоги до гувернера, в результаті чого далеко не кожний член суспільства може претендувати на цю посаду; визначаються дозволені урядом підручники й книги для додаткового читання; розробляється система реєстрації гувернерів і домашніх вчителів у кожній губернії, система звітності й система оцінювання керівництвом у галузі освіти роботи цих педагогів. Домашніми наставниками дозволялось працювати особам, які завершили повний курс навчання, склали іспити і отримали атестат із званням "Дійсного студента" чи диплом про присвоєння вченого ступеня в одному з університетів Російської Імперії або

здобули вчений ступінь у духовній академії. Домашніми наставницями ставали дівчата, які пройшли повний курс загальноосвітньої та професійної підготовки у навчальних закладах 1-го розряду відомства Імператриці Марії, закінчили восьмий, педагогічний клас Маріїнських жіночих гімназій чи гімназій Міністерства народної освіти й були нагороджені золотою чи срібною медаллю. Дівчата, не удостоєні нагородження медаллю, могли працювати домашніми вчительками. Теоретичні знання у цих навчальних закладах не були самоціллю. Починаючи з VI класу, дівчатка вчилися застосовувати засвоєну теорію на практиці, проводячи уроки та додаткові й індивідуальні заняття з ученицями молодших класів своєї гімназії.

Вихованка жіночої гімназії, яка за показниками успішності навчання удостоювалася звання домашньої наставниці або вчительки, зобов'язана була обміняти атестат про завершення навчання на свідоцтво, яке видавалося у канцелярії попечителя навчального округу. Свідоцтво дозволяло розпочати педагогічну діяльність у сім'ях чи навчальних закладах.

Вихованням у родині дітей дошкільного віку і домашнім навчанням дозволялося займатися також випускницям однорічних вищих жіночих курсів, хоча їхні свідоцтва не прирівнювалися до свідоцтв домашніх наставниць. Домашніми вчителями у вільний від основної роботи час без складання додаткових іспитів мали право працювати: 1) вчителі гімназій і міських училищ зі стажем не менше трьох років; 2) священники і дяки.

З другої половини XIX століття кращим гімназістам старших класів та студентам університетів педагогічна (у гімназії) або вчена (в університеті) ради дозволяли у вільний від занять час заробляти проведенням приватних уроків (репетиторством). У Державних архівах Києва збереглися документи, які засвідчують, що у 2-ій Київській чоловічій гімназії на засіданнях педагогічної ради неодноразово розглядалися прохання учнів старших класів про надання їм свідоцтва, яке давало право займатися репетиторством. Йдучи назустріч гімназістам з бідних сімей, адміністрація ставила єдину умову — 100 % успішність. У протоколах зафіксовано: "Слухали: прохання учнів VII класу Бейзвана Казимира, Чоповського Цезарія та V класу Лазова про дозвіл їм займатися репетиціями виданням їм відповідного свідоцтва. Зважаючи на успіхи та поведінку вказаних осіб, одночасно і на недостатність їх засобів для продовження свого навчання, визначили: видати усім згаданим особам свідоцтва" , "...беручи до уваги оцінки... видати означеним особам свідоцтва на право займатися репетиціями, за винятком Скорупського, визначивши... відмовити йому до виправлення зі стародавніх мов".

Екзамен для гувернерів. „Пільги і переваги” для гувернерів. Усі інші особи, які претендували на звання домашніх вчителів, зобов'язані були скласти спеціальні іспити. Іспити проходили у Київській губернії — в університеті Святого Володимира, у Чернігівській — в Ніжинському ліцеї князя Безбородька, в інших губерніях — у гімназіях.

Іспити на звання домашнього вчителя (вчительки) не виходили обсягом за межі курсу повітового училища. Особи, які не мали атестата чи свідоцтва про задовільне закінчення повного курсу навчання в одному із середніх

навчальних закладів імперії, складали іспити з основних дисциплін в обсязі гімназичної програми, а із загальних і допоміжних — в обсязі програми повітового училища.

Перелік іспитів, а також зміст програми з кожної дисципліни і перелік підручників для підготовки вказувалися у збірнику "Іспити на звання...".

Іспити поділялися на три групи:

I . Іспити із загальних предметів.

1. Усний іспит із Закону Божого.

2. Письмовий і усний іспити з російської мови: диктант, читання і переказ прочитаного з етимологічним і синтаксичним розбором. Особи, які виявили незадовільні знання цих предметів, до наступних іспитів не допускалися.

II . Іспити з основних предметів.

1. Письмові іспити:

а) російська мова — твір;

б) математика;

в) історія;

г) географія;

д) новітні європейські й давні класичні мови.

До усних іспитів допускалися лише ті особи, чиї письмові відповіді визнавалися задовільними.

2. Ті ж предмети — усно.

III. Іспити з допоміжних предметів.

Два питання з кожного предмета і проведення пробного уроку.

Особи, які виявили відмінні чи добрі знання з основних предметів і не нижче задовільних із загальних та допоміжних, удостоювалися звання "домашній учитель" ("вчителька"). Проте попечителі навчальних округів мали право і не видати свідоцтво, якщо екзамені із загальних предметів складено нижче, аніж на "добре". Таке право узаконювали своїми розпорядженнями більшість міністрів.

При отриманні незадовільної оцінки дозволявся повторний іспит, але не раніше, як через півроку після попереднього. Іспити відбувалися так, щоб екзаменованій зміг продемонструвати свої вміння пояснити дитині навчальний матеріал. Особа, яка отримувала свідоцтво домашнього вчителя (вчительки), користувалася правом початкового навчання загальних і основних предметів (на рівні нинішніх початкових класів). Це право фіксувалося законодавчо, тому у свідоцтві ніяких поміток не робилося. Якщо ж екзаменованій виявляв бажання до того ж навчати дітей одного чи кількох означених предметів у обсязі гімназичного курсу чи викладати додатково іще якийсь предмет, для цього необхідно було скласти екзамен з кожного з цих предметів за програмою "Іспити з допоміжних предметів". Після успішного складання іспиту назва дисципліни заносилася до спеціальної графі свідоцтва, чим засвідчувалося право на її викладання.

Випускники повітових і міських училищ, які претендували на здобуття звання домашнього вчителя, звільнялися від іспитів із загальних та допоміжних дисциплін, якщо від часу закінчення навчання минуло не більше п'яти років.

Екзамени приймала надзвичайно сувора, вимоглива комісія. Відповідно рівень підготовки домашніх вчителів (вчительок) був настільки високим, що їм дозволялося, за бажанням, викладати у початкових училищах усі предмети, передбачені програмами цих училищ, а з травня 1907 року, за наказом імператора, міністр народної освіти одержав право на призначення домашніх наставників і вчителів на посади вчителів міських училищ.

Видача свідоцтва супроводжувалася заповненням двох спеціальних документів - "Відомості про свідоцтва" і "Формулярного списку про службу і достоїнства домашнього наставника чи учителя", які зберігалися у канцелярії і при першій необхідності копії надсилалися місцевому керівництву за місцем роботи педагога.

За друкування свідоцтв домашні наставники (наставниці) і домашні вчителі (вчительки) вносили плату 12 рублів. У разі великої бідності здобувача звання внесення грошей дозволялося відкласти до його вступу на роботу в сім'ю і отримання там плати.

Видача свідоцтв обов'язково супроводжувалася складанням домашніми наставниками (наставницями) і домашніми вчителями (вчительками) за належною загальною формою присяги на вірність службі.

Свідоцтва на звання домашніх наставників (наставниць) і домашніх вчителів (вчительок), видані іноземним громадянам за кордоном, вважалися недійсними, і кожний іноземець, який прагнув працювати домашнім вчителем, зобов'язувався скласти іспити на загальних підставах. Проте навіть після отримання свідоцтва у Російській Імперії іноземні піддані не удостоювалися пільг, належних домашнім наставникам (наставницям) і вчителям (вчителькам).

Порівнюючи тодішні досягнення фахової підготовки педагогів з теперішньою і визнаючи досягнення педагогіки й психології періоду 1917-2003 років, доводиться констатувати, що сучасна методична підготовка не тільки гувернерів, а навіть вихователів дошкільних закладів та вчителів в окремих аспектах програє, порівняно з підготовкою в ХІХ столітті. Наприклад, нині у педагогічних вузах і коледжах, як правило, вивчають єдину стандартизовану методику навчання тієї чи іншої дисципліни. До 1917 року Міністерство народної освіти займало позицію, що усі діти різні, тому одна методика для всіх — неефективна. Для того, щоб скласти іспити на право навчання дітей грамоти, педагог мусив досконало володіти щонайменше трьома способами навчання читання і чотирма методиками навчання письма. Аналогічні вимоги ставились і до викладачів інших предметів.

Довідник з питань початкової освіти А. С. Пругавіна дає досить повне уявлення про організацію роботи гувернерів на державному рівні. Після закінчення визначених Міністерством народної освіти навчальних закладів чи отримання в результаті складання спеціальних іспитів свідоцтва, домашні наставниці (гувернантки), домашні наставники (гувернери), а також домашні вчительки і домашні вчителі розпочинали роботу у сім'ях. До університетів, училищ та гімназій, які видавали свідоцтва гувернерам і домашнім вчителям, надходили запити від батьків, які шукали індивідуальних вихователів для своїх

дітей. Часто це були запрошення з далекої провінції. Так працевлаштовувалася частина педагогів. Інші шукали "місце" самостійно.

Влаштувавшись у сім'ю, домашні наставники і вчителі перш за все мусли подати своє свідоцтво місцевому керівництву від Міністерства народної освіти — директору училища (гімназії та ін.) і повітовому предводителю дворянства. Цих осіб повідомляли також про зміну місця перебування.

Обов'язковим було представлення вказаним посадовим особам щорічних звітів наприкінці навчального року. У звіті вказувався обсяг вивченого з кожного предмета матеріалу, підручники, за якими проводилося навчання, додавалися програми та відомості про успішність. До звіту додавалися схвальні відгуки від батьків вихованця (учня) про роботу і добропорядну поведінку педагога.

Домашні наставники (наставниці) підпорядковувалися попечителям навчальних округів і губернським директорам училищ, які зобов'язані були наглядати за ними і при потребі надавати допомогу. Директори училищ мали у своїх канцеляріях послужні списки домашніх наставників і домашніх вчителів, вчасно поповнювали їх необхідними відомостями і подавали у визначені терміни вищому керівництву. Директорам же училищ повідомлялися, у засвідчених підписами обох сторін "списах", різноманітні домовленості і зобов'язання гувернерів і батьків одних перед одними.

З 1 липня 1834 року на осіб, які влаштовувалися у приватні домівки для навчання чи виховання дітей без виданого Міністерством освіти свідоцтва, накладався штраф у розмірі 75 рублів. Аналогічно каралися і батьки, що допускали їх до своїх дітей. У разі повторного порушення штраф збільшувався до 150 рублів і винних віддавали під нагляд поліції терміном на один рік, а іноземців висилали за кордон. У разі нереєстрації законом передбачалося покарання: і гувернерів, і вчителів позбавляли визначених для них державою "пільг і переваг".

Пільги і переваги були істотні:

1. Домашні наставники і вчителі чоловічої й жіночої статі звільнялися від сплати подушного окладу.

2. Вони вважалися на дійсній державній службі у відомстві Міністерства народної освіти.

3. Домашнім наставникам, які пропрацювали на своїй посаді 25 років і підготували за цей період не менше трьох молодих людей, "зарахованих студентами до університетів Російської Імперії", присвоювалося почесне звання "заслужених".

4. Домашня наставниця або вчителька зі стажем не менше 20 років отримувала переваги при вступі на державне утримання у "дім для бідних дівичь шляхетного звання".

5. Домашні наставники (наставниці), домашні вчителі (вчительки) і члени їхніх родин мали право на отримання одноразової державної допомоги і пенсії в розмірі: для домашніх наставників (наставниць) — 270 рублів на рік, для домашніх вчителів (вчительок) — 160 рублів на рік. Одноразова допомога видавалася домашнім наставникам і вчителям (наставницям і вчителькам), які

прослужили від 10 до 20 років і за старістю чи немічністю не здатні були довше виконувати свої обов'язки. Пенсії у розмірі половинного окладу призначалися педагогам зі стажем 20-25 років. Повна пенсія надавалася педагогам зі стажем 25 і понад 25 років. Терміни ці скорочувалися при припиненні роботи через нездоров'я.

6. У разі смерті домашнього наставника (наставниці) чи домашнього вчителя (вчительки), їхнього осиротілого сина приймали на державне утримання до пансіону при гімназії, а доньку влаштовували у відповідну звання виховну установу для дівчаток.

7. Домашні наставники і вчителі могли одержувати вчені звання після складання при університетах спеціально визначених іспитів. На іноземних громадян і осіб нехристиянського віросповідання "переваги і пільги" не поширювалися.

Особливості гувернерства в Російській Імперії в 19 столітті. Гувернери і гувернантки, як уже зазначалось, виховували дітей не тільки в сім'ях, а й у пансіонах при гімназіях та училищах. Вони обіймали посади кімнатних наглядачів або гувернерів — помічників наглядачів "моральної і навчальної частини".

Гувернер — кімнатний наглядач опікувався п'ятнадцятьма вихованцями. Призначали на цю посаду добропорядну людину, яка вільно володіла однією — двома іноземними мовами (бажано, французькою і німецькою). Кімнатні наглядачі зобов'язувалися здійснювати безперервний нагляд за вихованцями, перебуваючи з ними постійно: разом їли, спали у їхніх кімнатах, були присутні разом із дітьми на усіх заняттях, слідкували за вивченням уроків у другій половині дня. Кімнатні наглядачі виправляли мовленнєві помилки вихованців, навчали їх етикету, прищеплювали хороші смаки, а також слухали розмови дітей, щоб зрозуміти, наскільки ефективно відбувається формування особистостей у запрограмованому державою напрямі.

Кімнатні наглядачі вели спеціальний журнал, у якому зазначалися успіхи піднаглядних дітей у науці, їхні вчинки, риси характеру, старанність, охайність тощо. Дії цих гувернерів визначала заповідь "бути поблажливими до пустощів, притаманних дитячому і юнацькому вікові, але жорсткими у важливих випадках." Суворі покарання, за інструкцією, належало застосовувати по можливості рідше.

Стимулюючим засобом у вихованні вважалося "шляхетне змагання". Воно полягало у тому, що дітей розподіляли за успішністю, за старанністю і поведінкою. Як засоби впливу допускалися усні догани, присоромлення, позбавлення вищого місця у класі, запис імені винного вихованця на "чорній дошці" і залишення на кілька годин вдень у замкненому класі (після повідомлення батьків чи опікунів про покарання і його причину). У разі неефективності зазначених заходів виправлення учнів 1-3 класів могли покарати різками. Старших вихованців за подібні провини і учнів 1-3 класів, на яких не подіяло навіть найсуровіше покарання, виключали з пансіону і з гімназії (чи училища), при якому містився пансіон.

Обов'язки гувернера як помічника наглядача моральної і навчальної частини були розроблені С. Чириковим і разом із циркулярами Міністерства народної освіти розіслані у навчальні заклади Російської Імперії. Документ дає вичерпне уявлення про обшир спектра виховної діяльності гувернера і про вимоги до його педагогічної майстерності.

До обов'язків гувернера входило здійснення ретельного суворого нагляду за поведінкою вихованців під час занять і в позаурочний час. Головні завдання гувернера полягали у виправленні шкідливих звичок дітей, навчанні їх добропорядності, етикету, привчали "любити корисне і добре".

Наступним обов'язком гувернера було патріотичне виховання учнів. Одним із провідних пунктів морального виховання було формування "правильного", передбаченого законом "для кожного свідомого громадянина", ставлення "до начальств".

Гувернер обов'язково був присутнім на уроках, спостерігаючи, щоб учні дотримувалися тиші, поводитися пристойно, не відволікалися від занять наукою.

Значної уваги надавали створенню сприятливого мікроклімату в дитячому колективі; привчанню вихованців налагоджувати міжособистісні стосунки з ровесниками. Гувернер піклувався, щоб діти одне з одним були ввічливими, лагідними, відвертими, доброзичливими і ні в якому разі не ображали товаришів навіть словами. Винні зазнавали суворого колективного осуду, їх примушували просити вибачення у ображеного в присутності усіх однолітків. Помічник наглядача відповідав за збереження між дітьми добропорядних стосунків, дотримування вихованцями помірності й тиші під час їжі, прогулянок, ігор, купання, "так щоб начальники і відвідувачі у будь-яку мить знайшли в установі взірцевий лад".

Гувернер застерігав дітей від непристойних і неетичних вчинків, використовуючи методи переконання, пояснення, звернення до прикладів. Про найменші вияви непослуху він повідомляв наглядача, і це загрожувало вихованцеві покаранням. Гувернер суворо наглядав, щоб ранком та після вечірньої молитви жодна дитина не покидала своєї кімнати, дотримувалася тиші, використовувала вільний час для корисних справ (читання дозволених книг або повторення уроків), не заважала іншим, підтримувала чистоту у своїй кімнаті.

На помічника наглядача лягала турбота про здоров'я підопічних. Він контролював, щоб спальні завжди були провітрені, а температура у дитячих кімнатах утримувалася оптимальною для кожної пори року. Гувернер вимагав від вихованців чисто, охайно вдягатися; чисто вмиватися і мити руки; ретельно стежити за своєю зачіскою та ін.

Представлений матеріал дає зрозуміти, що робота гувернера до 1917 року в сім'ї чи у пансіоні означала фактично повну відмову від особистого життя, "принесення себе в жертву" справі виховання чужих дітей. Це був нелегкий і часто невдячний спосіб забезпечити собі прожитковий мінімум. Відомі російські та українські педагоги і суспільні діячі піддавали детальному аналізу педагогічну діяльність гувернерів і, визнаючи істотне значення цих людей для

справи виховання юних громадян, прагнули поліпшити соціальне і матеріальне становище домашніх наставників.

У XIX — на початку XX століття у Російській Імперії губернерство вважалось одним з пріоритетних напрямів педагогічної практики й контролювалось не тільки Міністерством народної освіти, яке було створене у 1802 році, а й особисто царем і представниками царської родини.

Відомий російський вчений П. Ф. Лесгафт довів, що до моменту вступу до першого класу (в 5-7 років у XVIII столітті й у 9-10 років у XIX столітті) у дитини вже завершується формування індивідуального типу поведінки, який у процесі всього подальшого життя майже не коригується і через призму якого індивід сприймає довкілля й самого себе.

Якщо обмежитись навіть цими відомостями, стає зрозуміло, що губернер (домашній наставник) чи домашній вчитель, під чийм впливом діти перебувають тривалий період і чия педагогічна діяльність виступає як один із важливих факторів домашнього виховання, можуть істотно поліпшити чи погіршити якість підготовки до дорослого життя молодих громадян країни.

Для глибшого розуміння ситуації проаналізуємо ряд постанов, наказів, циркулярів, виданих царем та Міністерством народної освіти у XIX столітті в Російській Імперії. Численні проблеми, порушені у цих документах, законодавчо регламентувались і у XVIII столітті, але найбільш повно й чітко були врегульовані й систематизовані з 1 липня 1834 року.

З 1834 року пріоритетною турботою уряду стала боротьба із засиллям в Російській Імперії іноземців та іноземної культури. Як уже зазначалося, часто малоосвічені, без спеціальної педагогічної підготовки іноземці не могли забезпечити дітям ні високого рівня знань, ні відповідного виховання. П. Ф. Лесгафт, узагальнюючи свої спостереження, писав, що вчитель чи вихователь-іноземець навчає російських дітей шанувати неросійських кумирів (Наполеона, Людовіка та ін.), нав'язує думку, що, наприклад, Париж — найкраще місто на землі чи Німеччина — найкраща країна. Дитину повністю відривають від рідного ґрунту: не привчають помічати красу Батьківщини, рідного міста, рідної природи.

Виховується манкурт — ні патріот і ні громадянин. Діти часто навіть не володіють рідною мовою. Фактично, у такій ситуації держава своїм невтручанням знищує власне майбутнє.

Реакція тогочасного російського уряду може послугувати уроком патріотизму й турботи про майбутнє держави для нас — нинішніх українців, які опинились у схожій ситуації. Боронячи національні (тоді російські) інтереси, імператор видає ряд циркулярів щодо: 1) допуску до роботи з дітьми тільки висококваліфікованих спеціалістів; 2) обмеження кількості губернерів-іноземців; 3) здійснення контролю за змістом і характером діяльності домашніх наставників та вчителів; 4) підсилення національного характеру виховання; 5) підготовки вітчизняних педагогічних кадрів для домашнього виховання дітей.

Наприклад, "Циркуляр про засоби загальної перестороги стосовно іноземців обох статей, що допускаються до різних посад у колі домашнього виховання" від 2 квітня 1834 року має наступний зміст: "Ми впевнені, що

батьківська ніжність і здоровий глузд люб'язніших вірнопідданих наших цілком відкривають їм усю важливість і користь цих заходів; що кожний істинно російський батько розділить нашу турботу про збереження юних сердець від вражень, протилежних вірі, моральності й народному нашому почуттю. ...по всій Імперії суворо забороняється приймати у сім'ї дворян, чиновників, купців іноземців обох статей, які не отримали атестатів від російських університетів на учительські, наставницькі чи гувернерські звання і не мають свідоцтв про моральність і поведінку, що вимагаються Указом від 12 червня 1831 року, з тим, щоб при порушенні цієї постанови відповідальність за законами була віднесена як до особи батька, що прийняв у свій дім іноземця без атестата, так і до особи останнього, який протизаконно виконує обов'язки..."

Зрештою, 18 березня 1848 року в'їзд іноземних вчителів і вихователів взагалі був тимчасово припинений, оскільки царський уряд боявся розповсюдження в Імперії революційних ідей з Європи.

Законодавчі акти визначають коло осіб, які мали право навчати й виховувати дітей у домашніх умовах. Подавали чіткий перелік навчальних закладів, випускникам яких з одержанням атестата чи диплома без додаткових іспитів дозволялося займати посади домашніх наставників і вчителів.

Циркуляром Міністерства народної освіти № 4226 від 17 квітня 1835 року особам, належним до духовного сану, заборонялось займатись домашнім навчанням і вихованням, "поки вони у цьому сані перебуватимуть". Але висока оцінка урядом ролі духовенства у справі навчання й виховання законослухняних громадян привела до внесення до законодавства змін: "... ніщо не забороняє священикам і дякам, окрім навчання дітей Закону Божого, у вільний час займатись початковим навчанням у сім'ях". 8 січня 1835 року виходить циркулярна пропозиція Міністерства народної освіти "Про незаборону службовцям чиновникам вступати в звання домашніх наставників чи вчителів". Чиновниками різних відомств з дозволу їхнього керівництва дозволялось складати передбачені законодавством іспити на звання й займатись навчанням і вихованням дітей в сім'ях у вільний час та після виходу у відставку.

Домашнім наставникам і вчителям, окрім вказаних у свідоцтві загальноосвітніх предметів, дозволялось, за бажанням батьків, навчати дітей "мистецтвам і художествами". Видаються циркуляри "Про відмінності звань, встановлених для осіб, які виховують дітей у приватних домівках", "Про вигоди й переваги, що надаються тим із російських підданих, які отримують право виховувати дітей у приватних домівках", "Правила для спеціальних іспитів на звання вчителя повітового училища і домашніх вчителя й учительки", а також "Про відповідальність за порушення" вищезазначених постанов.

Важливим параграфом при оформленні документів і дозволу працювати домашнім наставником (гувернером) чи вчителем поставала вимога "благонадійності". Попечителем навчального округу надсилався спеціальний запит до поліцейського управління (секретний циркуляр від 5 грудня 1879 року).

Іноземці мусили представляти схвальні свідоцтва від російських місій у тих державах, звідки вони прибули. Уряд понад усе остерігався розповсюдження "шкідливого спрямування" поглядів. Зокрема, на накладення заборони на в'їзд у країну іноземних гувернерів відчутно вплинула революційна ситуація у Західній Європі. Вимагались також чесність, порядність, відсутність компрометуючих зв'язків у педагога. За переконаннями можновладців, порядного, духовного громадянина могли виховати тільки порядні, духовні дорослі члени суспільства.

Прагнення уряду зберегти єдиною імперською релігією православне християнство диктувало ряд циркулярів стосовно віросповідання домашніх наставників і вчителів. З 16 грудня 1839 року від педагогів, які сповідували іншу віру, при видачі свідоцтв на право домашнього навчання брали підписки в тому, що, навчаючи дітей православного віросповідання, вони не будуть прищеплювати їм правил, які суперечать Православній Східній церкві, "під загрозою передачі їх (педагогів) до суду як спокусників".

Від кожного претендента на звання гувернера чи домашнього вчителя від 28 листопада 1839 року вимагалось свідоцтво про належність до віросповідання. Цим же циркуляром, за розпорядженням імператора, заборонено допускати до будь-якої педагогічної роботи розкольників: "Государ Імператор, вважаючи, що як основою виховання юнаків повинні бути істинні правила релігії, то з цього самого постає, що розкольник, заблудший в понятті про віру, не може бути вчителем, а тому Височайше повеліти зволив: ... щоб від учбових місць і начальств не видавались розкольникам дозволительні акти на право навчати дітей".

Циркуляром від 29 червня 1839 року розв'язувалось питання "... про те, у якому віці потрібно удостоювати звання домашнього вчителя і вчительки". Вказувалось, що достатньо осіб за рівнем своїх знань навчальних предметів і мов могли б виконувати обов'язки домашніх вчителів, але не мають на це права через молодість та недосвідченість. Відповідно, юнакам дозволялось працювати домашніми вчителями чи наставниками з 18 років, а дівчатам — з 17-літнього віку.

Для гувернерів публікували спеціальну педагогічну літературу. Так, для домашніх наставниць існував спеціальний журнал "Гувернантка". Про нього згадується в "Енциклопедичному словнику" І. Є. Андреевського, К. К. Арсенєва і Ф. Ф. Петрушевського. В ньому зазначається, що "Гувернантка" — періодичне видання для осіб, які займаються вихованням; видавалось у Санкт-Петербурзі у 1862 році; редакторами-видавцями були Агнія Мамишева й Зоя Травлинська; вийшло 6 номерів журналу.

У 1870 році була заснована Московська спілка вихователюк і вчительюк. При ній містилися: рекомендаційна контора для гувернанток та гувернерів, притулок для тих, хто шукав місце, дешеві квартири, бібліотека, педагогічний музей, педагогічні курси, притулок для пристарілих гувернанток, пенсійна каса.

Як бачимо, на межі XIX і XX століть вітчизняна педагогічна наука стояла на високому рівні й одним із провідних напрямів свого розвитку визначала теорію і практику родинного виховання. Творчо опрацьований, адаптований до

сучасних умов досвід доцільно використати як істотне доповнення до існуючої нині практики удосконалення системи родинного виховання в Україні.

Відомості про стан зарубіжної і вітчизняної педагогіки у XIX столітті, що дійшли до нас, дозволяють зробити наступні висновки. XIX століття можна вважати століттям розквіту гувернерства як системи домашнього виховання й навчання. Інтенсивно розвиваються традиції, започатковані у XVIII столітті в Німеччині. Працювати гувернерами дозволяється тільки дипломованим спеціалістам. Документ (диплом чи свідоцтво) видавався за результатами складання спеціальних іспитів (екстерном чи випускних у навчальному закладі).

Ідея державного контролю усіх ланок освіти одержала у XIX столітті небувалою раніше розмаху. Особливо це стосується Російської Імперії, правляча верхівка якої панічно боїться розповсюдження революційних ідей з Європи й підвищення національної свідомості неросійських народів. Гувернерство перетворюється на органічну складову імперського освітньо-виховного механізму. Приймаються закони, якими передбачено майже абсолютний контроль системи домашнього виховання й навчання. Така всеохоплююча регламентація, мета якої — обернення гувернерства на важіль реалізації державної політики шляхом програмування певним чином домашнього виховання молодого покоління, може розцінюватись як наступний — десятий період розвитку гувернерства. Для цього періоду характерно: диктатура держави, повне приєднання системи домашнього виховання й навчання до державної освітньої системи, публікація достатньої кількості науково-методичної літератури для домашніх наставників і домашніх вчителів.

Розвиток гувернерства у XX – поч. XXI ст. Розвиток педагогіки на початку XX століття. Посилений інтерес до освіти, що спостерігався у XIX столітті, переходить у століття XX. Педагогіка XX століття активно вивчає досвід попередніх епох, намагається застосувати найбільш прогресивні здобутки педагогічної теорії й практики у нових умовах. Для кінця XIX — початку XX століття характерні дві провідні ознаки: 1) глибоке наукове обґрунтування вже існуючих у педагогіці течій; 2) еkleктизм — спроби поєднати різні, часто протилежні педагогічні напрями, ідеї, системи. На зламі XIX-XX століть розвиваються чотири провідні течії, які стали своєрідним продовженням основних напрямів педагогіки XIX століття.

Це "вільне" виховання, індивідуалістична педагогіка, педологія з експериментальною педагогікою, соціальна педагогіка. "Вільне" виховання кінця XIX — початку XX століття брало за основу психологічну течію і проголошувало такі ідеї. В організації "вільної" школи повинні брати активну участь самі учні та їхні батьки. Навчання має базуватись винятково на інтересі дитини.

Основою для навчання повинні становити: 1) індивідуальний підхід до дітей; 2) взаємна довіра й симпатія вчителя та учня.

Вчителеві дозволяється на власний розсуд обирати методику викладання. Прибічники "вільного" виховання спробували наблизити шкільну систему до умов домашнього навчання. Клас являв собою невелику групу учнів. Для них

вчитель добирав методику, за якою оптимально засвоювали навчальний матеріал саме ці діти. Навчальні дисципліни обирали батьки учнів спільно з учнями, враховуючи схильності дітей. У "вільних" школах не існувало ні домашніх завдань, ні обов'язкового відвідування занять. Учні не зобов'язані були навіть пам'ятати, що вивчають у класі. Не застосовувались нагороди й покарання. Не було дипломів, атестатів, іспитів. Ідеалізувалась дитина як суб'єкт навчального процесу. За переконанням теоретиків "вільного" виховання, дитина природжений дослідник, тому вона змалку прагне до знань. Якщо її зацікавити навчанням, вона "рватиметься" до школи, вчитиметься самостійно вдома. Тому пробудити інтерес до якоїсь галузі знань значно важливіше, аніж дати учневі основи знань з цієї галузі.

"Вільне" виховання засноване на індивідуалізації підбору навчального матеріалу й методів навчання у межах класу. Відкидаються будь-які шаблони, загальні програми, послідовність викладу матеріалу. У кожного учня власна програма, яка відповідає його інтересам. Вона постійно коригується з метою якнайповнішого задоволення цікавості дитини. Прихильники "вільного" виховання вважали, що як немає у світі двох однакових людей, так не повинно існувати й двох однакових шкіл і програм.

Основоположником індивідуалістичної педагогіки був Гільдебранд. Він розробив особливу теорію щодо викладання рідної мови. Його ідеї узагальнив і пристосував до виховання й освіти загалом його учень Лінде. За цією теорією почуття і фантазія — головні засоби впливу вчителя й вихователя на дитину.

Індивідуалістична педагогіка хотіла бачити результатом виховання цілісну особистість. На шляху досягнення вказаної мети зміст навчального матеріалу визначався як байдужий. Важливо тільки, щоб він сприяв пробудженню у маленької людини найрізноманітніших сил. На першому плані в індивідуалістичній педагогіці перебуває особистість наставника, тому до педагога висувались істотні вимоги. Насамперед численні духовні здобутки народу, людства й педагогічної науки повинні стати невід'ємною частиною особистості наставника. По-друге, вихователь і вчитель сам повинен бути зразком у тому, чого хоче навчити вихованця. Форми навчання — діалог і практика, чи "викладально-зображувальне навчання".

Фактично індивідуалістична педагогіка виступала як продовження й подальший розвиток теорії "вільного" виховання. Найбільш крайнього виявлення ці ідеї досягли у Гурлітта. Мріючи про переоцінку всіх цінностей і відкидаючи під впливом Ф. Ніцше християнську мораль, він обирає за мету виховання повний розвиток суверенної особистості, яка не визнає над собою ніякої влади. Оскільки повна індивідуалізація у школі неможлива, індивідуалістична педагогіка орієнтувалась переважно на систему домашнього навчання й виховання.

Педологія з експериментальною педагогікою були спрямовані на нове наукове обґрунтування педагогіки, яке б відповідало тогочасному рівню розвитку тісно пов'язаних з педагогікою наук: біології, медицини, філософії та ін. Педологія — в буквальному розумінні слова — наука про дітей, фактично — синтез психологічних, анатомо-фізіологічних, біологічних, соціологічних

концепції психічного й фізичного розвитку дітей і молоді. Поява педології зумовлювалась проникненням у психологію й педагогіку еволюційних ідей та розвитком прикладних галузей цих двох наук.

Основоположником педології вважають американського психолога С. Холла, який у 1899 році в Чикаго заснував педологічну лабораторію. На початку ХХ століття педологія поширюється в країнах Європи. Педологічні дослідження проводили Е. Мейман — у Німеччині; А. Біне — у Франції; В. М. Бехтерев, О. П. Нечаєв, Г. І. Росолімо — у Росії та ін. О. П. Нечаєву належала ініціатива відкриття першої в Російській Імперії педологічної лабораторії в Солянному Містечку у Петербурзі.

Детальне вивчення вікових психологічних особливостей дитини дозволяло застосовувати знання на практиці. У цьому полягала позитивна роль педології. Разом з тим, педологія базувалась на визнанні фаталістичної зумовленості долі дитини біологічними й соціальними факторами впливу спадковості й середовища, що розглядалися як незмінні. Провідним способом вивчення дітей вважались тестові випробування, за допомогою яких виявляли "розумовий вік" та "коефіцієнт інтелектуальної обдарованості".

В Україні після 1918 року педології надавалось надмірного значення. Перебільшення ролі педології завдало відчутної шкоди освітньо-виховній системі. Як наслідок, уряд вдався до інших, не менш шкідливих крайнощів: педологію було піддано нищівній критиці і взагалі заборонено постановою ЦК ВКП(б) від 1936 року. Критика заперечувала усе позитивне, зроблене педологією, і, зрештою, призвела до недооцінки проблеми вікового розвитку й вікових особливостей, що спричинило шкідливі тенденції в функціонуванні радянської педагогіки та психології.

Педологія виникла й існувала як синтез психологічних і педагогічних досліджень, але в цілому мала теоретичну орієнтацію. Тому в губернерства педологічні методи досліджень не застосовувались. Наприкінці ХІХ століття постає, а на початку ХХ — інтенсивно розвивається експериментальна педагогіка. Її методи мають багато спільного з педологією. Водночас існує суттєва відмінність. Експериментальна педагогіка була практично орієнтована, розв'язувала педагогічні проблеми, виходячи з інтересів дитини, і як психолого-педагогічну лабораторію використовувала школу.

Засновником експериментальної педагогіки став німецький педагог і психолог Е. Мейман. Він намагався синтезувати різні психологічні концепції розвитку дитини, її здібностей, успішності навчання й покласти їх в основу теорії й практики виховання кінця ХІХ — початку ХХ століття.

Яскравим представником експериментальної педагогіки став німецький педагог В. А. Лай. Словесному навчанню, яке панувало у ХІХ столітті, він протиставив "педагогіку дії". Виходячи з положень біології, вчений зводив роль виховання й навчання переважно до вироблення у дітей рухових реакцій. Головна увага в "школах дії" зверталась на драматизацію, ліплення, малювання, моделювання. В. А. Лай був прихильником виховання у дітей "німецького духу" та релігійності. Теорія В. А. Лая відігравала певну позитивну роль в подоланні надмірного вербалізму в навчанні.

Якщо "вільне" виховання було наближеним до психологічної течії, то педологія з експериментальною педагогікою спираються як на неї, так і на природничо-наукову течію. Дослідники вважають, що вони навіть ближчі до другої, тому що опираються на експеримент. Експериментальна педагогіка активно застосовувалась і застосовується в гувернерстві.

На межі XIX і XX століть з'являється нова педагогічна течія, яка породжує спеціальний термін — "соціальна педагогіка". Основоположником соціальної педагогіки став німецький педагог і філософ П. Наторп. П. Наторп основне завдання соціальної педагогіки вбачав у виявленні найсприятливіших для виховання людини соціальних умов і визначенні шляхів громадянського виховання. Свої педагогічні погляди з цього приводу П. Наторп виклав у двох творах: "Соціальна педагогіка" і "Філософія й педагогіка". Упродовж XX століття соціальна педагогіка перетворилась на одну з провідних педагогічних галузей.

Одним із напрямів досліджень соціальної педагогіки стало гувернерство. На зламі XIX-XX століть у переважній більшості європейських країн поширюються педагогічні ідеї соціалізму. Наприкінці XIX століття економічний фактор домінує над політичним, що цілком природно, бо економічні відносини є основою для відносин політичних. Тогочасній науці притаманний космополітичний характер. Цими двома положеннями (домінуванням економічного фактору й космополітизмом) і визначалась соціалістична педагогіка.

Соціалісти вірили, що світ прямує до такого ладу життя, коли людина позбудеться права власності, засоби виробництва і матеріальні блага належатимуть суспільству, праця перетвориться на загальну повинність, а гармонійне виховання і розвиток особистості стануть доступними широким народним масам. Для цього необхідні повна свобода слова, совісті, друку, зібрань і спілок.

На науку й школу соціалісти дивились як на один з видів виробництва — "інтелектуальне виробництво". Найбільш відомими з ідеологів соціалістичної педагогіки на початку XX століття були К. Маркс, К. Цеткін, Дж. Ст. Мілль.

Прибічники соціалістичної педагогіки виступали за повну ліквідацію гувернерства як системи навчання й виховання "обраних".

Безпрецедентний за масштабами політичний переворот, що відбувся в Росії у жовтні 1917 року, більш як на 70 років розділив світ на два ворожих табори: капіталістичний і соціалістичний. Ареною політичної боротьби стає, зокрема, й педагогічна теорія і практика. Освітньо-виховна система перетворюється на засіб могутньої ідеологічної підготовки молодого покоління до захисту суспільного ладу своєї держави. В країнах капіталістичної орієнтації гувернерство зберігається, але втрачає колишнє пріоритетне значення в житті знатних родин. Провідною формою організації освітньо-виховного процесу XX століття стає виховання у колективі, адже саме через колективні форми впливу на дитину легше виховати у неї бажані для держави переконання, якості, життєву позицію. В соціалістичних країнах будь-які педагогічні течії, ідеї, орієнтації, окрім соціалістичної, визнаються ворожими й переслідуються.

Гувернерство забороняється. Невдовзі виявляється, що повністю обійтися без нього неможливо. Тоді з'являються окремі санкціоновані державою видозмінені форми функціонування гувернерства.

Таким чином, стан гувернерства у ХХ столітті оптимально розглядати за двома напрямками: 1) гувернерство в капіталістичному світі; 2) гувернерство в соціалістичних країнах. Спочатку доцільно проаналізувати стан гувернерства в країнах капіталістичної орієнтації, де педагогіка у ХХ столітті продовжувала розвиватись еволюційним шляхом.

Розвиток гувернерства в капіталістичних країнах. Сполучені Штати Америки. ХХ століття в світовому масштабі характеризується посиленнями пошуками шляхів розвитку освіти й виховання на новому, більш ефективному рівні. Педагогіка активно використовує на практиці надбання психологічної науки, досліджує проблеми морального виховання дитини в умовах стрімкого, прискореного темпу життя, розглядає питання фізичного виховання та питання впливу неправильного виховання на поширення наркоманії, вивчає особливості економічного виховання особистості. Однією з головних проблем, яку намагались оптимально вирішити у країнах капіталістичної орієнтації, було розв'язання питання здійснення індивідуального підходу в освітньо-виховному процесі шляхом впровадження гувернерських методик у практику загальноосвітньої школи. Чи не найбільше нововведень у цьому плані виникає в Сполучених Штатах Америки.

Широке розповсюдження дістає "Батавія-план", автором якого був керівник шкіл м. Батавія Дж. Кеннеді. "Батавія-план" являв собою систему організації навчально-виховної роботи у школі, згідно якої кожен викладач використовував для класних занять лише половину навчального часу, а другу відводив для індивідуальних самостійних занять учнів під його наглядом. Система була спробою поєднати колективне навчання з кращими здобутками гувернерського індивідуального навчання.

У м. Долтон у США на початку ХХ століття вперше застосували систему, засновану на принципі індивідуального навчання — "Долтон-план" (чи більш поширена назва — "Дальтон-план"). Ця система, як і "Батавія-план", орієнтувалась на наближення шкільного навчання до індивідуального, гувернерського. При цій системі учень одержував від педагога завдання, виконував його самостійно і, завершивши роботу, звітував вчителю. Учнім надавалась повна свобода у виборі занять, черговості вивчення навчальних предметів, у використанні свого робочого часу. Річний обсяг навчального матеріалу розбивався на місячні розділи, які, у свою чергу, поділялись на щоденні завдання. Учні працювали в окремих кабінетах-лабораторіях, від чого походить іще одна назва системи — "Лабораторний план".

Методика дозволяла пристосувати темп навчання до індивідуальних можливостей дітей, привчаючи їх до самостійності, розвиваючи ініціативу, спонукаючи до пошуку раціональних методів роботи, формуючи почуття відповідальності за виконання завдань.

Ще одна система індивідуалізованого навчання "Келлер-план", розроблена американським педагогом і психологом Ф. С. Келлером, дістала

найбільшого поширення у вищих навчальних закладах США, але подекуди застосовувалась і в загальноосвітній школі. Основні ознаки "Келлер-плану": орієнтація на повне засвоєння змісту навчального матеріалу, включаючи вимогу засвоєння попереднього розділу як обов'язкову умову переходу до наступного; індивідуальна праця учнів у властивому кожному з них темпі; використання лекцій тільки з метою мотивації й загальної орієнтації учнів; застосування друкованих матеріалів; поточне оцінювання засвоєння учнями інформації за розділами курсу.

Наступна система персоналізованого підходу до учня — "Кембридж-план".

Назва походить від назви міста Кембриджа у штаті Масачусетс, де вона розроблялась ряд років і на початку XX століття знайшла масове застосування. Система полягала в тому, що учні, здатні засвоїти курс елементарної школи прискореним темпом, діставали можливість закінчити дев'ятирічний курс навчання за 8 чи 7 років. З цією метою комплектувались невеликі групи учнів з приблизно однаковим рівнем знань і темпом навчання. Дозволялось переведення з групи в групу не лише наприкінці, а й у середині навчального року. Окремі учні при цьому могли вивчати різні предмети в різних навчальних групах. Дитина не почувала себе часткою колективу, але перебування серед інших учнів привчало її порівнювати свої успіхи з успіхами оточуючих, створювало умови для повсякденного спілкування.

Методика М. Монтессорі. Формування неповторної особистості намагалась досягти в роботі з дошкільниками відомий італійський педагог М. Монтессорі. Її методика характеризується трьома провідними положеннями: 1) виховання повинне бути вільним; 2) виховання повинне бути індивідуальним; 3) виховання повинне спиратись на результати спостережень за дитиною.

Методика М. Монтессорі базується на природному фізіологічному й психічному розвитку дитини і орієнтується на формування м'язів, виховання почуттів та розвиток мислення. Це триєдине завдання вирішується шляхом цілеспрямованої організації оточення дитини, використання спеціально пристосованих дидактичних матеріалів.

Система виникла на межі XIX і XX століть, а вже у 20-ті роки XX століття застосовувалася в дошкільних установах та системі родинного виховання не тільки у країнах Європи, а й у США, Канаді, Індії, Японії. В Україні та Росії система М. Монтессорі активно практикувалась до 1917 року. З початку 30-х років у нашій країні ідеї М. Монтессорі були заборонені як буржуазні й реакційні, несумісні з новою системою виховання.

Особливості розвитку гувернерства в капіталістичних країнах на сучасному етапі. В більшості країн з середини, а в деяких — з початку XX століття діти після закінчення початкової школи, приблизно у віці 10-12 років, за результатами тестування й показниками успішності розподіляються між трьома типами шкіл чи навчальних потоків.

Перший, найпрестижніший тип, — повна середня школа (граматичні школи в Англії, ліцеї у Франції й Італії, гімназії у Німеччині та ін.). Ці

навчальні заклади вирізняються найвищим рівнем теоретичної освіти й цільовою установкою на підготовку до навчання у вищій школі.

Другий тип — середня школа (чи коледж). Теоретичний рівень освіти тут нижчий, аніж у повних середніх школах, акцент робиться на прикладні знання. Ця школа призначена для учнів, які у перспективі стануть працівниками так званої "середньої ланки".

Третій тип — практична освіта — відкриває молодій людині шлях безпосередньо на виробництво або в систему промислового чи комерційного навчання.

В частині країн, таких як США, школа єдина, але представлена трьома навчальними потоками (академічним, загальноосвітнім, професійним), які ідентичні вищезазначеним трьом типам шкіл.

Індивідуалізації навчально-виховного підходу до дитини сприяє мережа численних приватних шкіл, часто спеціалізованих. Такі школи мають комфортабельні навчальні корпуси, добре обладнані класні кімнати, лабораторії, бібліотеки, спортивні зали. Тут працюють ретельно відібрані висококваліфіковані педагоги. Наповнюваність класів удвічі-утричі менша, аніж у державних школах. В результаті приватні школи забезпечують вищий рівень знань порівняно з державними.

Приватні школи виконують і репетиторську функцію. Жорсткий відбір учнів у державних школах при розподілі їх за здібностями на три потоки може не влаштовувати батьків, які прагнуть дати своїй дитині вищий рівень освіти. В такому разі дитину віддають до спеціалізованої комерційної школи, призначеної для посередньо встигаючих учнів. Напрямок навчання дитини у них визначається винятково згідно із бажанням батьків. Відсів через неуспішність у корекційних школах не практикувався. Не було й вікових обмежень. Педагогічний персонал приділяє багато уваги індивідуальній роботі з дітьми. Як наслідок, учня "доводять" до атестата зрілості і йому відкривається шлях до вищого навчального закладу.

У ХХ столітті, порівняно з ХІХ, у капіталістичних країнах відчутно розширилась мережа шкіл для дітей з фізичними та розумовими вадами. Формуванню неповторної індивідуальності дитини у розвинених капіталістичних країнах підпорядкована вся шкільна система. Учня присвоюються звання: "кращий учень тижня", "кращий математик школи" та ін. У багатьох школах практикується визначення порядкового місця дитини у класі відповідно до її успіхів у навчанні й поведінці. Адміністрація шкіл щороку присвоює дітям "звання": "перший", "третій", "дванадцятий" учень, — чим стимулює їх до самовиховання, самоосвіти, невпинної роботи над власним самовдосконаленням. Батьківські й опікунські асоціації та представники місцевої влади видають спеціальні подарунки чи грошові премії учням — переможцям предметних олімпіад (конкурсів), а також нагороди за успіхи у навчанні та "вияв видатних моральних якостей". Усі ці заходи привчають дітей до конкуренції, боротьби за перше місце, за досягнення високого становища в ієрархічній соціальній піраміді суспільства.

У кожній школі працює психолог чи кілька психологів, які надають індивідуальну й групову допомогу учням, батькам, вчителям. При школах діють численні гуртки й секції (математичні, театральні, музичні, спортивні та ін.), орієнтовані на розвиток індивідуальних здібностей та інтересів учнів.

Індивідуалізований виховний підхід у розвинених капіталістичних країнах, як і навчальний, будується з урахуванням кращих здобутків гувернерської практики. Великого значення надано формуванню чоловічого стереотипу поведінки у хлопчиків і жіночого стилю поведінки у дівчаток.

У ХХ столітті активна емансипація та кардинальні зміни моральних норм (визнання за норму дошлюбних та позашлюбних інтимних стосунків, громадянські шлюби та ін.) поставили під загрозу існування сім'ї — головної структурної одиниці суспільства. Виростаючи у неповній сім'ї, лише з матір'ю, хлопчики здебільшого переймають жіночий тип поведінки, жіночі манери вияву емоцій, стиль спілкування. Часто, будучи єдиною дитиною, переважно хворобливою (внаслідок несприятливої екологічної ситуації в планетарному масштабі), хлопчик до досягнення повноліття перебуває під посиленою опікою матері. В результаті цього виростає чоловік, не здатний до прийняття самостійних рішень, безініціативний, безпорадний, що не вміє піклуватись про близьких людей, а лише привчений приймати їхню опіку й турботу. За таких умов, усвідомлюючи, що чоловіки здебільшого не можуть стати для них опорою у житті, та копіюючи матір, дівчатка часто перетворюються на "залізних леді" — самостійних, рішучих, практичних диктаторів. Фактично, жінка й чоловік у сім'ї починають виконувати не властиві їм функції: жінка керує, чоловік підкоряється; жінка опікає, чоловік приймає опіку. Така неприродність призводить до розпаду сім'ї, і наступне покоління дітей знову виховується без батьків. Виникає замкнене коло.

Уже у 50-60-х роках ХХ століття у капіталістичних країнах на державному рівні порушується зазначена проблема. При школах створюються клуби для дівчаток і клуби для хлопчиків. У клубах на спеціальних заняттях дівчаток готують до раціонального ведення домашнього господарства: навчають шити, готувати їжу, доглядати за домівкою. Дівчаткам допомагають індивідуально підібрати фасони одягу, які їм пасують, прикраси, косметику. Психологи знайомлять дівчат зі специфікою спілкування з майбутнім чоловіком, з майбутніми дітьми, з основами ділового спілкування. Для дівчаток видаються журнали з порадами спеціалістів стосовно різних життєвих проблем, актуальних для певної вікової групи.

Для хлопчиків створені аналогічні клуби, у яких їх готують до життя як майбутніх чоловіків, навчають, як зробити кар'єру, заробити солідний капітал, виконати ту чи іншу чоловічу домашню роботу.

Індивідуальну допомогу дітям у розвинених капіталістичних країнах надають соціальні служби — розвинена і поставлена на практичну основу соціальна педагогіка. Існують цілеспрямовані форми допомоги дітям, які постраждали від жорстокого поводження батьків, дітям — жертвам сексуального насилля та ін. Поширені центри планування сім'ї й сімейного виховання. Діє служба допомоги сім'ям, які мають дітей.

Якщо мати-одиначка чи вдова виховує хлопчика, вона за незначну плату чи безкоштовно запрошує у вихідні дні на 2-3 години чоловіка — працівника соціальної служби чи парафіянина своєї церкви, який виступає в ролі гувернера: спілкується, грається, гуляє, майструє, рибалить тощо з її сином. Така допомога організовується з метою формування у хлопчиків чоловічого стереотипу поведінки.

У Франції, якщо жінка, що має дитину дошкільного віку, виходить на роботу, то держава бере на себе витрати, пов'язані з оплатою дошкільного закладу або няні (якщо мати хоче, щоб дитина виховувалась вдома). Виховательку для дитини можна запросити додому також у Великобританії, Фінляндії та інших країнах. У Данії 1/5 частину вихователів дошкільних закладів та соціальних служб складають чоловіки. Саме їм переважно доручається виховання дітей з неповних сімей.

Розвинені країни намагаються стимулювати усіх членів родини займатись вихованням дитини. Наприклад, у Німеччині та Швеції відпустку по догляду за малолітніми дітьми може отримати не тільки мати, а й батько. Нині ця практика впроваджена і у колишній соціалістичній країні Угорщині. Цінний досвід перейняла також Болгарія. Вона пішла іще далі: відпустка по догляду за онуками надається також бабусям і дідусям, якщо вони не досягли пенсійного віку. Період догляду за онуками зараховується в трудовий стаж. Дослідження спеціалістів довели, що збільшення тривалості перебування дитини вдома, відсування часу відвідування дитячого дошкільного закладу позитивно впливає на здоров'я малюка.

У розвинених капіталістичних країнах система гувернерського домашнього виховання існувала упродовж усього ХХ століття, існує й удосконалюється у ХХІ столітті. Підготовкою гувернерів і гувернанток, які й виховують, і навчають дітей, займаються переважно приватні структури. У тих же закладах готують нянь. Нині гувернерство в економічно розвинених країнах являє собою досить престижну високооплачувану роботу. Найвище оплачується і вважається вигідною за рейтингом професій і посад у суспільстві робота гувернерів і гувернанток у сім'ях монархів, президентів, високих посадових осіб та кінозірок.

За результатами спеціально організованого дослідження, найбільш престижним у світі визнаний гувернерський коледж, який знаходиться в Англії, у Норланді, і має досвід роботи понад 100 років. У коледжі діють два відділення. На одному два з половиною роки навчають майбутніх нянь, на другому — гувернанток. Гувернанток готують до роботи з дітьми віком 5-12 років. Вступати до коледжу приїздить дівчатка на лише з усієї Англії, а й з Канади, США, Японії.

Для вступників існують підготовчі курси. Навчання і курси платні, тому частина дівчат паралельно з навчанням влаштовується у коледжі чи найближчих установах працювати прибиральницями, посудомийками та на інші роботи, що дозволяє їм оплачувати навчання.

Коледж має цікаві традиції. Наприклад, усі вихованки постійно ходять у формі — скромному довгому платті. Їм забороняють використовувати

косметику. З прикрас дозволяється носити тільки крихітні сережки-цвяшки. Вважається, що ці заходи сприяють вихованню у дівчат скромності, стриманості й доброчесності.

Один із провідних секретів високої кваліфікації випускниць коледжу — високий рівень сформованості практичних педагогічних умінь. Досягається він особливим розкладом занять: кожний тиждень теоретичної підготовки чергується з тижнем застосування на практиці засвоєних знань.

У ХХ — на початку ХХІ століття в економічно розвинених країнах гувернерство стає доступним фактично для кожної родини. Так, у США існує служба, яка називається "Бєбі-сітер". У цій країні, як і в багатьох інших, заборонено законом залишати дитину віком до 12 років без нагляду навіть на нетривалий час.

Тому батьки при необхідності і за певну плату можуть запросити зі служби "Бєбі-сітер" людину, яка побуде з дитиною скільки потрібно, погодує її, вийде з нею на прогулянку та ін. Подібні служби існують і в інших країнах.

Проблеми виховання дитини у сім'ї найбільш активно висвітлюють у статтях, книгах та спеціальних передачах для батьків і гувернерів відомі американські вчені Б. Вілкінсон, Д. Вудс Віннікот, Дж. Добсон, Е. Ле Шан та ін.

У ХХ столітті сформувалось особливо шанобливе ставлення до гувернерів. Наприклад, у Німеччині гувернантку називають "денною мамою". У Норвегії емігрантки вступають на роботу гувернантками, що дає їм достатні засоби для існування і можливість на хорошому рівні оволодіти норвезькою розмовною мовою. Вони не тільки виховують своїх підопічних, а й навчають їх іноземної мови.

У Франції існує два види гувернерства. Перший — гувернер, "який приходить". Він проживає окремо, приходить у певний час доглядати за дитиною і отримує за це погодинну грошову винагороду. Другий варіант — гувернер проживає з родиною вихованця, тобто отримує житло, харчування і щомісячну оплату. Другий варіант найбільш придатний для гувернерів-іноземців.

У Франції до гувернера висувається ряд вимог. Він зобов'язаний знати мову тієї країни, у якій перебуває, вміти знайти підхід до дитини, бути лагідним із вихованцем. Гувернер повинен бути пунктуальним, ніколи не спізнюватись на роботу, бути ввічливим у сім'ї, шанувати її традиції, утримувати в чистоті свою кімнату, мати охайний вигляд. Якщо гувернер проживає з сім'єю вихованця, то сім'я несе відповідальність за його безпеку, тому про намір поїхати кудись на вихідні гувернер зобов'язаний попереджати батьків свого підопічного. Усі обов'язки гувернера обумовлюються в контракті. Виконання домашньої роботи (прибирання, приготування їжі та ін.) в обов'язки гувернера не входить.

Однозначною умовою для гувернера-іноземця є навчання в будь-якому французькому навчальному закладі, оскільки віза, яку він отримує для в'їзду до Франції, як правило, студентська.

Статус гувернера у Франції був затверджений урядовою постановою у 1996 році. Гувернерами можуть працювати молоді люди віком від 18 до 27 років.

Тривалість роботи визначається від 3 до 12 місяців, але при потребі термін може бути продовжений на півтора роки.

Якщо гувернера чи сім'ю, у якій він працює, щось не влаштувало, батьки дитини чи гувернер за два тижні мусять попередити іншу сторону про розірвання контракту. Гувернер інформує про це фірму, через яку працював, і вона шукає йому нове місце. Це здійснюється в можливо стислі терміни, щоб молода людина не опинилася на вулиці.

Розвиткові гувернерства у Франції надається вагома державна підтримка, тому що ця галузь приносить країні істотну вигоду. Так, за іноземця, що працює на території Франції гувернером, сім'я, у якій він перебуває, сплачує податок у розмірі 9 тисяч франків на рік. Окрім того, запрошуючи гувернера, сім'я сплачує фірмі від 400 до 1200 франків, залежно від терміну його майбутньої роботи.

Близько 300 франків виплачують за працювання і самі гувернери. В середньому фірма-організатор за працювання кожного гувернера заробляє близько 2000 франків, отож її посередницька діяльність досить вигідна. Для сім'ї ж, яка вирішила запросити гувернера, ці послуги коштують недешево: до 10 тисяч франків на місяць. Окрім податку державі та внесків фірмі-посередникові родина сплачує гувернерові щомісяця 1700 франків, не враховуючи транспортних витрат, харчування, проживання та кишенькових грошей, розмір яких також передбачений законом. Якщо гувернер харчується окремо, сім'я повинна виплачувати йому компенсацію. Але незважаючи на істотні витрати значна кількість французьких сімей користується послугами гувернерів.

Гувернерські методики знайшли застосування в системі виховання дітей-сиріт. У капіталістичних країнах у 50-х роках була реалізована мрія Й. Г. Песталоцці, Ф. Фрєобеля та багатьох інших видатних педагогів. Умови виховання дітей-сиріт стали наближеними до родинних. Вихователь тепер виступав практично в ролі гувернера. Досягти кардинальної зміни умов виховання вдалося шляхом створення дитячих будинків сімейного типу і цілих "Дитячих селищ SOS".

Перше "Дитяче селище SOS" виникло в Австрії у місті Імст. Заснував його педагог Г. Гмайнер. Діти виховувались в умовах, наближених до багатодітної сім'ї: "мама" і 7-8 дітей різного віку. Щоб зменшити ризик прийняття на роботу випадкової людини, кожна жінка, яка бажала зайняти посаду "мами", спочатку 3-6 місяців працювала помічницею "мами" — "тьотею". За випробувальний строк і роботодавці, і вона сама встигали розібратись, чи зможе ця людина присвятити життя роботі з чужими дітьми. Більш як 50-літній досвід виховання сиріт в умовах, наближених до родинних, показав, що порівняно з вихованням у дитячих будинках (сиротинцях) чи школах-інтернатах, де дитина постійно перебуває у великому колективі, в будинках сімейного типу діти краще розвиваються фізично й інтелектуально,

не мають численних нервових і психічних захворювань, практично не відзначаються девіантною поведінкою.

Як засвідчують факти, в країнах капіталістичної орієнтації гувернерство є поширеною формою навчання і виховання дітей. Методики індивідуального навчання й виховання знаходять активне застосування в освітньо-виховній системі та системі соціальних служб.

Технології вирішення проблеми формування особистості в практиці домашнього виховання у Європі в XIX – на поч. XX ст. Методика домашнього виховання Й. Песталоцці. XIX — початок XX століття (до 1917 року) доцільно охарактеризувати як період розквіту гувернерства. У цей час розробляється і публікується значна кількість гувернерських навчальних і виховних систем. Такої кількості методик не створювалось ні в одне попереднє століття і не виникло у XX столітті. Пріоритет у системі розвитку теорії й практики домашнього виховання й навчання перебирає Російська Імперія. У Європі виховних гувернерських систем з'являється порівняно небагато, але вони стають основою як для домашньої педагогічної системи, так і для шкільної в світовому масштабі на десятиліття і навіть на століття. Саме на них доцільно акцентувати увагу при дослідженні оптимальних для застосування в сучасних умовах методик та прийомів у сфері домашнього виховання.

Розпочати огляд доцільно з методики Й. Г. Песталоцці. Цей геніальний педагог спробував застосувати на практиці систему виховання, розроблену Ж.-Ж. Руссо. Він першим почав розглядати педагогічний процес з позицій дитини, ці погляди з середини XIX століття поширились у світі.

Практично в усіх творах Й. Г. Песталоцці говорить про свою виховну методичку як про формування у дитини "сил серця, розуму й руки". Важливість домашнього виховання він обґрунтовує так: "Заміною родинному вихованню школи ніколи... стати не зможуть; вони можуть слугувати світові як доповнення до сімейного виховання і для заповнення його прогалін".

Як і М. Монтень, Я. А. Коменський, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці при побудові виховної системи першочергово увагу звертає на збереження здоров'я й фізичний розвиток дитини. В цьому плані він розширює спектр засобів позитивного впливу на дитину, запропонованих його попередниками. Не відмітаючи їхніх рекомендацій, основним засобом фізичного розвитку дитини Й. Г. Песталоцці вважає регулярну фізичну працю.

До неї вчений зараховує не тільки навчання певного ремесла, а й повсякденну побутову працю: турботу про молодших братиків та сестричок, допомогу батькам у домашній роботі, самообслуговування. Спираючись на досвід народної педагогіки, вчений намагається адаптувати систему кваліфікованого гувернерського виховання до застосування не лише у заможних, але і в найбідніших родинах, у яких батьки повинні володіти тими знаннями і вміннями, які до цього часу були доступні винятково кваліфікованим домашнім наставникам. З метою розповсюдження таких знань серед народу Й. Г. Песталоцці й пише книги, організовує свою практичну діяльність. Й. Г. Песталоцці вважає, що справедлива поведінка батьків, їхня

любов, їхня вірність у словах і на ділі, їхня "внутрішня домашня" мудрість і добропорядність є істинним фундаментом виховання дітей.

У "Листах вчителю Петерсену" Й. Г. Песталоцці дає молодому педагогові практичні поради, які становлять значний інтерес і для наших сучасників. Учений радить батькам і наставникам вести щоденник спостережень за дітьми, у якому доцільно стисло фіксувати: 1) який матеріал вивчає дитина; 2) старанно чи недбало виконувала дитина свої обов'язки; 3) випадки, які сталися протягом дня і які відображають позитивні чи негативні риси характеру дітей, радісні чи сумні події; 4) стан здоров'я дитини.

Видатний педагог рекомендує розпочинати день з роз'яснення дітям важливості їхніх щоденних обов'язків. Для цього пропонується така форма: "Дорогі діти! Абсолютно необхідно, щоб вам щоденно серйозно пояснювали, які ваші основні обов'язки перед Богом, перед собою й іншими людьми. За наказом ваших батьків ви кожного вечора повинні будете давати мені точний звіт про те, що зі своїх обов'язків перед Богом і людьми ви за цей день виконали і що не виконали (рекомендація стосувалась гувернера Петерсена).

Тому з сьогоднішнього дня щоденно роздумуйте про наступні, надзвичайно важливі для вас речі:

1. Усе хороше, чим ви володієте, дав вам Господь, і всі люди, які не згадують постійно з любов'ю і вдячністю Бога й батька людства, не можуть бути щасливими; ніколи у них на серці не буде миру й спокою, радощів і задоволення, а без цього всі люди бувають не щасливими.

2. Якщо ви щоденно будете висловлювати слово вдячності батькам тим, що із задоволенням і радістю будете їх слухатись, це дасть вам щастя як скороминуче, так і вічне.

3. Ви повинні виявляти до всіх людей любов, послужливість і вдячність.

4. Ви повинні бути уважними і сумлінними при вивченні усіх тих предметів, яких вас навчають.

5. Ви повинні пильно остерігатись усього того, що в майбутньому може стати для вас джерелом шкоди й сорому.

6. У всьому, що ви кажете чи робите, ви повинні виявлятися розсудливими, уважними і сумлінними дітьми, які поводять себе не абияк, ніби вони не отримували ніяких настанов, а як діти, які серйозно сприймають усе, що їм говорять і чого їх навчають".

Й. Г. Песталоцці розробив також перелік питань, на які діти щовечора повинні відповідати гувернерові: 1) Чи згадував ти сьогодні Бога й отця небесного і чи намагався ти пам'ятати про його всюдисущість, щоб усі твої вчинки були йому до вподоби? 2) Чи слухався ти сьогодні своїх батьків і вчителів? 3) Чи виявляв ти свою любов до сестер і братів, коли тобі видавався для того випадок, і чи так ти поведився в усіх дрібницях стосовно них, щоб можна було зробити висновок, що ти усіляко прагнеш зберегти їхню любов і прихильність? 4) Чи був ти сьогодні привітним, ласкавим і шляхетним до слуг твоїх батьків, які за їхнім наказом намагаються зробити твоє життя світлим і приємним? 5) Чи добре ти сьогодні навчався? 6) Як складалася сьогодні справа з читанням? 7) Як складалася справа з письмом? 8) Як складалася справа з

арифметикою? 9) Чи точно ти виконував усе під час занять, чи не відволікався ти від того, що тобі було призначено й дозволено робити на той час? 10) Чи виявив ти сьогодні у твоїх заняттях ту терплячість, зусилля і витримку, без яких у світі нічого достойного не навчишся і достойною людиною не станеш? 11) Чи не зробив ти сьогодні якогось вчинку, про який ти знав, що тобі за нього має бути соромно перед Богом, батьками, братами і сестрами або перед самим собою? 12) Чи мав ти сьогодні в якій-небудь галузі щось, за що хотів би особливо подякувати Богові й тим, хто тобою займається?

Вчений вказував на доцільність щодня говорити дитині, наскільки важливим міг би бути цей день і наскільки більше користі вона могла б отримати від нього, якби виявила більшу увагу й сумлінність до того, чого їй слід було вчитися.

Як бачимо, виховна система Й. Г. Песталоцці суттєво відрізняється від систем, створених до нього, всеохоплюючою орієнтацією дитини на самовиховання. Зусилля педагога спрямовуються на відпрацьовування з дітьми кожної складової самовиховання: системи планування й прогнозування, системи самоспостереження, самоаналізу, самооцінки, коригування дитиною власної поведінки.

Можливо, найбільш повно розкривається виховна система Й. Г. Песталоцці у творі "Лінгард і Гертруда". У зазначеній праці педагог доводить, що необхідно впорядковувати не тільки думки та почуття дитини, а й оточення, у якому вона перебуває. Він пише, що у дитинстві значення мають тисячі дрібниць.

Встала вона на півгодини раніше чи пізніше, шпурляє вона свій недільний одяг у куток чи ретельно складає у певному місці, чи навчилася вона рівномірно розподіляти на тиждень свій хліб, борошно, масло, щоб їх вистачило, чи вона недбало хапає то більше, то менше, не зважаючи чи вистачить. Сотні таких дрібниць ведуть до того, що людина, неправильно вихована у дитинстві, здатна довести себе і свою сім'ю до великої нужди.

Особливу увагу звертає вчений на виховання дівчаток. Він пояснює, якщо доньок виховувати так, неначе їхнє єдине завдання на світі — це стати красивими дівчатами, то вони, прагнучи цього, "натовпами кидаються... назустріч своїй загибелі". Якщо ж хочуть досягти більшого, слід з юних років заповнювати їм голови помислами про господарство. Потрібно намагатись досягти, щоб поряд з наполегливою працею вони вправлялись у міркуваннях і розрахунках. Водночас потрібно прищепити їм почуття честолобства, щоб жодна з них не бажала залишитись останньою ні в одній із жіночих робіт. Таким чином можна було б не дозволити невпорядкованих статевих ваблень.

Особливості технології домашнього виховання за методикою Й. Герберта. Великим шанувальником таланту Й. Г. Песталоцці та його послідовником став німецький педагог, талановитий гувернер, вчений **Й. Ф. Гербарт**. Він критикує Ж.-Ж. Руссо за принесення в жертву дитині особистого життя вихователя.

Він критикує також Дж. Локка за те, що той не дає можливості дітям вирости серед представників того покоління, з якими їм доведеться жити.

Водночас Й. Ф. Гербарт позитивно оцінює педагогічні праці зазначених авторів за чіткість і логіку викладення думок, а твори Дж. Локка також за глибоко осмислену й виважену систему, яку можливо реалізувати на практиці.

Й. Ф. Гербарт розкриває власне бачення "справжнього виховання". У його книгах розглядаються найбільш складні педагогічні проблеми з позиції значущості їх для виховання особистості. Мова йде про багатогранність інтересу, силу характеру моральності, про індивідуальність вихованця як відправний пункт виховання, про характер, про засоби виховання. Основними засобами виховання Й. Ф. Гербарт вважає вміння педагога викликати і підтримувати у дитини інтерес до занять чи іншої корисної діяльності, турботу про максимально можливий всебічний розвиток і дисциплінованість вихованця.

У системі формування особистості Й. Ф. Гербарт вирізняє три складові: управління, навчання й моральне виховання.

Під "управлінням" педагог розуміє сукупність цілеспрямованих впливів на дитину з метою "приборкати" її "природну дикість", привести до порядку, тобто навчити поводитися пристойно.

У праці "Загальна педагогіка, виведена з цілей виховання", вчений характеризує прийоми управління.

Перший прийом — погроза. Він найпростіший, але ненадійний. Тому використовувати його слід надзвичайно обережно. "Сильні" дитячі натури не бояться погроз. Погрози лише дратують і викликають бажання робити навпаки.

Безхарактерні діти часто не реагують на погрозу, оскільки не здатні самостійно заспокоїтись і припинити вередувати чи ін.

Тому більш дієвим педагог визнає другий прийом — нагляд. Нагляд потребує розумного дозування. Надмірний нагляд заважає дітям вчитися володіти собою, випробовувати себе, вчитися новому. Під його впливом виховуються слабкі або "викривлені" характери, в залежності від того, які засоби вигадав вихованець, щоб уникнути нагляду.

Третій прийом — наказ і заборона. Вихователь повинен чітко пояснити дитині, що дозволено, а що заборонено. Накази й заборони мають бути точними, зрозумілими й конкретними. Цими видами управління зловживати також недоцільно, але коли вже щось заборонено чи наказано, слід вимагати точного виконання розпорядження.

Як вважає педагог, авторитет вихователя і його любов до дитини допомагають вихованцеві сформувати силу волі й позбавитись схильності до нерозумних і некорисних занять.

Управлінські рекомендації Й. Ф. Гербарта в усій повноті застосовувались у педагогічній системі Російської Імперії.

Й. Ф. Гербарт сам визнає штучність відмежування управління від морального виховання. Педагог твердить, що виховання винятково шляхом "струсу почуттів" приречене на невдачу. Єдиний засіб впливу на волю, діяльність і поведінку дитини — освіта, опанування вихованцем певних знань, тобто виховне навчання. Й. Ф. Гербарт вирізняє спеціально організованій вплив на душу вихованця (його бажання, дії) — моральне виховання. На думку вченого, моральне виховання спирається на те позитивне, що вихователь

знаходить в душі дитини. Зміцнюючи позитивні нахили, підіймаючи вихованця у його власних очах, обережно, не "ламаючи" його індивідуальності, наставник поступово формує самостійну багатогранну особистість.

Й. Ф. Гербарт докладно розробляє етапи й засоби морального виховання. Їх він вирізняє чотири:

1. *Відкритий авторитарний тиск.*

Провідне завдання цього засобу полягає в утримуванні вихованця від неправильних вчинків, культивуванні слухняності: дитині не дозволяється переступати певної межі. Від наставника вимагається рішучість і твердість. Виховний вплив відкритий.

2. *Прихований тиск.*

Дитина здійснює моральний вибір самостійно. Допомагають їй зупинитись на правильному рішенні попередні настанови педагога й система "дієвого наслідку" (така організація виховного процесу, коли неправильний вибір несе в собі покарання — біль, втрату, а правильний — задоволення). В душі вихованця ретельно культивується спокій і не допускається розквіт пристрастей.

3. *Співпраця вихователя й вихованця.*

4. *Самовиховання.*

Етап характеризується відсутністю постійного педагогічного контролю за вчинками вихованця.

Важливе значення Й. Ф. Гербарт приділяє релігійному вихованню. Він визнає віру як важливий засіб виховання, бо вона породжує покірність волі Всевишнього, прагнення вести праведне життя. Видатний педагог, як і Я. А. Коменський, виступає за раннє залучення дитини до віри, за формування у неї глибокого інтересу до Святого Письма, церкви. Педагог — прибічник виховання у дитини толерантного ставлення до усіх існуючих конфесій та обов'язкового формування у неї негативного ставлення до містицизму.

Виховна система Й. Ф. Гербарта, як і системи М. Монтеня та Дж. Локка, призначалась винятково для вищих станів населення представників "вищої культури". У наш час вона цікава для теоретиків і менш цікава для практиків, оскільки описана у досить складному філософському стилі.

Методика ідеальної системи виховання А. Дістервега. Ще одним послідовником Й. Г. Песталоцці був німецький педагог **А. Дістервег**. В історії педагогіки цього вченого вшановують переважно як видатного спеціаліста в галузі дидактики. Проте у працях А. Дістервега істотне місце посідають і дослідження в галузі виховання. Видатний німецький вчений навіть розробив "ідеальну", на його погляд, систему виховання активної культурної особистості. Розпочинаючи свою педагогічну кар'єру, А. Дістервег працював домашнім наставником, тому його виховні методичні рекомендації ґрунтуються на практичному досвіді. Виховні погляди А. Дістервега подані в його роботі "Керівництво до освіти німецьких учителів" та численних статтях на педагогічні теми: "Принципи Песталоцці у справі виховання й освіти", "Про вищий принцип виховання", "Про зовнішній шкільний порядок", "Про

природовідповідність і культуровідповідність", "Про шкільну дисципліну і її відношення до навчання", "Три нотатки про педагогіку й прагнення вчителів".

Так само, як і Й. Г. Песталоцці, А. Дістервег визнає, що виховання повинне бути природовідповідним: забезпечувати гармонійний розвиток як фізичних, так і духовних задатків дитини. Тому А. Дістервег вважає для педагога важливими знання фізіології й психології, які допоможуть наставникові знайти правильні засоби педагогічного впливу на дитину в кожний період її розвитку.

Вчений вирізняє три стадії розвитку особистості:

1. Стадія відчуттів — духовна діяльність, пов'язана із зовнішнім впливом.
2. Стадія звички й фантазії.

У індивіда утворюються уявлення, стійкі настрої, звички й навички. Стадія боязкого ставлення до самостійності. Прагнення до імітацій і повторень.

3. Третя стадія — вільне самовизначення.

А. Дістервег першим звернув увагу сучасників на те, що виховання повинне бути не тільки природовідповідним, а й культуровідповідним. Під цим поняттям розуміємо, що "при вихованні необхідно брати до уваги умови місця й часу, в яких народилась людина і в яких їй доведеться жити", тобто всю сучасну культуру в широкому і всеохоплюючому значенні слова, зокрема, культуру країни, яка є батьківщиною дитини.

Спираючись на викладені вище положення, А. Дістервег розробляє "ідеальну" систему виховання "активної, освіченої, культурної особистості".

Провідні характеристики системи такі:

1. Ведеться спостереження за розвитком дитини, вивчення досліджень психологів та природодослідників. Педагог дотримується законів природовідповідності у вихованні.

2. Оскільки розум і природа узгоджуються між собою, то вказаний метод, за переконанням А. Дістервега, "є розумним". Вчений називає свою систему також психологічною і раціональною, оскільки вона "постійно діє свідомо, виходить з чітко усвідомлених основ".

4. Система розглядає дитину як органічну істоту, яка розвивається під впливом "зовнішнього збудження" за притаманними їй природі законами. У системі використовується органічний "зовні збуджуючий і зсередини розвиваючо-виховуючий метод".

5. Система орієнтована на природовідповідний розвиток усіх задатків у послідовності, запрограмованій природою.

6. Значна увага надається укріпленню фізичних сил і духовних задатків вихованця, розвитку його почуттів, мислення, волі. Виховання спрямоване на розвиток "енергійного характеру".

7. Коли у духовному плані моральність є коренем і основою духовного життя, то "метод" передбачає "елементарне моральне виховання".

8. Істинне пізнання засноване на чуттєвому реальному досвіді, отже у системі використовується наочність ("наочний метод").

9. Істинне призначення людини полягає у прагненні "здійснити ідею істини, добра й краси, у яку вкладений етичний, моральний і релігійний зміст.

Тому система вирізняється етичним, моральним, гуманістичним та релігійним характером".

10. Людині неможливо нав'язати хороших якостей ззовні. Вона може надбати їх лише власними зусиллями й старанністю. Тому система постійно спонукає вихованця до самостійності.

11. Вільне самовизначення являє у формальному розумінні основну мету виховання. Досягнення мети відбувається завдяки застосуванню "протестантських методів виховання".

12. Людська природа в кожній людині уособлюється у своєрідному вигляді, отже система характеризується як "індивідуальна": вона передбачає повагу до індивідуальності, сприяє її розвитку та виявленню її оригінальності.

13. Окрема людина з'являється на світ у певному місці й у певний часі має за собою минуле, відштовхуючись від якого їй слід діяти в сучасному і створювати майбутнє. Відповідно, правильний спосіб навчання і виховання спрямовується на вирішення культурно-історичного завдання. Дитину ознайомлюють із загальнолюдськими й національними досягненнями, враховуючи місце й обставини її проживання.

Виховна система А. Дістервега, як і система Дж. Локка, на нашу думку, є написаним видатним вченим завжди сучасним заповітом нащадкам.

Питання:

1. Особливості підготовки гувернерів у дореволюційній Росії.
2. Сучасні агентства з надання послуг гувернерів.
3. Особливості підготовки вітчизняних гувернерів на межі XX-XXI ст.
4. Соціально-правова захищеність соціального гувернера.

Література [3, 28, 30, 31, 39, 40, 41, 45, 47, 56, 60, 63, 87, 91, 109, 124, 126, 142, 169, 200, 201, 209, 210, 211].

Самостійна робота студентів: Особливості домашньої освіти за кордоном.

Мета: розглянути особливості підготовки гувернерів в історичній ретроспективі.

Завдання:

Проаналізувати сучасний досвід організації домашньої освіти та підготовки соціальних гувернерів за кордоном.

Література: [91, 107].

Тема 3. Професійна характеристика соціального гувернера.

План.

1. Вимоги сучасного суспільства до професійних якостей соціального гувернера.
2. Підготовка гувернерів в Україні.

Проаналізувавши історичний досвід, можемо стверджувати певну повторюваність деяких фактів у становленні і розвитку гувернерства як

соціально-педагогічного явища у різні історичні епохи. Зокрема, як і у XVII-XVIII століттях, на сучасному етапі наявна проблема не дефіциту домашніх педагогів, гувернерів, а рівня їхньої фахової підготовки, адже суспільство не може доручити виховання та навчання підростаючого покоління людям без відповідної освіти і готовності виконувати обов'язки гувернера.

Поряд із цим, свідченням становлення сучасної системи підготовки фахівців із соціально-гувернерської діяльності можна вважати те, що сьогодні у великих містах України нараховується кілька десятків фірм, які обіцяють навчити мистецтву гувернерства та працевлаштувати охочих у даній сфері. Поступово підготовкою домашніх наставників почали займатись навчальні заклади, при центрах зайнятості населення відкриваються спеціальні курси, де тих, хто залишився без роботи (студентів, інженерів, лікарів та інших фахівців), та всіх бажаючих перекваліфікують на гувернерів.

Згідно досліджень центрів вивчення громадської думки, спеціальність гувернера, який має фахову підготовку, вважається зараз гостродефіцитною, що свідчить про те, що дана спеціальність буде користуватися попитом на ринку освітніх послуг. Тому, у сучасного спеціально підготовленого гувернера великі шанси зайняти відповідну нішу у вітчизняній системі освіти, а з урахуванням підвищення уваги з боку держави до проблем сім'ї ці шанси дедалі збільшуються.

Важливим є той факт, що специфіка діяльності домашнього педагога-гувернера передбачає обов'язки, якість виконання яких прямо залежить від рівня його спеціальної підготовки. Тому про необхідність підготовки гувернерських кадрів доцільно говорити лише при суворому контролі за якістю їх професійної діяльності з боку держави чи відповідних освітніх закладів. Очевидно, що підготовка гувернерів у системі сучасної соціально-педагогічної освіти та ліцензування їхньої діяльності дозволить контролювати якість домашньої освіти.

Ми погоджуємось із думкою дослідників, які акцентують увагу на необхідності урегулювання на рівні Міністерства освіти статусу домашнього педагога - гувернера та його соціального захисту. Зрозуміло, що виховувати і навчати дітей в сім'ї повинен ні хто інший, як соціальний гувернер, спеціально підготовлений, статус якого має бути захищений юридично (правово), матеріально і суспільно на рівні державного законодавства і профспілок.

Значним є той факт, що на сучасному етапі відродження інституту гувернерства як соціально-педагогічного явища, в Російській Федерації серед документів, які законодавчо закріплюють можливість отримання домашньої освіти, вже розроблено „Положення про сімейну (домашню) освіту”. Російськими дослідниками наголошено на необхідності підготовки нового спеціаліста, орієнтованого на соціально-педагогічну діяльність в умовах сім'ї.

В Україні подібні спроби здійснені дослідницею теорії і практики підготовки домашніх наставників в Україні в другій половині XIX століття О. Корх-Чербою, яка на основі історичного документу „Положення про домашніх наставників та учителів 1834 року” та „Проекту Положення про домашню освіту” у Російській Федерації (дослідників О. Звереві та

А. Ганічевої), пропонує власний проект Положення про домашню освіту, який спирається на закон України “Про освіту” [95]. Даний документ виділяє домашнє навчання як одну з форм отримання освіти, гарантованої Законом України „Про освіту”. Таким чином, зазначає О. Корх-Черба, реалізуючи свої права, батьки та особи, які їх замінюють, можуть: навчати дітей самостійно; звернутися за допомогою до загальноосвітнього закладу; запросити домашнього учителя.

Поряд із необхідністю прийняття положення про вітчизняних домашніх наставників, гувернерів на рівні держави, проблемою „круглих столів” українських науковців та практиків є такі актуальні питання, як роль домашнього наставника у системі загальної освіти; яким вимогам повинен відповідати сучасний домашній вихователь та хто саме ці вимоги диктує; чи може гувернантка конкурувати з дитячим садком; хто сьогодні отримує посвідчення гувернера.

Обґрунтування необхідності підготовки домашніх наставників, гувернерів у сучасних умовах вітчизняного суспільства містять праці В. Бардінова, Т. Кулікової, Н. Романюк, Н. Савельєвої, Є. Сарапулової, Л. Троїцької, С. Теплюк, Д. Федоренка, В. Чепурко.

У зв'язку з відродженням інституту гувернерства в Україні підготовкою нянь і гувернанток почали займатися приватні фірми („Афіна”, „Бізнес-консультант”, „Матіола” у м. Київ, „Домовой +” у м. Харків та багато інших у великих містах України), поступово відкрились школи гувернанток.

Газета „Незалежність” висвітлює діяльність однієї з перших Київських шкіл гувернанток, яка була створена на загальних засадах, проте упорядники ставили за мету - відродити рух домашніх педагогів України. Керівництво школи, окрім загальних турбот устрою навчальної та виховної роботи, взяло на себе також обов'язки контролюючого органу, тобто перевірки дотримання контрактів між гувернантками та наймачами на роботу. Школа виступила гарантом якісної професійної підготовки гувернанток, які отримують необхідні знання від високоосвічених фахівців, проходять тестування під контролем психологів з місцевої служби зайнятості. Майже усі, хто навчається у школі - безробітні, зареєстровані на біржі праці і за їхнє навчання сплачує держава. Викладають необхідні дисципліни учителі з творчого об'єднання „Афіна” за оригінальними методиками: відомості про нагляд та загартування дитини надає кандидат медичних наук, співробітник МВС дає можливість оволодіти знаннями та практичними навичками поведінки в екстремальних умовах.

Керівництва подібних агентств запевняють батьків у тому, що педагогічні працівники, з якими вони співпрацюють, мають високий професійний рівень, ознайомлені зі специфікою діяльності в умовах сім'ї. В їх арсеналі є каталоги з фотокартками кандидаток, докладними характеристиками та рекомендаціями. Кандидатури потенційних працівників розглядаються лише за умови відповідної освіти. Няні, які наглядають за немовлятами, від народження до першого року життя, мають медичну освіту. Як правило, це акушерки та патронажні медичні сестри. До критеріїв відбору гувернанток відносять, в першу чергу, педагогічну освіту та досвід роботи у державних закладах освіти.

Більшість агенцій розробляють переліки вимог до претендентів на гувернерські посади, рекомендації для батьків, де здебільшого наголошується, що в інтересах дитини гувернантка не повинна займатись виконанням обов'язків домашньої робітниці. Для виконання роботи з ведення домашнього господарства кадрові фірми пропонують спеціально підготовлених економок. Дані про діяльність подібних агентств широко представлені у мережі Internet на відповідних сайтах.

С. Теплюк наголошує, що серйозне агентство обов'язково проводить детальну співбесіду з кожним здобувачем, а потім пропонує пройти психологічне тестування. Тест дозволяє виявити такі малоприємні якості, як агресивність, емоційну неврівноваженість, схильність до брехні. До того ж гувернер – професія зі сфери послуг. Люди приходять до цієї роботи різними шляхами і по-різному почувають себе у цій ролі. Тут далеко не все залежить від освіти та професійних навичок. Необхідність увійти в сім'ю, не порушивши її внутрішнього життя, вселити довіру, повернути до себе усіх членів сім'ї, завоювати серце дитини – це лише деякі умови успішності роботи гувернера. Відповідність ним залежить від наявності таких моральних якостей, як доброзичливість, повага до людей, щирість у стосунках з ними, розвинуте почуття такту. Необхідні витримка, психологічна стійкість та інші не менш важливі якості, наявність яких може визначити лише професійний психолог. А такі фахівці наявні лише у солідних кадрових агентствах.

Розкриваючи питання правової та соціальної захищеності сучасних гувернерів, зазначимо, що сьогодні проблемами, пов'язаними із домашньою освітою, переймаються не лише педагоги, а також і юристи. Так, В. Карпенко дає поради батькам, які наймають на роботу гувернанток або нянь, стосовно складання угоди. Офіційного оформлення такого документу вимагає законодавство України. Адвокат наголошує, що у договорі необхідно вказувати усі реквізити батьків, гувернантки; обов'язки робітника, максимально їх конкретизуючи; обов'язки батьків; робочий день, вихідні дні, відпустку; відповідальність гувернантки за порушення умов договору та спричинення шкоди здоров'ю дитини або майну.

Договір потрібно скріпити підписами обох сторін та зареєструвати у службі зайнятості за місцем проживання у тижневий строк з дня фактичного початку роботи. Договір, який укладається сторонами, - це і гарантія надійності компанії (агенції), і довготривалості співпраці. Якщо ж умови договору не виконуються, то на підставі Цивільного кодексу України та Закону України „Про захист прав споживачів” угода може бути розірвана з подальшим відшкодуванням збитків.

Опитування гувернерів-практиків та власний досвід автора дослідження зумовлює необхідність наголосити на важливості внесення до перелічених пунктів договору і такого пункту, як відповідальність батьків за порушення умов договору та завдання моральних збитків найманому працівнику – соціальному гувернеру. Це зумовлене тим, що не завжди причиною припинення співпраці є недбалість чи недосвідченість гувернера. Здебільшого саме батьки не дотримуються домовленостей, як і у давні часи, зверхньо ставляться до

гувернера, що, при всьому професіоналізмі домашнього педагога, робить взаємовідносини з ними напруженими та формує гнітючу атмосферу у сім'ї, яка не може не відчуватися дитиною.

Щодо організації підготовки сучасних гувернерів у зарубіжних країнах І. Іванович наводить дослідження американців (Дж. Ілджін, Р. Барто, С. Мюррей та ін.), яке свідчить, що на сьогодні в США заявили про себе такі приватні бренди, як Sylvan Learning Centers, які надають послуги дошкільної підготовки дітей, а також Drama Kids, Computer Tots і Mad Science Group, що працюють зі школярами початкових класів. Автор зазначає, що домашні вчителі в Америці знаходяться під жорстким контролем: обов'язкові письмові звіти, які вчасно потрібно здавати до відповідних інстанцій, проходження атестацій та відповідних психологічних тестів, підвищення кваліфікації тощо.

Є. Сарапулова, досліджуючи питання розвитку гувернерства у ХХ – на початку ХХІ століть, зазначає, що за результатами спеціально організованого дослідження, найбільш престижним у світі визнаний гувернерський коледж, який знаходиться в Англії, у Норланді, і має досвід роботи понад 100 років. У коледжі діють два відділення. На одному два з половиною роки навчають майбутніх нянь, на другому – гувернанток. Гувернанток готують до роботи з дітьми віком 5-12 років. Вступати до коледжу приїзять дівчата не лише з усієї Англії, а й з Канади, США, Японії. Для вступників існують підготовчі курси. Навчання і курси платні, тому частина дівчат паралельно із навчанням влаштовується у коледжі чи найближчих установах працювати прибиральницями, посудомийками та на інші роботи, що дозволяє їм сплачувати за навчання. Вивчають вони 18 дисциплін (при великій кількості практичних занять) у тому числі й такий предмет, як психологія спілкування з батьками, та отримують сертифікат з догляду, виховання та розвитку дитини. Одним з провідних секретів високої кваліфікації випускниць коледжу є високий рівень сформованості практичних педагогічних умінь. Досягається він особливим розкладом занять: кожний тиждень теоретичної підготовки чергується з тижнем застосування на практиці засвоєних знань.

У Російській Федерації підготовкою гувернанток займаються такі фірми, як „Школа гувернерів Кільчичакова”, „Ромашка”, „Инпредкадры”, „Мэри Поппинс”, „Универсальный сервис”, „Благовест” та багато інших. Майбутніх гувернанток кілька місяців вчать на платних курсах, по закінченні яких видається диплом. Їм викладають основи вікової психології дітей, курс з творчого розвитку пам'яті, кулінарію і навіть астропсихологію. Усі слухачки подібних курсів зобов'язані мати диплом про першу вищу освіту. Частіше за все - це вчителі, багато фахівців-дефектологів. Це означає, що така гувернантка зможе працювати з дітьми, які страждають зокрема на глухонімоту, сліпоту або дитячий церебральний параліч. Це є особливо цінним, оскільки для медичної та соціальної реабілітації таких дітей першочергове значення має підготовленість працюючих з ними людей. Обов'язковою є виробнича практика. Слухачка курсів заміщає штатну гувернантку, яка занедужала, а потім роботодавці складають відгук про роботу заступниці.

Різноманітність сучасних агенцій та фірм з надання послуг гувернерів, різноплановість їх діяльності спонукала вітчизняні педагогічні навчальні заклади до активізації та розширення наукової роботи у цьому напрямі. Інтенсивний розвиток гувернерства зумовив розробку відповідних положень, програм, написання посібників та іншої методичної літератури для забезпечення їхньої діяльності. У 1994 році З. Зайцевою був розроблений проект кваліфікаційної характеристики спеціальності „гувернер”.

Останніми роками до справи підготовки гувернерів приєдналися педагогічні коледжі та вузи. У багатьох з них здійснюється підготовка соціальних педагогів, для яких викладається дисципліна „Методика роботи гувернера”. У 1995 році цей курс почав викладатись студентам нинішнього Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова (спеціальність „Соціальна педагогіка”), які мають право, за бажанням, працювати соціальними гувернерами. З 1998-1999 навчального року ведеться підготовка гувернанток в Уманському державному педагогічному університеті ім. Павла Тичини (Черкаська область) - назва спеціальності „Організатор дошкільного виховання, вчитель початкових класів, гувернер”. З 2002 року підготовку фахівців для роботи у сімейно-побутовому середовищі на факультеті дошкільного виховання здійснює Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди – назва спеціальності „Викладач дошкільної педагогіки та психології, вихователь дітей дошкільного віку, організатор-методист з дошкільного виховання, сімейний педагог”. Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького та Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, а згодом й інші вищі навчальні заклади України у межах спеціальності „Соціальна педагогіка” стали пропонувати спеціалізацію „сімейне гувернерство”.

Поступово у курсі підготовки соціальних педагогів у Львівському національному університеті, Хмельницькому національному університеті, Полтавському державному педагогічному університеті, Прикарпатському національному університеті, Харківській державній академії культури та інших вищих навчальних закладах України як спеціальні почали викладатись дисципліни „Основи соціального гувернерства”, „Соціальний гувернер”, „Підготовка домашніх наставників (історико-педагогічний аспект)” (Додаток Е), „Робота гувернера: історико-педагогічний аспект”, „Основи гувернерської діяльності”.

У Дніпропетровській області реалізується програма „Соціальний гувернер”, яка передбачає підготовку спеціалістів для медико-соціальної реабілітації дітей, хворих на дитячий церебральний параліч, а також для роботи в сім'ях, які мають дітей інвалідів, соціальних і спеціальних закладах.

З мережі Internet дізнаємося, що навчання за спеціальністю „Гувернер” поступово запроваджується й у ПТУ. Наприклад, у Чернівецькому ПТУ № 13 майбутні гувернери одночасно також отримують спеціальність „помічник вихователя” та „молодша медична сестра”. Практику учні проходять у відділах соцзахисту, міської служби „Турбота”, дитячих садках. Вчитися потрібно три роки після 9-го класу або рік після 11-го.

З 1998 року у збірниках вузівських програм, рекомендованих Міністерством освіти України, зокрема навчально-методичному комплексі „Соціальна педагогіка”, доповнені і перероблені видаються програми навчальних курсів „Методика роботи гувернера”, „Технологія роботи соціального гувернера”, розроблені фахівцями кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова у межах розкриття структури і змісту навчального плану зі спеціальності „Соціальний педагог. Практичний психолог”. У програмі наголошується на тому, що в сучасних умовах розгортання сфери соціальної діяльності з дітьми та молоддю відбувається становлення такого з напрямів цієї роботи, як індивідуальний патронат дитини, яка потребує особливої турботи та піклування. Результати розумного поєднання виховної діяльності батьків та соціальних педагогів обумовлюють посилення підготовки останніх саме для виконання функціональних обов’язків, які визначаються як нові у трактуванні професії гувернер.

З 2006 року дисципліна „Технології роботи соціального гувернера” уводиться до стандарту вищої педагогічної освіти зі спеціальності „Соціальна педагогіка” (освітньо-кваліфікаційний рівень - бакалавр) у варіативній частині циклу професійно-орієнтованої підготовки. З 2007 року дисципліна „Технології роботи соціального гувернера” затверджується у нормативній частині циклу професійно-орієнтованої підготовки зі спеціальності „Соціальна педагогіка” (освітньо-кваліфікаційний рівень - бакалавр).

Таким чином, сьогодні проблема професійної підготовки соціального гувернера, що диктується вимогами до його фахових умінь і навичок, які висуває суспільство, переліком його обов’язків, особливостями категорій дітей, з якими він працюватиме (діти без відхилень у розвитку, хворі, розумово відсталі, обдаровані діти тощо), поступово знаходить своє вирішення. Студенти дедалі більше заявляють різні аспекти проблеми гувернерства в якості тем курсових та дипломних робіт. Педагоги-дослідники, відчуваючи певні складності при диференціації програм з гувернерства, наголошують на необхідності створення наукових лабораторій з даної проблематики.

Відомо, що рівнями здобуття професійної освіти сьогодні вважаються:

- довузівська підготовка (шкільна – у профільних старших класах, середня спеціальна – у межах коледжів та училищ);
- вузівська підготовка, яка реалізує освітні програми таких рівнів, як: незакінчена вища освіта (два роки навчання); бакалаврат (не менше чотирьох років навчання); підготовка спеціалістів (не менше п’яти років навчання); магістратура (п’ять-шість років навчання);
- післявузівське навчання – підготовка кадрів вищої наукової кваліфікації через систему аспірантури та докторантури;
- додаткова освіта, яка включає в себе професійну перепідготовку та додаткові види підвищення кваліфікації.

У спеціалізованій літературі зустрічаємо і дещо інше виокремлення рівнів у системі підготовки соціально-педагогічних кадрів:

- допрофесійна підготовка, яка здійснюється здебільшого у старших класах загальноосвітніх шкіл (підготовка помічників соціальних працівників і педагогів);
- базова підготовка у вищих навчальних закладах (стаціонарна, заочна форми (за державним замовленням або на комерційній основі));
- підвищення кваліфікації (курсова підготовка вже працюючих професіоналів).

Проблема професійної підготовки вирішується у межах навчально-пізнавальної діяльності студентів, тобто є складовою частиною процесу їх навчання. Продуктом навчальної діяльності є відповідні зміни в її суб'єкті та його готовність до професійної, зокрема соціально-педагогічної, діяльності. З позицій діяльнісного підходу, який детально розкривають роботи О.М. Леонтєва, В. Давидова, А. Вербицького, І. Зимньої, кінцевою метою професійної підготовки спеціаліста є формування його готовності до здійснення професійної діяльності.

Оскільки крім системи професійної підготовки шляхами набуття певного рівня готовності (не завжди достатнього) до здійснення гувернерської діяльності на сучасному етапі можуть бути центри зайнятості населення, кадрові агенції (центри підготовки гувернанток), самоосвіта (вивчення спеціальної літератури та мережа Internet), система підготовки фахівців із гувернерської діяльності набуває вигляду, схематично зображеного на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Система підготовки фахівців із гувернерської діяльності

Специфічність професійної освіти соціального педагога характеризується великою кількістю джерел і засобів отримання інформації, що передбачає субординацію, координацію і кооперацію різних рівнів підготовки соціальних педагогів, зокрема до гувернерської діяльності.

Крім того, наявність у сучасному вітчизняному суспільстві зростаючого попиту на гувернерів вимагає здійснення їхньої підготовки не тільки у середніх професійних і вищих професійних закладах освіти, а й у широкій системі освітніх установ з удосконалення й перекваліфікації осіб, які вже мають освіту й працюють за означеним фахом (інститути підвищення кваліфікації та перепідготовки фахівців педагогічного профілю, школи-екстерни, спеціальні школи і т.п.). Слушною і вартою втілення у життя вважаємо пропозицію Д. Федоренка про підготовку гувернерів на платній основі на приватне замовлення конкретних роботодавців, організацію реклами професії „гувернер”, заочну форму підготовки соціально-педагогічних кадрів нової спеціалізації.

Однак, сьогодні доводиться погодитись із висновками Є. Сарапулової про те, що, порівнюючи колишні досягнення фахової підготовки гувернерів з теперішньою і визначаючи досягнення психолого-педагогічної науки ХХ століття, слід констатувати, що сучасна методична підготовка соціальних гувернерів у багатьох аспектах, порівняно із підготовкою у ХІХ столітті, поки що програє.

Таким чином, розкриття етапів становлення системи підготовки фахівців із гувернерської діяльності дозволило зробити наступні висновки:

1. У Російській Імперії, до складу якої входила і частина сучасної України, спеціальних навчальних закладів з підготовки вітчизняних вихователів-гувернерів не було до кінця ХVІІ - початку ХVІІІ століть. Гувернери виписувались із-за кордону і переважно не мали спеціальної професійної підготовки. Зразками освіченості були іноземні гувернантки і вчителі-вихователі дітей царських прізвищ. У 1834 році вийшло Положення про домашніх наставників і вчителів, які обов'язково повинні були бути християнами і російськими підданими. Це зорієнтувало інститут гувернерства в Росії в середині ХІХ століття на вітчизняні кадри.

2. ХІХ століття ознаменоване створенням у Росії багаторівневої системи навчальних закладів з підготовки вітчизняних кадрів для домашнього виховання й освіти, випускники яких склали серйозну конкуренцію гувернерам-іноземцям. До жовтня 1917 року підготовка домашніх педагогів здійснювалася у державних, приватних і релігійних навчальних закладах, а також на Вищих жіночих курсах (ВЖК). Звання наставниці вважалося більш високим, ніж звання гувернантки. Після 1917 року домашня освіта як вид приватної педагогічної діяльності, відповідно і підготовка вітчизняних гувернерів припинили своє існування.

3. Відродження інституту гувернерства як соціально-педагогічного явища у вітчизняному суспільстві відбулось лише на початку 90-х років ХХ століття. Наслідком попиту на домашніх педагогів в Україні стало заснування великої кількості агенцій з надання гувернерських послуг, які, не відповідаючи за якість підготовки домашнього педагога, виконували посередницькі функції; при центрах зайнятості населення відкрились спеціальні курси, де тих, хто залишився без роботи, та всіх бажаючих вчать професії „гувернер”; підготовкою гувернерських кадрів поступово почали займатись навчальні заклади різного рівня.

4. Встановлення та аналіз існуючих на сучасному етапі у вітчизняному суспільстві шляхів здобуття фаху із гувернерської діяльності дозволило визначити систему підготовки фахівців із соціально-гувернерської діяльності, структурними складовими якої є допрофесійна підготовка, базова професійна підготовка, підвищення кваліфікації фахівців, центри зайнятості населення, кадрові агенції (центри підготовки гувернанток), самоосвіта (вивчення спеціальної літератури та мережа Internet).

Таким чином, реформування усіх сторін життя вітчизняного суспільства, відтворюючи кращі надбання накопиченого століттями соціально-виховного досвіду, вимагає активізації науково-дослідної роботи у даному напрямі. Оскільки організація процесу підготовки соціальних педагогів до гувернерської діяльності неможлива без обґрунтованого для практичного використання критеріально-оціночного апарату, який дає змогу для кожного суб'єкта визначити рівень готовності до здійснення професійної діяльності залежно від його індивідуальних особливостей, ми дослідили та виокремили компоненти, розробили критерії та визначили рівні готовності майбутніх соціальних педагогів до здійснення гувернерської діяльності. У наступному параграфі розглянемо змістовне розкриття поняття професійної готовності до гувернерської діяльності та показники, за якими оцінювався сучасний стан готовності соціальних педагогів до здійснення гувернерської діяльності за умов їх навчання у вищих навчальних закладах.

Питання:

1. Гувернер, няня чи домашня робітниця: базові та спеціальні знання, професійні уміння соціального гувернера.
2. Професійна придатність. Професійно важливі особистісні риси характеру соціального гувернера.
3. Здатність до самоаналізу та самовдосконалення як важливі особистісні характеристики соціального гувернера.
4. Поняття про педагогічний такт.

Література [1, 19, 69, 101, 102, 118, 119, 133, 134, 154, 169].

Самостійна робота студентів: Особистість сучасного соціального гувернера.

Мета: проаналізувати вимоги сучасного суспільства до професійних якостей соціального гувернера та власну готовність до здійснення професійної діяльності з виховання дітей у сімейно-побутовому середовищі, розкрити професійні та особистісні якості, які необхідні сучасним соціальним гувернерам.

Завдання:

1. Провести опитування серед мешканців свого району щодо особистості сучасного соціального гувернера.
2. Провести діагностику власних здібностей та готовності працювати гувернером за допомогою тестів Б.Г. Свиридова (книга Б.Г. Свиридова «365 советов няне и гувернантке»).
3. Написати твір-есе «Якою Вам вбачається професія сучасного соціального гувернера? Чи існують перспективи у такої діяльності? На Ваш погляд, чи впораєтесь Ви з роботою соціального гувернера?»

Література [19, 102, 109, 119, 134].

Творчі завдання

1. Ознайомитись з основними тезами побудови в Україні системи гувернерської служби (за С. Купріяновим).
2. Скласти алгоритм основних положень її реалізації.

Теми рефератів

1. Діагностика порушень подружніх стосунків у процесі сімейного виховання.
2. Консультативна і психокорекційна робота гувернера в процесі допомоги організації сімейного виховання дитини.
3. Моделювання освітньо-виховної діяльності гувернера.
4. Вивчення основних положень, сучасних тенденцій та концепцій застосування індивідуального виховання та навчання дитини.
5. Основні риси та характеристики вітчизняних та зарубіжних моделей сімейного виховання.

Змістовий модуль II

«Організаційно-педагогічні засади підготовки соціального гувернера до роботи з вихованцями»

Тема 1. Діагностика виховного потенціалу сім'ї.

План.

1. Основні функції соціального гувернера.
2. Використання методів діагностики сім'ї в діяльності соціального гувернера.
3. Загальні вимоги до соціальних гувернерів як спеціалістів, орієнтованих до роботи в сім'ї.

Основні функції соціального гувернера. Діяльність соціального гувернера зорієнтована на роботу з усіма категоріями дітей (незалежно від

наявності чи відсутності у них проблем), а саме: фізично і психічно здоровими, з обмеженими функціональними можливостями, з незначними порушеннями здоров'я, соціальними проблемами, обдарованими дітьми.

На підставі викладено вище можна визначити такі функції соціального гувернера:

Діагностична функція спрямована на вивчення, аналіз й оцінювання індивідуальних особливостей, стану фізичного і психічного здоров'я, рівня вихованості, успішності дитини, проблем (якщо такі існують) соціально-психологічного, дидактичного та виховного характеру на основі сучасних методів педагогіки, психології, соціології. Крім того, соціальний гувернер має звернуту увагу на вивчення традицій, ціннісних орієнтацій, виховного потенціалу, інтересів, потреб, проблем сім'ї; рівня психолого-педагогічної культури батьків; особливостей спілкування дитини з дорослими членами сім'ї, сіблінгами; місця і ролі дитини у сім'ї.

Прогностична функція полягає у визначенні й розробці програми соціально-педагогічної роботи з дитиною на основі врахування її індивідуальних та вікових особливостей, рівня розвитку, побажань батьків; виборі методів, засобів і прийомів, які дозволяють у заданих умовах та встановлений час досягнути поставленої мети; передбаченні результатів діяльності в цілому та різних її аспектів зокрема, що забезпечать максимальну результативність за розумних витрат зусиль і часу.

Соціалізуюча функція передбачає формування у дитини основних соціальних норм і цінностей, розвиток навичок соціальної самоорганізації життя, здатності орієнтуватися в навколишньому світі, інтеграцію до соціального середовища.

Виховна функція спрямована на формування у дитини загальнолюдських і національних цінностей, моральних понять, поглядів і переконань, вироблення навичок і звичок моральної поведінки; розвиток естетичних потреб, смаків і почуттів, художніх здібностей і творчої діяльності, культури взаємодії з природою; забезпечення повноцінного фізичного та інтелектуального розвитку.

Освітня функція передбачає розвиток у дитини потреби в отриманні знань, неперервній освіті; формування позитивної мотивації навчання; розвиток мовлення, мислення, емоційно-вольової сфери. Крім того, соціальний гувернер має звернути увагу і на просвіту батьків, підвищення рівня їх педагогічних знань та умінь, формування бажання займатися самоосвітою.

Комунікативна функція полягає у встановленні доцільної, конструктивної взаємодії з дитиною, батьками та іншими членами сім'ї. Завдання соціального гувернера у реалізації цієї функції полягає у дотриманні основних правил та норм спілкування, доборі оптимальних прийомів і засобів комунікативного впливу, попередженні та подоланні конфліктних ситуацій.

Попереджувально-профілактична функція полягає у запобіганні та обмеженні причин соціальної дезадаптації дитини; попередженні та подоланні негативних явищ, конфліктних ситуацій, які здатні

антипедагогічно вплинути на неї; проведенні роз'яснювальної роботи щодо впливу шкідливих звичок на здоров'я та життєдіяльність особистості; формуванні і пропагуванні здорового способу життя; організації соціально-позитивної діяльності через відвідування позашкільних навчально-виховних закладів.

Організаторська функція передбачає залучення вихованця до різних видів діяльності, організацію співробітництва з батьками у досягненні поставленої мети; забезпечення змістового дозвілля дитини; налагодження співпраці та партнерства з різними спеціалістами та соціально-виховними інституціями.

Консультативна функція спрямована на допомогу батькам у вивченні і розумінні питань сімейного виховання; наданні порад і рекомендацій щодо розвитку і виховання їхньої дитини, корекції її поведінки, відхилень у розвитку; знаходження ефективних шляхів взаємодії дорослих і дитини, створення атмосфери взаєморозуміння, співробітництва.

Охоронно-захисна функція полягає в обстоюванні і захисті прав та інтересів дитини на життя, освіту, дозвілля, свободу слова, отримання інформації, висловлення власної думки на основі відповідної нормативно-правової бази; створенні умов для повноцінного розвитку вихованця, віри в себе, в можливість досягнення позитивних результатів; збереженні і зміцненні фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини.

Корекційно-реабілітаційна функція має на меті здійснення корекції виховних впливів на дитину з боку сім'ї, соціального середовища, зміну і вдосконалення її особистісних якостей, особливостей життєдіяльності; допомогу дитині з обмеженими функціональними можливостями у досягненні оптимального фізичного, інтелектуального, психічного, соціального рівня розвитку, озброєння її навичками самообслуговування, сприяння соціальній адаптації, залучення до участі у суспільному житті.

Соціально-терапевтична функція спрямована на вчасне подолання кризових ситуацій та проблем дитини і сім'ї, пропонування шляхів і засобів для самостійного вирішення і подолання труднощів, стимулювання впевненості у собі.

Посередницька функція полягає у налагодженні взаємодії з різними соціальними інституціями (медичними, освітніми, культурними закладами, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, неурядовими організаціями) та фахівцями (лікарями, дефектологами, реабілітологами, психологами, вихователями дошкільних закладів, учителями, викладачами-репетиторами, викладачами музичних, хореографічних, художніх шкіл та студій, керівниками гуртків, секцій, спеціалістами служб та центрів у справах сім'ї, представниками громадських організацій тощо), які сприятимуть соціальному становленню і розвитку дитини.

Вказані функції домінують залежно від потреб та конкретних ситуацій, що виникли у дитини. На основі функцій визначимо напрями роботи соціального гувернера, а саме це:

- здійснення індивідуального соціального виховання і розвитку дітей переддошкільного, дошкільного та шкільного (переважно молодшого та середнього) віку, захист їхніх прав та інтересів;

- організація індивідуальної роботи з дітьми з обмеженими функціональними можливостями, дітьми з незначними порушеннями здоров'я, соціальними проблемами, обдарованими дітьми з метою соціально-педагогічної допомоги і підтримки, корекції їхнього розвитку, нейтралізації негативного впливу середовища;

- установа співробітництва з батьками дитини, підвищення їх педагогічної культури, допомога у виконанні функцій вихователів;

- налагодження співпраці з різними соціальними інституціями та спеціалістами;

- удосконалення власної професійної діяльності.

Таким чином, у сучасному соціокультурному просторі збільшується кількість дітей, які потребують ефективної професійної допомоги спеціаліста нової формації - соціального гувернера. Це фахівець, який здійснює індивідуальну роботу з різними категоріями дітей переддошкільного, дошкільного та шкільного віку в умовах сім'ї або умовах, наближених до таких з метою їх соціального виховання і розвитку, соціально-педагогічної допомоги і підтримки, захисту їхніх прав та інтересів; сприяє педагогізації батьків, допомагає їм у розв'язанні проблем сімейного виховання.

Використання методів діагностики сім'ї в діяльності соціального гувернера. Функції гувернера часто збігаються з функціями інших фахівців, зокрема, з дефектологом або сімейним соціальним педагогом чи соціальним працівником. Залежно від потреб, та конкретних ситуацій, в яких опинилися діти та батьки кожна з функцій може переважати.

Діагностична функція гувернера спрямована на вивчення, аналіз й оцінювання індивідуальних особливостей, стану фізичного і психічного здоров'я, рівня вихованості, успішності дитини, проблем (якщо такі існують) соціально-психологічного, дидактичного та виховного характеру на основі сучасних методів педагогіки, психології, соціології. Крім того, гувернеру варто звернути увагу на вивчення традицій, ціннісних орієнтацій, виховного потенціалу, інтересів, потреб, проблем сім'ї; на вплив мікросередовища, особливостей сім'ї та сімейного виховання, позитивного виховного потенціалу в мікрорайоні та джерела негативного впливу на дітей; рівня психолого-педагогічної культури батьків; особливостей спілкування дитини з дорослими членами сім'ї; місця і ролі дитини у сім'ї.

Діагностика сім'ї - постійно присутній елемент діяльності соціального педагога. Враховуючи складність проблем, необхідна система періодичного збору, узагальнення і аналізу соціально- педагогічної інформації про процеси, що протікають у сім'ї, ухвалення на цій основі стратегічних і тактичних рішень.

Основне призначення діагностики і моніторингу (як системної форми) - складання висновку про стан конкретної сім'ї і тенденції, властиві сім'ям, що обслуговуються соціальним педагогом.

Спостереження - це цілеспрямоване, планомірне сприйняття явищ та об'єктів з метою подальшого їх аналізу та використання для потреб практичної діяльності. Спостереження буває: включеним (коли експериментатор на певний час стає рівноправним членом сім'ї, яка досліджується). Допомогає виявити особливості, недоступні іншим методам; невключеним (спостереження зі сторони, коли дослідник не належить до сім'ї, яку спостерігає). Використовується при підготовці програми дослідження, для уточнення та конкретизації гіпотези, визначення методів, вихідних положень дослідження; відкритим (коли сім'я знає, що вона є об'єктом вивчення); прихованим (коли сім'я не підозрює, що за нею ведеться спостереження, при цьому використовуються телекамери, магнітофони, спеціальні кімнати з стінами однобічного бачення); лабораторним (коли спостерігається експериментальна ситуація, більш-менш наближена до реальності модель); польовим (коли об'єктом спостереження є реальний соціальний процес).

Умови успішного проведення спостережень: обов'язкова наявність мети спостереження та її відповідність завданням дослідження; вибір способів спостереження і способів фіксації явищ, що спостерігаються; планомірне проведення спостережень за певною схемою; перевірка результатів спостереження з точки зору їх обґрунтованості та надійності; об'єктивна позиція спостерігача; комплексний та аналітичний характер спостережень.

Метод спостереження має свої „плюси” та „мінуси”. „Плюси”: дозволяє зафіксувати явище в момент його здійснення в реальній ситуації. „Мінуси”: вплив суб'єктивної точки зору спостерігача; знання об'єкта про те, що за ним спостерігають.

Методи опитування - це методи збору первинної інформації на основі безпосередньої чи опосередкованої взаємодії респондента і дослідника. Опитування буває груповим чи індивідуальним, очним чи заочним, усним та письмовим.

До „плюсів” опитування належить легкість обробки результатів, масовість, швидкість отримання інформації.

Бесіда - це діалог на певну тему з метою отримання інформації. Питання можуть бути прямі й непрямі, але за продуманим планом, відповідати меті дослідження, бути чіткими та етичними. Бесіда передбачає створення обстановки довіри, розуміння, вільного, неформального спілкування. Відповіді повинні фіксуватися, але непомітно.

Інтерв'ю - це діалогова форма опитування, для якої характерними є прямі питання, які ставить тільки дослідник, певний відрізок часу, нейтральна позиція дослідника, більш швидкий, ніж у бесіді, темп розмови.

У основі будь-якого спілкування «дорослий – дитина» - питання про індивідуальний внесок кожного учасника в психологічне непорозуміння. Необхідно виявити, з ким треба працювати далі та як розставити акценти.

Під час інтерв'ю важливим є отримання максимально конкретних, чітких відповідей та ілюстрацій із повсякденного життя. В інтерв'ю використовуються динамічні оцінки стану сім'ї: екокарту, генограму, сімейну скульптуру.

Загальні вимоги до соціальних гувернерів як спеціалістів, орієнтованих до роботи в сім'ї. Соціальний гувернер – це спеціаліст з медико-соціальної реабілітації дітей-інвалідів для роботи в сім'ях і соціальних закладах. Існує система підготовки гувернерів або соціальних гувернерів в Україні – а саме, сучасна педагогічна освітня система готує домашніх вихователів-гувернерів у педвузах, педучилищах, педагогічних коледжах.

Підготовка цієї категорії ведеться за спеціальними навчальними планами і програмами, об'єднують широке коло питань з фізіології, психології, педагогіки, предметів гуманітарного, культурологічного й естетичного циклу та інше.

Випускники таких закладів із спеціальністю гувернера здебільшого особи жіночої статі, знаходять роботу в сім'ях, які не мають достатньо можливостей виховувати дітей самостійно, проте можуть наймати кваліфікованого фахівця педагога, гувернера. На домашніх гувернерів поширюється чинне законодавство про працю та соціальний захист. Праця гувернера, соціального гувернера у нових соціально-економічних умовах набуває значного поширення як різновид педагогічної діяльності вчителя.

Підготовка соціальних гувернерів як спеціалістів має інтегрований, тобто теоретичний, практично-діяльнісний, дослідницько-аналітичний характер.

Завдання і основні види діяльності соціальних гувернерів полягають у:

1. Володінні психолого-педагогічними та суміжними знаннями про дитину як суб'єкта освітнього процесу. Його вікових особливостей, соціальних факторів впливу на розвиток особистості;
2. Організації індивідуальної, навчально-освітньої, соціально-педагогічної, корекційно-розвиваючої навчально-методичної роботи;
3. Прийманні професійних рішення з урахуванням їхніх соціальних наслідків і вимог етики;
4. Організації і координації роботи з соціальною адаптації і реабілітації;

Соціальний гувернер повинен мати високоморальну свідомість, загальну культуру й інтелігентність, любов до дітей. Формувати пізнавальну, мотиваційно-вольову й емоційну сферу особистості. Також консультувати батьків з питань навчання і виховання дітей із затримками розвитку і різного роду дефектами. Здійснювати допомогу в подоланні порушень у пізнавальному й особистісному розвитку. Соціальний гувернер має виконувати функції посередника між батьками і дітьми та у виховній роботі, в гуманістичному й естетичному вихованні використовувати різні види мистецтва.

Методи дослідження рівнів педагогічної культури батьків. Існує три типи сімей: з високим, середнім і низьким рівнем сформованості педагогічної культури.

Високий рівень. Батьки, що володіють цим рівнем, мають глибокі і свідомі знання в рамках сімейного виховання, високий ступінь сформованості основних виховних умінь і навичок, систематично займаються вихованням дітей, ураховуючи їх вік та індивідуальні властивості, підтримують постійний зв'язок зі школою, виконують громадські доручення.

Середній рівень. Такі батьки загалом мають деякий мінімум педагогічних знань у рамках педагогіки, але вони недостатньо осмислені. Ці батьки не мають чіткого уявлення про мету, засоби, методи та прийоми виховання, не завжди вміють застосовувати свої знання на практиці, їхні виховні вміння і навички потребують подальшого розвитку. Батьки цієї групи загалом відвідують заняття батьківського всеобучу, сприймають зауваження вчителів, адже самі зрідка проявляють активність у суспільних справах класу й школи, частіше вони виконують разові доручення. Такі батьки використовують досвід виховання, що отримали в родині, елементи народної педагогіки. За допомогою з боку школи батьки цієї групи задовільно виховують своїх дітей.

Низький рівень. Такі батьки відрізняються частковою чи повною відсутністю знань з питань сімейного виховання, байдужим ставленням до своїх дітей і своїх виховних функцій. Вони байдужі до навчання і виховання дітей, їхньої поведінки. Вони не вміють раціонально організувати життя і діяльність дітей, не вміють розв'язати конфліктні ситуації, що виникають у сім'ї. Це призводить до неправильного обирання методів впливу на дітей. Ця група батьків часто відноситься до групи ризику (зустрічаються сварки, вживання алкоголю, жорстокість, нерозумна любов до дітей). Такі сім'ї звичайно потребують особливої уваги та підвищення педагогічної культури.

Одним з найбільш доступних і широко застосовуваних у педагогічній практиці методів є **спостереження**. До переваг спостереження варто віднести: природність, незалежність від вироблених умінь оцінювати свої дії, можливість прогнозувати віддалені наслідки виховних впливів і ін. Недоліками є: пасивність, наявність елементів суб'єктивізму, притаманність даному методу деяких схованих проявів психіки (переживання, думки; мотиви) тощо. Широко розповсюджений у педагогічній практиці метод **опитування**. Опитування — це одержання інформації, укладеної в словесних повідомленнях випробуваного. Розрізняють наступні *види опитування*: *анкетування, інтерв'ю, бесіда*.

Бесіда. Цей метод допоможе вчителю уточнити окремі положення, з'ясувати обставини, що роз'яснюють або обґрунтовують поведінку дитини. Бесіда допомагає проникнути вглиб явища, оголити основу вчинку, з'ясувати його мотиви.

Інтерв'ю. Застосовується тоді, коли потрібно провести вивчення думки батьків по одному або кількох питань одночасно.

Анкетування. Це метод дослідження дозволяє вчителю одночасно отримати масову інформацію. Аналізуючи анкети, узагальнюючи їх, вчитель може зробити висновок про те, як вирішується питання виховання дітей в сім'ях, порівняти отримані дані попередніх років, побачити тенденцію розвитку. Але анкетування може не дати ґрунтовних результатів, тому що не завжди батьки в анкеті дають правдиву відповідь. Іноді ці відповіді вимагають уточнення, тоді вчитель дає одночасно анкету для заповнення батькам і дітям. Для більш ретельного вивчення родини пропонується здійснювати **психолого-педагогічне обстеження родини**. Таке обстеження включає: загальні відомості про родину, коротку характеристику виховних можливостей кожного

члена родини та педагогічну культуру батьків, трудове виховання та профорієнтаційну роботу в умовах родини, її соціальну цінність родини, її спрямованість, організаційну сутність, підготовленість до спільної діяльності, емоційну й вольову характеристику родини.

Метод узагальнення незалежних характеристик. Метод використовується вчителем тоді, коли необхідно одержати найбільш повні знання про сім'ю, рівні її духовного розвитку. Для цього вчитель розмовляє з батьками, з сусідами по квартирі, з представниками громадських організацій. Узагальнені відомості допоможуть вчителю більш ґрунтовно оцінити рівень духовного розвитку сім'ї та її вплив на виховання школяра. Але цим методом треба користуватися дуже тактовно.

Основні завдання гувернера на початковому етапі роботи з дитиною:

1) побудувати роботу так, щоб дитина якомога швидше прийняла дорослого;

2) встановлення доброзичливих і довірливих стосунків з дорослими членами сім'ї.

Для успішного здійснення вказаних завдань слід дотримуватися таких методичних вказівок:

1. Гувернер і батьки у вказаний період повинні якомога частіше заохочувати дитину, хвалити її, підкреслено виявляти свою любов і прихильне ставлення до неї.

2. Гувернер повинен розповідати батькам про найменші успіхи дитини в її присутності.

3. На початковому етапі роботи дитина вивчає дорослого, у тому числі і за допомогою порушень поведінки. Тому тут краще запобігати негативним проявам у поведінці дитини, ніж карати зі її наслідки.

4. Будь-яка заборона гувернера не повинна залишатися без уваги. На допустимо лишати без уваги і порушення дитиною заборон. Необхідна категоричність і постійність заборон по відношенню до неприпустимих дій дитини. Але уникати тотальних заборон. Забороняючи щось дитині, обов'язково слід вказувати, що можна робити. Слід знати, що діти у віці до 5 років не завжди здатні керувати поведінкою в результаті заборон, оскільки у цей період дошкільного дитинства дитиною керує пізнавальний інтерес, який і є визначальним в її поведінці.

5. Помилкою гувернера є дуже активно з перших днів братися до роботи ("синдром фрекен Бок"), до своїх функцій, намагатися одразу ж провести певні режимні моменти, втручатися у стосунки дітей і батьків.

6. Гувернер повинен дотримуватися певного конформізму у стосунках з батьками. Недопустимо категоричній, авторитарній формі вказувати батькам на прорахунки у вихованні дитини.

7. По закінченню періоду адаптації треба проводити бесіди з батьками (краще у невимушеній, опосередкованій формі) з питань виховання дитини. Підкріплювати свої поради теоретичними і практичними знаннями.

8. Дуже важливою є трансляція батькам позитивного образу дитини. Інколи бать не помічають позитивних рис дитини, можливостей її розвитку,

здібностей. При цьому вихователю слід допомогти батькам побачити це (т.зв. “перестановка акцентів”).

9. Найважчою проблемою для гувернера вважається побудова стосунків з дорослими членами родини, інколи він опиняється в ситуації контролю, нагляду, втручання з їх боку. При цьому слід виявляти розважливність, конформність, прагнення конструктивного вирішення конфліктних ситуацій.

10. Ні в якому разі гувернер не повинен підкреслено підтримувати позицію одного з батьків всупереч іншому, настроювати дитину проти батьків або одного з них. Гувернер повинен сприяти формуванню авторитету бабків, позитивного ставлення дитини до них.

11. Об’єктивними показниками закінчення періоду адаптації є глибокий сон дтини, гарний апетит, позитивний емоційний стан, активна поведінка, доброзичливе ставлення до гувернера.

Завдання:

1. Продемонструвати підготовлену сценку „Перше знайомство гувернера з сім’єю”.
2. Проаналізувати поведінку гувернера, батьків та дитини при першому знайомстві соціального гувернера з сім’єю.
3. Дати рекомендації щодо успішності першого знайомства соціального гувернера із сім’єю вихованця.

Література [36, 37, 66, 78, 98, 110, 173, 178, 187, 193, 217, 220].

Самостійна робота студентів: Перше знайомство гувернера з сім’єю.

Мета: поглибити знання про стилі сімейного виховання та причини батьківських помилок у вихованні дітей.

Завдання:

1. Підготувати доповідь на тему: «Виховання дітей у сім’ї» за творами класиків педагогіки.
2. Підготувати сценку «Перше знайомство гувернера з сім’єю».

Література [36, 37, 66, 78, 98, 110, 173, 178, 187, 193, 217, 220].

Тема 2. Завтосування потенціалу соціального середовища в організації освітньо-виховної діяльності гувернера.

Алгоритм входження соціального гувернера в сім’ю.

План.

1. Психолого-педагогічних особливостей навчально-виховної діяльності гувернера.
2. Сучасний стан виховної практики вдосконалення процесу формування, розвитку і соціалізації підростаючої особистості.

Є. Сарапулова називає 14 психолого-педагогічних особливостей навчально-виховної діяльності гувернера, виокремленні у процесі дослідження кращих методик індивідуального домашнього навчання й виховання та педагогічної спадщини видатних гувернерів різних епох, а саме:

1) Ретельне вивчення якостей, нахилів, уподобань вихованця і якнайповніше врахування їх при розробці індивідуальної навчально - виховної системи для кожної конкретної дитини.

2) Рівномірний розподіл уваги вихованців між трьома напрямками виховання: вихованням фізичним, вихованням моральним і вихованням розумовим. Побудова навчально-виховного процесу з метою збереження й покращення здоров'я дитини, запобігання перевтомі вихованця від занять, прищеплення йому навичок здорового способу життя.

3) Підготовка вихованця до активної практичної діяльності у дорослому віці, яка здійснюватиметься у відповідності з природними задатками дитини та належністю її до певного суспільного стану.

4) Орієнтація процесу домашнього навчання на розвиток мислення учня та на засвоєння дитиною тільки життєвоважливого матеріалу, який вона змогла б застосувати на практиці.

5) Побудова індивідуалізованої навчально-виховної системи з урахуванням відмінностей у вихованні дівчаток і хлопчиків.

6) Цілеспрямоване формування у дітей таких позитивних рис, як працьовитість, серйозне й сумлінне ставлення до виконуваної справи, розсудливість, завбачливість.

7) Культуровідповідність виховання.

8) Зміни стилю виховання, пов'язані з віковими особливостями дитини і переходом її до іншої вікової групи.

9) Застосування спеціальних дієвих систем для перевиховання дітей у домашніх умовах.

10) Запобігання виникненню у дітей нервових та психічних захворювань.

11) Використання ефективних методик для поступової переорієнтації дитини з виховання на самовиховання, з навчання на самоосвіту.

12) Формування у вихованця оптимальної самооцінки.

13) Плекання гарних манер у вихованця, навчання його майстерності ділового й неформального спілкування, вміння висловлювати свою думку. Навчання дитини розбиратися в людях, впливати на них, уникати конфліктів, діяти в неординарних ситуаціях.

14) Застосування у навчальній практиці кількох методик з метою вибору оптимальної для кожної окремої дитини.

Сучасний стан виховної практики стосовно вдосконалення процесу формування, розвитку і соціалізації підростаючої особистості потребує певних змін. Зміни можуть пов'язані з особистісно орієнтованими підходом до дитини. Цей підхід має суттєво гуманізувати виховний процес, наповнити його високим життєвими цінностями, максимально розкрити потенційні можливості дитини, стимулювати її до особистісно розвивальної творчості. Особистісно-орієнтований підхід як нова модель виховання потребує висококваліфікованих фахівців з родинної педагогіки, домашнього виховання. Природно, що батьки хочуть бачити гувернера, що має досвід роботи з дитиною такого ж віку, як їх чадо. Адже кожен вік має свої особливості. Якщо вам належить працювати з дитиною, якій не виповнилося ще одного року, гарненько подумайте, чи

справитесь ви. Як мінімум необхідний досвід. Якщо він є, і говорити не про що. Вікова група від народження до року, власне кажучи, немовлята - найскладніша категорія для вихователя. Якщо ви не виростили хоч би мінімум одного немовляти самостійно, неважливо, свого або чужого, майже сто відсотків вірогідності, що ви не справитесь з цим дійсно нелегким завданням.

Отже, важлива якість, якою повинна володіти няня дитини у віці до одного року, - досвід успішного виховання хоч би однієї дитини даної вікової групи. В принципі, досвід ефективного спілкування з дітьми важливий для няні вихованця будь-якого віку, але в „молодшій групі” - особливо.

Окрім досвіду, необхідне здоров'я. Адже малюка весь час доводиться носити на руках, підмивати і переодягати, тягати коляску по сходах, так що няні з радикулітом тут робити нічого. Плюси, звичайно, теж є. Маленька дитина досить багато спить, особливо на вулиці, його без зусиль можна зайняти іграшкою або просто дати можливість спостерігати життя за вікном. Але він не скаже вам, що у нього болить. Ви весь час повинні контролювати ситуацію, не випускаючи з уваги жодної дрібниці. Якщо робота з найменшими вам до душі, швидше за все ви знайдете її без особливих проблем. Кажучи про вік соціального гувернера, відмітимо, що в свідомості більшості людей на пострадянському просторі існує, як відомо, два типажі - це „Мері Поппінс”, леді-досконалість, якій в середньому тридцять-тридцять п'ять років, і „Аріна Родіонівна”, якій далеко за п'ятдесят, володіє невичерпним запасом любові до підопічного чада. Та вікова категорія, з якою хочуть працювати більшість сімей, - це няня від 30 до 45 років. Педагогічні дипломи швидше за все не дуже зацікавлять батьків малюка, а ось диплом медичної сестри може стати серйозним козирем. Дуже часто мами і тата зовсім маленьких дітей не надають значення навчанню і розвитку дитини, їх швидше турбує здоров'я маленького спадкоємця. Проте, велике значення має приємна зовнішність, хороша, правильна мова майбутньої няні. Претендентці з говором або діалектом буде набагато складніше знайти роботу, тому що дитина вмить схоплює неправильні інтонації, обороти мови, наголоси, а батьки стараються цього не допустити. Можна скласти перелік якостей, якими повинна володіти персона, яка хоче досягти успіху в цьому нелегкому, але, безумовно, цікавій справі.

- Мати своїх дітей і, відповідно, позитивний досвід у вихованні підростаючого покоління.

- Мати досвід роботи в сім'ї, рекомендації і координати попередніх клієнтів. Якщо у вас „дебют” як няні, чесно попередите про це ваших працедавців.

- Володіти спокійним, урівноваженим характером, тому що ви будете разом з дитиною, адже вона непередбачувана.

- Бути надійною, пунктуальною.

- Проживати не далі чим в годині їзди від сім'ї, в якій вона працює.

- Бути постійно готовою вивчити щось нове і запровадити це в систему виховання дитини.

- Уміти працювати руками. У обов'язки няні нерідко входить прибирання дитячої кімнати, прання речей і приготування їжі для малюка. Все це, зрозуміло, потрібно робити, не втрачаючи гідності і за відповідну плату.

- Прагнути стати „домашнім ангелом” і отримувати щире задоволення від своєї справи.

Приставаючи до роботи, проведіть необхідний комплекс підготовчих заходів.

- Ви повинні знати, де знаходиться аптечка, і перевірити, щоб вона була повністю укомплектована спеціальними дитячими ліками.

- У обумовленому місці постійно повинна знаходитися невелика сума грошей на непередбачені витрати: можливо, дитину потрібно буде терміново везти до лікаря, а таксі і медична допомога коштують грошей.

Соціальний гувернер в будинку - ситуація, що влаштовує всі сторони шляхом грошового рішення. Мама вільна, малюк задоволений, няня при роботі. Крім того, у мами йде відчуття провини, що вона щось робить не так, нічого не встигає, ходить на якусь роботу замість найголовнішого - виховання своєї дитини. Малюк отримує навик спілкування з ще однією людиною і швидше розвивається. Щоб ця оптимістична картина здійснилася на практиці, потрібно з найперших днів правильно поводитися.

Перш ніж приступити до роботи, необхідно про все домовитися з батьками дитини. Ваші працедавці повинні розповісти вам про свої вимоги до виховання дитини, пояснити, як користуватися плитою і іншими приладами на незнайомій кухні, де потрібно зберігати ключі, де лежать речі дитини; який його бажаний розпорядок дня, які у малюка інтереси. Якщо батьки віддають перевагу певній розвиваючій методиці, це теж треба обговорити заздалегідь. Взагалі, список занять і ігор, як правило, вимагає затвердження у батьків дитини.

Круг ваших прав і обов'язків повинен бути чітко позначений із самого початку, щоб потім не було взаємних претензій. Ви тільки займаєтеся з дитиною, годуєте його, гуляєте і розважаєте або готуєте йому їду і завантажуйте в пральну машинку залиті соком речі малюка. Пояснюючи, як поводитися з тим або іншим приладом на кухні, мама малюка має право попросити використовувати для приготування їжі або в процесі їжі тільки позначені нею певні столові прилади. У дитини, як правило, є окремий посуд. Вам теж можуть виділити особистий столовий прилад.

„Правильна” няня завжди приходиться вчасно, зі своїми тапочками і змінним одягом, що заздалегідь не завжди обмовляється. І звичайно, з подарунком малюкові. За будь-яких обставин вона проявляє терпіння і такт, не поспішає вступати в контакт з дитиною, не накидається з проявами емоцій. Але в той же час і не мовчить - розповідає про себе, ненав'язливо розпитує про інтереси малюка. Не реагує на дитячі спроби спровокувати сварку, щоб „вигнати чужу тітку”. Тепло і коректно відзивається про свого попереднього вихованця, ніколи не розпускає плітки про колишніх наймачів.

У перші дні мама знаходиться в будинку разом з вами, щоб малюк звик до незнайомої людини. Вона може виходити з дитячої, повертатися, знову йти,

але завжди доступна, уважно слухає, як ви з дитиною налагоджуєте контакт. Повинно пройти якийсь час, поки дитина не почне вам довіряти як „своїй”. І роль мами в цьому процесі - роль дипломата - посередника. Вона повинна показати, що ви гідні її довіри, з вами можна мати справу, ви не образите, ви умієте грати в його улюблені ігри, з вами можна залишитися один на один і відпустити нарешті її, маму, ради чого, власне, вас і запросили.

Дітям, особливо маленьким, властиво переживати при зміні звичного устрою, наприклад, коли в будинку з'являється абсолютно чужа тітка, а мама кудись йде. Ви повинні мати у своєму багажі декілька безпрограшних прийомів того, як заспокоїти малюка. Це можуть бути нові, раніше йому не відомі казки або ігри, пісні. Щоб пом'якшити стрес, досвідчені няні, коли приходять, завжди приносять з собою щось цікаве, якийсь сюрприз для дитини, який відволікає увагу від моменту розставання з мамою. Не бійтеся заздалегідь розпитати вашого працедавця, які іграшки або прийоми зможуть відвернути і утішити дитину: можливо, іграшки для цього випадку краще взяти заздалегідь з майбутнього „місця роботи” і принести з собою. У „чарівній скриньці” няні може бути що-небудь з такого набору:

- красиві і міцні книжки з картону або пластика;
- декілька повітряних кульок (щоб не горювати, якщо один лопне);
- пірамідка або невеликий конструктор;
- дерев'яні або пластикові лялечки, звірятка, машинки;
- пара ляльок рукавичок, з якими можна розігравати прості сценки.

Малюка можна приємно здивувати, склавши, наприклад, у нього на очах журавля або мишку з паперу і відразу ж організувавши з цими журавлем і мишкою гру.

Всі ці безневинні хитрощі дозволяють перетворити прихід няні з суворі необхідності в довгождану подію, рівну появі Діда Морозу.

Коли в будинок приходять хороша, професійна няня, разом з нею з'являються як плюси, так і мінуси. Наприклад, дитина дуже скоро починає багато і чітко говорити, регламентований режим - ігри, заняття, прогулянки на вулиці - забезпечує йому хороший апетит до обіду, міцний денний сон і взагалі гармонійний ритм життя, вранці - радісний настрій (готуємося до зустрічі) і тому подібне. Все це з щасливим очікуванням: „Зараз прийде тітка Таня, Олена)!!!” Але це все справа майбутнього, найчастіше починають з мінусів.

При появі нової людини на горизонті активізуються „проблемні моменти”. Стають більш вираженими дитячі скандали: „Хочу тільки з мамою на горщик, піду на вулицю з мамою, не хочу, щоб няня мене одягала, чужа тітка - погана, я її боюся”. Без цього і подібного не обходиться.

При перших візитах няні гострі моменти тільки посилюються, малюк як би показує, на що здатний. Це насправді нормально. Так виглядає перша захисна реакція на появу „чужого”, загрозливого порядку його домашнього всесвіту. Потім, коли крихта зрозуміє, що нічого страшного не відбулося, а все стало тільки цікаво, капризів буде значно менше. Дитина адаптується, а вам просто треба почекати і перетерпіти. Головне - поводитися рівно, спокійно і не піддаватися на провокації. Переводити дитячу увагу на „інші рейки” - покажіть

нову іграшку, навчіть новій грі (тільки не наполягайте, поки він до вас не звик). Іграшку краще покласти на видне і доступне йому місце, а самій відійти у бік або навіть вийти з кімнати. Малюк зацікавиться, займеться грою, а ви потім потихеньку підключитеся. Або демонстративно на його очах займіться чимось дуже інтригуючим (наприклад, почніть розгортати великий яскравий згорток або дістаньте розбірну матрьошку, почніть малювати, катати машинку, гойдати ляльку так, щоб дитина бачила) - цікавість обов'язково пересилить страх. Він підійде, і вам тільки залишиться дати йому можливість брати участь в процесі. З цих перших кроків починається взаємозв'язок гувернера з дитиною.

Таким чином, входження соціального гувернера в сім'ю - важкий й тривалий шлях, який потребує багато терпіння, витримки як від батьків, так і від гувернера.

Питання:

1. Проаналізуйте сутність професійної придатності соціального гувернера.
2. Визначити професійно важливі особистісні риси характеру соціального гувернера.
3. Розкрийте сутність: здатність до самоаналізу та самовдосконалення як важливі особистісні характеристики соціального гувернера.

Самостійна робота для студентів.

1. Розробка особистісної програми самовдосконалення на основі самоаналізу і тестування.
2. Законспектувати вправи, які використовують для здійснення комунікативного професійного самовиховання.

Змістовий модуль III

«Першооснови соціально-педагогічної роботи гувернера з різним контингентом вихованців і батьків»

Тема 1. Психолого-педагогічні основи професійної діяльності соціального гувернера з дітьми з особливими потребами

План.

1. Специфіка, застосування інваріатних та варіативних видів і методів роботи соціального гувернера з різними групами клієнтів сімейного виховання.
2. Соціальний гувернер і медицина.
3. Система реабілітації дитини з особливими потребами в домашніх умовах.
4. Основні проблеми сімей, які виховують дітей з обмеженими можливостями здоров'я.

У сучасних умовах потребують модернізації тенденції українського суспільства щодо зміни поглядів на проблеми соціальної інтеграції осіб з порушенням розвитку. Цей сегмент реабілітаційного простору заслуговує особливої уваги, тому розглянемо його детальніше.

Інтеграція дитини або молодої людини — інваліда у відкрите суспільство, найголовніша мета соціально-педагогічної діяльності гувернера. Реалізація її

можлива за умов використання підходів соціальної моделі інвалідності, особистісно-орієнтованого виховання, навчання, адаптації та реабілітації цієї групи людей.

Соціальний гувернер, який працює з сім'єю, яка виховує дитину з функціональними обмеженнями, здатен і повинен надавати їй освітню, посередницьку та психологічну допомогу. Освітня допомога передбачає підвищення адаптивних можливостей шляхом навчання (формування нових знань, умінь і навичок) і виховання (зміна цінностей, установок). Батькам важливо надавати необхідну інформацію, забезпечувати відповідною літературою, залучати до взаємодії з іншими сім'ями, тренінгів, занять, що організовують соціальні служби.

Таким чином соціальний гувернер може вплинути на ціннісні уявлення сім'ї, рівень її поінформованості, соціальне оточення.

Важливим напрямом є посередницька допомога, яка охоплює кілька напрямів: активізація системи, яка надає підтримку (соціальні служби, благодійні фонди, громадські об'єднання), створення групи самопомоги; захист прав сім'ї та дитини-інваліда (соціальне адвокатство); утвердження соціальної справедливості і моральності у відносинах та ставленні до інвалідів. Психологічна допомога, що надається сім'ї, спрямована на регуляцію емоційного стану, профілактику можливих психологічних ускладнень, корекцію несприятливих психологічних станів. Безперечно, міра втручання соціального педагога у цю делікатну сферу залежить від рівня його підготовки і компетентності, однак він може, використовуючи методи консультування, надати термінову допомогу або підтримати дитину чи когось із членів сім'ї після стресу, а у подальшому організувати професійну консультацію або тренінг.

Партнерство як ідеальна форма взаємодії соціального гувернера з сім'єю, яка виховує дитину з особливими потребами, передбачає:

- апеляцію до особистості клієнта (сім'ї):
- різноманітність зусиль, форм, методів допомоги, спрямованих на різні сфери життєдіяльності дитини-інваліда, його сім'ї, зміну ставлення до себе та оточуючих;
- єдність медикаментозного, фізіотерапевтичного, психотерапевтичного впливів;
- чітку послідовність дій, поступовий перехід від одних реабілітаційних заходів до інших.

Стрижневим методом, що спрямований на відновлення соціального статусу особистості хворої дитини, є звернення (апеляція) до нього.

Це чіткий план, схема спільних дій батьків і спеціалістів, які сприятимуть розвиткові дитини, її оздоровленню, соціальній адаптації, вона може мати два основних підрозділи — медичний та спеціальний, для кожного з яких слід визначати конкретну мету, завдання.

Обов'язковим у процесі реалізації програми є моніторинг — регулярне спостереження за ходом подій шляхом обміну інформацією між фахівцями, соціальним гувернером і батьками. Взаємодія з батьками може мати певні

особливості, якщо вони розглядають реабілітаційні послуги як можливість отримати перепочинок для себе, перекласти свої обов'язки на інших.

Соціальний гувернер повинен намагатися встановити партнерський стиль стосунків, який означає повну довіру, взаємну повагу, рівноправність учасників, обмін знаннями, навичками та досвідом, допомоги дітям з особливими потребами. Якщо дитина-інвалід у змозі брати участь у діалогах спеціалістів та батьків, вона може стати ще одним партнером, думку якого треба обов'язково враховувати. Соціальному гувернерові бажано консультиватися у батьків так само часто, як і вони в нього. Це дозволить батькам висловитися про успіхи чи недоліки, проблеми реабілітаційних заходів і, разом з тим, свідчитиме про повагу фахівця до найближчого оточення дитини, тобто створюватиме атмосферу довіри, позитивної комунікації.

Учені вважають, що існує шість компонентів успіху взаємодії соціального гувернера і батьків, це:

- регулярний контакт;
- використання допоміжних матеріалів (спеціальної літератури, посібників для батьків тощо);
- залучення до взаємодії не лише батьків дитини, а й найближчого соціального оточення;
- допомога не лише безпосередньо дитині, а й увага до проблем сім'ї в цілому;
- організація “груп підтримки” із фахівців (психолога, педагога, психотерапевта).

Усе це сприятиме розвитку особистості дитини у процесі соціокультурної реабілітації та мотивації батьків.

Соціальна реабілітація — це вид соціальної роботи, спрямованої на здійснення системи заходів щодо відновлення порушених чи втрачених індивідом суспільних зв'язків і відносин через стан здоров'я.

Соціальну реабілітацію дітей-інвалідів розглядають як цілісний, динамічний, безперервний процес розвитку особистості, що забезпечує відповідність між наявним рівнем потреб і рівнем їх задоволення, сприяє активній участі інваліда в життєдіяльності суспільства.

Основні принципи створення освітніх технологій соціально-педагогічної діяльності це:

1. Людина з обмеженими можливостями сама по собі не є джерелом проблем і труднощів: їх створює її хвороба, інвалідність.
2. Інвалідність не стільки медична, скільки соціальна проблема, проблема різних можливостей.
3. Не існує панацеї для подолання усіх проблем, пов'язаних з інвалідністю, тому необхідно використовувати усі резерви і можливості суспільства.

Обсяг особистісно-зорієнтованої допомоги визначається на основі визнання гідності та цінності кожної особистості і залежить від ступеня обмеження можливостей та конкретної ситуації розвитку.

Розробляючи алгоритм взаємодії з сім'єю, необхідно врахувати, що батьки, які доглядають за хворою дитиною, мають не тільки медичні, юридичні,

економічні і професійні (зміна місця роботи і характеру праці з урахуванням інтересів хворої дитини, формування специфічного способу життя) проблеми, а й з педагогічні та психологічні (установка та підтримання контакту з дитиною; розв'язання конфліктних ситуацій, особливо тих, що загрожують цілісності сім'ї).

Дослідження доводять, що до 70 % батьків залишають сім'ї, де є дитина-інвалід, тобто до всіх проблем додаються ще й проблеми виховання у неповній сім'ї. 40 % матерів відчують свою вину за хворобу дитини, крім того, психіка працюючого батька не зазнає такого інтенсивного патогенного впливу стресу, як психіка матері, яка постійно взаємодіє з дитиною-інвалідом.

У сім'ї відбуваються якісні зміни, психологічні (продлонгований стрес); соціальні (втрата колишніх контактів, друзів, колег, спілкування); соматичні (психогенний стрес матері провокує соматичні захворювання). Адаптація сім'ї до нових обставин може відбуватися роками. Значний відсоток сімей зберігають риси деструктивних, дисфункціональних сімей. Це — саботаж реабілітаційних заходів, гіперопіка хворої дитини, постійні скарги на ситуацію; соціальна деривація, свідоме обмеження соціальних контактів; ворожість, а іноді й уникання хворої дитини. Саме в таких сім'ях панують конфліктність, відсутність скоординованих дій, суперечливість вимог до дитини; іноді навіть може сформуватися компенсаторний (захисний) механізм — невмотивована віра у можливість повного вилікування дитини. Такі батьки можуть витрачати значні кошти на знахарів, цілителів, часто змінюють лікарів і методи лікування, а за відсутності результату у них формуються утриманські тенденції, неготовність до активної діяльності, схильність покладатися на зовнішні обставини, а не на власні сили. Завжди є певна частина сімей, що приховують дитину від оточуючих, помилково вражаючи, що їм вдасться зберегти удаваний престиж у очах знайомих чи колег. У критичних випадках дитина-інвалід, позбавлена батьківської любові та кваліфікованої допомоги, веде біологічне існування, не отримуючи мінімальних навичок та умінь самообслуговування.

Розробляючи індивідуальну програму реабілітації дитини-інваліда, гувернер повинен проаналізувати особливості виховання у конкретній сім'ї.

Провідним компонентом соціальної роботи з цією категорією дітей є формування індивідуальності, її соціалізація з урахуванням потенційних можливостей та потреб. Побудова взаємозв'язків дитини з мікро- та макросередовищем, розвиток її збережених психофізичних можливостей здійснюється шляхом розширення сфери спілкування, організації дозвілля, творчої та ігрової діяльності, допомоги їй у самообслуговуванні і пересуванні, забезпеченні ліками і продуктами харчування, організації оздоровлення.

Індивідуальна реабілітаційна програма повинна враховувати запити та можливості дитини, за участю якої необхідно визначити режим дня, заняття у вільний час, конкретні справи (навчання тощо).

Соціальний гувернер зобов'язаний залучати до співпраці та консультування (у разі необхідності) психолога, невропатолога, психоневролога, логопеда, масажиста, дефектолога, інструктора з лікувальної фізкультури, інших фахівців. Дитина-інвалід погано орієнтується у різних

життєвих ситуаціях, часто не розуміє того, що її оточує, тому гувернер планує програми, які стосуються безпосередньо особистості дитини, його поведінки, наприклад: “Особиста гігієна”, “Я у побуті”, “Я у громадському транспорті”, “Я в магазині”. “Я на дні народженні свого товариша” тощо.

Щоб підготувати дитину до спілкування з однолітками, іншими людьми, соціальний педагог може укласти список книг, художніх і мультиплікаційних фільмів, перегляд та обговорення яких полегшить процес адаптації дитини.

Діти мають труднощі у процесі комунікації, потребують спеціальної допомоги у сурдоперекладі володінні спеціальними озвученими путівниками, слуховими апаратами, азбукою Брайля тощо.

Навчання основ самообслуговування, формування якостей, що прискорюють процес адаптації (акуратність, охайність, самостійність, прагнення до взаємодії та співпраці) повинно йти паралельно із включенням дитини-інваліда у трудову діяльність, яку доцільно поєднувати з розвитком творчих здібностей (малюванням, ліпленням, розписом, вишивкою, аплікацією тощо).

Реабілітація інвалідів — це процес і система медичних, психологічних, педагогічних, соціально-економічних заходів, спрямованих на усунення чи більш повну компенсацію обмеженої життєдіяльності інваліда, що викликана порушенням його здоров'я зі стійкими розладами функцій організму.

Соціальна реабілітація — термін ширший, бо вид соціальної роботи спрямований на відновлення порушених чи втрачених індивідом суспільних зв'язків і відносин внаслідок стану здоров'я зі стійкими розладами функцій організму (інвалідність). Соціальну реабілітацію інвалідів розглядають як цілісний, динамічний, безперервний процес розвитку особистості, що забезпечує відповідність між наявним рівнем потреб і рівнем їх задоволення, сприяє активній участі людини-інваліда в життєдіяльності суспільства.

Соціальний гувернер і медицина. Соціальний гувернер – це приватна особа, яка займається індивідуальним навчанням і вихованням дитини. Гувернер повинен володіти спеціальними знаннями для роботи з дітьми: знання загальної, вікової, сімейної, педагогічної психології, дефектології, основи медичних знань, та ін.

Напрямами роботи гувернера є реабілітаційний напрямок (робота з дітьми інвалідами), коригуючий (робота з дітьми з фізичними чи розумовими вадами), а також робота зі здоровими дітьми.

Однією з діяльностей соціального гувернера є медично-педагогічна. Це професійна діяльність, що інтегрує аналітико-діагностичний, фізкультурно-оздоровчий, психотерапевтичний, консультативний, лікувально-профілактичний компоненти.

Соціальний гувернер повинен реалізовувати комплекс оздоровчих заходів, надавати першу медичну допомогу дитині, застосовувати методи народної медицини, контролювати дотримання лікарського режиму дитини, проводити вітамінотерапію, використовувати систему профілактично-попереджувальних заходів.

Також соціальний гувернер має володіти основами медичних знань, тобто знання анатомії, її внутрішніх хвороб, правил догляду за хворими дітьми.

Система реабілітації дитини з особливими потребами в домашніх умовах. Одним із найважливіших питань сучасного суспільства є проблема дитячої інвалідності, з урахуванням її медичного, соціального і економічного значення. В Україні, як і у всьому світі, спостерігається невпинне зростання кількості дітей-інвалідів, а проблема набуває загальнодержавного характеру. За даними державної статистики, у 2009 р. серед причин інвалідності дітей віком 0-17 років 55,2% становлять вроджені вади розвитку, 37,9% – хвороби нервової системи і 29,6% – розлади психіки та поведінки. Накопичення тяжких розладів здоров'я у дітей зумовлюють серйозні соціальні, економічні та морально-психологічні проблеми як для самої дитини, так і для її сім'ї. Соціальна ізоляція, в якій знаходиться більшість сімей, що виховують дітей-інвалідів, посилює психічну травму, викликану інвалідністю дитини. На сьогодні у світовому співтоваристві спостерігається перехід до культури, в якій людина з обмеженими можливостями розглядається як об'єкт психолого-педагогічної, соціальної, а також медичної допомоги, орієнтованої на поліпшення або створення сприятливих умов для самореалізації інваліда як особистості. Згідно з таким підходом, соціальна адаптація дітей-інвалідів включає в себе комплекс медичних, педагогічних, психологічних, технічних та професійних заходів, спрямованих на відновлення порушених функцій організму. Основне завдання полягає у створенні передумов для залучення дитини-інваліда в суспільно-трудове життя, а також у досягненні такого стану, коли вона здатна до виконання властивих здоровим дітям соціальних функцій, тобто до навчання, трудової діяльності, комунікативної здібності тощо. Наголос робиться на соціальне і психологічне відновлення, тому медичне відновлення не обмежується лише оперативним лікуванням, фізіотерапевтичним та медикаментозним впливом, а складається з різноманітних і тривалих етапів медичної, психологічної та соціальної корекції. Інвалідність у дітей означає суттєве обмеження життєдіяльності, вона сприяє соціальній дезадаптації, яка обумовлена порушеннями у розвитку, труднощами в самообслуговуванні, спілкуванні, навчанні, оволодінні в майбутньому професійними навичками. Освоєння дітьми-інвалідами соціального досвіду, включення їх в існуючу систему суспільних відносин вимагає від суспільства певних додаткових заходів, засобів і зусиль (це можуть бути спеціальні програми, спеціальні центри з реабілітації, спеціальні навчальні заклади і т.д.). Але розробка цих заходів повинна ґрунтуватися на знанні закономірностей, задач, сутності процесу соціальної реабілітації, точки зору медико-соціальної реабілітація запобігає порушення зв'язків людини з навколишнім світом і виконує профілактичну функцію по відношенню до інвалідності. Чому ж інваліди відносяться до жертв несприятливих умов соціальної реабілітації? Які проблеми виникають у процесі їх соціальної реабілітації, вірніше, дітей інвалідів?

Перш за все, це соціальні проблеми: недостатні форми соціальної підтримки, недоступність охорони здоров'я, освіти, культури, побутового

обслуговування, відсутність належного архітектурного середовища. Проблема інвалідності не обмежується медичними аспектами, вона в набагато більшій мірі є соціальною проблемою нерівних можливостей. Головна проблема дитини з обмеженими можливостями полягає у порушенні його зв'язку зі світом, в обмеженій мобільності, бідності контактів з однолітками і дорослими, в обмеженому спілкуванні з природою, недоступності низки культурних цінностей, а іноді культурних і елементарної освіти. Ця проблема є наслідком не лише суб'єктивного чинника, яким є стан фізичного і психічного здоров'я дитини, але й результатом соціальної політики та сформованого суспільної свідомості, які санкціонують існування недоступною для інваліда архітектурного середовища, громадського транспорту, соціальних служб.

Проблеми медико-соціальної реабілітації пов'язані з регіональними умовами, з наявністю або відсутністю спецшкіл, спеціальних реабілітаційних центрів, фахівців дефектологів в місцях проживання сімей, де є дитина інвалід. Оскільки спеціальні освітні установи розподілені по країні вкрай рідко, то діти інваліди часто змушені здобувати освіту і виховання в спеціальних школах інтернатах. Потрапляючи в таку школу, дитина виявляється ізольованим від сім'ї, від нормально розвиваються однолітків, від суспільства в цілому. Аномальні діти немов замикаються в особливому соціумі, вчасно не набувають належний соціальний досвід. Закритість спеціальних освітніх установ, не може відбитися на розвитку особистості дитини, на його готовність до самостійного життя.

Для того, щоб дитина могла проходити реабілітацію в домашніх умовах, батьки мають бути компетентні в даному питанні. Для цього спеціалісти в закладах для реабілітації дітей-інвалідів проводять школи для батьків.

Існує певний ряд принципів, які мають виконуватись незалежно від діагнозу. Це:

- 1) в побутово-житловому середовищі мають бути створені такі умови, які будуть задовольняти потреби дитини
- 2) активна позиція дитини, її зв'язок із навколишнім світом
- 3) батьки повинні ставитися до дитини як до такої, якою вона є; розмовляти з дитиною, слухати її та надавати дитині можливості власного вибору, але не піддаватися усім її прихотям.

Не треба забувати про позитивні і сильні сторони дитини, створення комфортного психологічного мікроклімату в родині.

Процес реабілітації передбачає не тільки сприяння розвитку дитини та педичні комплекси, але й набуття дитиною базових спеціальних знань, умінь та навичок.

В цілому процес реабілітації складається на півроку або рік, що залежить від віку, розвитку дитини; план занять та ігор на 2-3 тижні та корегується час від часу.

Основні проблеми сімей, які виховують дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Дитина з дефектом є для батьків не тільки джерелом негативних емоційних переживань, його поява вносить певні корективи у звичний побут сім'ї, змінює ставлення до інших дітей. Часто сім'ї витрачають

чимало сил, щоб пристосуватися до свого нещастя, батьки, чекаючи глузування і співчуття, соромляться виходити на вулицю з малюком і роблять це в темряві, далеко від людей. Це багато в чому залежить від того, що наше суспільство не підготовлено до прийняття таких дітей. Існує певна «психологічна стіна» між здоровими людьми та людьми з обмеженими можливостями здоров'я. Від цього страждають не тільки хворі діти, а й саме суспільство, оскільки при такому відношенні у людей зростає моральна черствість до нещастя іншої людини і до незахищених верств населення в цілому. Чимало питань виникає у батьків у зв'язку з організацією життя і виховання дитини з дефектом. Більшість, з них чекаючи народження здорової дитини, виявляються психологічно невідготовленими до того, щоб виховувати дитину з обмеженими можливостями здоров'я. Пройде час, і батьки, відійшовши від початкового шоку, почнуть освоювати науку виховання такої дитини, переймаючи досвід інших родин, накопичуючи свій досвід шляхом проб і помилок.

Протягом виховання дитини із особливими потребами сім'я стикається із рядом проблем, які вона не завжди спроможна вирішити самотійно. Зокрема Н. О. Майструк та А. Р. Лучаківська, можна виділяють такі основні проблеми із якими стикають сім'ї в яких виховується дитина-інвалід:

- поява у родині дитини з особливими потребами в більшості випадків має помітні наслідки для психологічного здоров'я сім'ї. Наносить сильну психологічну травму;
- часто спостерігається низький потенційний рівень психологічного прийняття в сім'ї дитини з функціональними обмеженнями, емоційне відторгнення дитини, гіперопіка, надмірне акцентування на вадах дитини тощо;
- нестача інформації (стосовно особливостей дитини, можливостей корекції та лікування, особливостей виховання, прав на соціальну допомогу, пільги, відповідних закладів освіти, наявних державних і недержавних громадських організацій);
- проблеми правової сфери, пов'язані не стільки із недоліками у самих документах, скільки із виконанням законів на належному рівні усіма ланками державного управління і фахівцями;
- незручне територіальне розташування спеціальних закладів освіти, недостатній рівень освітньої і виховної роботи у цих закладах, брак талановитих педагогів тощо;
- якщо дитина відвідує загальноосвітню школу то виникають труднощі в адаптації, і не пристосування навчальних закладів до їх потреб, неприйняття оточенням;
- низька матеріальна забезпеченість сімей що виховують дитину із вадами розвитку, труднощі в реалізації гарантованих пільг;
- недостатній розвиток і недоступність технологій ранньої діагностики, корекції, реабілітації, прогнозування медичних наслідків інвалідності, невисокий рівень забезпечення безкоштовними медичними послугами і ліками, нестача кваліфікованих спеціалістів;

- неприйняття людей із особливими потребами повноцінними членами суспільства, упередженість і стереотипність у ставленні до них з боку багатьох людей, а також перенесення стереотипності і на родичів людей із інвалідності;
- відсутність доступності до певних об'єктів, споруд, проблеми транспортного забезпечення та доступу до інформації;

Однією з найбільш актуальних проблем соціальної роботи на сьогоднішній день є проблема роботи з сім'єю, яка має дитину з обмеженими можливостями. При інтенсивному зростанні дітей-інвалідів актуальність проблеми зростає в рівних пропорціях.

Найбільш ефективним місцем реабілітації дітей-інвалідів є сім'я, як відомо, найбільш м'який тип соціального оточення дитини. Однак по відношенню до дитини-інваліду члени сім'ї іноді виявляють жорсткість, необхідну для виконання ними своїх функцій. Сім'ї, що виховують дітей-інвалідів, змушені вирішувати всі проблеми, пов'язані з інвалідністю (малозабезпеченість, обмеження життєдіяльності і т. д.), але добровільна згода займатися цими проблемами, відмовляючись помістити дитину-інваліда з непоправною вродженою патологією в спеціалізований інтернат, зрозуміло, заслуговує схвалення. Але труднощі, пов'язані з вихованням такої дитини, надзвичайно великі, так як закладів, які надають батькам допомогу в такій діяльності, поки що дуже мало.

Більш того, цілком імовірно, що присутність дитини з порушеннями розвитку вкупі з іншими факторами може змінити самовизначення сім'ї, скоротити можливості для заробітку, відпочинку, соціальної активності. Сім'ї дітей-інвалідів повинні бути готові до того, що їх стадії розвитку можуть бути не властиві звичайним сім'ям. Діти з обмеженими можливостями повільніше досягають певних етапів життєвого циклу, а іноді зовсім не досягають. Тому до таких родин неможливо застосувати теоретичну модель, що містить періоди розвитку, оскільки одні й ті ж події, що викликають стреси і труднощі, можуть періодично виникати протягом усього життя дитини.

Маленькі діти з вадами розвитку живуть не в ізоляції. Сім'я, будучи для них первинним соціальним оточенням, сама занурена в більш широкий соціальний контекст.

Діти-інваліди відчують підвищену необхідність в опорі на дорослих, що їх доля в значній мірою залежить від позиції сім'ї. У відношенні дітей з обмеженими можливостями сім'я є одним з істотних, а в деяких випадках практично єдиним ресурсом розвитку особистості дитини, стимулюючим процес його соціалізації і самореалізації.

Матеріально-побутові, фінансові, житлові проблеми з появою дитини з обмеженими можливостями збільшуються. Житло зазвичай не пристосоване для дитини-інваліда, кожна 3-я родина має близько 6 м² корисної площі на одного члена сім'ї, рідко - окрема кімната або спеціальні пристосування для дитини.

У таких сім'ях виникають проблеми, пов'язані з придбанням продуктів харчування, одягу і взуття, найпростішою меблів, предметів побутової техніки:

холодильника, телевізора. Сім'ї не мають вкрай необхідного для догляду за дитиною: транспорту, дач, садових ділянок, телефону.

Послуги для дитини з обмеженими можливостями в таких сім'ях переважно платні (лікування, дорогі ліки, медичні процедури, масаж, путівки санаторного типу, необхідні пристосування і апарати, навчання, оперативні втручання, ортопедичне взуття, окуляри, слухові апарати, інвалідні крісла, ліжка і т.д.). Все це вимагає великих коштів, а дохід в цих сім'ях складається із заробітку батька і допомоги на дитину по інвалідності.

Аналіз показав, що серед сімей з дітьми з обмеженими можливостями найбільший відсоток становлять неповні материнські сім'ї. У 15% батьків стався розлучення з причини народження дитини-інваліда, мати не має перспективи вторинного заміжжя. Тому до проблем сім'ї дитини з обмеженими можливостями додаються проблеми неповної сім'ї.

Психологічні проблеми. Психологічний клімат у сім'ї залежить від міжособистісних відносин, морально-психологічних ресурсів батьків і родичів, а також від матеріальних та житлових умов сім'ї, що визначає умови виховання, навчання та медико-соціальну реабілітацію.

Виділяють 3 типи сімей з реакції батьків на появу дитини-інваліда: з пасивною реакцією, пов'язаної з непорозумінням існуючої проблеми; із гіперактивною реакцією, коли батьки посилено лікують, знаходять В«докторів-світилВ», дорогі ліки, провідні клініки і т.д.; із середньою раціональною позицією: послідовне виконання всіх інструкцій, порад лікарів, психологів.

У своїй роботі соціальний гувернер повинен спиратися на позиції 3-го типу сім'ї.

Поява в сім'ї дитини з обмеженими можливостями завжди важкий психологічний стрес для всіх членів сім'ї. Часто сімейні відносини слабшають, постійна тривога за хвору дитину, почуття розгубленості, пригніченості є причиною розпаду сім'ї, і лише в невеликому відсотку випадків родина гуртується.

Батько в сім'ї з хворою дитиною - єдиний годувальник. Маючи спеціальність, освіту, він через необхідність більшого заробітку стає робочим, шукає вторинні заробітки і практично не має часу займатися дитиною. Тому догляд за дитиною лягає на матір. Як правило, вона втрачає роботу або змушена працювати вночі (зазвичай - це надомна праця). Догляд за дитиною займає весь її час, різко звужено коло спілкування. Якщо безперспективні лікування та реабілітація, то постійна тривога, психоемоційне напруження можуть призвести матір до роздратування, станом депресії. Часто матері в догляді допомагають старші діти, рідко бабусі, інші родичі. Більш важка ситуація, якщо в сім'ї двоє дітей з обмеженими можливостями.

Наявність дитини-інваліда негативно впливає на інших дітей у сім'ї. Їм менше приділяється уваги, зменшуються можливості для культурного дозвілля, вони гірше вчаться, частіше хворіють через недогляд батьків.

Психологічна напруженість в таких сім'ях підтримується психологічним пригніченням дітей через негативне ставлення оточуючих до їх сім'ї; вони рідко спілкуються з дітьми з інших сімей. Не всі діти в змозі правильно оцінити і

зрозуміти увагу батьків до хворої дитини, їх постійну втому в обстановці пригнобленого, постійно тривожного сімейного клімату. Нерідко така сім'я відчуває негативне ставлення з боку оточуючих, особливо сусідів, яких дратують некомфортні умови існування поруч (порушення спокою, тиші, особливо якщо дитина-інвалід із затримкою розумового розвитку або його поведінка негативно впливає на здоров'я дитячого оточення).

Питання та завдання для самоконтролю

1. Особливості обдарованої дитини і медико-психологічна допомога.
2. Дати визначення поняття “соціокультурна реабілітація”.
3. Створення загальнодоступної інформаційної інфраструктури для сімейної освіти.
4. Назвати основні види соціально-педагогічних технологій (алгоритму діяльності) соціального гувернера.
5. Сформулювати основні завдання соціального гувернера в роботі з дітьми та молоддю з обмеженими можливостями.
6. В чому полягає методика створення генограми сім'ї?
7. Які основні принципи побудови програм соціальної реабілітації дітей з особливими потребами?
8. Що вам відомо про існування методів розвитку і виховання дитини, які стимулюють розвиток до “обдарованості” і “геніальності”?
9. Схарактеризуйте відомі вам педагогічні системи як моделі розвитку, освіти і виховання дітей з обмеженими можливостями.
10. Назвати традиційні та інноваційні форми заохочення в практиці соціальної роботи.
11. Якими мають бути інтегровані навчальні курси для розкриття творчого і художнього потенціалу дитини в сімейній освіті?
12. Корекційно-педагогічна робота з дітьми з особливими потребами, які потребують індивідуального навчання на дому.

Література [8, 20, 42, 50, 55, 81, 125, 127, 132, 135, 140, 143, 162, 167, 171, 175, 179, 189, 205, 215, 216, 218, 224, 226].

Самостійна робота студентів:

Мета: вчитися аналізувати показники рівня розвитку та визначати особливості виховання дитини; формувати вміння планувати та прогнозувати результати діяльності соціального гувернера.

Завдання:

1. За допомогою тестів з'ясувати особливості характеру дитини.
2. Перевірити результати тестування спостереженням.
3. Визначити виховні проблеми.
4. Дібрати комплекс ігрових вправ для коректування наявної особистісної проблеми у вихованця.
5. Скласти план роботи соціального гувернера на тиждень.

Література [42, 50, 55, 81, 125, 127, 132, 140, 143, 162, 167, 171, 179, 189, 202, 205, 216, 218].

Тема 2. Технології роботи соціального гувернера з вихованцями дошкільного віку

План.

1. Значення іграшки у вихованні дитини.
2. Види та вимоги до іграшок.
3. Відповідність іграшки до віку дитини.
4. Гіперактивні діти: виховні проблеми та шляхи їх вирішення домашніми вихователями.
5. Боротьба з гіперактивністю дітей.

Головним компонентом, “матеріальною основою” (А. Макаренко), “життєвим нервом” гри (Ю. Аркін) є іграшка — річ, призначена дітям для гри. В народі її ще називають цяцька, лялька, цяцянка, виграшка, забавка. Без неї гра неможлива. Як найсуттєвіший компонент гри, вона відіграє важливу освітню, розвивальну, виховну, навіть організаційну ролі. Як і гра, іграшка є важливим фактором психічного розвитку дитини, що забезпечує поступове здійснення нею усіх видів діяльності на більш високому рівні.

Виховна і освітня цінність іграшки. Виховна цінність іграшки полягає в тому, що вона сприяє формуванню самостійності, творчої діяльності дітей. Під час гри дошкільник розвивається, пізнає світ, наслідуює і засвоює соціальний досвід. Іграшка є засобом передавання культурного досвіду народу від покоління до покоління.

Розумовому вихованню дітей особливо сприяють дидактичні (навчальні) іграшки. Використовуючи їх, дошкільники вчать розпізнавати, розрізняти, називати форму, розмір, колір предметів, ознайомлюються з кількісними співвідношеннями, числом, цифрою, з просторовими поняттями.

Різноманітні іграшки (конусні башточки, кольорові мисочки, кульки, різноманітні мозаїки тощо) покликані допомагати сенсорному розвитку дитини. Розбірні іграшки, конструктори формують у дошкільників здатність до аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, класифікації.

Ігри з образними іграшками розширюють й уточнюють уявлення дитини про навколишній світ, розвивають мислення, уяву, мовлення, збагачують словниковий запас.

Використання технічної іграшки розвиває її конструкційні здібності, формує інтерес до техніки, створює передумови для технічної винахідливості, творчості. Використовуючи в іграх будівельний матеріал, діти ознайомлюються з об'ємними геометричними тілами, у них розвиваються уявлення про форму, розмір, напрямок, положення, протяжність тощо. Іграшки допомагають засвоювати через ігрові ситуації правила і норми поведінки і взаємодії людей.

Ігри з дидактичними іграшками вчать дотримуватися правил гри, виховують терплячість і посидючість, прагнення досягти успіху завдяки власним знанням і вмінням. Художньо оформлена іграшка збуджує у дитини естетичні почуття і переживання, формує естетичний смак. Цікаві за змістом і формою іграшки позитивно діють на психічний стан дитини, світосприймання,

активізують життєвий тонус, що впливає на її здоров'я і фізичний розвиток. Ігри з м'ячем, брязкальцями, кеглями та іншими предметами розвивають точність рухів, координацію, спритність, влучність, витримку.

На формування самостійних ігор дітей раннього віку продуктивно впливають сюжетно-образні іграшки, серед яких виокремлюють: реалістичні — різноманітні ляльки з яскраво вираженими характерами; умовні — ляльки з узагальненими рисами (наприклад, лялька-неваляшка); символічні (предмети-замінники), які лише позначають реальний предмет і мають деякі характерні для нього властивості. Самостійна сюжетна гра формується більш успішно, якщо в ній поступово використовувати умовні, реалістичні, символічні іграшки, що зображають тварин. Підбір їх повинен враховувати особливості ігрової діяльності дітей, розуміння образу іграшки у різні вікові періоди, практичний та ігровий досвід дитини. Сюжетна іграшка допомагає малюкам відображати зрозумілі дії людей з предметами. З гарною іграшкою граються тривалий час і активно, глибоко пізнаючи її особливості та функції. У грі відбувається закріплення знань про призначення предметів, найпростіших знарядь праці, загальних способів дії з ними. Використовуючи символічну іграшку (предмети-замінники), дитина починає вперше самостійно оперувати образами, узагальнює свій попередній ігровий досвід.

На дітей молодшого і середнього дошкільного віку особливо впливають іграшки, що зображають людей, істот і предмети реального світу: тварин, риб, птахів, рослинність, предмети побуту, техніки тощо. Вони не тільки спонукають до різноманітних за змістом ігор, а й допомагають увійти в роль, створити улюблений ігровий образ, реалізувати задум. Засобом реалізації задуму іграшка може стати лише в тому разі, якщо дитина правильно сприймає її образ, має певні знання про предмет, а іграшка викликає усвідомлений інтерес і бажання гратися.

Завдяки іграшці реальними стають ігрові дії дошкільників: “лікар” використовує “фонендоскоп”, “водій” — “автомобіль” тощо. У цьому, як стверджує російський педагог К. Зворигіна, полягає психологічна особливість гри: “в ній багато уявлюваного, умовного..., але переживання тих, хто грається, завжди щирі, справжні, і дії їх реальні”.

Вибір дитиною старшого дошкільного віку іграшки для сюжетно-рольової гри є індикатором рівня її розвитку. Одні діти добирають іграшку для гри незалежно від задуму. В такому разі іграшка визначає напрям розвитку сюжету, але сюжетні дії украй обмежені й бідні. Інші діти добирають іграшку цілеспрямовано, залежно від задуманого сюжету або паралельно з його формуванням. Свідомий вибір, групування і класифікація іграшок за їх ситуативними ознаками допомагають дитині реалізувати ігровий задум.

Види іграшок. Наприклад, у своїй класифікації іграшок А. Макаренко послуговувався критерієм взаємозв'язку їх технологічної готовності з виховними, розвивальними можливостями, які виникають при використанні іграшок. Це дало підстави виокремити серед них такі три типи:

— **готові іграшки** (ляльки, машини та ін.), які ознайомлюють дитину з предметами навколишнього світу, розвивають уяву;

— **напівготові іграшки** (розрізні картинки, кубики, конструктори, розбірні моделі), що сприяють розвитку логічного мислення;

— **іграшки-матеріал** (пісок, глина, дерево, картон, папір), використання яких забезпечує творчу діяльність дитини.

З огляду на специфіку впливу різних типів іграшок на розвиток дитини А. Макаренко вважав необхідним комбінувати їх, використовуючи готові іграшки разом із саморобками, різними матеріалами.

Більш детальну класифікацію іграшок, яка ґрунтується на їх використанні у різних видах ігор, *запропонувала російський педагог Євгенія Фльоріна (1889—1952). Ця класифікація охоплює:*

— **моторно-спортивні і тренувальні іграшки** (м'яч, обруч, кеглі, пірамідки, мозаїка та □н..). Вони розвивають спритність, окомір, слух, зосередженість, винахідливість, увагу, підвищують моторну активність. Використовуючи їх, необхідно враховувати вікові особливості, сили дитини;

— **сюжетні, іграшки-образи** (люди, тварини, транспорт, меблі тощо). Сприяють розвитку сюжетно-рольових ігор, розширенню й уточненню уявлень, соціального досвіду дитини. Найважливіша, найдавніша і найпопулярніша серед них лялька. Особливе значення її у житті та грі дитини зумовлене тим, що вона зображує людину. Використовуючи її у грі, діти відображають життя, діяльність, стосунки людей;

— **творчо-трудоі іграшки** (напівфабрикати, з яких дитина створює образ і потім грається). До них належать різноманітні будівельні матеріали, конструктори, розбірні моделі. Особливість використання їх полягає у необхідності дитини перед початком гри звести споруду. Це розвиває конструкторські здібності, сприяє трудовому вихованню;

— **технічні іграшки**. Вони ознайомлюють дитину з технікою, формують уявлення про неї, розвивають творчість, винахідливість. Їм властиві умовність, відтворення загальних функцій машин і механізмів, здатність імітувати у грі основні функції предмета.

Технічні іграшки можуть бути сюжетними (ознайомлюють дітей із зовнішнім виглядом технічних предметів: підйомний кран, транспортер тощо); такими, що демонструють дію фізичних законів, процеси (іграшкові фотоапарати, калейдоскопи, моделі літаків тощо), що передбачають дитяче конструювання і технічне винахідництво (конструктори, будівельні матеріали, напівфабрикати);

— **настільні ігри**. Спрямовані вони на вирішення різноманітних дидактичних завдань: розвиток кмітливості, винахідливості, уваги, швидкого орієнтування у формі, кольорі, розмірі, логічного мислення. До них належать парні картинки, лото, шашки, шахи, ігри-подорожі тощо;

— **веселі іграшки**. Будучи заснованими на принципі несподіваності, вони призначені для забави, розваги, їх не можна використовувати у будь-якій грі. Такі іграшки радують дітей несподіваними рухами, звучанням: зайчик, що стрибає; клоун, який перевертається на драбинці; соловейко, що співає, та ін. До них належить багато народних іграшок;

— **музичні іграшки** (пташки, що співають, брязкальця, цимбали, ксилофони та ін.). Розважаючи дітей, вони одночасно розвивають музичний слух;

— **театральні іграшки** (персонажі тіньового і лялькового театрів, набори для ігор-драматизацій, іграшкові прикраси тощо). Призначені здебільшого для дітей старшого дошкільного віку, збагачують художнє сприймання, підводять дітей до театральної гри.

Класифікують іграшки за:

— **станом готовності** (готові, збірно-розбірні, заготовки і напівфабрикати для іграшок-саморобок, набори різних матеріалів для створення іграшок-саморобок);

— **видом сировини** (дерев'яні, пластмасові, металічні, з тканин, гумові, з паперу і картону, з кераміки, порцеляни і фаянсу, з деревних матеріалів, пап'є-маше, з нових синтетичних матеріалів);

— **розміром** (дрібні — від 3 до 10 см, середні — від 10 до 50 см, великогабаритні — відповідно до росту дитини в різні вікові періоди);

— **функціональними властивостями** (прості, без рухливих деталей, з рухливими деталями, механічні, у т. ч. із заводними та інерційними механізмами); гідравлічні; пневматичні; магнітні; електрифіковані, зокрема електротехнічні, електромеханічні, радіофіковані, на електронній елементній основі; електронні (на комп'ютерній основі); набори іграшок або деталей, пов'язаних між собою за призначенням або функціональною ознакою; ігрові комплекти, поєднані спільною темою;

— **художньо-образним вирішенням** (реалістичні, умовні, конструктивні).

Популярності у світі нині набули конструктори нового покоління данської фірми LEGO, елементи яких дають змогу створювати велику кількість комбінацій різними способами.

У виховному процесі іграшка має бути представлена у всій багатоманітності, а її використання слід пов'язувати з віком дітей, завданнями виховної роботи, індивідуальними особливостями дошкільників.

Вимоги до іграшок. Головне призначення іграшок полягає у виявленні і розвитку творчих здібностей дітей, які, за словами Дж. Локка, повинні самі винаходити іграшки. Крім того, іграшка мусить мати ігрову динаміку, бути максимально дійовою, оборотною, щоб з нею можна було активно діяти, розігравати свою роль, щоб вона спонукала до відтворення всіх відомих дошкільнику дій і відносин, що характеризують цю роль. Також іграшки мають бути педагогічно доцільними, художньо доскональними, відповідати гігієнічним вимогам (бути такими, щоб їх можна було мити, фарбувати безпечною фарбою, дезинфікувати). У кожному віці дитині потрібні різноманітні за тематикою і призначенням іграшки.

Іграшка є своєрідним морально-етичним еталоном явищ соціальної дійсності, що допомагає дитині прилучитись до надбань культури людства.

Як засіб виховання вона повинна бути системною (серії, набори, комплекти іграшок для дітей різного віку), всебічною (усіх необхідних для всебічного розвитку видів), функціональною (враховувати вікові зміни у діяльності дитини), динамічною (рухливість частин, дієвість механізмів тощо).

Чим більше можливостей для різноманітних дій передбачає іграшка, тим вона цікавіша для дитини, тим сильніше її виховне значення. Іграшка не може мати зафіксованої пози, бо діти не люблять іграшок нерухомих, яких вони не можуть змінити за своєю фантазією. Найкращою іграшкою для дошкільника є та, яку можна змусити якнайрізноманітніше змінюватися.

Іграшка дарує радість дітям можливістю активно, самостійно діяти, комбінувати, винаходити. Цим спричинені вимоги до її художнього оформлення: як і все предметне середовище, іграшку необхідно створювати за законами краси, дбаючи про її яскравість, привабливість. Особливо це стосується іграшок для дітей молодшого дошкільного віку. Оформлення кожного виду іграшки залежить від її змісту, призначення, матеріалів.

Добір іграшок повинен враховувати вікові закономірності розвитку ігрової діяльності дітей. Знаючи процес розвитку ігрової діяльності, враховуючи індивідуальні особливості розвитку дитини і виховні завдання, можна добирати іграшки для своєчасного формування і вдосконалення психічних процесів, розвитку здібностей, формування різних видів діяльності і тим самим сприяти розвитку дошкільника. При цьому іграшки повинні дещо випереджати за своїми функціональними можливостями досягнутий дитиною рівень розвитку.

Для молодших дошкільників іграшка є джерелом накопичення чуттєвого досвіду, передбачає використання не тільки за прямим призначенням. Тому дітям краще давати придатні для різноманітного використання іграшки: ляльки (хлопчики і дівчатка), тварини тощо.

На цьому етапі розвитку гри дітям потрібні не набори іграшок (посуду, меблів та ін.), а велика їх кількість, яким вони могли б надавати різноманітного змісту, використовувати їх у дії (автомобіль, трактор, лялька, стіл, коляска, ліжко тощо). У грі з відомими предметами у звичній ситуації (наприклад, лялька у ліжку, за столом) дошкільники легко розвивають сюжет, розігрують ролі. Іграшки, що зображують конкретний предмет, використовують у грі лише за наявності у дітей уявлень про нього, його призначення, способи використання.

Напівготова іграшка (розрізні картинки, кубики, конструктор та ін.) сприяє вирішенню найпростіших розумових завдань. **У молодшому дошкільному віці використовують лише найпростіші її варіанти** — кубики, цеглинки, елементарні будівельні набори. Маленька дитина здатна простежити логічний зв'язок між двома-трьома елементами. Тому поділені на 6—8 частин картинки, кубики з'єднати у ціле малюкам важко, оскільки вони ще не бачать зв'язку однієї частини з іншою.

У середньому дошкільному віці дитина свідомо використовує іграшку за своїм задумом. У старших групах доцільно комплектувати іграшки за темами (для гри у подорож, магазин, школу тощо). Комплекти, що складаються з найнеобхідніших іграшок, дають змогу дітям швидко розгорнути гру, підібрати додаткові матеріали. Такі набори вихователям слід створювати спільно з дошкільниками, а не надавати їх готовими. Дітей старшого дошкільного віку

необхідно забезпечувати різноманітним матеріалом для виготовлення іграшок-саморобок відповідно до їхніх задумів.

Старші дошкільники цікавляться настільно-друкованими іграми, створеними за принципом розрізних картинок. Вони вимагають від дитини зосередженості, сприяють розвитку її мислення, уваги, уяви. Особливо популярні так звані пазли (англ. Puzzle — гра на витримку). Елементів картинок у цих іграх буває від 32 до 250.

Останнім часом на хвилях бурхливого розвитку ігрової індустрії створено багато нових різновидів іграшок. Популярності набули електронні іграшки з програмованими принципами дії, комп'ютерно-ігрові комплекси, віртуальні іграшки. Їх вплив на психіку дитини, виховний ефект, педагогічні, гігієнічні умови використання у вихованні дошкільників мало досліджені.

Вихователю потрібно спрямовувати роботу з батьками на відбір таких іграшок для дітей, які відповідають їх віку, індивідуальному розвитку, пізнавальним інтересам і мають виховну цінність.

Гіперактивні діти: виховні проблеми та шляхи їх вирішення домашніми вихователями. Гіперактивна дитина щиро хоче стриматися, але не може. У її поведінці немає злого умислу – вона собою дійсно не володіє. Навпаки, це нею володіють суперечливі бажання, неусвідомлені потяги, тривога, страх, агресія.

Гіперактивні діти на людях поведуться набагато гірше, ніж удома: контакти з чужими людьми діють на них збудливо. Некерована дитина не переслідує якихось конкретних цілей, вона щиро не розуміє, до чого можуть призвести її дії. Наприклад, вона може вибігти на проїжджу частину, грати з гострими предметами і т.д.

Гіперактивна дитина – це не просто малюк, який любить бігати і не слухається батьків. Це маля, якому необхідно постійно знаходитися в активному русі – він стрибає, бігає, задає величезну кількість запитань і все це робить одночасно. Багато педіатрів чомусь вважають це хворобою і намагаються вилікувати, але можна встановлювати які-небудь рамки для гіперактивної дитини – спроби приборкати його і заспокоїти можуть вилитися в серйозні психологічні травми.

В першу чергу потрібно пам'ятати про те, що активна дитина – це насамперед здорова дитина. Коли малюк чудово себе почуває, він і поводить себе відповідним чином, у той час як слабкі і хворі діти воліють сидіти на місці. Гіперактивні діти, на відміну від звичайних малюків, які просто люблять побігати, не можуть всидіти на місці ні хвилини і вимагають вічного руху не тільки у фізичному, але і в психологічному плані. Вони багато говорять, задають багато питань. Але якщо звичайні діти активні не скрізь і не завжди, добре сплять і відчувають себе умиротвореним, то гіперактивній дитині іноді доводиться нелегко.

Ознаки гіперактивності у дітей. Гіперактивність дитини є справжнім випробуванням для батьків. Часом здається, що такі діти просто некеровані. Що ж таке гіперактивна дитина? Ознаки гіперактивності характеризуються такими факторами:

- Багато і швидко розмовляють, проковтують слова, часто недослуховують інших, перебивають, задають безліч питань і практично не слухають відповіді на них.

- Знаходяться в постійному русі, не контролюючи себе. Навіть у стані перевтоми вони продовжують рухатися, а остаточно втомившись, впадають в істерику або плачуть.

- Практично не реагують на заборони і незалежно від обстановки поведуться однаково активно.

- Досить часто провокують конфліктні ситуації, не вміють стримувати свою агресивність, кусаються, б'ються і царапаються. Приблизно 7% всіх малюків – гіперактивні діти. Причини виникнення гіперактивності досі не з'ясовані, але більшість дослідників дитячої психології схиляються до того, що дана риса характеру виявляється в результаті проблем при народженні малюка або пов'язана з якимось порушеннями в грудному віці.

Гіперактивна дитина проявляє активність завжди і навіть тоді, коли для здоров'я і гарного самопочуття йому пора було б вже заспокоїтися. Такі діти перебувають у русі і тоді, коли сильно проявляється втому і необхідно спокійно посидіти, лягти спати. Дитина може погано спати, сон його неспокійний, переривчастий. Можливо прояв різних алергічних реакцій, кишкових розладів. Дитиною неможливо управляти, він абсолютно не реагує на заборони, крики і обмеження. Він постійно однаково активний – як на вулиці і в садку, так і в замкнутому просторі або гостях. Така дитина внаслідок надлишку енергії нерідко виступає в ролі першоджерела скандалів, проявляє невмотивовану агресію.

Гіперактивність вважається не рисою характеру дитини, а нервовим порушенням. Як правило, воно є наслідком важкої вагітності, кесаревого розтину, неможливості годувати грудьми і т.д. Причин може бути безліч – від темпу життя до поганої екології. Але далеко не всі гіперактивні діти потребують спеціального медикаментозного лікування та прийняття серйозних заходів. Для того, щоб полегшити стан дитини, необхідно постаратися створити йому спокійні умови життя, в родині повинна відчуватися умиротворена атмосфера (не штучно створюватися, а бути такою).

Якщо батьки теж надто емоційні, в першу чергу їм доведеться навчитися керувати своїми власними почуттями та емоціями. Тільки у відповідній середовищі в спілкуванні зі спокійними людьми дитина навчиться контролювати себе. Хорошим методом управління можуть стати агресивні ігри – вони допоможуть дитині позбутися від надлишку негативної енергії. Так, йому потрібно пояснити, що рвати рослини, бити тварин і людей не можна, а для того, щоб він міг вилити свою агресію, можна дати йому м'яч для гри, нехай кидає каміння у воду з силою, копає в пісочниці ями і спрямовує свою агресію в фізичні дії.

Як же поводитися з гіперактивною дитиною? Найоптимальніший варіант – коли батьки беззастережно приймають свого малюка, беззавітно люблять його, але проявляють при цьому, скажімо так, ласкаву строгість.

1. Змиріться з недоліками своєї дитини. Батьки повинні прийняти той факт, що їх дитина завжди активна та енергійна і, можливо, буде такою завжди.

2. Дозвольте зайвій енергії дитини мати вихід. Гіперактивній дитині необхідні щоденні фізичні вправи, бажано на свіжому повітрі – тривалі прогулянки, біг. На випадок поганої погоди вдома необхідно мати спеціальне приміщення, де дитина могла б розвиватися без обмежень, або спортивний куточок.

3. Встановіть розпорядок дня і стежте, щоб дитина йому слідувала, щоб привчити її до дисципліни.

4. Не дозволяйте гіперактивній дитині перевтомлюватися. При цьому зазвичай знижується здатність до самоконтролю і росте гіперактивність.

5. Намагайтеся не брати дітей у громадські місця. Уникайте обставин, за яких гіперактивність абсолютно недоречна, наприклад, у церкві, ресторані або торговому центрі. Тільки після того, як дитина навчиться контролювати свою поведінку вдома, поступово можна вводити її в подібні ситуації.

6. Підтримуйте тверду дисципліну. Гіперактивні діти сприймають меншу кількість правил, ніж звичайні діти. Тому не потрібно відразу змушувати дитину слідувати цілому списку строгих правил. Встановіть кілька ясних, зрозумілих для дитини, необхідних правил, призначених в основному для того, щоб запобігти нанесенню шкоди оточуючим і самій дитині.

7. Гіперактивні діти часто бувають досить агресивні. Тому в першу чергу встановіть правило, що якщо їй і хочеться виплеснути емоції, побити когось, вдарити, то ні в якому разі не можна зганяти агресію на людях чи тваринах. Можна взяти палицю і бити асфальт, або в цьому випадку допоможе звичайна спортивна груша.

8. Головне, що дитина не повинна постійно чути – «Цього не можна робити!», «Припини».

9. Зміцнюйте дисципліну, уникаючи заходів фізичного впливу. Не бийте дитину, щоб не показувати їй приклад агресивної поведінки. Замість цього відсилайте провинилу дитину до її кімнати або в інше місце, де вона змогла би заспокоїтися і подумати.

10. Виробляйте в дитині посидючість і зміцнюйте спокійну поведінку. Рекомендується читати дитині, розфарбовувати разом з нею картинки, збирати головоломки, ліпити фігурки з глини або пластиліну. Це добре розвиває моторику і вчить дитину зосереджуватись. Пізніше вводьте ускладнюючі гри: складання будинків з кубиків, конструктора, ігри доміно, карти, кістки.

11. Намагайтеся не підривати репутацію вашої дитини перед сусідами та знайомими. Відзивайтесь про нього як про «надзвичайно енергійному і дуже хорошому». Інакше погана поведінка стане неминучим.

12. Постійне життя і знаходження з гіперактивною дитиною може зламати кого завгодно, нерви у всіх не залізні. Періодичні перерви допомагають батькам терпиміше ставитися до свого гіперактивного чада і його витівок. Влаштуйте собі відпочинок. Це можуть бути вечірки, що влаштовуються поза домом, або інше проведення часу без дитини, яке знімає тягар проблем і допомагає відновитися.

Боротьба з гіперактивністю дітей. Така дитина нетерпляча та метушлива. Імпульсивна та агресивна. Не може утримувати на чомусь увагу більше ніж 5-10 хвилин. Багато і швидко розмовляє, задає незлічену кількість запитань, але на відповіді не чекає, бо за мить встигає зацікавитись чимось іншим.

Ці симптоми, а також надмірне нервово збудження, недостатній контроль над рухами та емоціями, погана координація рухів, швидка втома визначають синдром гіперактивності.

Багато фахівців відзначають щорічне збільшення кількості дітей з таким психічним розладом. Переважну кількість батьків незвичайна поведінка дітей починає турбувати, коли час готуватись до школи (пік хвороби припадає на 5-7-річний вік). Саме тоді стає зрозумілим, що дитина навряд чи витримає за партою час, відведений на урок. До того ж, ймовірно, у неї виникнуть труднощі з пошуком друзів.

Якщо такій дитині під час гри з іншими діточками сподобається іграшка, першим поштовхом у неї буде відібрати її, а не попросити погратись. Хоча б через це, спілкування із однолітками їм не вельми вдається.

На дитячому майданчику гіперактивні діти схожі на торнадо, що знищує на своєму шляху геть усе. Тому батьки інших малят намагаються тримати своє чадо від них якомога подальше. Відповідно, у гіперактивних дітей наявна проблема соціальної адаптації.

Попри те, що за деякими виключеннями, гіперактивність не впливає на загальний інтелект дитини, тому проблеми із шкільною успішністю можуть виникати переважно через непосидючість, невміння концентрувати увагу та погану пам'ять, в школі вони небажані учні, їх не сприймають.

Звісно, педагогам зручніше відправити таку дитину до психіатра чи невропатолога, ніж шукати до неї підхід. Тому в нашій країні багатьох гіперактивних дітей переводять на навчання за індивідуальною програмою, затримуючи таким чином темпи їх загального розвитку та соціалізацію.

З урахуванням щорічного погіршення ситуації, сьогодні питання гіперактивності хвилює вже не лише батьків, лікарів та психологів, а й державних урядовців. Адже, за деякими експертними оцінками, лише в Україні таких дітей сьогодні від 50 до 150 тисяч.

Крім того, треба зазначити ще один важливий фактор виникнення хвороби - соціально-психологічний. Не виключено, в якійсь мірі гіперактивний синдром - це хвороба сучасного суспільства, XXI століття і пришвидшення ритму життя.

Кулік впевнена, що не останню роль в його появі грають комп'ютер та телевізор, бо випліскуючи в маси зливи негативної інформації, провокують агресію та нервову збудженість не лише у дітей, а й у дорослих.

Втім, соціально-психологічний аспект це, наперед усім, вплив родини. Мова йде не лише про неблагополучні родини, в яких, наприклад, хтось із батьків страждає на алкоголізм.

Якраз навпаки, про зверхньо досить пристойні, лише спостерігаючи за дитиною, можна зрозуміти про наявні в них негаразди. Як нам відомо, дитина, по суті, - дзеркальне відображення взаємин між батьками.

Любити = лікувати

"Не чіпай! Негайно поклади! Коли ти, нарешті, будеш, як усі діти! Не дитина, а жах якийсь!" - кричить мати в кабінеті невролога на крихітку, виринаючи у неї з рук та повертаючи на стіл лікаря ляльку, яку та щойно взяла.

Дитину із СДУГ (синдромом дефіциту уваги та гіперактивності) напружена та нервова жінка привела з проханнямвилікувати. З жодною дитиною, в принципі, не слід поводитись таким чином, а з гіперактивною особливо.

Ці діти надзвичайно чутливі та вразливі, мають занижену самооцінку. Будь-яка жорстка критика на їх адресу, порівняння з іншими дітьми, посилює їх невпевненість у собі. Однак батькам простіше накричати на дитину або покарати її, ніж виявити терпіння, спокійно вказавши дитині на її помилки.

Інколи, глянувши на батьків, можна впевнено стверджувати, що допомога, принаймні, психологічна, потрібна саме їм, а не дітям. Гіперактивність найчастіше трапляється у дітей із родин, де бракує теплих емоцій. Гіперактивних дітей лікують як медикаментами (стимуляторами, амфетаминами), так і за допомогою різноманітних психологічних методик та вправ, скерованих на виховання самоконтролю, розвиток комунікативних навичок, посидючості та уваги (корекцію розроблюють індивідуально).

Для таких діток обов'язковими є режим, спеціальна дієта (обмеження у солодощах); для них корисні заняття на розробку тактильних відчуттів (ліплення, малювання пальчиками), ігри з водою; спорт; вони потребують особливого поводження.

Вказані методи, безумовно, ефективні. Втім, допомогти дитині посправжньому, а не частково зняти симптоми хвороби, можна лише при умові, що батьки бажають саме допомогти, а не спростити собі життя.

Тому готові не лише тривалий час витратити на заняття, дотримуючись однієї лінії виховання, а, також, працювати над собою: вирішувати власні психологічні проблеми, покращувати мікроклімат у родині.

Звідки ноги ростуть? Основна відмінність гіперактивності від активності як характерологічної риси в тім, що це наслідок особливостей пологів та порушень розвитку протягом першого року життя. У групу ризику входять дітки, які народилися в результаті кесаревого розтину, важких патологічних пологів, малюки на штучному вигодовуванні, зокрема ті, що народилися з маленькою вагою, невиношені. З огляду на те, що екологія й темп сучасного життя залишають бажати кращого, не дивно, чому гіперактивні діти не рідкість, а скоріше норма сьогодні. Варто обмовитися: не всі діти, що входять у групу ризику, обов'язково є гіперактивними! Та й згодом, якщо всі "непорозуміння" (неспокійність, істеричність, кольки, порушення сну) не зникли до першого дня народження маляти, те їх не пізно привести в норму після.

Спокій, тільки спокій! Що потрібно зробити, щоб маля позбулося від "надлишків" активності? Створити йому певні умови життя. Сюди входить

спокійна психологічна обстановка в родині, чіткий режим дня (з обов'язковими прогулянками на свіжому повітрі, де є можливість виплеснути енергію). Батькам теж варто бути готовими до змін. Якщо ви самі дуже емоційні й неврівноважені, постійно скрізь запізнюєтеся, квапитеся, то настав час починати працювати над собою. Припиняймо бігти стрімголов у садочок, кваплячи дитину, намагаємося менше дратуватися, раптово змінювати плани. Скажіть собі: "Чіткий розпорядок дня" і намагайтеся стати більш організованими.

А також скористайся такими порадами:

- Малюк не винний, що він такий "живчик", тому марне його ляяти, карати, влаштовувати принизливі мовчазні бойкоти. Цим ви досягнете лиш зниження самооцінки, появу почуття провини, відчуття неправильності і неможливості догодити мамі й татові.

- Навчити дитину керувати собою - ваше першочергове завдання. Контролювати свої емоції допоможуть "агресивні" ігри. Негативні емоції є в кожного, у тому числі й у вашої дитини. Але мають бути певні обмеження, табу, скажіть малюку: "Хочеш бити - бий, але не живих істот (людей, рослин, тварин)". Можна бити ціпком по землі, кидати каміння там, де немає людей, тупотіти ногами. Дитині просто необхідно вивільнити енергію назовні, навчіть його це робити.

- У вихованні необхідно уникати двох крайностей – проявів надмірної м'якості й висування надто високих вимог. Не можна допускати вседозволеності: чітко роз'ясніть малюку правила поведінки в різних ситуаціях. Однак кількість заборон й обмежень варто звести до розумного мінімуму.

- Дитину потрібно заохочувати в кожному випадку, коли їй вдалося довести почату справу до завершення. На прикладі відносно простих справ потрібно навчити правильно розподіляти сили.

- Необхідно оберегати дітей від перевтоми, пов'язаної з надлишковою кількістю вражень (телевізор, комп'ютер), уникати місць із підвищеним скупченням людей (магазинів, ринків й ін).

- У деяких випадках зайва активність і збудливість малюка можуть бути результатом втоми або завищених вимог зі сторони батьків. У цьому випадку батькам варто бути менш вимогливими, намагатися знизити навантаження.

- "Рух - це життя", недолік фізичної активності може стати причиною підвищеної збудливості. Не можна стримувати природну потребу дитини грати в галасливі ігри, веселитися, бігати, стрибати.

- Іноді порушення поведінки можуть виявитися реакцією на психологічну травму, наприклад, на кризову ситуацію в родині, розлучення батьків, погане ставлення до дитини, конфлікт із учителем або батьками.

- Обмірковуючи раціон малюка, віддавайте перевагу правильному харчуванню з достатнім вмістом вітамінів і мікроелементів. Гіперактивній дитині гідзвичайно важливо дотримуватися золоті середини в харчуванні: менше смаженого, гострого, соленого, копченого, більше вареного, тушкованого й свіжих овочів і фруктів. Ще одне правило: якщо дитина не хоче їсти - не змушуйте її!

- Підготуйте своєму непосиді "поле для маневрів": активні види спорту для нього - просто панацея.

- Привчайте малюка до пасивних ігор. Ми читаємо, а ще малюємо, ліпимо. Навіть якщо вашій дитині важко всидіти на місці, вона часто відволікається, підтримайте її ("Тобі цікаво це, давай подивимося..."), але після задоволення цікавості намагайтеся повернутися до попереднього заняття й довести його до кінця.

- Навчіть малюка розслаблятися. Можливо, ваш із ним "рецепт" знаходження внутрішньої гармонії - це йога. Для когось більше підійдуть інші методи релаксації. Гарний психолог підкаже вам, що це може бути арттерапія, казкотерапія, можливо медитація.

- Не забувайте говорити дитині, як сильно ви її любите.

І все?, - запитаєте ви, - а як же патології й відхилення, якими так залякали в кабінеті невролога? Ризик є, але заспокійливими проблему не вирішити. Адже що роблять ліки? Вони придушують активність дитини, як би гальмують її, але причина залишається. Гіперактивність - це не хвороба, це невелике відхилення від норми, але при цьому й махати на неї рукою, мов, саме пройде, теж не вихід. На жаль, може й не пройти. Такий підліток може зіштовхнутися з проблемами в школі, йому важко буде будувати відносини з однолітками й старшими, втримати його під турботливим маминим крилом, також, навряд чи вдасться.

Найголовніший принцип: карати можна лише після системи заохочень та похвали за бажану поведінку. Покарання слід використовувати дуже обережно.

Принципи покарання:

1. Перш ніж карати, ми маємо зрозуміти, що сталося.
2. Вибір ефективного способу покарання (не кричати й лупцювати, а, наприклад, використовуйте метод штрафування, метод таймауту, позбавлення привілеїв).
3. Якщо ж ви все-таки вирішили покарати дитину, то потім ви не повинні її жаліти чи плакати разом з нею та просити пробачення.
4. Покарання має бути застосоване одразу.
5. Якщо караємо, то ми маємо бути спокійними, не сердитися й не гніватися.
6. Перед покаранням має бути чітке та коротке пояснення, для чого ми це робимо.

Помилки покарання

1. Покарання як помста.
2. Покарання як приниження.
3. Покарання не має моделювати негативних рис поведінки.
4. Карати не дитину, а її поведінку (чітко це розмежовувати).
5. Не карати позбавленням любові («Віддам тебе до інтернату!», «Виростеш бандитом!»). Найважливішим у роботі з гіперактивною дитиною є співпраця з батьками та вчителями. Кожен з членів сім'ї має усвідомлювати проблему та бути готовим її вирішити, навіть якщо це потребуватиме значних зусиль з їхнього боку.

Причини дитячої гіперактивності. Однак те, що, на перший погляд, може здатися поганою поведінкою, невихованістю або розбещеністю, нерідко буває наслідком серйозних порушень у нервовій системі дитини. Є різні думки щодо причин дитячої гіперактивності. Це можуть бути генетична схильність, особливості функціонування головного мозку, пологові травми, інфекційні хвороби, якими дитина перехворіла в перші місяці свого життя. Нерідко може йтися про мінімальну мозкову дисфункцію (ММД) або про синдром дефіциту уваги з гіперактивністю (СДУГ), наявність яких може визначити тільки невропатолог після проведення спеціальних діагностичних досліджень. Адже батьки не завжди здатні адекватно оцінити свою дитину: одні можуть прогледіти серйозну патологію, а інші, навпаки, розцінити як відхилення від норми властиві малюкам-холерикам імпульсивність і допитливість.

Якщо йдеться все-таки про проблеми з нервовою системою, то, незалежно від етіології, найкращі результати дає поєднання спільних зусиль сім'ї, психологів, шкільних педагогів, а також невропатологів, які визначають необхідне медикаментозне лікування. Та все ж основне навантаження лягає на батьків, яких чекають довгі роки наполегливої і послідовної роботи зі своєю дитиною. Як правило, такі зусилля винагороджуються. Складно, звичайно, розраховувати на те, що гіперактивна дитина стане спокійною, слухняною і ласкавою. Проте цілком реально пристосуватися до особливостей занадто рухливого маляти, навчитися співпрацювати з ним і зробити його поведінку більш-менш прийнятною для навколишніх.

Змінюємо спосіб життя сім'ї. Щоб зняти всі сумніви і виробити правильну стратегію поведінки, обов'язково проконсультуйтеся із невропатологом і ретельно дотримуйтеся його рекомендацій. Змиріться з тим, що на довгі роки спосіб життя сім'ї диктуватиметься інтересами виховання дитини. Якомога менше телевізора і комп'ютера, більше ігор на свіжому повітрі. Жодних сімейних чвар на підвищених тонах. Години тиші, спокійні заняття, розумно організоване дозвілля. Звичайно, кожна дитина потребує уваги, любові, турботи і виділеного тільки їй часу, але гіперактивному малюку всього цього необхідно вдвічі більше.

Постарайтеся, щоб ваш будинок був комфортним для надто активної дитини: якомога менше килимів, скла й небезпечних дрібничок. Але не створюйте «стерильного» простору, взагалі позбавленого небезпек: якщо вдома заклеєні всі розетки, то дитина швидше зверне на них увагу в гостях або садку. Багато батьків поспішають віддати непосидючого малюка у спортивну секцію: набігається, мовляв, і не матиме сил на пустощі вдома. Однак не все так просто — фізичні й емоційні перевантаження можуть тільки ускладнити ситуацію. Тому, віддавши малюка у спортивну секцію, уважно простежте, як це позначається на стані його нервової системи. Цілком можливо, такій дитині більше підійдуть гімнастика і плавання, ніж футбол чи бокс. А може, певний час доведеться обмежитися звичайними рухливими іграми під вашим контролем.

Вчимося розуміти слово «не можна». Зробіть усе можливе, аби ввести вашу гіперактивну дитину «в рамки». Чітко розмежуйте поняття «вдома» і

«поза домом». Кількість суворих заборон (і відповідно — покарань) має більше стосуватися поведінки на людях. Домовляйтеся з малюком заздалегідь про правила поведінки. Щоб дитина звикла до дотримання заборон, доведеться зменшити їх загальну кількість. Але ті заборони, які стосуються безпеки і поваги до навколишніх, мають бути непорушними (не можна вибігати на проїжджу частину вулиці, торкатися електропроводів, безцеремонно поводитися з дорослими, стрибати по калюжах поруч із перехожими та ін.). Дитина повинна знати, що ваше «не можна!!!» — залізне, а його порушення загрожує дуже суворим покаранням. А ось із деякими дрібними пустощами, які дозволятиме собі ваш нащадок удома, цілком можна змиритися.

Дуже шкідливо тільки картати і карати гіперактивну дитину — вам це, звичайно, допоможе «розрядитися» і зняти напругу, але дитині на користь аж ніяк не піде. Покарання може бути тільки одним із багатьох методів виховання. Не забувайте також про різні способи заохочення.

Питання.

1. Назвіть особливості догляду за дітьми різного віку.
2. Проаналізувати педагогічну ситуацію, коли хвора дитина свідомо провокує конфлікт.

Література [24, 64, 72, 113, 151, 172, 175, 180, 199].

Самостійна робота студентів:

Мета: поглибити знання про особливості догляду за дітьми різного віку, основні напрями соціальної реабілітації дітей з фізичними та соціальними вадами.

Завдання:

1. Розробити заняття для роботи з дитиною з обмеженими (на вибір студентів) можливостями, яка навчається і виховується в домашніх умовах.
2. Дібрати художнє слово для використання під час виконання режимних моментів.

Література [23, 49, 84, 100, 175, 202].

Тема 3. Наукові засади складання соціальним гувернером режиму дня вихованця

План.

1. Поняття про режим дня вихованця.
2. Причини порушення режиму дня дитини в родині. Взаємодія соціального гувернера з батьками щодо погодження та дотримання режиму дня вихованців.
3. Орієнтовний режим дня для дітей дошкільного віку (від 3 до 6 років).
4. Основні вимоги до складання режиму дня для учнів початкових класів.
5. Взаємодія соціального гувернера з батьками щодо організації та дотримання режиму дня вихованця.

Поняття про режим дня вихованця. Розробка гувернером режиму дня молодшого школяра та прищеплення йому навичок щодо чіткого дотримання всіх режимних моментів складають важливу передумову ефективної реалізації медично-педагогічної роботи в домашньому середовищі.

Режим дня молодшого школяра – це точно встановлений порядок життя дитини, що ґрунтується на доцільному чергуванні розумових і фізичних навантажень з відпочинком, раціональним харчуванням і повноцінним сном дитини.

Сімейний гувернер, який у порівнянні з батьками, знаходиться з дітьми більш тривалий час, повинен бути зацікавленим у якісному вирішенні таких завдань:

- сумісно з батьками скласти такий режим дня дитини, який враховує вікові й індивідуальні особливості вихованця; психолого-педагогічні та гігієнічні вимоги; змістовно-цінні сімейні традиції;
- навчити дитину свідомо виконувати режим дня;
- за необхідністю своєчасно коректувати окремі режимні моменти молодшого школяра (наприклад, зміна режиму дня вихованця у випадку його хвороби, приїзду гостей, святкування дня народження).

Вчені наголошують, що дотримання режиму дня сприяє правильному психофізіологічному розвитку дитини, привчає до дисципліни, формує адекватні уявлення про соціальні обов'язки людини.

1. *Причини порушення режиму дня дитини в родині. Взаємодія соціального гувернера з батьками щодо погодження та дотримання режиму дня вихованців.*

На жаль домашні вихователі повинні враховувати той факт, що в родинях можуть як чітко дотримуватися режиму дня, так і систематично порушувати його. Так наприклад, правило «Своєчасно підготуватися до сну – своєчасно прокинутися» є безперечним. Але його не так просто виконати гувернеру в тих сім'ях, де вихованці з ним практично не знайомі. Хоча саме діти більше інших мають потребу в чіткому дотриманні цього правила. Ще до входження гувернера в родину у багатьох дітей можуть бути «виховані» різні стійкі звички: наприклад, дивитися разом з дорослими вечірні телевізійні передачі. І ламати звички буде нелегко.

Досвід свідчить, що дуже часто чіткому виконанню тих або інших пунктів режиму дня перешкоджають дитяча повільність (наприклад, вихованці дуже довго одягаються, умиваються тощо), неорганізованість. В цьому випадку сімейний гувернер повинен використовувати *змагання, творчі ігри*. У родинях з однією дитиною в змаганні беруть участь дорослі. Як рекомендує дослідниця Л.В.Ковінько, проведенню такого змагання передують складання продуманого до дріб'язків частини дня. Так, цікавими на наш погляд є такі види змагань:

1. За кожне запізнення учасник домашнього змагання одержує штрафний бал. Перемагає той, у кого штрафних балів менше.

2. Можна використати ігрову «Подорож на Марс». Шлях від Землі до Марса на аркуші ватману розділити на кілька етапів, відзначених кружками.

Той, хто заробив штрафний бал, пропускає свій хід. Першим до Марса добереться самий організований і дисциплінований.

3. Час виконання кожного пункту режиму дня оцінюється за п'ятибальною системою. Наприклад, за затримання протягом 10 хвилин знімається 1 бал.

Для дуже повільних дітей, які ніяк не встигають зробити будь-які справи, можна запропонувати батькам придбати пісочні годинники. Час для таких вихованців буде «текти» наочно. Ці годинники можуть «прискорити» виконати зарядку або вдягання. При цьому можна оцінювати швидкі дії дітей за відповідною схемою: 5 хвилин — «відмінно», 8 хвилин – «добре» тощо. Годинники вихованці можуть зробити й самі під час художньо-творчих занять з гувернером. Слід зауважити, що режим дня дитини, обраний батьками на початковому етапі роботи гувернера, повинен бути *розумно погоджений з аналогічними елементами режиму дорослих у родині й виконуватися ними без знижок на зайнятість і недостачу часу*. Але, як підкреслює професор В.І.Захаров, внаслідок невірної ставлення дорослих до своїх батьківських ролей, саме вони часто порушують режимні моменти в житті дитини. Він описав невротичні типи мам, які негативно впливають на погодженість роботи гувернера з дитиною протягом дня. Доктор медичних наук, професор А.Б.Баркан доповнила цю характеристику невірної рольової поведінки батька, що порушує режим дня вихованця. Подамо їх в таблиці.

Таблиця

Невротичні типи батьків, що порушують узгодженість роботи гувернера з дитиною протягом дня

Типи мам		Типи батьків	
Царівна «Несмеяна»	бездушна, до дитини ставиться занадто суворо, безкомпромісно	«Ні риба, ні м'ясо-під каблуком»	несправжній батько, якийсь манекен; все робить, як каже дружина; у складні для дитини хвилини не перейде на її сторону; дитина не розуміє, чи є в неї батько, чи немає
«Сніжна Королева»	жорстка, намагається весь час керувати дитиною, тиснути на неї	«Батько-мати»	одночасно намагається бути і татом, і мамою (як мати піклується про дитину, виконує всі функції мам); коли все ладно, він добрий, але може бути невтриманим (дитина залежна від його настрою); немає золотієї середини, постійний контраст – то холодний, то гарячий
«Спляча Красуня»	закохана у себе, загальмована, справи дитини її не цікавлять, спілкується з нею як з лялькою	«Рубаха-хлопець»	на перший погляд він і наставник, і товариш для дитини; а коли спілкується з оточуючими людьми, часто забуває про свою дитину
«Унтер Пришибєєв»	груба, роздратована, до дитини чіпляється, прибігає до фізичних покарань	«Мати-батько»	не існує у стосунках перепадів і контрастів, намагається задовільнити потреби дитини; вона починає бути у тата на «шії»; їй все дозволяється, все вибачається
Схвильована	їй неспокійно на душі; здається, що щось трапиться із здоров'ям дитини або що над дитиною нависла погроза	«Карабас-Барабас»	злий, жорстокий, застосовує фізичні методи покарання
«Метушина»	взбаламошана, суперечлива, у всьому звинувачує дитину,	«Міцний»	визнає правила без виключення, не йде на

<i>мати»</i>	часто на неї кричить	<i>горіх»</i>	компроміс
<i>«Квочка»</i>	схвильовано-безпокійна, принесе себе в жертву, занадто піклується, оберігає дитину	<i>«Попригунья стрекоза»</i>	«одружений холостяк», живе в родині, але не відчуває себе батьком; сприймає дитину як гостя, за яку піклується дружина
<i>«Вічна дитина»</i>	ображається, як дитина; капризна, безпомічна; дитина для неї – це велике навантаження; дуже охотно передає дитину кому-небудь на «виховання»		

У процесі складання режиму дня гувернеру слід поточнити всі його моменти з батьками. І якщо необхідно буде щось змінити у звичному розпорядку, то краще це робити поступово, а саме:

1. Спочатку молодшим школярам слід пояснити, чим викликана та або інша зміна (наприклад, «Ти скоро почнеш вчитися в 3 класі, будеш вивчати більше шкільних предметів і тобі слід буде підніматися дуже рано з хорошим настроєм).

2. Домагаючись виконання режиму, як гувернер, так і батьки повинні проявляти твердість і наполегливість (в той самий час не можна переступати межі, де твердість переходить у брутальність).

Як гувернер, так і батьки, привчаючи дитину до конкретного розпорядку дня, повинні керуватися такими правилами:

1. Скласти візуальний образ режиму дня та помістити його в дитячій кімнаті (це може бути готовий друкований лист, який слід заповнити; творчий виріб дитини («годинник», «сонечко», «карта» тощо); продумати місце, в якому буде розташований наочний образ режиму (біля робочого місця, в ігровому куточку тощо).

2. Підтримувати розумну дитячу ініціативу, яка вноситься для зміни режиму дня (наприклад, коли йдеться про бажання дитини відвідати художню галерею, кінотеатр; привітати бабусю у неї вдома тощо).

3. Вимагаючи від дитини виконання всіх режимних моментів, домашнім вихователям також слід намагатися не порушувати режим дня вихованця (наприклад гувернеру не можна запізнюватися на роботу, а бути прикладом пунктуальності); постійно пояснювати всі причини, за якими молодшим школярам не можна порушувати режим дня (наприклад у випадку, коли батько збирається у відрадження, а дитина наполягає, щоб її він теж взяв).

4. На початку роботи гувернеру слід обговорити з дитиною та батьками план дня, можливі його зміни, маршрут і час прогулянки тощо.

2. *Орієнтовний режим дня для дітей дошкільного віку (від 3 до 6 років).*
Час режиму дня може варіюватися в інтервалі від 30 хвилин до 1 години.

Пробудження, ранковий туалет 7.00-7.30

Ранкова гімнастика 7.30-8.30

Сніданок 8.30-9.30

Заняття з дитиною, дидактичні ігри 9.30-10.30

Прогулянка 10.30-12.30

Підготовка до обіду, обід 12.30-13.30

Денний сон або відпочинок з книгою 13.30-15.30
 Полуденок 15.40-16.30
 Ігри, прогулянки 16.00-18.30
 Вечеря 18.30-19.30
 Спокійні ігри 19.30-20.30
 Гігієнічні процедури (готування до сну) 20.30-21.00
 Сон (нічний) 21.00-7.00

Слід зауважити, що дітям віком від 3 до 6 років вдень треба спати або відпочивати. Але такий режимний момент має свою специфіку. Не можна класти дитину спати насильно, не слід також її лякати при цьому. Слід діяти за схемою:

Готувати дитину до сну – дати виспатися – дати прокинутися самій – якщо необхідно, то будити м'яким голосом і при цьому погладжуючи по обличчю (а не за допомогою крику)

4. Основні вимоги до складання режиму дня для учнів початкових класів.

Подамо зразки режимів дня для молодших школярів, які навчаються в загальноосвітніх школах в таблиці.

Орієнтовні варіанти режимів дня для учнів 1-4 класів

<i>Орієнтовний режим дня для учнів 1 класу</i>		
Режимні моменти	Час	
Пробудження, ранкова гімнастика, водні процедури, збирання постелі, умивання	7.00	
Сніданок	7.30	
Дорога в школу	7.50	
Гімнастика до занять	8.15	
1-й урок	8.30	
2-й урок	9.15	
Сніданок	9.50	
3-й урок	10.10	
4-й урок	10.50	
Дорога зі школи додому	11.00-11.35	
Обід	12.30-13.00	
Сон (денний)	13.30	
Туалет, збирання постелі	15.30	
Заняття по інтересах	15.45	
Полуденок	16.20	
Прогулянка, рухливі ігри на повітрі	16.40	
Вечеря	19.00	
Вільні заняття	19.30	
Готування до сну	20.00	
Сон (нічний)	20.30	
<i>Орієнтовний режим дня для учнів 2-4 класу першої зміни</i>		
Режимні моменти	Час для 2-3 кл.	Час для 4кл.
Пробудження, ранкова гімнастика, водні процедури (обтирання, душ), збирання постелі, умивання	7.00-7.30	7.00-7.30
Сніданок	7.30	7.30
Дорога в школу (прогулянка)	7.50	7.50
Навчальні заняття. Позакласна робота	8.20-12.30	8.20-13.30
Дорога зі школи додому (прогулянка)	12.30	13.30
Обід	13.00	14.00
Перебування на повітрі. Прогулянка, рухливі ігри, розваги	14.30-16.00	14.30-17.00
Готування уроків (кожні 45хв. занять перерва)	16.00-17.30	17.00-19.30

на 5-10хв.), збирання книг і робочого місця		
Перебування на повітрі	17. 30-19.00	-
Вечеря й вільні заняття	19. 00-20.30	19. 30-21.00
Сон	20.30	21.00
<i>Орієнтовний режим дня для учнів 2-4 класу другої зміни</i>		
Режимні моменти	Час для 2-3 кл.	Час для 4кл.
Пробудження, ранкова гімнастика, водні процедури, збирання постелі, умивання	7.00-7.30	7.00-7.30
Сніданок	7.30	7.30
Перебування на повітрі (прогулянка)	7.50	7.50
Готування уроків (кожні 45хв. занять перерва на 5-10хв.), збирання книг і робочого місця	8.20	8.20
Вільні заняття (читання книг, заняття музикою, допомога родині)	10.00	10.30
Перебування на повітрі. Прогулянка, рухливі ігри, розваги	11.30	11.30
Обід	13.00	13.00
Дорога в школу (прогулянка)	13.30	13.30
Навчальні заняття в школі	14.00	14.00
Дорога додому (прогулянка)	18.00	19.00
Перебування на повітрі	18. 30	-
Вечеря й вільні заняття	19. 00	19. 30
Готування до сну, сон	20.00-20.30	20.30-21.00

При складанні режиму дня не можна не враховувати особливості **рухового режиму** дітей молодшого шкільного віку. Руховий режим вихованця складається з ранкової зарядки, рухливих ігор на шкільних переминах, уроків фізичної культури, активного відпочинку на повітрі після обіду, занять у спортивних кружках і секціях, прогулянок перед сном, активного відпочинку у вихідні дні й канікули тощо.

Дослідження фізіологів і гігієністів показали, що рух є незамінною біологічною потребою дитини: малорухомий спосіб життя – це пряма причина неповноцінного фізичного й духовного розвитку дітей.

Ретельні дослідження, проведені фізіологами й гігієністами, дозволили обчислити кількість рухів, що є необхідні дітям молодшого шкільного віку для гармонійного розвитку всіх систем їх організму. М'язова активність - один із самих вагомих і точних показників фізичного благополуччя організму. Дослідження показали, що здорова, гармонійно розвинута дитина 6-7 років робить за день від 12 до 15 тис. рухів (умовних кроків). В окремі дні ця кількість може здійнятися до 35 тис., але це максимум. А наступні 3 роки шкільного життя кількість рухів зростає до 20 тис. у добу. У перекладі на час в обох випадках це складає в середньому 3-3,5 ч. Якщо дитина, добова рухова активність якої 15 тис. рухів, за якимись причинами недобрала цю кількість, то наступного дня вона зможе наверстати упущене.

Але, якщо й в наступний день рухова активність дитини виявиться нижче норми? Учені прийшли до такого висновку: систематичне тривале обмеження рухів на уроках і перервах, в домашніх умовах (так само, як і занадта м'язова активність протягом 2-4 години), приводить до пригнічення всіх фізіологічних функцій організму: погіршенню самопочуття, функціонального стану серцево-судинної системи (частота пульсу, кров'яний тиск), дихальної системи та ін. Більше того із приходом до школи руховий режим скорочується наполовину. Доведено, що до 84% денного часу дитина проводить у статичному положенні,

а організовані форми шкільного фізичного виховання покривають не більше 11% від потреби у руховій активності. Варто також підкреслити, що добова рухова активність розподіляється нерівномірно по годинах дня. В першій його половині вона падає на 7-8 год. й 12-14 год. У другій половині рухливість збільшується в 15-16 год. й 20-21 год. За час бодрості в дітей проявляються 4 піки рухової активності. Також підвищення рухової активності відбувається навесні й восени й ослаблення в пешу половину зими. У таблиці продемонструємо особливості розподілу часу між окремими видами діяльності молодших школярів протягом дня.

Таблиця

**Розподіл часу між окремими видами діяльності
молодших школярів (у годинах)**

Вік (клас)	Навчальні заняття	Приготування домашніх завдань	Спорт Ігри прогулянки	Позашкільні заняття, допомога родині	Прийом їжі, туалет, зарядка	Сон
6(1)	3	-	4	1,5	2,5	10(ніч.) 2(ден.)
7 (2)	3-4	1-1,5	3,5	2,5	2,5	11-10,5
8(3)	4	1-1,5	3,5	2,5	2,5	11-10,5
9(4)	4	1,5-2	3,5	2,5	2,5	11-10,5

Режим дня в канікули не відрізняється від того, до якого дитина звикла протягом навчального року: вона повинна просипатися, засипати, обідати, вечеряти й снідати приблизно в ті ж самі години. У гарну погоду з вихованцями слід багато гуляти. У погану - можна сходити на екскурсію у музей, на виставку або в кінотеатр. Перед сном почитати книжку або подивитися телепередачу. Не потрібно звільняти дитину від домашніх обов'язків. Головне, щоб вона не звикла до думки про те, що відпочинок - це байдикування.

Взаємодія соціального гувернера з батьками щодо організації та дотримання режиму дня вихованця. Перед тим, як приступити до складання режиму дня дитини потрібно провести бесіду з батьками і дізнатися чи вважають вони його за потрібне. Якщо батьки проти режиму дня, треба привести аргументи, які покажуть навіщо потрібен та на скільки важливий режим дня для дитини та родини в цілому.

Режим дня сприяє нормальному розвитку дитини, зміцненню здоров'я, вихованню волі, привчає до дисципліни. Складають режим дня з урахуванням стану здоров'я, вікових анатомо-фізіологічних та індивідуальних особливостей дитини. Режим дня передбачає певну тривалість різних занять, сну, відпочинку, регулярне харчування, виконання правил особистої гігієни.

Привчати дитину до дотримання режиму необхідно з першого його життя: певний час сну і неспання, годування, прогулянок. Це не тільки полегшує догляд за дитиною, але й поступово з віком привчає його до порядку, охайності; 1,5 - 2 років діти переходять на одноразовий денний сон, в залежності від погоди прогулянки на свіжому повітрі займають 3 - 4 години.

Рекомендується щодня через 1 - 1,5 години після сніданку займатися фізичним вихованням дитини.

Дослідженнями фізіологів і гігієністів встановлено, що організм дитини має найвищу працездатність в ранкові години. Тому в цей час з дітьми дошкільного віку слід проводити найбільш трудомісткі заняття - малювання, ліплення, робота з ножицями.

У другій половині дня час занять слід скоротити, а час відпочинку збільшити. Перебуванню на повітрі відводиться 4 години. У режим дня дошкільників обов'язково повинні входити ранкова зарядка, рухливі ігри, фізичні вправи, спрямовані на розвиток основних рухів - ходьба, біг, лазіння. Харчування дітей від 3 років мало, чим відрізняється від харчування дорослих. Необхідно достатню кількість вітамінів, білків, вуглеводів. Приймати їжу слід не раніше ніж через 30 хвилин після гри або прогулянки, а вечеряти за 1 - 1,5 години до сну.

Необхідно прищеплювати дитині гігієнічні навички; привчати самостійно вмиватися, чистити зуби тощо До 6 років дитина спить вдень один раз. Батьки повинні поступово готувати дитину до сну, заспокоїти його після гри, простежити за вечірнім туалетом.

Надходження до школи переломний момент у житті дитини. Перевищення допустимого рівня навчального навантаження, відсутність режиму навчальної роботи, повноцінного відпочинку, фізичної праці, достатньо рухової активності ведуть до виснаження нервової системи школяра, до перевтоми і ослаблення організму, до зниження його опірності різним інфекціям. Важливо навчити дитину правильно регламентувати час навчальної роботи вдома: чергувати види занять з різних предметів, робити перерву між заняттями в 10 - 15 хвилин, під час яких знижується напруга, відпочивають очі.

Починати приготування уроків слід з письмових робіт, а потім переходити до усних. Слід правильно організувати відпочинок школярів на повітрі. Прогулянки, ігри повинні тривати не менше 3 годин на день, причому половина цього часу падає на перерву між заняттями в школі і вдома. Для відновлення сил і працездатності організму дуже важливий нормальний сон. Дітям 7 - 10 років необхідно спати не менше 10 - 10,5 годин, підліткам - не менше 8 - 9 годин, інакше їх працездатність падає на 30%. Хронічне недосипання, як і розумова перевтома, є причиною дратівливості, грубості, неуважності. Слід уникати зайвих навантажень, які можуть порушити нормальний сон і шкідливо позначитися на стані дитини.

Велика увага в режимі дня школяра має бути приділено харчуванню. Правильно організований режим харчування (4 - 5 - кратний прийом їжі) має велике значення для його нормального фізичного і нервово - психічного розвитку. Вечеряти дитина повинна за 1 - 1,5 години до сну.

Щоранку дитина повинна робити зарядку, це повинно увійти у нього в звичку. Серйозної уваги вимагає від батьків організація вихідного дня і канікул школяра. Основні елементи режиму дня (сон, їжа, і т. д.) повинні залишатися такими ж, як і у звичайні дні, але при цьому максимум часу треба відвести

перебуванню на повітрі, участі в походах та екскурсіях, відвідуванню музеїв, театрів. У вихідні дні необхідно дати дитині виспатися.

Одним із головних правил та принципів при складанні режиму дня є те, що він має подобатися дитині та відповідати її віковим та фізичним особливостям, а також бути зручним для батьків. Режим дня не має ніщо порушувати, навіть завітавши до родини гостей.

Режим дня - продуманий розпорядок дій на день, планування часу з метою його раціонального та максимально ефективного розподілу.

Розпорядок має велике значення для самодисципліни і організованості будь-якої людини, а також він важливий для багатьох інших моментів нашого життя. Приміром, режим дня грає не останню роль у побудові тренувальних програм, складанні дієт і організації правильного харчування в цілому, виборі найпродуктивніших годин нашого життя для роботи або творчості.

Мейсон Каррі у своїй книзі «Режим генія: Розпорядок дня великих людей» наводить таку аналогію режиму дня:

«В умілих руках режим дня - точно відкалібрований механізм, що дозволяє найкращим чином використовувати наші обмежені ресурси: передусім час, якого нам найбільше не вистачає, а також силу волі, самодисципліну, оптимізм. Упорядкований режим - немов колія, по якій в хорошому темпі рухаються розумові сили...».

Кожна людина стикалася у своїй діяльності з поспіхом, відчуттям аморфності часу, плутаниною в особистих і робочих справах. Ми не завжди можемо чітко сказати, скільки часу ми витратили на те чи інше заняття, оскільки не вважаємо за необхідне постійно контролювати використання свого часу. Однак саме розпорядок усього дня цілком допомагає найбільш розумно й ефективно розподілити свій час. Крім того, без навички успішного планування свого дня, людина не навчиться будувати і більш довгострокові плани, тим більше що спланувати свій денний графік повністю не так складно, адже:

День як мінімальна одиниця для планування максимально зручний у силу легкої видимості. Якщо якась спроба не вдалася, можна перебудуватися і змінити режим на наступний день.

Відзначимо також той факт, що вживання епітета «правильний» по відношенню до режиму дня, в деякій мірі умовне. Індивідуально для кожної людини поняття правильного розпорядку може бути різним і залежати від багатьох факторів: роботи, звичок, особливостей організму. Але, як стверджують експерти (психологи і медики), фізіологічні аспекти функціонування основних життєвих систем людей ідентичні. На основі цього можливо скласти універсальний, такий що містить загальні рекомендації режим, який в тій чи іншій мірі підійде кожному. Спираючись на запропоновані рекомендації з урахуванням своїх індивідуальних потреб, можна виробити розпорядок доби, який оптимально підійде саме вам.

Як скласти режим дня школяра (підлітка)?

1. Перше з чого варто почати - проведення «польового етапу». Деякий час потрібно витратити на спостереження: скільки часу займає дорога до школи, на секцію, підготовка домашнього заняття і т. д. Якщо школяр складає свій режим

самостійно, отримані дані потрібно узгодити з батьками, які допоможуть врахувати особливості віку і відвести достатній час на відпочинок.

2. Шкільна освіта побудована з урахуванням педагогічних, психологічних методик нюансів віку. Кількість уроків, факультативів даються в такому обсязі, щоб не перевантажувати школяра. Але час відпочинку потрібно спланувати окремо. Рекомендується відпочивати не менше ніж 1,5 години після закінчення занять і ще 1,5 години після завершення домашнього завдання. Частину цього часу бажано проводити на свіжому повітрі

3. Неприпустимо більшу частину вільного часу проводити за переглядом телевізора або комп'ютерними іграми. Ця проблема вирішується записом у секції та гуртки, виконанням відведених батьками обов'язків по будинку і іншими більш корисними справами.

4. Виконання дитиною розпорядку дня перший час важливо мотивувати. Тут все залежить від батьків.

5. Для учнів початкової школи потрібно обов'язково відвести час для денного сну. Старшокласникам можна лягати спати трохи пізніше, як і самостійно вносити корективи у свій розпорядок відповідно до зайнятості. Для підготовки письмових домашніх завдань найкраще підходить відрізок між 16.00 і 18.00. Читати книги і підручники краще ввечері.

6. Нижче наведений один з варіантів погодинного режиму дня школяра 3 класу, схвалений педіатрами.

Оптимальна тривалість щоденних домашніх занять для учнів 1-4-х класів становить - 1-1,5 години, для учнів 5-6 класів - 2 години, для учнів 7-8 класів - 2,5 години, для учнів 9-11 класів - не більше ніж 3 години. У процесі підготовки домашніх завдань через кожні 40-50 хвилин слід робити 10-хвилинні перерви, головним змістом яких є активний відпочинок.

Фізіологічною основою, що визначає характер і тривалість діяльності, є рівень працездатності клітин кори головного мозку, тому так важливо не перевищувати межу працездатності центральної нервової системи, а також забезпечити повне функціональне відновлення її після роботи. Ступінь морфофункціональної зрілості організму, визначає зміст режиму дня і тривалість основних його елементів, серед яких виділяють наступні:

- Сон;
- Перебування на відкритому повітрі (прогулянки);
- Виховна та навчальна діяльність;
- Ігрова діяльність і заняття за власним вибором (читання, заняття музикою, малюванням та іншої творчої діяльністю, спорт);
- Самообслуговування, допомогу родині;
- Прийоми їжі;
- Особиста гігієна.

Сон забезпечує повне функціональне відновлення всіх систем організму. Фізіологічна потреба уві сні дітей різного віку залежить від особливості їх нервової системи та стану здоров'я. У дошкільному періоді обов'язковий як нічний, так і денний сон, незалежно від того, відвідує дитина дошкільний

навчальний заклад, групу короткочасного перебування чи ні. Повноцінний нічний сон важливий і для дошкільнят, і для школярів.

Дитині до 5 років належить спати на добу 12,5-12 годин, в 5-6 років - 11,5-12 годин (з них приблизно 10-11 годин вночі і 1,5-2,5 години вдень). Для нічного сну відводиться час з 9-9 годин 30 хвилин вечора до 7-7 годин 30 хвилин ранку. Діти-дошкільнята сплять вдень один раз. Укладають їх так, щоб вони прокидалися о 15-15 годині 30 хвилин. Організувати денний сон пізніше недоцільно - це неминуче викликало б більш пізній укладання на нічний сон. Шестигодинне неспання в другій половині дня - це як раз той проміжок часу, протягом якого дитина досить награтється, щоб відчутти потребу у відпочинку. Перебування на відкритому повітрі (прогулянки) - найбільш ефективний вид відпочинку, обумовлений підвищеною оксигенацією крові, заповненням ультрафіолетової недостатності, що дозволяє забезпечити загартовування організму і збільшення рухової активності. Особливо важливі прогулянки для дітей дошкільного віку: взимку не менш 4-4,5 годин, а влітку по можливості весь день. Прогулянка не проводиться при температурі повітря нижче -15°C і швидкості вітру понад 15 м / с для дітей до 4 років, а для дітей 5-7 років при температурі повітря нижче -20°C швидкості вітру більше 15 м / с (для середньої смуги).

Виховна та навчальна діяльність. При побудові раціонального режиму занять слід враховувати біоритми функціонування організму дитини. У більшості здорових дітей найбільша збудливість кори головного мозку і працездатність визначаються в ранковий період - з 8:00 до 12:00 години та вечір - з 16:00 до 18:00 години.

Програмами навчання і виховання в ДОП передбачаються розвиваючі заняття. У молодшій групі тривалість занять становить 10-15 хвилин (10 занять на тиждень), у середній групі (4-5 років) - по 20 хвилин (10 занять на тиждень), у старшій групі (5-6 років) - два заняття в день по 20-25 хвилин з перервою 10 хвилин. У підготовчій групі (6-7 років) - 3 заняття в день проводяться по 25-30 хвилин, набуваючи характеру навчання. Гігієнічними дослідженнями показано, що заняття з розвитку мовлення, навчання грамоти, математики, ознайомлення з оточуючим світом більш утомливі, ніж ліплення, малювання, конструювання. Фізкультура і музика (динамічні заняття) зменшують або знімають стомлення. Одним із засобів фізичного виховання є правильне проведення режиму, складеного для кожної вікової групи дітей з урахуванням їх психофізіологічних особливостей. Якщо режим здійснюється правильно, то діти спокійні, активно займаються, грають, добре їдять, швидко засинають і міцно сплять, прокидаються бадьорими і веселими.

У режимі дня кожної вікової групи зазначено приблизний час, що протікає від включення першої дитини в даний режимний процес до його закінчення останньою дитиною.

Чим менше вік дітей, ніж менш вони самостійні, тим важливіше зберігати принцип поступовості при проведенні всіх режимних моментів.

Важливо вносити сезонні зміни в режим дня. У програмі запропоновані режими як для холодної, так і для теплої пори року.

У зимовий час у зв'язку з особливостями погоди і великим числом занять з дітьми дещо скорочується перебування дитини на повітрі протягом дня.

Тому особливого значення набуває прогулянка, яку вкрай важливо проводити систематично не менше 2 разів на день. Влітку і в інші теплі періоди року збільшується щоденна тривалість перебування дітей на свіжому повітрі, так як число занять скорочується до одного і майже всі режимні процеси по можливості проводяться на ділянці. Більшість занять з дітьми - фізкультурні, музичні, з ознайомлення з навколишнім і т.д. - також слід проводити на свіжому повітрі.

Для того, щоб прогулянка була не тільки корисною, але й цікавою, слід правильно планувати її зміст: проводити рухливі ігри, спортивні розваги, знайомити дітей з навколишнім, з природою, з роботою дорослих на ділянці, на вулиці, залучати дітей до посильної для них роботи в саду, виходити на екскурсії за межі ділянки і т.п.

При здійсненні режиму слід забезпечити своєчасну зміну видів діяльності дітей.

Плануючи роботу, вихователь передбачає, щоб заняття, на яких діти рухаються мало (з розвитку елементарних математичних уявлень, малювання та ін), змінювалися фізкультурними і музичними заняттями. При виникненні у дітей ознак втоми (порушення, неуважність, рухове занепокоєння і т.п.) проводиться фізкультурна хвилинка.

У періоди часу, що відводяться в режимі для самостійної діяльності дітей, велика увага приділяється забезпеченню їх рухової активності.

На основі передового досвіду дошкільних установ і досягнень педагогічної науки вироблений зразковий режим дня для кожної вікової групи ДОП, який включений до «Програми виховання в дитячому садку». Типовий режим розрахований на 12-ти годинне перебування дітей у дошкільному закладі.

Причини порушення режиму дня дитини в родині

Домашні вихователі повинні враховувати, що в родинях можуть як чітко дотримуватись режиму дня, так і системно порушувати його.

Наприклад, правило – «своєчасно готуватись до сну» є безперечним, але його не так просто виконувати гувернеру в тих сім'ях, де з цим не знайомі. Хоча саме діти більше інших мають чітку потребу в дотриманні цього правила.

Щодо входження гувернера в родину, в багатьох дітей можуть бути виховані різні стійкі звички. Наприклад, разом з дорослими дивитися вечірні телевізійні передачі, і ламати ці звички буде нелегко.

Досвід свідчить, що дуже часто в чіткому вихованні тих або інших режимів дня перешкоджає дитяча повільність. Наприклад, дитина дуже довго вдягається.

В цьому випадку, соціальний гувернер повинен використовувати змагальні або творчі ігри. У родинях з одною дитиною в змаганні беруть участь дорослі.

Як рекомендує дослідник Ковінько, проведенню таких змагань передують складання обдуманого зв'язку частини дня.

1. За кожне запізнення учасник отримує штрафний бал. Перемагає, в кого менше.
2. Можна використовувати гру «Подорож до Марса».
3. Час виконання кожного пункту режиму дня оцінюється за 5 системою.
4. Для дуже повільних дітей, можна купити пісочні часи.

Слід зауважити, що режим дня у дитини, обраний батьками на початковому етапі повинен бути розумнопогоджений з аналогічними елементами режиму дорослих у родині і виконувати з ними без звичок на зайнятість і недостачу часу. Але як підкреслює професор Захаров, внаслідок невірної ставлення дорослих до своїх ролей, саме вони порушують режимні моменти у житті дитини.

Він описав невротичні типи мам, які негативно впливають на погодженість роботи гувернера на режим дня.

Професор Баркан доповнила цю характеристику невірною рольовою поведінкою батька, що порушує режим дня вихованця.

Практичне заняття:

Мета: засвоїти сутність факторів, що зумовлюють здоров'я людини (оздоровчі сили природи, особливості харчування, домінування позитивних емоцій), методів запобігання формування негативних звичок.

Зміст та послідовність виконання завдання:

1. Розробити план проведення ранкової гімнастики.
2. Розробити комплекс заходів для загартування дитини в домашніх умовах.

Література [11, 16, 34, 46, 58, 73, 88, 130, 150, 159, 165, 207, 229].

Самостійна робота студентів:

Мета: визначити роль фітотерапії у безпеці життєдіяльності та веденні здорового способу життя дітей.

Завдання:

1. Розробити зміст бесіди щодо пропаганди здорового способу життя дитини і дорослих з урахуванням особливостей конкретної сім'ї.
2. Дібрати рецепти фітотерапії щодо запобігання найпоширеніших дитячих захворювань.

Література [10, 16, 27, 71, 73, 82, 83, 88, 130, 159, 165, 185, 207, 225, 229].

Тема 4. Методика підготовки дитини до школи в домашніх умовах

План.

1. Перші шкільні труднощі: проблема адаптації першокласників.
2. Як допомогти першокласнику звикнути до школи.
3. Характеристика готовності дитини до навчання в школі.
4. Коригуючі ігри для майбутніх першокласників.

Початок навчання дитини в першому класі - складний і відповідальний етап у її житті. Адже відбувається дуже багато змін. Це не тільки нові умови

життя та діяльності - це й нові контакти, нові стосунки, нові обов'язки. Змінюється соціальна позиція: був просто дитиною, тепер став школярем. Змінюється соціальний інститут навчання і виховання: не садочок чи бабуся, а школа, де навчальна діяльність стає провідною, обов'язковою, соціально значущою та оцінюваною, такою, що розширює права і обов'язки дитини, її взаємостосунки з навколишнім середовищем.

Змінюється життя дитини: усе підпорядковується навчанню, школі, шкільним справам.

Пристосування (адаптація) дитини до школи відбувається не одразу. Не день і не тиждень потрібно для того, щоб призвичаїтися до школи по-справжньому. Це досить тривалий процес, пов'язаний зі значним напруженням усіх систем організму. Лише через 5 - 6 тижнів поступово підвищуються та стають більш стійкими показники працездатності, у дитини спадають напруження та тривожність.

Виділено 3 рівні адаптації дітей до школи:

Високий рівень адаптації. Першокласник позитивно ставиться до школи: правила і вимоги сприймає адекватно; навчальний матеріал засвоює легко; глибоко і повно оволодіває програмовим матеріалом, розв'язує ускладнені задачі, чемний, уважно вислуховує вказівки, пояснення вчителя; доручення виконує охоче й сумлінно, без зовнішнього контролю; виявляє високу зацікавленість до самостійної навчальної роботи, готується до всіх уроків; має у класі позитивний статус.

Середній рівень адаптації. Першокласник позитивно ставиться до школи: відвідування уроків не викликає в нього негативних переживань, розуміє навчальний матеріал, коли вчитель пояснює його досить детально і наочно; засвоює основний зміст програми з усіх предметів, самостійно розв'язує типові задачі; зосереджений і уважний під час виконання завдань, доручень, вказівок учителя, разом з тим потребує контролю з боку дорослого; зосередженим буває тільки тоді, коли робить щось цікаве для себе; доручення виконує сумлінно; дружить з багатьма однокласниками.

Низький рівень адаптації. Першокласник негативно або байдуже ставиться до школи: часто скаржиться на здоров'я, погане самопочуття, пригнічений настрій; спостерігаються порушення дисципліни; матеріал, який пояснює вчитель, засвоює фрагментарно; самостійна робота з підручником викликає труднощі, під час виконання самостійних завдань не виявляє до них інтересу; може зберігати працездатність і увагу за наявності тривалих пауз для відпочинку; доручення виконує під контролем і без особливого бажання; пасивний, близьких друзів не має, знає імена й прізвища лише частини однокласників.

Як допомогти першокласнику звикнути до школи. Дитина пішла в перший клас... Це буде не простий рік, постаратися доведеться всій родині. Адже на самому початку навчання, поки першокласник звекає до шкільних вимог, засвоює необхідні навички поведінки, опановує навчальними вміннями, він особливо потребує пильної уваги, підтримки, присутності і контролю близьких людей.

Не відмовляйтеся від проводів першокласника до школи, навіть у тому випадку, якщо не треба переходити вулицю. Кілька змістовних хвилин поряд з рідною людиною, і дитина відчуває значущість події, що сталася в житті: вона стала школярем. Незабаром малюк зрозуміє, що ця дорога - не прогулянка, а початок трудового дня.

Прагніть максимально використовувати ранковий час для корисного взаємного спілкування. Нехай воно стане для дитини бажаним. Підніміть настрій першокласнику, якщо він встав не з тієї ноги, підбадьорте, якщо чимось незадоволений. Багато чого можна встигнути по дорозі: повторити уроки, прочитати вивчений вчора напам'ять вірш, визначити головну мету дня.

У кожної особистості має бути свій простір. Якщо у дитини немає своєї кімнати, потрібно організувати робоче місце - письмовий стіл, де вона буде займатися своєю серйозною справою - вчитися. Це добре і з точки зору дотримання правил гігієни - правильна посадка, що дозволяє зберегти поставу, необхідне освітлення.

Окремої уваги заслуговує режим дня. Важливо правильно розподілити час навчання і відпочинку, оскільки головною причиною проблем з навчанням і поведінкою є підвищена стомлюваність, неможливість тривалої концентрації уваги. Не перестарайтеся у виконанні домашніх завдань. Діти у віці 6-7-ми років повинні займатися не більше півгодини, далі потрібно робити перерву не менше 15-ти хвилин. Складіть режим дня і строго стежте за його дотриманням. Заплануйте час для обов'язкової прогулянки.

Підтримайте першокласника в його бажанні добитися успіху. У кожній роботі обов'язково знайдіть, за що можна було б його похвалити. Пам'ятайте, що похвала і емоційне «Молодець!», «Ти так добре впорався!» здатні помітно підвищити інтелектуальні досягнення людини. Нехай він відчує задоволення від навчання, захоплення від відчуття успіху.

Обговоріть з дитиною ті правила і норми, з якими вона зустрілася в школі. Поясніть їх необхідність і доцільність. Батьки повинні бути в курсі всього, що відбувається в школі. Особливо це стосується сутності предметів і домашніх завдань. Будьте поруч, але здійснюйте не тиск, а дружній контроль.

Не втручайтеся у справу, якою зайнята дитина, якщо вона не просить допомоги. Своїм невтручанням ви будете повідомляти: «З тобою все в порядку! Ти, звичайно, впораєшся!». Ні в якому разі нічого не можна робити за юного учня.

Якщо дитині важко і вона готова прийняти вашу допомогу, обов'язково допоможіть. Але беріть на себе тільки те, що учень не може виконати сам, решту надайте робити йому. У міру освоєння нових дій поступово передавайте їх.

Будьте суворі, але справедливі і доброзичливі. Адже ваша мета - турботлива допомога.

Постарайтеся вселити, що уроки - це робота, вчиться треба не для мами з татом і не для бабусі з дідусем. Батькам, зазвичай, здається, що коли дітям по сто разів не нагадувати про уроки, вони все на світі забудуть. Але насправді це

не так. Учні початкових класів ще дуже трепетно відносяться до всього, що пов'язане зі школою.

Не треба ставити ніяких умов. Це привчає займатися тільки заради чогось. Бажання вчитися повинно постійно залишатися загальною необхідністю. Вчення зі страху бути покараним призводить до того, що виробляється відраза до навчання і школи.

Характеристика готовності дитини до навчання в школі. Вступ до школи й початок навчання викликають перебудову діяльності дитини. Це зустріч з новим світом – загадковим, бажаним і водночас непростим.

Рівень розвитку готовності дитини до шкільного навчання є дуже важливим показником. Можна сказати, що є два глобальних критерії готовності дитини до школи – фізіологічна та психологічна готовність.

Щодо фізіологічної готовності, то вважається, що до моменту початку навчання в дитини повинні змінитися мінімум 2 молочних зуби. Якщо в дитини є будь-які логопедичні проблеми, то це теж свідчить про недостатній рівень фізіологічної готовності.

Якщо малюк часто хворіє, у нього знижений імунітет, є які-небудь хронічні захворювання - це ще одне протипоказання щодо того, щоб віддавати його рано до школи.

Звичайно, важливо, щоб дитина пішла до школи фізично підготовленою, однак це є не єдиною умовою. Одним із найнеобхідніших показників є психологічна готовність.

1 вид психологічної готовності – особистісна готовність – складається з навичок і здатності контактувати із однокласниками та вчителями. Уміння дитини спілкуватися з однолітками, діяти разом з іншими, поступатися, уникати конфлікту – якості, які забезпечують їй безболісну адаптацію до нового соціального середовища. Це сприяє створенню сприятливих умов для подальшого навчання в школі. Дитина нібито повинна бути готовою до соціальної позиції школяра, без якої їй буде складно.

2 вид – вольова готовність. У школі на дитину чекають не тільки розваги, ігри. Деякі батьки, прагнучи підготувати малюка до зустрічі зі школою, забувають розповісти йому, що навчання це ще й напружена праця. І від дитини буде вимагатиметься робити не тільки те, що їй хочеться, але й те, що вимагатиме вчитель. До 6 років відбувається оформлення основних структур вольової дії. Дитина вже здатна поставити мету, створити план дії, реалізувати його, переборивши перешкоди. Також важливим аспектом можна назвати формування в дитини пізнавальної активності. Вона полягає у формуванні в дітей здатності переборювати труднощі, прагненні не пасувати перед ними.

Інтелектуальна готовність. Саме цьому всі батьки віддають перевагу, адже багато з них розуміють її дуже своєрідно. Важливо, щоб дитина до школи була розумово розвиненою. Але розумовий розвиток не полягає у значному словниковому запасі. Дитина повинна навчати порівнювати, узагальнювати, робити самостійні висновки.

До 6-7 років дитина повинна добре знати свою адресу, назву міста, країни, імена батьків. Також дитина повинна орієнтуватися в часі, просторі.

Коригуючі ігри для майбутніх першокласників. Нині, із новими «експериментами» в освітній сфері, питання готовності (вікової, психологічної, інтелектуальної) дитини до школи стоїть особливо гостро. Раніше, «народним методом», дитину вважали достатньо дорослою до школи, якщо в неї був принаймні один верхній корінний зуб. Згодом були розроблені спеціальні таблиці, відповідно до яких, дитина «доросла» до школи, якщо у неї є корінні зуби (1-6), важить 19,7-24,1кг (шестилітній хлопчик) при зрості 111-121 см; дівчинка має важити 19-23,6 кг при зрості 111-120 см. Якщо дитина не відповідала цим нормам, фахівці рекомендували звертатися по спеціальну консультацію до лікаря, щоб визначити можливості дитини: йти до школи цього року чи чекати наступного.

Окрім фізіологічної готовності до школи важливе значення має психологічна готовність шестиліток. Тому до питання підготовки до нового «дорослого» життя дитини слід поставитися серйозно. Не намагайтесь заштовхати дитині власний обсяг знань. Важлива не кількість, а якість. Тобто увагу слід приділити не так енциклопедичності. Як розвитку мовлення, здатності розрізняти звуки, створювати умови для розвитку моторики, особливо рухливості рук і пальчиків.

Необхідно: розвивати у дитині здатність слухати; вчити розуміти прочитане; розвивати вміння переказувати й співставляти; вирішувати з нею прості задачі; разом з дитиною аналізувати, порівнювати слова.

Майбутній школяр має вміти:

Слухати дорослого і сприймати його вказівки, керуватися ними під час занять;

Усвідомлювати необхідність питати, якщо завдання незрозуміле;

Оцінювати свою роботу;

Володіти поняттями «більше», «менше», «однаково», «стільки ж», «короткий», «довгий». «старший», «молодший».

Порівнювати найпростіші предмети

Перед школою дитині часом доводиться пройти через перевірку – тести чи звичайну бесіду. Однак підготувати дитину до неї слід завчасно, адже дитина може засоромитися, знітитися чи навіть запротестувати проти чужої атмосфери і не сказати ні слова. А на жаль, існує така прикра закономірність: чим вищий статус школи, тим з меншим розумінням ставляться в ній до дітей. Тому варто підготувати дитину до майбутньої перевірки, наприклад в ігровій формі.

Питання-відповідь.

Для перевірки словесно-логічного мислення дитини проведіть такий тест:

1. Яка тварина більша – кінь чи пес?
2. Вранці люди снідають, а ввечері -...
3. Вдень світло, а вночі...
4. Небо блакитне, а трава...
5. Черешні. Сливи, груші, яблука – це...
6. Київ, Львів, Чернігів – це...
7. На кого більше схожий пес – на кицьку чи на курку?

8. Що спільного між кицькою і білкою?
9. Теніс, стрибки. Футбол, плавання – це...
10. Для чого люди займаються спортом?
11. Які ти знаєш види транспорту?
12. Чим відрізняється стара людина від молодшої?
13. Як називається маленький собака, кицька?
14. Чому це погано. Коли хтось не хоче працювати?
15. Для чого машині гальма?
16. Навіщо люди читають книги?
17. Яку людину називають доброю?
18. Для чого слід вчитися у школі?

Порахуйте правильні відповіді:

13-18 – високий рівень готовності

7-12 – середній рівень готовності

Менше 7 – недостатній рівень готовності.

Повторення. Ця гра допомагає дітям розвивати уважність і точно відтворювати почуте

Скажіть дитині: «Я промовлю речення. Повтори його – це просто. Спробуємо?»

1. Тітка, що живе дуже далеко, прийшла до нас в гості.
2. Сукня, яку я сьогодні купила, дуже гарна.
3. Тато купив рюкзак перед тим, як ми вирушили в мандрі.
4. Це той чоловік, у якого син – школяр.
5. Сонце світить після того, як тривалий час ішов дощ.
6. Упокорений вершником кінь йшов кроком.

За кожну відповідь нараховуйте від 0-2 балів: 2 – точне відтворення, 1 спотворення не більше одного слова, 0 – спотворення понад 1 слово.

До 9 балів – хороший рівень підготовки, до 6 – середній.

Словниковий запас. Перевірити словниковий запас дитини можна так. Запропонуйте дитині пояснити слово: «Уяви, що ти зустрів іноземця і він не знає слова велосипед. Як ти поясниш, що це?» . Нижче наведені добірки слів, запропонуйте їх дитині і оцініть відповіді: 0 – нерозуміння слова, дитина неправильно пояснює чи не знає взагалі; 1 – розуміє слово, але пояснити може за допомогою малювання, жестів, рухів; 1,5 – словесно описує предмет («велосипед - це щоб їздить, без мотора, з педалями»); 2 – дає чітке визначення («велосипед – такий вид транспорту, що рухається, коли крутити педалі»).

1. Велосипед. Гвіздок, лист, парасоля, хутро, герой, гойдатися, поєднувати, кусати, гострий.

2. Човен, ганчірка. Ручка, рукавиця, шкіра, ледар, їхати, розрізати, розкидати, твердий.

3. Машина, віник, блокнот, чоботи, лущиння, боягуз, бігти, зв'язувати, щипати, колючий.

4. Літак, молоток, книга, плащ, пір'я, друг, стрибати, розділяти, бити, тупий.

Для шестиліток:

6,5 – низький рівень словникового запасу;

7-12 – середній

12,5 – високий.

Для семиліток:

11,5 – низький

12-15 – середній

15,5 – високий.

Гра слів. Перевірте, як ваша дитина «відчуває» слово. Що більше?

М'яч чи м'ячик? Хвіст чи хвостик? Зима чи рік? Кит чи кіт?

Хороший результат – 4 правильні відповіді, обов'язково розберіть помилки, яких припустилися.

Відсебеньки. У цю гру можна грати з дитиною, скажімо, під час довгий поїздок. Почніть: «Я поклав у мішок яблука». Дитина повторює сказане і додає щось від себе: «Я поклав у мішок яблука і груші». Наступний гравець повторює всю фразу і додає щось від себе і так поки хтось не припуститься помилки

Повторюймо! Ця гра допомагає перевірити, як дитина сприймає інформацію на слух. Вимовте без поспіху десять не пов'язаних між собою слів: трава, п'ять, рука, слон, буква, телефон, сонце, помідор, будинок, авто.

Дитина має повторити ті слова, які запам'ятались. Норма – 6 слів.

Калейдоскоп. Перевірте, як розвинута зорова пам'ять і увага дитини. Візьміть 12 квадратиків 3X3 і у кожному намалюйте щось: сонечко, цифру, букву, геометричну фігуру, тваринку тощо. Покажіть дитині малюнки на 30 секунд, а потім переверніть і попросіть дитину перерахувати зображення, які запам'ятались.

Нормальний рівень – 8 зображень, понад 8 – високий, менше – поганий.

Який я? Визначте самооцінку майбутнього школяра. Адже це теж важливий фактор успішного навчання. Нехай на кожне з десяти запропонованих слів-характеристик себе дитина дасть відповідь. Порахуйте: так – 1 бал, ні -0, не знаю чи інколи – 0,5.

Слова: хороший, добрий, розумний, акуратний, слухняний, уважний, ввічливий, здібний, працьовитий, чесний.

Результат: 10 – дуже високий рівень самооцінки

8-9 – високий

4-7 – середній

2-3 – низький

0-1 – дуже низький

Не поспішайте засмучуватись, якщо показники малюка не надто високі. Адже ці ігрові тести допомагають не лише визначити ступінь готовності, але й можуть потренувати дитину до школи, розвиваючи пам'ять. Мислення, збільшуючи словниковий запас.

Пам'ятайте, що і співбесіда у школі, і домашня репетиція – насправді не іспит, а збір інформації, яка допоможе виявити чесноти й хиби і скорегувати навчальний процес.

Якщо раніше батьки майбутнього першокласника могли віддавати абсолютно непідготовлену дитину до школи, розмірковуючи так «А от нехай

там і навчать», сьогодні ситуація дещо інша. Так віддати непідготовлену дитину в пристойну школу не вийде. Та й чи хочете Ви батьки, щоб малюк був білою вороною? Всі в класі вже читають, а вона нічого не може, засмучується, відчуває себе некомфортно... Звичайно, ні. А раз так, давайте готувати малят до школи заздалегідь.

Найкраще починати підготовку навіть не за рік. Оптимально з 3-4, але можна і з 5 років. До речі, розвивати інтелектуальні здібності малюка бажано з народження. Так розвиток дрібної моторики рук дуже корисним для ще зовсім маленької дитини.

Підготовка до школи. Це не просто заучування, повторення, читання по складах. Найефективніше вчиться граючи. Пам'ятайте, що карапузові в 4-5 років дуже непросто концентрувати увагу, сидіти на місці, тому заняття з ним повинні бути відповідно нетривалими і цікавими.

Розвивати інтелектуальні здібності малюка за допомогою сучасних дидактичних ігор досить просто. Вони розроблені спеціально для того, щоб розвинути навички та вміння, які в майбутньому допоможуть дитині вчитися успішно і швидко схоплювати нові знання. При цьому важливо навчитися не заучувати будь-які моменти, а мислити логічно, підбираючи правильне рішення в кожній конкретній ситуації.

Готуємо першокласника до школи. Поєднуємо навчання з грою, а гру з навчанням. Найпростіше малюк засвоїть матеріал, якщо подавати його у вигляді рольової гри. Основні гравці - улюблені іграшки дитини. Тривалість таких занять-ігор близько 30-45 хвилин у день, якщо дитині всього 3-4 роки, і близько 60 хвилин, якщо малюку 5-6 років. Це загальний час занять на день, а один урок повинен тривати не більше 10 хвилин. Пов'язано це з тим, що здатність концентрувати увагу у дитини дошкільного віку низька, тому один вид діяльності не повинен займати більше зазначеного часу.

Батьки, будьте терплячі і не намагайтеся відразу посадити малюка за заняття на тривалий час. Цим Ви просто відіб'є найменше бажання у дитини займатися. Особливо якщо уроки під Вашим керівництвом будуть нудними і нецікавими для дитини. Сидючість прищеплювати будемо потім, а зараз головне зацікавити малюка.

Про те, як розвивати малюка граючи, читайте тут. Читайте також:

Коли потрібно оформляти дитину в школу? Що потрібно знати, щоб оформити дитину в школу? Як здійснюється набір у школу?

Правила прийому дітей у перший клас.

Завантажити список шкільного приладдя.

Готуємо кімнату для навчання й ігор.

Рекомендуємо взяти на замітку правило, яке допоможе в процесі навчання, за допомогою розвиваючих ігор, зробити привабливим в очах малюка. Нехай всі деталі розвиваючих ігор будуть завжди акуратно складатися в коробку, тобто ніколи не залишаються валятися по квартирі. Коробки з такими іграми будуть ніби «священними». Малюк повинен навчитися з трепетом ставитися до них і щиро бажати нової зустрічі.

Відкритим залишається питання - а де саме грати навчаючись. Просто сідати на підлозі, на ліжку або намагатися посадити малюка за стіл? Навчання в школі передбачає регулярне виконання домашніх завдань. Так що в майбутньому малюкові потрібно буде зручне робоче місце. А чому б не познайомити дитину з таким зручним і ергономічним місцем для розвиваючих занять-ігор вже зараз?

Автори статті упевнені, що зручне робоче місце для дитини - половина справи. Підібрати парту для малюка (а саме за нею займатися найкраще) можна на будь-який вік. Така річ є дійсно правильним вкладенням коштів батьків. Якщо з дитинства малюк полюбить займатися і буде вдосконалювати свої знання в майбутньому, він виросте інтелектуальною і всебічно розвинутою людиною. А хіба не про це мріють батьки?

Парти для малюків бувають багатофункціональними. Краще вибирати той варіант, в якому поєднані функції ігрового столика, мольберта і робочого місця. У такому випадку кут нахилу стільниці буде регулюватися. Якщо дитині вже скоро йти в школу (наприклад, через рік), можна придбати парту, яка буде використовуватися вже не тільки для ігор, але і для виконання домашніх завдань. Так зараз є безліч варіантів з регулюючими висотою і кутом нахилу стільницями та сидіннями. Так що парта прослужить мінімум років 5, а то й більше.

У будь-якому випадку батькам важливо пам'ятати, що основним методом навчання з дошкільням була і залишається гра. Приємних і цікавих Вам занять!

Питання.

1. Які перші шкільні труднощі виникають у першокласників.
2. Як допомогти першокласнику звикнути до школи.
3. Характеристика готовності дитини до навчання в школі.
4. Які Ви знаєте коригуючі ігри для майбутніх першокласників.

Література [2, 15, 43, 51, 54, 61, 65, 68, 75, 79, 85, 93, 99, 103, 117, 136, 137, 158, 174, 181, 194, 196, 213, 214, 219].

Практичне заняття:

Мета: визначити знання і вміння, необхідні дитині для вступу до школи; засвоїти методи навчання грамоті, основам письма, формування елементарних математичних уявлень.

Зміст та послідовність виконання завдання:

Скласти тематичний план занять на місяць з підготовки дитини до школи.

Література [12, 13, 14, 17, 26, 52, 53, 70, 75, 89, 92, 95, 96, 97, 115, 120, 138, 168, 184, 195, 204].

Самостійна робота студентів:

Мета: визначити особливості роботи з дитиною-лівшею.

Завдання:

1. Розробити план-конспект комплексного заняття з організацією ігрових завдань, спрямованих на всебічний розвиток дитини, яка отримує домашню освіту (вік та індивідуальні особливості дитини - на вибір студентів).

2. Підготувати необхідний наочний матеріал.

Література [5, 13, 26, 33, 52, 53, 77, 89, 92, 111, 112, 129, 131, 170, 182, 190, 204].

Тема 5. Особливості професійної діяльності соціального гувернера з дітьми шкільного віку

План.

1. Психолого-педагогічна характеристика дітей молодшого шкільного віку.
2. Профілактика психологічного навантаження.
3. Комп'ютер і здоров'я дитини молодшого шкільного віку.

Психолого-педагогічна характеристика дітей молодшого шкільного віку. До 6 років дитина в основному вже готова до систематичного шкільного навчання. Про неї треба говорити вже як про особистість, оскільки вона вже усвідомлює власну поведінку, може порівнювати себе з іншими.

До кінця дошкільного віку формується ряд психічних новоутворень:

1. Прагнення до суспільно значущої діяльності.
2. Здатність управляти своєю поведінкою.
3. Вміння робити прості узагальнення.
4. Практичне оволодіння мовою.
5. Вміння налагоджувати взаємозв'язки та співпрацювати з іншими.

Як пише В.В. Давидов, молодший шкільний вік - це особливий період життя, в якій дитина вперше починає займатися соціально значущою, суспільно оцінюваною навчальною діяльністю.

У 6-7 віці дитину чекає перша велика зміна. Перехід у шкільний вік пов'язаний з рішучими змінами в його діяльності, спілкуванні, відносинах з іншими людьми. Відбувається зміна укладу життя, з'являються нові обов'язки, новими стають і відносини дитини з оточуючими.

Провідною діяльністю стає навчання першокласників, в результаті якого виникають психічні новоутворення. Воно характеризується своєю результативністю, обов'язковістю.

У цьому віці змінюються взаємовідношення процесів збудження і гальмування: процес гальмування стає більш сильним, але як і раніше переважає процеси збудження – молодші школяри у високому ступені збудливі.

У розвитку спостерігається дисгармонія у фізичному та нервово-психічному розвитку дитини, що позначається на тимчасовому ослабленні НС.

Пізнавальна активність молодшого школяра переважно проходить у процесі навчання. Важливе значення має і розширені сфери спілкування.

Сприйняття молодших школярів відрізняється нестійкістю і неорганізованістю, але в той же час гостротою і свіжістю.

Увага недостатньо стійка, обмежена за обсягом. Діти здатні концентрувати увагу на нецікавих діях, але у них все ще переважає мимовільна увага.

Мислення у дітей розвивається від емоційно-образного до абстрактно-логічного.

У шкільний вік, вказував Виготський, дитина вступає з відносно слабкою функцією інтелекту. Саме в школі інтелект дитини розвивається настільки інтенсивно, як ні в який інший час.

Таким чином, розвиток молодших школярів – дуже складний і суперечливий процес.

Домашнє завдання як вид самостійної діяльності. Важливе місце у навчальній діяльності школярів займає домашня навчальна робота, яка передбачає самостійне виконання навчальних завдань за межами уроку (безпосередньо дома, в групах продовженого дня, в години самопідготовки в школах-інтернатах).

Як зазначено в Положенні про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад, домашні завдання мають даватися з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів і педагогічних вимог. Учитель визначає їх доцільність, характер, зміст і обсяг. Щоб запобігти перевантаженню учнів домашніми завданнями, необхідно чітко визначати їх обсяг. З усіх дисциплін на виконання домашніх завдань учень в середньому має витратити $1/3$ — $1/4$ часу, що відводиться на навчальну роботу під час уроків. Окрім того, треба розклад складати так, щоб у ньому щоденно було не менше двох уроків, з яких немає потреби давати домашні завдання. В середніх і старших класах доцільно складати розклад за блочною системою, коли впродовж тижня вивчають 2—3 навчальні дисципліни (математику, мову, літературу), а наступного тижня — інші дисципліни (біологію, хімію, історію) тощо. Це дає учням змогу, по-перше, "занурюватися" в конкретні навчальні дисципліни, а, по-друге, щоденно займатися виконанням домашніх завдань з 2—3 дисциплін.

Організуючи навчальну роботу учнів безпосередньо в школі й дома, треба виходити з анатоми-фізіологічних і психічних можливостей школярів певних вікових груп. Нині школа функціонує в умовах інформаційного вибуху. Досить нагадати, що за останні 50 років накопичилося стільки наукової інформації, скільки було здобуто за всю історію з початку книгодрукування, яке започаткував у 40-х роках XV ст. в Німеччині Іоганн Гутенберг. Наступні покоління певним чином намагалися через систему освіти опанувати інформаційним багажем. Це здійснювалося передусім шляхом екстенсивного підходу до організації освіти молодого покоління в загальноосвітніх і професійних закладах освіти: наповненням змісту навчальних дисциплін все новою й новою науковою інформацією, збільшенням часу на отримання загальної і професійної освіти (до 12 років — у загальноосвітніх навчально-виховних закладах, до 5—6 років — у вищих навчальних закладах). Однак добрі наміри "наздогнати" інформаційний вибух виявляються марними. Тотальне включення дітей з шестирічного віку в процес опанування величезними обсягами наукової інформації завдає шкоди здоров'ю молодого покоління.

Дослідження українських гігієністів свідчать, що шкільні роки є найбільш критичними для фізичного й психічного здоров'я молоді. Захворювання

серцево-судинної системи зростають у всіх вікових групах населення, але особливо — у школярів. У дітей з 1994-го по 2008 рік зафіксовано зростання цієї патології на 72 %, у підлітків - - на 149 %. Нині до школи приходять близько 30 % першокласників із порушеннями здоров'я, а закінчують школу понад 70 % хронічно хворих дітей. Істотна причина порушення здоров'я — надмірне зростання навчального навантаження. Не всі керівники шкіл і вчителі та батьки знають про відповідні санітарні норми, які мають регулювати таке навантаження. Так, сумарна кількість годин (уроків) тижневого навантаження в школах не повинна перевищувати для учнів 1-х класів — 20 годин; 2-х — 22; 3 і 4-х — 23,5; 5-х — 28,6; 6-х — 31; 7-х — 32; 8—12-х — 33 год. Однак загальною негативною особливістю навчального процесу в більшості шкіл є перевищення допустимих норм на 6 і більше годин на тиждень

Обсяг домашніх завдань має бути розрахований таким чином, щоб витрати часу на їх виконання не перевищували допустимі норми. Однак і вчителі, й батьки знають, що ці пороги значно перевищені. Законодавством України передбачено семигодинний робочий день для переважної більшості громадян. А ось у школярів (особливо у старшокласників) ця норма значно вища. Тому для багатьох учнів шкіл характерне погіршення функціонального стану окремих систем організму, розвиток хронічної втоми, високий показник захворюваності. Дослідження показали, що в так званих "престижних" загальноосвітніх навчально-виховних закладах, де навчальне навантаження значно збільшене порівняно зі звичайними школами, рівень захворюваності дітей на гострі інфекційні хвороби (коклюш, дифтерія, краснуха, скарлатина, паротит) сягає 76 %, тоді як у звичайній школі він становить 44 %.

Численні дослідження гігієністів, психологів, педагогів свідчать, що 32 % сучасних першокласників за фізіологічними і психічними показниками не готові до навчання в школі (зокрема серед хлопчиків 44 %). У 73 % "шкільно незрілих дітей" недостатні функціональні можливості серцево-судинної системи, у 50 % — нервово-психічні відхилення. Окрім того, лікарі виявили, що в дітей, які пішли до школи в 6 років, порівняно із семирічками виявлено значне розповсюдження гастроентерологічних патологій (у 2-4 рази). До того ж оптимальні умови для навчання першокласників? Лише в 31 % шкіл. Якщо до всього цього додати ще неякісне харчування, в якому переважають сурогатні продукти з низькою харчовою цінністю (на Заході такі продукти називають junk-food — їжа-сміття), а також вкрай погане екологічне середовище, в якому дитина перебуває все життя, розпочинаючи ще з ембріонального періоду, то справи з перспективами фізичного, психічного й соціального розвитку молодого покоління досить невтішні, якщо не сказати катастрофічні.

Повернемося безпосередньо до питань технології і техніки організації домашньої навчальної праці вихованців. Коли йде мова про надмірне перевантаження учнів розумовою працею, це не означає, що взагалі треба відмовитися від домашніх завдань. Як надмірне завантаження учнів навчальними завданнями, так і відмова від них - - не вихід зі становища. Треба враховувати певні закономірності розвитку особистості: навчання веде за собою розумовий розвиток, а певний рівень розвитку виступає важливою

передумовою успішності пізнавальної діяльності. Тому не можна йти шляхом штучного полегшення інтелектуальної праці дитини. Інакше ми загальмуємо процес розвитку молодого покоління, що призведе до зниження інтелектуального багатства суспільства.

Нині дуже поширена доволі шкідлива тенденція — готувати для учнів різних класів з багатьох дисциплін навчального плану зразково підготовлені збірники (задач, вправ, творів з літератури та ін.) з готовими розв'язками ("Твори з української літератури", "Усі задачі з фізики", "Задачі з математики" та под.). Учневі нічого іншого не треба, як придбати такі збірники і переписувати з них готові, дбайливо виконані шкільні завдання, підготовлені кваліфікованими вчителями, методистами. Учнів у такий спосіб позбавляють природних потреб самостійної діяльності. На основі такого підходу відбувається зовні ніби непомітний процес формування споживацької психології. Така людина після закінчення школи виявляється нездатною до активної самостійної діяльності, а лише чекає (і вимагає) від суспільства готових благ. Це надто небезпечний шлях формування особистості, розпочинаючи з шкільної лави. І ще один аспект у цьому контексті: в процесі навчання особистість має оволодіти не лише певним обсягом знань, умінь і навичок, але й методами самостійної пізнавальної діяльності. Тому домашня навчальна робота якнайкраще сприяє розв'язанню цього завдання.

У практиці організації самостійної навчальної роботи учнів поза межами уроку виділяють різні види домашніх завдань. Найбільш розповсюдженим видом є робота над текстом підручника. Необхідно, щоб учень відновив у пам'яті і додатково закріпив теоретичний матеріал, який опрацьовували на уроці, а також навчився відтворювати його в усній і письмовій формах. Наприклад, опрацьовуючи біографію письменника, доречно запропонувати учням скласти хронологічну таблицю. Після опрацювання теоретичного матеріалу з біології варто пропонувати учням скласти план змісту прочитаного. Учень під час усної відповіді на уроці може користуватися таким планом. На основі опрацювання змісту окремих тем з фізики, географії та інших дисциплін можна пропонувати учням відтворювати основні теоретичні положення в схемах, графіках, діаграмах, інших опорних сигналах. Таке залучення образної пам'яті сприяє кращому засвоєнню теоретичного матеріалу. Український учитель-новатор В.Ф. Шаталов завдяки широкому використанню опорних схем конспектів домагався високих результатів у навчальній діяльності. У цьому контексті він широко використовував різні види опорних схем, опорних сигналів та опорних конспектів у процесі пояснення нового навчального матеріалу безпосередньо на уроці, а потім учні використовували ці прийоми під час виконання різних видів домашніх завдань і самостійно моделювали опорні схеми. В основі цієї роботи лежали певні закономірності про особливості конкретно-образної пам'яті та психологічні асоціації. І.П. Павлов писав, що асоціації мають дуже важливе значення для процесів пам'яті й мислення, як первинна їх основа, а аналіз асоціацій показує, що це ті ж основні процеси нашої розумової роботи, ті ж закони мислення.

У XIX ст. вчителі математики під час опрацювання з учнями матеріалу про геометричну прогресію пропонували учням таку задачу: "Крестьянин продавал на рынке свою лошадь и просил за нее 100 рублей. Покупатель же, богатый купец, соглашался купить только за 80 рублей. После долгих торгов крестьянин наконец бросил шапку на землю и сказал: "На ногах у лошади 4 подковы, в каждой подкове по 4 гвоздя. Плати за первый гвоздь копейку, за другой — 2 копейки, за третий — 4 копейки и так за каждый гвоздь — вдвое против предшествующего. Заплатишь за 16 гвоздей — и лошадь даром забирай". Прикинул купец — дармовщина! Ударили по рукам... Начал купец гвозди покупать: 1 копейка, 2, 4, 8, 16, 32, 64, 1 р. 28 коп.; 2 р. 56 коп.; 5 р. 12 коп.; 10 р. 24 коп.; 20 р. 48 коп.; 40 р. 96 коп.; 81 р. 92 коп.; 163 р. 84 коп.; 327 р. 68 коп. А всего 655 рублей 35 копеек! Тяжко было купцу выкладывать такие деньги, да, как говорят в народе, уговор дороже денег".

Цей приклад є кращим доповненням до пояснення сутності геометричної прогресії. Та й запам'ятовується він на все життя. Або ще один приклад опорного сигналу, за допомогою якого кожен учень, який вивчав фізику, міг запам'ятати, на які спектри розкладається світло та в якій послідовності вони розташовані: "Каждый охотник желает знать, где сидят фазаны".

Подібні чинники лежать в основі опорних конспектів. В.Ф. Шаталов таким чином розкриває сутність цього терміна: «Поєднання двох слів — опорні конспекти — пояснюється просто: в цьому методичному інструменті є елементи, які зберігають властивості конспекту (закінчені фрази, зрозумілі скорочення, словникові пояснення та ін.), але поряд з ними присутні символи, знаки, графі, малюнки — смислові опори».

У процесі роботи учнів дома над опрацюванням теоретичного матеріалу важливо систематизувати результати цієї роботи у формі опорних конспектів. Це буде важливим фактором логічного осмислення учнями теоретичного матеріалу.

Визначаючи зміст домашніх завдань, не можна обмежуватися лише повторенням того, що вчитель пояснював на уроці. Треба спонукати учнів, щоб вони самостійно опрацьовували за підручником окремі підрозділи певної теми. При цьому, по-перше, варто систематично переконувати учнів, що самостійна пізнавальна діяльність — надійний шлях надбання міцних знань і забезпечення інтелектуального розвитку. Кожна дитина з раннього віку прагне утвердити себе в соціальному середовищі через психологічний намір — "Я сам", "Я сама". Від цього особистість отримує задоволення, активно формуються пізнавальні мотиви навчання. Коли батьки, вчителі відбирають у дитини можливість діяти в рамках "Я сам", поступово це природне бажання атрофується, формується звичка споживати "інформаційний фарш". У результаті цього порушується закономірність пізнавальної діяльності, на яку вказував римський філософ Луцій Сенека: "Три шляхи ведуть до знань: шлях розмірковування — найбільш благородний; шлях наслідування — найбільш простий; шлях досвіду — найбільш тяжкий". Тому треба давати такі завдання, які допомагали б вихованцям прокладати для себе найбільш благородний шлях. По-друге, в процесі організації такої роботи вчитель має навчати учнів володіти методами

самостійної пізнавальної діяльності, виходячи із змісту дидактичного матеріалу. Важливо враховувати ще й такий аспект: в учнів таким чином формується поважне ставлення до книги як величезного багатства духовної культури людства.

У цьому контексті варто пропонувати учням (особливо старших класів) такий вид домашніх завдань, як підготовка коротких реферативних наукових повідомлень у межах конкретних програмних тем з певних дисциплін. Наприклад: з української літератури — "Т.Г. Шевченко — художник"; "Літературні пам'ятки нашого району"; "Лірика Лесі Українки" та ін.; з історії — "Історія нашого села (міста) з далекої давнини"; "Наші земляки — захисники Вітчизни від фашистських загарбників" та ін.; з української мови: "Що в імені твоєму"; "Топоніміка рідного краю"; "Розвідка про мови світу" та ін.; з фізики "Фізика в побуті"; "Принципи отримання електроенергії на атомних електростанціях"; "Принципи дії гідроакумуючих електростанцій" і под.

Інший вид домашніх завдань — виконання спеціальних вправ письмового характеру з метою формування умінь і навичок. Учні виконують вправи з мови, розв'язують задачі з математики, фізики, хімії, які розміщені безпосередньо в підручниках або навчальних посібниках чи збірниках. При формуванні таких завдань треба чітко визначати їх обсяг, для виконання якого учень має витратити 1/2 — 1/3 часу уроку (15—20 хв). Вже на уроці учні мають опанувати методи і прийоми виконання конкретного домашнього завдання.

При визначенні домашніх завдань не треба залишати цей етап на кінець уроку. Часто можна спостерігати, що в останню хвилину уроку (а то й після дзвінка) вчитель похапцем інформує учнів про домашнє завдання. Частина учнів записала щось у щоденник, інші не встигли цього зробити, в деяких запис не вміщається в щоденнику. Дома учень приступає до виконання домашніх завдань і виявляється: з цього предмета не встиг записати, не записав номер вправи, або ж не розуміє, як виконувати це завдання. Учні починають телефонувати товаришам, але й ті не все зрозуміли. В результаті частина учнів не всі завдання виконала, інші допустили багато помилок, окремі взагалі нічого не зробили. Коли батьки роблять спробу контролювати стан виконання домашніх завдань, то діти кажуть: "Завдання не було" і показують щоденник, в якому записів про завдання немає. Або заявляють: "Не знаю, як його виконувати" та под.

Такі негаразди зумовлені недосконалою організацією роботи учнів над домашніми завданнями. Тут треба дотримуватися елементів педагогічної техніки. По-перше, логічно виділяти цей вид роботи як важливий компонент навчальної праці школярів. По-друге, структурний компонент уроку "Домашнє завдання" не залишати на кінець уроку, а ставити його безпосередньо після опрацювання нового навчального матеріалу. По-третє, забезпечувати процес фіксування домашнього завдання організаційно: за пропозицією вчителя учні дістають щоденники, вчитель на дошці записує зміст домашнього завдання (запис у скороченому вигляді має бути таким, щоб увійшов в одному рядку щоденника навпроти назви потрібної дисципліни) і особисто контролює, чи всі учні зробили правильний запис (на наступних етапах можна вдаватися до

взаємоконтролю з боку учнів); просить учнів розкрити підручники (збірники) і роздивитися, де і як розміщені завдання, яку частину з них виконувати. Після цього учні закривають щоденники, вчитель ретельно знайомить їх із методикою виконання отриманого завдання. Одночасно учні під керівництвом учителя виконують кілька тотожних вправ, щоб краще опанувати методи виконання завдання. Лише за таких умов можна бути впевненим, що учні належно виконають домашнє завдання.

Особливо ретельною має бути організація учнів на виконання домашніх завдань у початкових і середніх класах. Хоча і в старших класах не слід пускати цю ділянку навчальної роботи на самоплив. Адже одне завдання відрізняється від іншого, вимагає застосування оригінального методу виконання.

Третій вид домашніх завдань — виконання різноманітних письмових і графічних робіт: написати твір чи переказ, зробити рисунок, креслення, заповнити контурну карту, скласти таблицю і т. ін. Такі види роботи також спрямовані на формування в учнів певних умінь і навичок. Організуючи учнів на виконання таких видів домашньої роботи, також необхідно дотримуватися певних елементів педагогічної техніки, ретельно працювати над оволодінням учнями методами і прийомами самостійної роботи над завданнями.

Четвертий вид домашніх завдань — підготовка учнями інформаційних повідомлень у контексті конкретних навчальних дисциплін на основі використання різноманітних джерел за рамками стандартних навчальних посібників — Інтернету, науково-популярної літератури, газет, журналів, радіо, телебачення, комп'ютерів та ін. Такі завдання вибірково можна доручати окремим учням, зважаючи на їх інтереси. Наприклад, з дисципліни фізична культура — "Історія розвитку гандболу в Україні"; "Види спорту, які входять до програми олімпійських ігор", "Мій улюблений вид спорту" та ін.; з географії — "Фауна нашого краю", "Чи міняється клімат на планеті?" та ін. У цьому випадку потрібні індивідуальні консультації для кожного учня, створення умов для його виступу перед класом і належне оцінювання цієї праці. На основі таких пошуків учні можуть виготовляти альбоми, газети, фотовиставки та под.

Певний інтерес в учнів викликають домашні завдання, які стимулюють до використання набутих знань у практичній діяльності, у сфері певного виробництва. Така робота якнайліпше сприяє формуванню умінь і навичок учнів, усвідомленню потреби в знаннях. Такі завдання можуть бути індивідуальними й груповими. Наприклад: скласти план своєї садиби в певному масштабному вимірі; намалювати свій будинок; зробити щеплення фруктових дерев у своєму саду; зробити письмовий опис знайомої річки; впродовж тижня спостерігати за вітром і фіксувати, як змінюється погода залежно від напрямку вітру; обчислити, скільки коштуватиме фарбування підлоги у власному будинку; простежити й описати особливості поведінки домашньої собаки чи кішки; змайструвати барометр з пляшки з водою і скляної трубочки; визначити схожість насіння домашніх рослин; описати фізичні процеси діяльності мікрохвильової печі; скласти генеалогічну карту свого роду.

З кожної навчальної дисципліни можна визначити велику кількість домашніх завдань. Робота над ними має бути спрямована на організацію пізнавальної діяльності школярів згідно з основною закономірністю пізнання: від живого споглядання — до абстрактного мислення — і від нього до практики. Чи не будуть учні перевантажені такими завданнями? Зовсім ні. Хоча треба дотримуватися розумної міри, — враховувати інтереси й можливості учнів, доступність необхідних матеріалів. Потрібна також відповідна робота з батьками. Батьків треба час від часу знайомити зі змістом таких завдань і домагатися, щоб вони не виконували завдання за дітей, а лише створювали належні умови для їхньої самостійної роботи. За належної організації учні з великим захопленням працюють над виконанням таких завдань. За результатами цієї роботи вчитель має визначити рівень опанування учнем знань з конкретної дисципліни, позитивно оцінити його діяльність. Виконані роботи можуть стати основою загальношкільних виставок, олімпіад. Така діяльність учнів під керівництвом учителів схвально сприймається не лише самими дітьми, але й їхніми батьками. Це позитивно впливає на підвищення авторитету педагогічного колективу школи. Батьки переконуються, що учні під керівництвом учителів отримують не лише абстрактні знання, а й володіють уміннями застосовувати їх у конкретній практичній роботі.

До визначення видів і обсягів домашніх навчальних завдань треба підходити досить зважено, щоб передчасно не відбирати у школярів радості дитинства. Слушними в цьому контексті є застереження К.Д. Ушинського: "Задавати дітям позакласні уроки в цьому віці (7—9 років. — Авт.) зовсім шкідливо; і тільки на десятому році, та й то після добрих попередніх класних занять у минулі роки, можна допустити невеликі уроки поза класом..."

Отже, при початковому навчанні діти повинні виконувати всі свої уроки в класі, під наглядом і керівництвом учителів, які повинні спочатку навчити дитину вчитися, а потім уже доручати цю справу їй самій. Таке виучування уроків у самому класі при вчителі має багато корисних наслідків: по-перше, ...тоді уроки не заважають дитині вільно розвиватися в сім'ї під впливом природи і навколишніх людей, не позбавляють її сну й апетиту, не отруюють її гри; по-друге, вчитель, що задав урок, бачить, як цей урок дитина виконує, і помічає, можливо, свої помилки у викладанні; по-третє, спостерігаючи за дитиною, яка виконує урок, учитель найзручніше вивчає дитину, помічає, що їй дається легко і що важко, та запобігає всякому хибному розумінню, яке часто перетворюється через зазубрювання в розумову ваду, котру потім треба викорінювати; по-четверте, дитина навчається вчитися під керівництвом наставника, а це в початковому навчанні важливіше за саме навчання .

У практиці роботи школи виникають питання роботи з учнями, які відстають у навчанні. Причини такого відставання можуть бути різні: пропуски занять у зв'язку з хворобою, слабкі розумові можливості та ін. У цих випадках учитель має завчасно допомогти учневі ліквідувати прогалини у попередніх знаннях, щоб він мав змогу засвоювати подальший навчальний матеріал. З цією метою треба шукати різні шляхи: індивідуальна робота з окремими учнями в позаурочний час, визначення додаткових навчальних завдань з пропущених

тем, консультації з організації самостійної роботи вдома та ін. Учні, які відстають у навчанні через слабкі розумові можливості, вимагають особливої уваги вчителя. І передусім необхідно навчати таких учнів оволодівати методами самостійної навчальної роботи вдома.

Учня, який отримав незадовільну оцінку, як покарання залишають працювати після уроків. Більшість школярів сприймає це саме як покарання. До того ж після 5—6 уроків учні стомлені, голодні, тому така робота навряд чи сприятиме ліквідації прогалин у навчанні. Тому варто шукати інший час для цієї роботи з дітьми. А головне — не позиціонувати цю дію як покарання. У всіх випадках треба переконувати і учнів, і батьків, що вчитель прагне допомогти дитині у подоланні труднощів. Необхідно своєчасно помічати перші успіхи в роботі учня над додатковими заняттями, позитивно оцінювати їх, час від часу інформувати колектив учнів про успіхи їхнього товариша. Це важливий стимул для подальшої роботи вихованця і хороший чинник для утвердження особистості в колективі.

В.О. Сухомлинський у роздумах про особливості роботи з дітьми, які відрізняються низьким рівнем інтелектуального розвитку, писав: "Мозок людський — величезне чудо природи. Але становлення цього чуда відбувається насамперед під впливом виховання. Це тривалий, одноманітний, пекельно складний і болісно важкий посів, насіння якого дає паростки тільки через кілька років. Ця праця вимагає також виняткової поваги до людської особистості. Нещасна, знедолена природою або поганим середовищем маленька людина не повинна знати про те, що вона — малоздібна, що в неї — слабкий розум. Виховання такої людини повинно бути в сто разів ніжнішим, чуйнішим, дбайливішим". Тому роботу з такими дітьми вчитель має здійснювати в основному в позаурочний час.

Досі ми говорили про домашню роботу учнів лише стосовно певних тем тієї чи тієї дисципліни. Але успіх справи розв'язується не лише цим, а всією системою підготовки учнями домашніх завдань. До цієї системи, певна річ, передусім належить організація правильного режиму домашньої навчальної праці. Прямий обов'язок учителя — культивувати цей режим, недостатньо при цьому мати на увазі лише свою навчальну дисципліну. У контексті колективної виховної роботи вчителі мають постійно нагадувати учням, коли вихованці мають виконувати домашні завдання, скільки часу виділяти на ту чи іншу роботу, якою має бути послідовність дій, коли робити перерву і як її використовувати, яких гігієнічних умов варто дотримуватися.

В.О. Сухомлинський з цього приводу писав: "Дитина — жива істота, її мозок — найтонший, найніжніший орган, до якого треба ставитися дбайливо й обережно. Повноцінність розумової праці визначається не тільки й не просто її темпом і напруженістю, а насамперед правильною, продуманою, розумною її організацією.

Особливо пильної уваги заслуговує здоров'я вихованців у підлітковому й ранньому юнацькому віці. Бурхливий фізичний розвиток у ці періоди вимагає від вихователя великого піклування про гармонію фізичної і розумової праці його вихованців. У підлітковому віці велику небезпеку становить загроза

підірвати здоров'я виснажливою працею — зубрінням. Не можна допускати, щоб 12—15-річний підліток сидів щодня 4—5 годин, заучуючи одну за другою сторінки підручника — це на все життя згубно позначається на здоров'ї, затримує розвиток розумових сил, притупляє розумові інтереси й допитливість".

Педагог-учений в результаті багаторічної дослідної роботи вибудував оптимальну структуру режиму робочого дня вихованців. Діти мають займатися розумовою працею 6—7 годин у першій половині дня, в наступні години — різноманітною діяльністю, не пов'язаною з великим розумовим напруженням; протягом останніх 5—6 годин перед сном напружена розумова праця абсолютно не припустима; діти й підлітки повинні рано лягати спати й рано пробуджуватися. У другу половину дня (після повернення зі школи) вихованці мають проводити час на свіжому повітрі, займатися посильною фізичною працею, читанням художньої літератури, розвагами, які не вимагають значного розумового напруження.

Це ідеальний підхід до моделювання режиму дня школярів. Він спрямований передусім на збереження здоров'я дітей.

Слушною є думка Василя Олександровича щодо моделювання режиму дня учнів з урахуванням пів року. "Рік складається з періодів, — пише педагог, — у кожному з них життєдіяльність людського організму різна. Добре відомо, наприклад, що навесні захисні сили організму послаблюються, на осінь — зміцнюються.

Враховувати ці циклічні коливання особливо важливо в школі — адже ми маємо справу з організмом, який росте, розвивається, з мозком, який формується і на який великий вплив справляє зовнішнє середовище. Навчання, розумова праця весною, особливо в початкових класах, мають бути зовсім не такими, як восени".

Учителі, виходячи з цих закономірностей, мають допомогти учням скласти науково обґрунтований режим дня, ознайомити з ним батьків і допомагати вихованцям у дотриманні його у повсякденному житті. В режимі дня залежно від віку учнів треба визначити час для виконання домашніх навчальних завдань, а також вільний час. Знову ж таки з цього приводу В.О. Сухомлинський у праці "Сто порад учителям" писав: "Це здається з першого погляду парадоксом: учень може успішно навчатися лише за умови, коли не весь час його йде на навчання, а залишається багато вільного часу. Але це не парадокс, а логіка педагогічного процесу. Чим насиченіший робочий день учня шкільними заняттями, чим менше залишається в нього часу на те, щоб подумати про щось, безпосередньо не пов'язане з навчанням, тим імовірніше перевантаження, відставання.

Проблема вільного часу — це одна з найважливіших проблем не тільки навчання, але й інтелектуального виховання, всебічного розвитку. Вільний час необхідний учневі, як повітря для здоров'я: він необхідний для того, щоб учень успішно навчався і не відчував постійної загрози відставання... Вільний час — перша умова багатства інтелектуального життя вихованця...

...Вільний час учня народжується на уроках, його творцем є розумний, думаючий учитель. Його перший помічник у створенні вільного часу — сам учень. Але є ще одна умова, від якої залежить створення вільного часу. Це режим праці й відпочинку".

У системі організації домашньої навчальної роботи учнів постає важливе питання: коли учень має готувати домашнє завдання, яке отримав на сьогоднішньому уроці?

Відомо, що переважна більшість учнів виконує завдання напередодні того дня, коли за розкладом вивчається ця дисципліна. Чи доцільно це? Ні. Можливо, це зумовлено тим, що цим самим учень прагне відкласти наскільки це можливо неприємне для нього заняття, відтягнути до того часу, коли вже неможливо більше відтягувати.

Така практика хибна в самій своїй основі, суперечить сутності перебігу пізнавальної діяльності особистості. Можна уявити: сьогодні на уроці української мови вивчалася складна тема — правопис відмінкових закінчень іменників другої відміни в родовому відмінку. Учень нібито непогано засвоїв навчальний матеріал. Отримав домашнє завдання. Наступний урок з мови — через три дні. За цей час учень забув основний теоретичний матеріал. Тому під час виконання домашнього завдання він стикається з труднощами. Доводиться повертатися до заучування правил, щоб виконати письмове завдання. Це й веде до перевантаження учнів.

Тому варто встановити інший порядок виконання домашніх завдань: виконувати його в той же день, коли воно було задане. Теоретичний матеріал буде добре засвоєний і на його основі виконана письмова робота, в результаті чого знання перейдуть у довготривалу пам'ять, сформується уміння. Напередодні наступного уроку доведеться лише відновити в пам'яті основні положення змісту навчального матеріалу, переглянути хід виконання вправи чи задачі. Адже теоретичні основи завчасно були переведені у довготривалу пам'ять.

Якщо такий підхід до виконання домашніх завдань буде введений у систему, це значно сприятиме підвищенню ефективності навчальної роботи, попередить прояви аврального підходу до цієї важливої справи. Зокрема, робота з учнями, які перебувають у групах подовженого дня, здійснюється саме таким чином.

Варто мати на увазі, що успіх роботи учнів над виконанням домашніх навчальних завдань багато в чому залежить від умов для цієї роботи, створених безпосередньо в сім'ї. Тому вчителі, класні керівники мають проводити систематичну роботу з батьками, щоб вони дбали про створення організаційних і санітарно-гігієнічних умов для самостійної навчальної праці дітей.

Важливо також застерігати батьків від того, щоб вони "допомагали" дітям виконуючи за них різні види домашніх навчальних завдань. Така "допомога", по-перше, аж ніяк не сприяє розвитку інтелектуальних можливостей особистості (а це головний аспект пізнавальної діяльності людини!) і, по-друге, формує в дитині споживацькі настрої.

Профілактика психологічного навантаження. Батькам доцільно знати способи зняття психологічного напруження у дітей.

Глибоке дихання. Зробити глибокий вдих, випинаючи живіт уперед до відчуття участі в цьому діафрагми. Тепер трохи повільніше, видихаючи повітря до втягування живота всередину. При цьому дитина повинна уявляти, що вдихає цілющий кисень - здоров'я, спокій, а видихає повітря, непотрібне організмові, -хворобливість і хвилювання.

Фізичні навантаження. Найкращим способом зняття нервового напруження є фізичні навантаження - фізична культура та фізична праця. Якщо в дитини поганий настрій, їй необхідно гратися на свіжому повітрі в рухливі ігри, спортивні ігри — футбол, волейбол, теніс.

Домашній затишок, спілкування з четвероногим другом. Дитина повинна знати, що коли їй дуже важко, її образили, треба йти додому. Вчені вважають, що кішка або собака знімають стресовий стан, заспокоюють нервову систему.

Домашній затишок, добре і лагідне слово рідних допоможуть їй.

Живопис. Живопис своїм розмаїттям кольорів, грою світла й тіні створює особливу музику картини. Так вважав французький художник Е.Делакруа. А російський вчений Ф.Шмідт писав, що колір сам по собі, незалежно від предмета, якому він властивий, справляє на глядача певний психофізіологічний вплив.

Позитивні емоції. З давніх-давен відомо, що **усмішка, жарт, гумор** знімають психічне напруження. Ю.Нікулін писав: "Я твердо вірю: сміх зміцнює здоров'я і продовжує життя". Почитайте з дитиною гуморески, відвідайте цирк.

Музика. Людям здавна відомо про цілющі властивості музики. Російський невропатолог і психіатр В.М. Бехтерев довів, що в дитячому віці нормальному, здоровому розвитку організму сприяють ніжні колискові пісні, спокійна музика.

Спілкування з природою. Природа заспокоює нервову систему, робить людину добрішою. Отже, якщо в дитини поганий настрій - відпочиньте з нею серед природи.

Гра – явище феноменальне, вона притаманна всім дітям без винятку. Особливу значущість гра має для першокласників, оскільки це та діяльність, без якої дитина шести років не може нормально жити і розвиватись. У навчальному процесі через його регламентованість не завжди є можливість забезпечити умови, необхідні для розгортання справжньої гри: ініціатива, добровільність, спонтанність, необмежене мовне спілкування.

Тому доцільно батькам учнів першого класу подбати про те, щоб діти достатньо гралися у вільний від шкільних занять час. Причому, чим більший вибір ігор, тим легше розкрити індивідуальні можливості й обдарування кожної дитини, створити оптимальні умови для її повноцінного розвитку.

Творчо, оригінально наслідуючи дорослих, дітей, поведінку уявних персонажів, їх ставлення до оточення, дитина засвоює моральні норми, на чуттєвому рівні прилучається до культури середовища, що її оточує. Другий

фактор, яким зумовлюється виховний вплив творчих ігор – реальні міжособистісні стосунки дітей у процесі гри. Вони мають величезне значення для подальшого розвитку особистості, засвоєння норм поведінки в дитячому середовищі.

Поради батькам щодо привчання дитини до праці. Народне прислів'я **свідчить**, Яблуко від яблуні далеко не падає. Ставлення дитини до праці найбільшою мірою залежить від батьків, від їх особистого прикладу. Якщо батьки самі не дуже працьовиті люди і постійно сваряться між собою тільки через те, хто сьогодні повинен готувати, прибирати і прати, то і привчити маленьку дитину до праці неможливо, так як все одно з віком він буде копіювати поведінку батьків. А є сім'ї, де батьки з ранку до вечора зайняті роботою, привчати дитину працювати їм не вистачає часу. Однак діти вже з дитинства із задоволенням починають допомагати батькам, звалюючи на себе частину відповідальності за виконання робіт по дому. Якщо батьки вчать одному, а самі надходять по-іншому, то не варто сподіватися, що їх дитина виросте працьовитим і самостійною людиною.

Привчати **дитини** до праці психологи радять починати вже з дворічного віку. Спочатку навчіть його прибирати за собою іграшки. Дітям не дуже подобається це заняття, тому краще робити це в перший час разом. Для того щоб дитина знала, як і куди прибирати іграшки, у дитячій кімнаті має бути порядок. Для книг окрема полиця, для машин свій гараж, а для інших іграшок коробка. Ні в якому разі не змушуйте дитину криком або покаранням робити порядок, тоді у нього зникне бажання прибирати зовсім. Головне говорите йому слова "разом" і "допоможу". Важливо привчити дитину, щоб пограти з іграшкою, він їх ставив назад на місце, а не кидав їх по кімнаті і брав іншу. Після того, як дитина складе свої іграшки, не забудьте його похвалити, скажіть йому, що він молодець і добре впорався із завданням.

Чим старше стає **дитина**, Тим більше доручень він може виконати. Батьки завжди повинні заохочувати бажання дитини їм допомогти. Уже трирічні малюки намагаються робити все самі. Багато хто хоче самостійно застелити ліжко, одягтися, мити посуд або випрати свій одяг. Деякі батьки на цьому етапі виховання роблять помилку, у них не вистачає терпіння чекати, коли малюк повільно зробить те, чого вони можуть зробити самі за кілька хвилин.

Тому вони самі **застібають** йому одяг, самі прибирають іграшки, а посуд не довіряють дитині мити тільки тому, що він може щось упустити або забруднити свою одяг. Батьки повинні бути терплячими і хвалити будь-яке бажання дитини працювати. Навіть якщо бруду після "прибирання" дитини стало більше, а жир тільки розмазався по посуді після миття, необхідно похвалити дитину і на перших етапах підтримати його. А коли він почне самостійно мити посуд і прибирати свою кімнату, можна пояснити йому, що треба домогтися кращих результатів.

Якщо малюки **2-3 років сприймають роботу** як гру, починаючи з 5-6 років, вони чудово розуміють, що цікавого в роботі мало. Тому, якщо батьки змалку не привчили дитину до акуратності або лаяли його за кожну провину

при виконанні якої-небудь обов'язки, то виконувати домашню роботу він не буде. Багато дітей в такому віці відмовляються виконувати найпростішу роботу: наводити порядок на столі, прибирати ліжко або мити за собою посуд. Незважаючи на погану поведінку дитини, намагайтеся не злитися на нього і не погрожувати: "Негайно прибери все в своїй кімнаті, інакше сьогодні ти цього не отримаєш!"

Краще складіть **список** справ по дому і поясніть дитині, що вона вже доросла і відповідатиме за виконання наступних обов'язків по дому. Наприклад, в неділю дитина повинна наводити порядок у своїй кімнаті, в п'ятницю поливати квіти, а в середу допомагає готувати їжу або забирається у ванній. Однак перекладати всю домашню роботу на дитину теж не слід. Обов'язки дитини повинні бути посильними йому і не заважати його навчання, занять у музичній школі чи в спортзалі. Дитина дошкільного віку уже цілком здатний викидати сміття в сміттепровід, годувати рибок або інших домашніх тварин, сходити за хлібом чи молоком в магазин. Головне не те, що батьки самі можуть купити по дорозі додому хліб і молоко, викинути сміття, а важливо навчити дитину до відповідальності, акуратності і працьовитості.

Заохочувати **дітей** за його старання в такому віці треба обережно. Краще поясніть дитині, що побут - це невід'ємна частина нашого життя і роботи по дому люди повинні робити разом, так само як і разом відпочивати і жити. Заохочувати праця дитини маленькими подаруночками або солодощами теж не варто, надалі без вигоди він не захоче нічого робити в житті.

Привчання **дитини** до праці корисно не тільки батькам, воно необхідне для становлення особистості. Тільки праця допомагає виховати дитину відповідальним і успішною людиною. А той, хто не працював з дитинства, з радістю звалює всю відповідальність за свої невдачі в житті і всю роботу спочатку на батьків, а потім на дружину або чоловіка.

Комп'ютер і здоров'я дитини молодшого шкільного віку. Одного разу стривожені батьки виявляють, що поняття дитина і комп'ютер в їх сім'ї стали нероздільними. Дитина з головою пішов у комп'ютер. Що він там робить? Спілкується з друзями, грає в ігри, конструює сайти, дивиться мультфільми, створює відеокліпи ... Та хіба мало цікавих занять в комп'ютері, який підключений до Всесвітньої Павутини! Тільки от педагоги стверджують, що у дітей падає рівень текстового мислення - діти просто не можуть адекватно переказувати прочитаний чи почутий текст. Лають комп'ютер і лікарі. Виявляється, саме він винен у тому, що у дітей псується постава, знижується гострота зору.

Привернув увагу дослідників і ще один цікавий факт. У ході соціопитування дітям ставили різні запитання, і лише один з них був пов'язаний з комп'ютером. У відповідях дітей слово «комп'ютер» фігурувало набагато частіше - зустрічалося воно в половині отриманих відповідей. Так, на запитання про те, чому дитини навчили батьки, діти часто відповідали: ходити, говорити, користуватися комп'ютером. На питання про те, чи повинні батьки карати дітей, вони відповідав, що тілесних покарань бути не повинно, але можна позбавити дитину на якийсь час того, що йому подобається: грошей,

комп'ютера, телевізора. І нарешті, на запитання про комп'ютерні права дітей, які вони бажали б ввести, діти відповідали, що їм хотілося б проводити перед монітором не менше 2 годин на день, і щоб батьки не контролювали дитини, коли він займається комп'ютером.

Вплив комп'ютера на психічне здоров'я дитини. Є спеціальні комп'ютерні ігри, які призначені для найменших. Дошкільнята можуть розфарбовувати картинки, займатися з навчальними програмами (математика, іноземні мови). Є навіть програми для дітей до року, наприклад «Вундеркінд з пелюшок», заснована на методиці Глена Домана. Розвиваючі ігри не шкідливі малюкам, але вони часто імітують те, що можна зробити на папері. Як ви думаєте, що краще розвиває дрібну моторику вашого малюка - користування комп'ютерною мишею або малювання олівцем? **Звичайно, олівець.**

Дитина 7-8 років свідомо просить батьків придбати для нього комп'ютер. Психологи відзначають, що в цьому віці робота з комп'ютером розвиває у дітей логічне та абстрактне мислення, допомагає в отриманні деяких навичок, необхідних для подальшого життя (наприклад, приймати самостійні рішення, швидко переключатися з однієї роботи на іншу). Але батькам слід контролювати комп'ютерні заняття дитини і стежити за тим, щоб брудна і нехороша інформація з Інтернету не зробила на сина чи доньку негативного впливу.

Фізичне здоров'я дитини і комп'ютер. Найбільшої шкоди комп'ютера не у шкідливому випромінюванні (слава Богу, сучасні моделі подібної небезпеки не представляють), а в тому, в чому і його перевага - в захопливості процесу. Шкода для фізичного здоров'я дитини комп'ютер являє тоді, коли дитина (це, до речі, стосується не лише дітей, а й багатьох дорослих) не дотримується елементарних правил роботи за комп'ютером. Якщо сидіти за столом правильно, робити перерви в роботі (кожні 30-40 хвилин), не відмовлятися від інших звичних занять на користь комп'ютерних ігор, то дитина не отримає викривлення хребта, не зіпсує зір, не впаде в психологічну залежність.

Скільки часу дитині можна проводити за комп'ютером? Для запобігання негативного впливу комп'ютера на здоров'я дитини, батькам слід суворо обмежити час, який дитина може проводити за комп'ютером. Так, малюкам до 6 років можна займатися не більше 20 хвилин на день, і то бажано з 1-2 перервами. Школярам (7-8 років) можна збільшити час до 30-40 хвилин на день, а хлопцям з 9-11 років можна проводити за комп'ютером не більше півтора години на день (природно, з перервами).

Як правильно облаштувати місце за комп'ютером для дитини? Пам'ятайте, що робоче місце має бути добре освітлено, але при цьому на монітор не повинні потрапляти відблиски від лампи або пряме сонячне світло. Стіл обов'язково повинен підходити дитині по росту. Ноги не повинні висіти або бути підібганими під себе. Під ноги поставте підставочку і стежте за тим, щоб дитина тримав спину рівно, а голову прямо. Екран повинен бути розташований на відстані 70 см від очей вашого чада.

Чи потрібно відривати дитину від комп'ютера? Якщо з дитиною трапляється істерика, коли його відривають від комп'ютерних ігор, можливо, політика дорослих щодо розумної машини спочатку неправильна. Буває так, що батьки то сильно турбуються про здоров'я дитини, забороняючи йому довго грати, то немов забувають про це, дозволяючи сидіти за комп'ютером годинами. Коли в сім'ї немає єдиної думки дорослих з приводу комп'ютера, дитина чинить так, як вважає за потрібне.

Якщо ви бачите, що дитина надмірно захопився комп'ютерними іграми, постарайтеся переключити його увагу на інше захоплення (спорт, рухливе хобі). Якщо дитина воліє отримувати інформацію з інтернету, чесно поговоріть з ним про якість тієї інформації, яку він вивчає.

Комп'ютер не принесе шкоди дитині при розумному підході. Якщо у школяра буде персональний комп'ютер, він потихеньку навчиться користуватися ним, зрозуміє, як працює ця техніка. Можливо, дитина зможе створити і свої творчі проекти, а такі навички, можливо, знадобляться йому в майбутньому або навіть стануть частиною професії.

Питання.

1. Розкрийте сутність психолого-педагогічної характеристики дітей молодшого шкільного віку. Профілактика психологічного навантаження.
2. Комп'ютер і здоров'я дитини молодшого шкільного віку. Скільки часу дитині можна проводити за комп'ютером.

Зміст та послідовність виконання завдання:

1. Проаналізувати одну із сучасних методик розвитку дитини.
2. Скласти (на півріччя) програму індивідуального загального розвитку дитини у сім'ї.

Література [29, 48, 52, 75, 80, 89, 96, 97, 106, 114, 123, 139, 148, 166, 170, 174, 176, 177, 184].

Самостійна робота студентів:

Мета: закріпити знання про особливості роботи з дітьми за різними авторськими методиками в умовах домашнього виховання.

Завдання:

Підготувати вірш для вивчення з дитиною використовуючи методику запам'ятовування за допомогою рухів.

Література [25, 29, 52, 89, 96, 97, 106, 139, 148, 166, 170, 176, 184].

Тема 6. Організація професійної діяльності соціального гувернера з формування культури поведінки та спілкування виховання

План.

1. Зміст поняття «культура діяльності». Правила культури поведінки та діяльності.
2. Методи і прийоми формування культури спілкування дітей із дорослими і однолітками.

3. Застосування класичних правил етикету у роботі соціального гувернера з вихованцями та їх батьками.

Зміст поняття «культура діяльності». Правила культура поведінки та діяльності. Культура діяльності (КД) проявляється у поведінці дитини під час занять, в іграх, під час виконання трудових доручень. Формувати в дитини КД – отже виховувати в нього вміння утримувати добре місце, де він займається, трудиться, грає, звичку остаточно бережно ставитися до іграшок, речей, книг.

Вже в дошкільному віці в дітей повинні поступово формуватися моральний і вольовий аспекти поведінки. Діти старше 4 років у своїх діях дедалі більше починають керуватися мотивом громадської користі: швидше наведення порядку групи чи допомогти одягтися новенькому.

Важливе завдання морального виховання є формування в дітей психологічної готовності до праці. Зацікавлення в тому, що роблять дорослі в дитячому садку, вдома, грають роль в становленні самостійності дітей у 1,5 – 3 роки. Домогтися цього можна за умови врахування вікової активності дітей, виконуються завдання формування в них посиленої самостійності в побуті, в іграх та заняттях. Самостійність – це найважливіша якість, що формується в особистості. Якщо не врахувати це, то до кінця 3 р. в дитини може виникнути «криза поведінки», що виражається в спалахах негативізму, примхах.

Режимні процеси – вмивання, одягання, сон, харчування – вони надають змогу виховувати культуру поведінки. Якщо соціальний гувернер, використовуючи ігровий прийом, каже, наприклад: «Хлопці, машина на гаражі, вона промокне під дощем, давайте її приберемо в гараж», і саме входить в ігровий процес, діти відгукуються охотніше. Важливо, щоб педагогічні завдання й методи її вирішення відповідали фактичному рівню розвитку, їх віковим можливостям.

Методи і прийоми формування культури спілкування дітей із дорослими і однолітками. Культура спілкування передбачає виконання дитиною і правил спілкування з дорослими і однолітками, заснованих на виключно повазі і доброзичливості, з допомогою відповідного словникового запасу і форм звернення, і навіть ввічливе поведінка батьків у громадських місцях, побуті. Культура спілкування передбачає вміння як діяти за потрібне чином, а й утриматися від недоречних у цій обстановці дій, слів, жестукуляції. Дитину треба учити помічати стан інших людей. Вже в роки життя дитина повинна розуміти, коли можна побігати, а коли не треба гальмувати бажання, оскільки у нагальні моменти, у певному обстановці таку поведінку стає неприпустимим, т. е. надходити, керуючись почуттям шанування оточуючим. Саме на повагу до оточуючим разом із простотою, природністю в манері має говорити і виявляти свої почуття характеризує такий важливий якість дитини, як товариськість.

Культура спілкування передбачає обов'язкову культуру промови. А.М. Горький вважав піклування про чистоті промови важливим знаряддям боротьби за загальну культуру людини. Культура промови припускає наявність у дошкільника достатнього запасу слів, вміння говорити лаконічно, зберігаючи

спокійний тон. Вже молодшому, і особливо загалом дошкільному віці, коли дитина освоює граматичний лад промови, навчається правильно будувати прості фрази, його привчають називати дорослих на ім'я та батькові, на «Ви», коректують вимова, вчать дітей говорити, у нормальному темпі, без скоромовки чи розтягування слів. Важливо водночас навчити дитину уважно слухати співрозмовника, спокійно стояти під час розмови, дивитися в обличчя йому. При організованих педагогом виховних заходів поведінка, питання й відповіді дітей у значній мірі регламентовані завданнями, змістом матеріалу і формами організації дітей. Зрозуміло, що культура спілкування в таких процесах формується швидше, і легше. Проте важливо виховувати культуру спілкування у повсякденному житті, по-різному їх самостійної діяльності. З іншого боку, оволодіння культурою промови сприяє активному спілкуванню дітей у спільних іграх, значною мірою запобігає з-поміж них конфлікти.

Спілкування - основну умову розвитку, важливий чинник формування особистості, одна з головних видів діяльності, спрямований на пізнання й оцінку себе за посередництвом іншим людям. Під спілкуванням розуміється взаємодія людей, напрям узгодження й "об'єднання зусиль з досягнення загального результату (М. І. Лисина). З перших днів життя дитини спілкування одна із найважливіших чинників його психічного розвитку.

У дошкільному віці послідовно змінюють одне одного чотири форми спілкування дитину з дорослими: ситуативно-особистісне; ситуативно-ділове; внеситуативно-пізнавальне; внеситуативно-особистісне (М. І. Лисина). Змінюється зміст спілкування, його мотиви, комунікативні навички та вміння. Формується одне із компонентів психологічної, готовності до навчання у шкільництві - комунікативний. Норми поведінки, засвоєні дитиною сім'ї, б'ють по процесі її спілкування з однолітками. Натомість багато рис, придбані дитиною у дитячому колективі, приносяться до сім'ї.

Зацікавлення одноліткам проявляється пізніше, ніж інтерес до дорослого. Спілкування дитину з однолітками складається у різних об'єднаннях. На розвиток контактів з іншими дітьми впливає характер роботи і наявність в дитини умінь її виконання.

Група дитсадка - це перше соціальне об'єднання дітей, де вони займають різне становище. У дошкільному віці виявляються різні взаємовідносини - дружні й конфліктні, тут виділяються діти, котрі відчувають труднощі зі спілкуванням. З яким віком ставлення дошкільнят до однолітків змінюється, вони оцінюються як за діловими чеснотами, а й у особистісним, передусім, моральним. Це пов'язано з розвитком уявлень дітей норми моралі, заглибленням у розуміння змісту моральних чеснот.

Відносини дитину поруч із дітьми й у що свідчить визначаються характером спілкування дошкільника з вихователем дитсадка, оточуючими його дорослими. Стиль спілкування педагога з дітьми, його ціннісні установки позначаються на відносинах дітей між собою, в психологічному мікрокліматі групи. Отже, успішність еволюції його відносин із однолітками надає важливий вплив в розвитку дитини. У результаті існує єдина система формування комунікативної функції дитини, розвитку її особистості.

Відомо, що спілкування здійснюється з допомогою різних комунікативних коштів. Важливу роль у своїй відіграє уміння зовні висловлювати своїх внутрішніх емоції, і правильно розуміти емоційний стан співрозмовника. З іншого боку, лише у взаєминах із однолітками і дорослими можливо попередження різних відхилень у розвитку дитині. Це передбачає облік характерних форм поведінки дитини на різних ситуаціях, знання труднощів, що виникають у міжособистісному спілкуванні.

Гра - педагогічна абетка спілкування. Вона має значення вчених, навчання та розвитку комунікативної діяльності дітей дошкільного віку. Психологічний вплив гри - це такий розвиток основних психічних процесів, здібностей дитини, вольових і моральних чеснот особистості. У грі формуються початкові форми самооцінки, самоконтролю, організованості, міжособистісних відносин серед однолітків. У грі відбувається розвиток різноманітних коштів спілкування: рухів, жестів, міміки, пантоміміки, емоцій, сенсорики, уваги, пам'яті, мислення та промови.

Мета гри, два аспекти мети: пізнавальний (навчання способам дії з предметами), виховний (навчання способам співробітництва, формам спілкування, і стосунки з іншими людьми). У грі існують ігрові правила: правила дії і правил спілкування. Вихователь має здійснювати правильний добір ігор відповідно до віку дитини, проведення і аналіз результатів. Вони повинні вживати такі види психо розвиваючих ігор для дітей дошкільного віку як, ігри-забави, сюжетно-рольові ігри, ігри-задачі, індивідуальні і спільні ігри. Педагогічна вплив вихователя під час спілкування з дитиною: пряме (пояснення, показ, вказівку, схвалення, осуд та інших.), непряме (інших осіб, гру, казку, пісню, музику). Повинні використовуватися емоційно-позитивні форми спілкування. Виразні рухи (міміка, пантоміміка, вокальна міміка) - моторний компонент висловлювання різних емоційних реакцій, емоційних станів, відіграють істотне значення у процесі спілкування.

Повинні використовуватися методики навчання виразним рухам: програвання етюдів з послідовним вивченням поз, ходи та інших.; інсценівки з різних емоційних станів; впізнавання дітьми емоцій, їх науковий аналіз і порівняння; методика використання допоміжних засобів спілкування у процесі дітей навичок адекватного сприйняття й висловлювання емоцій, посилення окремих видів немовного спілкування: міміка в малюнках, пантоміміка в малюнках, вільне і тематичне малювання, музичне супровід. Усе це розвиває культуру спілкування як з дорослими, так і зі своїми однолітками.

Застосування класичних правил етикету у роботі соціального гувернера з вихованцями та їх батьками. Важливість формування навичок етикету у дитини. Що прийнято називати етикетом? У суспільстві закріплені певні правила поведінки людей, манери, правила хорошого тону, які відображають рівень культури людини. При різних життєвих обставинах, у різних сферах діяльності товариства прийнято дотримуватися такі правила.

В першу чергу етикет необхідний дітям, так як всі отримані знання і навички в дитинстві дитина забере собою надалі в складне, доросле життя, де

від культури його виховання залежатиме його майбутнє: кар'єра, статус у суспільстві, відносини з оточуючими людьми. Культурно збагачений, ввічлива людина завжди знає, як потрібно себе вести в тому чи іншому місці, ніколи не зазнає труднощів у підтримці розмови, гідно триматися в будь-якій ситуації.

Правильно сформований у дитинстві ставлення до моральності, моралі полегшує адаптацію в суспільстві.

У цивілізованому світі проблема етичного виховання стоїть як ніколи гостро. Сучасні діти все рідше замислюються про правила хорошого тону, тому що вічно зайняті батьки не встигли вчасно донести до свого чада ази правильних, хороших манер поведінки, властивих для вихованої людини. Адже саме близькі люди, які є прикладом для наслідування і стають першими помічниками в освоєнні цієї майстерності. У культурних і вихованих батьків діти знають і застосовують на практиці правила гарної поведінки:

- зі старшими людьми, однолітками, незнайомцями, вихователями та вчителями;
- вдома і в громадських місцях (у дитячому чаду, в школі, в поліклініці, транспорті тощо);
- в гостях;
- за столом;
- у телефонній розмові і так далі.

Якщо ж елементарні правила поведінки не прищеплені дитині вчасно, то в суспільстві він випробує дискомфорт, відкидання, замкнеться в собі. Тоді вже батькам доведеться вирішувати більш серйозні проблеми.

Коли починати навчання дитини етикету. Швидше за все, кожен батько сам відчує той момент, коли його дитина готова розуміти і приймати навчання етикету. Але, вже в дитячому віці діти неусвідомлено вбирають в себе емоції, отримані від батьків. Ласкаві слова, ніжне ставлення, добрий голос, усмішку – все це допомагає малюкові вловити позитивний життєвий настрій. Тому, чим раніше рідні люди почнуть долучати дитину до доброзичливого відношення, тим легше відбудеться процес навчання етикету в подальшому.

Вже з однорічного віку дитина починає вести активне життя: намагається розмовляти, грає з однолітками, починає ходити. Тому можна стверджувати, що це як раз те саме час для початку формування усвідомленого поведінки. Пора привчати малюка до того, щоб по інтонації голосу батьків він розумів, як потрібно себе вести. Ставши трохи старше, у дворічному віці, дитина повинна володіти мінімальними навичками поведінки за столом, використовувати ввічливі слова або жести у спілкуванні з оточуючими.

Усвідомлене, глибоке навчання етикету до маленьких дітей можна донести тільки після досягнення п'ятирічного віку. На допомогу батькам приходять педагоги дитячих садків. Вкрай важливо, коли за хорошу поведінку дитини ставлять у приклад одноліткам, хвалять. Бажання вести себе позитивно зростає, з'являється більше друзів, спілкування приносить задоволення.

Коли дитина стане школярем, вимоги до його поведінки в суспільстві підвищуються, життя стане більш насиченою, різноманітною. Батькам варто використовувати такий момент для закріплення щеплених хороших манер.

Необхідно донести до дитини, що тепер він подвійно відповідальний за свою поведінку, що від цього залежить ставлення до нього оточуючих людей, його успіхи в навчанні і житті в цілому.

Завдання батьків полягає і в культурному збагаченні школяра. Потрібно намагатися частіше відвідувати з дитиною виставки, театри, музеї, культурні заходи.

Не варто ігнорувати зауваження шкільних педагогів з приводу поведінки дитини. А найголовніше, на будь-якому етапі навчання етикету свого чада, батьки самі не повинні забувати про дотримання добрих манер і залишатися прикладом для наслідування в будь-якій ситуації.

Як навчити дитину етикету. Немає кращого способу навчання етикету, ніж приклад мами і тата. Малюки копіюють близьких людей, наслідують їм. Батьки повинні взяти під жорсткий контроль свою власну поведінку: не зриватися на крик, не проявляти грубість, неuczтво. У разі поганої поведінки дитини, залишаючись спокійними, дорослим доведеться бути твердими у своїх словах і рішеннях. Не варто сумніватися, що в подальшому діти так само спокійно проявлять себе в подібній ситуації.

Повторення ввічливих слів при кожному доречному випадку – це теж навчання. Досить нагадати дитині, що потрібно привітатися з сусідом, сказати «спасибі» після їжі, «спокійної ночі» перед сном. З часом це увійде в звичку, і дитина буде вимовляти такі слова автоматично.

Найбільша помилка батьків – «нав'язування» етикету. Часто дорослі роблять грубі зауваження, постійно зупиняти з різних приводів і без них. Малюк відчуває тиск, починається протистояння. Батьки дратуються, сердяться, наполягають на своєму і в підсумку отримують повне заперечення будь-яких правил своєю дитиною.

Проводити навчання варто ненав'язливо, краще всього в ігровій формі. Тоді маленький чоловічок навіть не відчує, що відбувається процес навчання, він охоче і з задоволенням буде виконувати ігрові завдання, засвоєння матеріалу піде швидше і принесе більше користі.

Дуже добре і результативно пройде рольова гра з ляльками. Дорослим потрібно допомогти дитині придумати ігрову ситуацію: ляльки прийшли в гості до ведмеда, одна веде себе добре, інша – погано; зайчєня бавиться, коли їсть; ляльки збираються на бал і багато іншого.

Гра в театр так само буде ефективна, можна дати дитині можливість побути як позитивним героєм, так і негативним. Принесе користь перегляд з малюком мультфільмів, які як раз і розглядають ввічливе ставлення до оточуючих, прищеплюють правила хорошого тону, в яких йде обговорення персонажів, особливості їх поведінки. Не варто забувати і про читання книг: казок, віршів, потішок.

Мовний етикет для дітей. Окрему увагу варто приділити мовному етикету у дітей. Правила спілкування з оточуючими має засвоїти кожна дитина, відповідно до свого віку. Мовний етикет включає в себе наступні аспекти:

- вітати при зустрічі знайомих, прощатися при розставанні;

- використовувати в мовленні ввічливі слова: «спасибі», «будь ласка», «вибачте»;
- звертатися до дорослих з повагою на «Ви»;
- не ображати інших дітей;
- просити прощення за провину;
- не обговорювати поведінку сторонніх, не ябедничати;
- не перебивати чужу розмову;
- вміти стримувати свої негативні емоції.

Культурні, виховані діти завжди будуть зрозумілі, почуті. Мовний етикет ніколи не втратить своєї актуальності, так як є основою взаємин в суспільстві.

Гостьовий етикет для дітей. Вкрай важливо навчити дитину правилам поведінки в гостях. Слід пояснити, що перебуваючи в чужому будинку необхідно дотримуватися норми гостьового етикету:

- приходити в гості тільки на запрошення господарів;
- привітати господарів будинку;
- не спізнюватися до призначеного часу;
- дотримуватися правил спілкування;
- не чіпати предмети і речі в хаті без дозволу;
- не наполягати на своїх бажаннях;
- дотримуватися правил поведінки за столом;
- не бігати по квартирі, не кричати;
- не смітити, не розкидати іграшки, речі;
- не затримуватися в гостях надовго;
- подякувати господарів будинку за гостинність перед тим, як піти.

Так само слід роз'яснювати дітям, що правила гостьового етикету дотримуються не тільки запрошеними в гості, але і тими, хто приймає гостей.

- необхідно запрошувати гостей заздалегідь;
- зустріти і привітати прийшли;
- зустрічати друзів з посмішкою, гарним настроєм;
- роз'яснити правила поведінки в своєму будинку.

Правила поведінки за столом. Ще будучи дитиною, дитина вже встигла придбати базові навички поведінки за столом: мити руки перед їжею, використовувати серветку, вміти користуватися столовими приладами, їсти акуратно, бажати приємного апетиту тим, хто їсть поряд, говорити «спасибі» після закінчення трапези. Чим старше стає дитина, тим більше стає перелік вимог до його поведінки за столом:

- приступати до прийому їжі потрібно дочекавшись всіх, хто сидить за столом;
- їсти мовчки, не розмовляти з набитим ротом;
- не балуватися за столом, не грати з їжею;
- не висловлювати своє невдоволення приготованою їжею;
- не можна класти лікті на стіл;
- попросити подати необхідний прилад хто поруч сидить, а не тягнутися через весь стіл;
- не виходити з-за столу, поки не закінчать їсти всі члени сім'ї.

Батьки повинні не тільки прищеплювати правила поведінки під час прийому їжі, але і на своєму прикладі показувати, як це потрібно робити. Згодом, відвідуючи кафе зі своєю дитиною або вечеряючи в гостях, у дорослих буде привід пишатися за виховання сина чи доньки.

Становище людини в суспільстві, протягом життя безпосередньо залежить від сприйняття оточуючими його як особистості. Домогтися шанобливого, доброго ставлення до себе підвладне тільки тим, хто слідує правилам, прийнятим у суспільстві – культурним, вихованим, ввічливим людям. Батьки повинні допомогти дитині, на кожній із ступенів його розвитку, засвоєння елементарних, але таких необхідних норм етикету. Важливо робити це з любов'ю і добротою, щоб дитина знала, що у нього завжди є підтримка близьких і рідних людей.

Зміст та послідовність виконання завдання:

Розробити розгорнутий план екскурсії містом (парк, зоопарк, ліс, річка, видатні місця та будівлі міста – на вибір студентів) для дитини, яка виховується і навчається в домашніх умовах.

Література [2, 15, 43, 51, 54, 61, 65, 68, 75, 79, 85, 93, 99, 103, 117, 136, 137, 158, 174, 181, 194, 196, 213, 214, 219].

Самостійна робота студентів:

Мета: Поглибити знання про етичні норми, культуру поведінки дитини, особистий приклад соціального гувернера; засвоїти поняття екокультура.

Завдання:

1. Підготувати ігри, спрямовані на привчання юних леді та джентльменів до класичних правил етикету.
2. Скласти перелік творів щодо виховання правил поведінки у громадських місцях для читання й обговорення з дитиною.
3. Дібрати ігри на тему «Безпека дитини у побуті».

Література [22, 85, 93, 94, 117, 141, 147, 152, 153, 163, 181, 196, 213, 219, 228].

Тема 7. Технологія організації образотворчої, театральної та музичної діяльності вихованців у домашніх умовах

План.

1. Підготовка домашнього лялькового театру.
2. Організація та проведення екскурсій, відвідування театрів.
3. Формування художньо-естетичної культури в домашніх умовах.

Ляльковий театр своїми руками в домашніх умовах – улюблена забава для всіх дітей. Діти завжди дуже серйозно ставляться до ігор. Для них спілкування з ляльками має таке ж значення, як і відносини з живими людьми. Вони вільно входять в ролі тих чи інших персонажів. Для лялькового театру перш за все необхідна підготовка сцени. Швидше за все, це виявляється найближчі підручні предмети. Для лялькового театру зручно поставити в ряд стільці і

задрапірувати. Також зовсім не обов'язково купувати спеціальні ляльки за типом петрушок і маріонеток.

Буде краще, якщо дитина разом з вами освоїть виготовлення ляльок для лялькового театру. Для цього будуть потрібні іграшки, що одягаються на пальчики. Їх можна зробити самим, наприклад, зшити з щільної тканини під назвою фетр або ж пов'язати ляльок.

Існує також плоский театр. Для нього необхідна фантазія і дерев'яні палички, які лікарі використовують для перевірки горла. Фігури мультяшних і казкових героїв необхідно вирізати з паперу і за допомогою клею приклеїти на картон. Дочекатися висихання і знову вирізати їх на картоні. Після чого, отримані фігури приклеїти на палички.

Також можна спробувати зробити театр тіней. Тут також можна використовувати різні фігури або ж формувати тіні руками.

Ігри в ляльковий театр дають очевидні результати. Якщо дитини замкнута і не особливо виходить на контакт, то такі розваги підуть йому на користь. Він стане більше розкутим, легше і швидше буде знаходити спільну мову з іншими людьми.

Організація та проведення екскурсій, відвідування театрів. Сприйняття і розуміння прекрасного починається у дитинстві. «Все прекрасне, що існує в навколишньому світі і створене людиною для інших людей, повинно доторкнутися до серця дитини і облагородити його», — стверджував В. Сухомлинський.

Перші кроки у безмежному, складному і загадковому світі дитина робить у дошкільному віці. За словами Януша Корчака, вона прагне створити у ньому свій світ дитинства, добра і краси, своєрідний мікрокосм реального світу. Дорослий допомагає їй знайти, відчути і зрозуміти красу поезії, музики, живопису, а через мистецтво глибше усвідомити все, що її оточує: природу, предмети, працю людини і її духовні надбання. Краса нерозривна з добротою, вона облагороджує життя, надихає людину на добрі справи. Введення дитини в світ краси і гармонії є важливим завданням естетичного виховання.

Естетичне (грец. *aisthetikos* — почуттєвий) **виховання** — послідовне формування у дітей естетичного ставлення до життя, розвиток сприймання і розуміння прекрасного у мистецтві, природі, взаєминах людей, художніх потреб і здатності до художньої творчості.

Краса нерозривно пов'язана з душею людини, її працею, поведінкою, мовою, зовнішністю. Творча душа людства, в тому числі й українського народу, витворила справжні шедеври виховання у дитини почуття прекрасного: від маминої колискової пісні до складних видів мистецтва, якими може оволодіти людина протягом життя, якщо їх основа закладена у дошкільному дитинстві.

З огляду на це естетичне виховання можна розглядати як системну діяльність, спрямовану на розвиток чуттєвої сфери особистості, її умінь сприймати, оцінювати явища естетичної дійсності за законами краси, збагачувати у процесі їх сприймання свій внутрішній світ, оволодівати законами творчості і творити. Важливою складовою цього процесу є естетична освіта — процес засвоєння мистецьких знань, умінь і навичок.

Усі ці якості особистості необхідно розвивати уже в ранньому дитинстві, зосереджуючись на певних напрямках, добираючи засоби, форми і методи з огляду на вікові особливості дітей, передусім на особливості їх естетичного сприймання.

Естетичне сприймання є специфічною діяльністю, під час якої у дітей дошкільного віку формується здатність до пізнання об'єктів навколишнього світу з естетичних позицій. На його основі формується художнє сприймання — пізнання дійсності засобами різних видів мистецтва. Завдяки художньому сприйманню дитина пізнає себе, свої взаємини з навколишнім світом в «уявному полі» художніх образів шляхом емоційної ідентифікації.

Динаміка становлення естетичного сприймання дошкільнят залежить від їх здатності до емоційно-естетичного переживання, яка має специфічні особливості у ранньому, молодшому, старшому дошкільному віці.

Особливості розвитку естетичного сприймання в ранньому і молодшому дошкільному віці. У цей період важливо забезпечити своєчасний розвиток чутливості сенсорного апарату дитини, сформувати емоційний відгук на сприймання найяскравіших якостей і властивостей предметів та явищ. Дитину приваблюють ритмічні рухи, музичні звуки, яскраві кольори, виразна міміка, ласкавий голос дорослого. Наприкінці другого року життя малюк починає розрізняти веселу і сумну мелодії, швидкий і повільний темп, голосне і тихе звучання музики. Ці явища пов'язані з розвитком мовленнєвого спілкування, засвоєнням етичних еталонів, формуванням ігрової та елементарної художньої діяльності (музичної, образотворчої, читання віршів тощо).

У молодшому дошкільному віці елементарна художня діяльність дитини має ознаки естетичного характеру, а її естетичний розвиток пов'язаний з індивідуальним досвідом та її інтересами. У своїх творах дитина намагається досягти образності, виявляє елементи самостійності, творчої активності.

Особливості розвитку естетичних сприймань дітей середнього дошкільного віку. У середньому дошкільному віці діти зацікавлюються настроєм творів мистецтва, помічають зв'язок між змістом твору і його виражальними засобами, починають вибірково ставитися до жанрів мистецтва і конкретних творів, порівнювати їх. Багато з них виявляють художні інтереси, прагнення до творчості, відчують радість від створення найпростіших віршиків, пісеньок, малюнків. Дорослі повинні максимально підтримувати ранні творчі прагнення дітей, стимулювати розвиток художньо-творчої практики, дбати про збагачення дітей життєвими враженнями, досвідом у різноманітних видах художньої практики.

Екскурсія - це цілеспрямований, завчасно запрограмований, методично продуманий процес передачі суми знань шляхом показу і розповіді.

Показ - це спостереження об'єкта під керівництвом спеціаліста (екскурсовода). При звичайному огляді, як правило, сприймаються тільки зовнішній вигляд об'єкта. При показі його екскурсоводом не тільки спостерігається об'єкт, а й відбувається його аналіз. Під час показу екскурсовод допомагає екскурсантам установити зоровий зв'язок між музейними предметами, умовами і обставинами його створення.

Розповідь - це усне доповнення до незнаного або вже частково знаного наукового матеріалу.

Правильне поєднання показу і розповіді дає можливість екскурсоводу досягти високої ефективності екскурсії.

За змістом екскурсії бувають оглядові (комплексні, багатопланові) й тематичні (одно темні).

Передумовою якісного проведення екскурсії є детальне ознайомлення з музейною експозицією. Саме від того як сформована експозиція, через її зміст поєднується науковість і образність, яка висвітлюється з допомогою різноманітних методів, відбувається прилучення відвідувачів до першоджерел знань і створюються умови для здійснення навчально - виховних функцій.

Визначається мета і тема екскурсії, розробляється маршрут, проводиться добір експонатів (джерел).

Кожна екскурсія повинна мати свою чітко визначену мету і тему, яка є предметом показу і розповіді.

Мета екскурсії – це те, заради чого вона проводиться.

Тема екскурсії - це короткий, концентрований виклад основного змісту екскурсії. Вона є стержнем, що поєднує всі об'єкти екскурсії в єдине ціле.

Підбір і вивчення різних джерел (музейних, літературних, статистичних) проводиться так, щоб вони більш повно розкривали тему екскурсії. Розробляється екскурсійний маршрут.

Екскурсійний маршрут - це своєрідна канва, на основі якої розробляється весь зміст екскурсії.

Коли тема і мета екскурсії визначена, розроблено екскурсійний маршрут, тематично оформлена експозиція музею, тоді можна проводити екскурсію, тобто колективний її огляд відвідувачами.

Важливе значення має підготовка контрольного, індивідуального тексту та складання методичної розробки.

У контрольному тексті цитати, цифри і приклади обов'язково супроводжуються індивідуальним текстом, який становить підготовлену для екскурсії розповідь. Побудова всіх індивідуальних текстів майже однакова (вступ, основна частина, висновок).

Крім того, для екскурсії готуються наочні матеріали, які повинні відновити відсутні зорові ланки під час показу. Це карти, схеми, малюнки, зразки сировини і продукції підприємств, гербарії і колекції та ін.

Після підготовки контрольного тексту приступають до складання методичної розробки.

Методична розробка - це проспект, по якому можна провести дану екскурсію, як краще організувати демонстрування музейних експонатів, які методичні прийоми слід використати для того, щоб вона була проведена успішно і ефективно. Методична розробка повинна стати путівником для інших екскурсоводів.

Перед тим, як проводити екскурсію з відвідувачами її слід апробувати в присутності колег, комісії, керівництва навчальним закладом, спеціаліста

музейної справи тощо. Після обговорення проведеної екскурсії вносяться виправлення, доповнення і проводиться доопрацювання у її зміст.

Відвідування театрів разом з дітьми, залучення дітей до розуміння мистецтва театру – це теж є однією із складових художньо-естетичної культури. Дитина отримує можливість по-справжньому поділитися своїми враженнями, обговорити з батьками побачене. У таких спільних обговореннях дитина розуміє особливості театрального мистецтва, засновані на «живому» спілкуванні артиста та глядача. Проте не варто перевантажувати дитину обов'язковими бесідами про мистецтво. Дорослі виховують дітей вже тим, що знають і люблять музику чи театр, живопис та архітектуру і не приховують своїх захоплень від них. Не кожна дитина стане художником, музикантом, але в кожній справі людині допомагає творча активність, увага, вміння розуміти людей, співчувати їх печалям, радіти успіхам. В умовах становлення та розвитку української держави, здійснення реформування економічних та суспільно культурних галузей життя особливої актуальності набувають вищезазначені проблеми виховання духовно-культурної особистості. А духовність – те головне, що становить фундамент поняття «людина» і від того, якою мірою вона стане основою життя кожної.

Формування художньо-естетичної культури в домашніх умовах. Одна з проблем, яка виникла через спрямованість освіти тільки на накопичення знань та інформацій – втрата духовності. Тому освіта ХХІ століття має бути спрямована на задоволення потреб вищого рівня, потреб людського духу. Вона повинна розвивати і виховувати почуття цінностей, які мають загальнолюдський характер. І це в першу чергу стосується етичного і естетичного виховання особистості, основи якого закладаються саме в сім'ї. Відомий педагог-новатор Шалва Амонашвілі стверджує: "Життя перетворюватиметься не міцними знаннями людей, а їхніми вміннями творити прекрасне та прагнути до прекрасного". Отже, майбутнє людства відомий педагог пов'язує з категорією Краси.

Період дошкільного та молодшого шкільного дитинства є чи не найголовнішим з точки зору естетичного виховання та формування художньо-естетичного ставлення до життя. Саме в цьому віці здійснюється найбільш інтенсивне формування ставлення до світу, яке поступово перетворюється у властивості особистості.

Сутнісні художньо-естетичні якості особистості закладаються в ранньому періоді дитинства і зберігаються в більш-менш незмінному вигляді протягом усього життя. Саме в дошкільному і молодшому шкільному віці художньо-естетичне виховання є однією з головних підвалин всієї подальшої виховної роботи.

У процесі естетичного виховання у дитини формується естетична свідомість. Естетичну свідомість педагоги і психологи поділяють на ряд категорій: естетичне сприйняття, естетичний смак, естетичний ідеал, естетична оцінка. Найважливішим елементом естетичної свідомості є естетичне сприйняття.

Естетичне сприйняття характеризується як здатність людини виокремлювати у явищах дійсності і мистецтва процеси, властивості, якості, що будять естетичні почуття. Тільки таким чином можливе повноцінне освоєння естетичного явища, його змісту, форми. Це вимагає розвитку у дитини здібності тонкого розрізнення форми, кольору, оцінки композиції, музичного слуху та інших особливостей емоційно-чуттєвої сфери.

Естетичне сприйняття – початковий етап спілкування з мистецтвом і красою дійсності. Від його повноти, яскравості, глибини залежать всі наступні естетичні переживання, формування художньо-естетичних ідеалів і смаків.

Уміння бачити, розуміти і створювати прекрасне робить духовне життя дітей багатшим, цікавішим, дає їм можливість відчувати найвищі духовні насолоди.

Важливого значення в естетичному вихованні дітей надавав В. О. Сухомлинський, який писав: «Краса – могутній засіб виховання чутливої душі. Це вершина, з якої ми можемо побачити те, чого без розуміння і почуття прекрасного, без захоплення і натхнення ніколи не побачиш. Краса – це яскраве світло, що осяває світ... Краса – це дзеркало, в якому ти бачиш самого себе, і завдяки йому так чи інакше ставишся сам до себе».

В. О. Сухомлинський вказував, що дитяча душа однаково чутлива і до рідного слова, і до краси природи, і до музичної мелодії. Донесені в ранньому дитинстві до серця маленької людини багатогранні відтінки людських почуттів, зможуть підняти її на такий щабель культури, якого вона не досягне ніякими іншими засобами і в інші періоди життя. У роки дитинства, отрочтва особливо важливо, щоб дитина знайшла, відчула, усвідомила в собі красу, пережила захоплення красивим, людським у самій собі. Через красиве – до людського. Серед засобів виховання дітей краса стоїть на першому місці.

Батькам необхідно створювати такі умови для сприйняття краси, щоб вона вразила дитину, пройшла крізь усі органи відчуття, викликала радість, насолоду натхнення, назавжди залишила свій слід у душі.

Виховати естетично розвинену людину неможливо без прищеплення їй з дитинства поваги до духовних цінностей, без формування вміння розуміти, цінувати, розрізняти красиве й потворне в житті та у мистецтві. Кожна дитина народжується із закладеними природою здібностями до сприйняття прекрасного, які притаманні лише їй.

Естетичне виховання в сім'ї полягає в залученні дітей до прекрасного в житті, природі, праці й мистецтві. Перші естетичні почуття виникають у дітей дуже рано. Усвідомленню маленькими дітьми законів краси сприяють ніжна мамина пісня над колискою, материнська ласкава усмішка до дитини; приваблива іграшка, що її дарує дитині батько; чарівна бабусина казка, яка вчить добру і злу, формує поняття про красу життя й буденні недоречності, які трапляються на життєвому шляху; цікава дідусева розповідь, чи гумор; чарівна прогулянка, захоплююча гра з сестрою чи братом. Все це відкриває малюкові веселкову красу навколишнього світу.

Згодом досвід сприйняття прекрасного збагачується відвідуванням музеїв, кіно, театрів тощо. Поступово на основі естетичного сприймання формуються естетичні поняття й уявлення.

Багато естетичних переживань дітей обумовлюються спілкуванням їх з природою. Під час перебування на лоні природи батьки мають привернути увагу дітей до краси лісу і саду, до життєдайної сили сонця, всеоживляючого впливу дощику тощо. Дитина стає спостережливою, вона вчиться бачити прекрасне і незвичайне в навколишньому світі, розповідати про це зв'язно, образно та емоційно.

Батьки, здійснюючи з дітьми спільні прогулянки лісом, парком, садом, полем, вчать дітей милуватися природою, помічати, як пробуджується сонце, як пливають небом хмари, як кружляють у повітрі сніжинки, розквітають сади, прощається з листям старий парк.

У сприйнятті краси не можна поспішати, неспішність виключає байдужість. Будь-яке захоплення починається з мовчазного споглядання, адже мовчанням іноді можна сказати більше, ніж словами. Потім батьки мають запропонувати дітям вдихнути красу на повні груди, щоб вона потрапила в найглибші закутки душі. Можна порадити дітям прислухатися до себе: "Відчуваєш? Ти став трохи іншим, тебе переповнюють нові почуття. Спробуй передати їх словами". Із дитячих вуст злітатимуть слова захоплення: "Гарно! Чудово! Надзвичайно! Дивовижно!" тощо.

Лише тепер діти перебувають на рівні глибокого сприйняття. Вони здатні поринути у світ краси. І батькам надається щастя першовідкривача – поступово ввести відкриті душі дітей у цей світ. Разом з батьками діти вдихають пахощі повітря, якими насичений весняний краєвид; одержують насолоду від солодкого аромату квітучої вишні; обіймають очима ніжність весняних кольорів; протягують долоні до світла і відчують тепло сонячних променів. Краса, яка сприймається усіма органами чуттів, проникає глибоко в душу і назавжди оселяється там.

Вплив природи посилюється, якщо естетичні почуття виникають у процесі співтворчості з дорослими, близькими людьми. Наприклад, спільне з батьками висадження квітів та догляд за ними створюють емоційні переживання дітей і формують поняття, що прекрасне повинна створювати сама людина і прекрасна та людина, яка створює красу.

За думкою П. І. Чайковського, людина, яка не здатна сприймати красу навколо себе, не може отримати щедрий подарунок природи – щастя натхнення. Ту людину, яка вміє налаштувати себе на сприйняття звичайного як дива, вже можна назвати художником.

Свої відчуття від зустрічі з прекрасним діти прагнуть передати в малюнках, і суть не в тому, як малює дитина, а в тому, яку насолоду вона від цього отримує. Батьки повинні підтримувати потяг дітей до малювання, заохочувати до образотворчої діяльності, створювати необхідні для цього умови.

Якщо дитина змалечку не побачить привабливої краси художнього світу, не закохається в духмяність фарб, чутливу пластичність пензлика, ніжність

пастелі, вона не перестане малювати. Але її творчість не буде сповнена любові, радості, натхнення.

Під час спілкування з кольорами перед дітьми відкривається дивовижна краса світу, його емоційна душа із чутливими струнами барв. Кольором діти не лише милуються очима, вони відчують його красу всіма органами відчуття: дивуються гарячому темпераменту червоного кольору, захоплюються мелодійним співом зеленого, насолоджуються медовим смаком жовтого та свіжим подихом блакитного, зачаровуються терпким ароматом казкового фіолету. Батьки мають розуміти, що дитина, яка живе у світі лише чотири-п'ять років і вже відчула його красу, вдихнула її у свою душу і відтворила свої відчуття у малюнку, – це справжній талант, а її малюнок – шедевр!

Добре, якщо батьки захоплюються і милуються кожним малюнком своєї дитини, дивуються дитячій фантазії, вмінню через колір і форму передати своє неповторне відчуття світу. Таке сприйняття батьків дитячої творчості підтримує віру дитини у свій хист створювати красу, допоможе пізнати щастя творчого натхнення.

Захоплення малюванням, ліпленням, вишиванням, бісероплетінням, аплікацією та іншими видами творчої діяльності підвищує рівень естетичної культури дитини, створює умови для розвитку творчих здібностей дітей, формуванню у них естетичного сприйняття, спостережливості, пам'яті, творчої уяви.

Бажання і вміння батьків відкрити для дитини світ мистецтва – важлива умова успішного естетичного виховання. Споглядання картин в музеях, виставочних залах, розгляд репродукцій картин в художніх альбомах, малюнків – у книгах; слухання музики у концертних залах або вдома в аудіо записах, у виконанні когось із членів родини, заняття співом; відвідування лялькового театру або влаштування лялькового театру вдома; читання казок, дитячих творів та їхнє обговорення; перегляд мультфільмів та дитячих фільмів, мистецьких передач; розгляд бабусиних вишивок тощо – все збагачує дитину безцінним досвідом зустрічей і спілкування з Прекрасним, сприяє успішному естетичному вихованню в родині.

Проте для батьків важливо не лише влаштувати, наприклад, екскурсію до картинної галереї; потрібно прагнути навчити дитину естетично сприймати твори мистецтва, милуватися ними, отримувати насолоду від їх споглядання. Це можливо, якщо батьки володіють певними методами і прийомами. Наприклад, використання батьками "методу занурення" дозволить дитині не лише побачити зовнішні характерні ознаки картини, а й дозволить "зануритися" у неї: почути шелест листя, відчути на щоках теплий вітерець, гру сонячного зайчика на долоні, вдихнути пахощі осіннього лісу, морського бризу або квітучої яблуні.

Для цього батьки вчать дитину сприймати мистецький твір різними аналізаторами: "Уяви, що картина незвичайна і до неї додаються спеціальні навушники (або рукавички), через які можна почути всі звуки (або доторкнутися до будь-чого) на картині. Тож "послухай" уважно і скажи, що ти

почув (почула)? А тепер доторкнися до трави. Що тобі допомогла відчутти чарівна рукавичка?"

Знайомлячи дітей з творами декоративного мистецтва, батьки мають максимально зосередити увагу дітей на красі візерунків, багатстві кольорової палітри. Так, наприклад, хвилини милування петриківськими розписами вчать дітей відчувати мову орнаменту, кольорову пісню розпису, звеличують таємницю краси. Батьки звертаються до дітей: «Подивіться, як широко і вільно розкинув своє соковите листя і яскраві ягоди завітчаний сад. Як під смарагдом його листя ховаються запашні суніці і сповнені соком вишні. Якими щедрими гронами звисають ягоди смородини, горобини, калини. Весь чарівний сад переповнюється духмяним ароматом блакитних незабудок, барвистих братків, сріблястих дзвоників конвалій і пишних бутонів троянд...»

Діти мають відчутти, як ця квітуча казка лунає співом птахів: пересвистуються вивільги і заливаються солов'ї. Справжнє полум'я квітучих фарб дарує очам дітей яскравість, урочистість і бажання ще і ще милуватися цією красою. Дітям необхідно надати можливість поспілкуватися із цією красою, насолодитися очима, обережно торкнутися квітучого дива, обійняти долонями, відчутти його теплоту, висловити свої враження.

Важливе значення у формуванні естетичної культури дітей має музика. "Музика – це мова почуттів. Мелодія передає найтонші відтінки почуттів, недоступні слову... Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури", – писав В. О. Сухомлинський.

Навчити дітей естетично сприймати музику нелегко. Для цього потрібно, щоб діти мали змогу постійно чути кращі зразки музичного мистецтва. Але цього недостатньо для формування слухового естетичного сприйняття. Прослуховування музики має поєднуватися з розвитком творчої уяви дітей, активізацією асоціативного мислення. Наприклад, пропонуючи дітям прослухати фрагмент із музики П. Чайковського "Пори року", батьки цікавляться, яку саме пору року уявили діти, які картини природи виникли в їхній уяві. Можна запропонувати дітям намалювати ілюстрації до музичного твору, наприклад, Антоніо Вівальді "Весна" або "Вальс квітів" П. І. Чайковського.

Визначний вплив на формування естетичної культури дітей мають гармонійні родинні взаємини в сім'ї, шанобливе ставлення усіх членів родини один до одного. Дитина, яка росте в атмосфері любові та взаєморозуміння, постійно відчуває красу і гармонію оточуючого світу. Ніщо не захмарює її чистого і щирого захоплення красою.

Особливо великий вплив на дітей у процесі естетичного виховання має, звичайно, особистий приклад батьків. У сім'ї, у якій батьки не читають книжок, не слухають класичної музики, не відвідують театр, філармонію, виставки та музеї, дуже важко культурно виховувати дитину.

Добре, якщо в сім'ї люблять хорошу музику, люблять співати; якщо родина відвідує календарні обрядові свята, бере в них участь, залучаючи до цього й своїх дітей. Значно більше можливостей у естетичному вихованні дітей

має та родина, в якій шанується творча праця: наприклад, мама й бабуся майстрині-вишивальниці, батько захоплюється майструванням, дідусь – виготовленням виробів із дерева тощо.

В умовах сім'ї важливу роль відіграє також естетика побуту: кімната, в якій живе дитина, речі, що оточують її, одяг. Усе це має бути простим, зручним, гігієнічним і привабливим, сприяти розвитку художнього смаку, створенню хорошого настрою. Спілкуючись з маленькою дитиною, дорослі повинні постійно підкреслювати естетичну сторону предметів, явищ і їхніх якостей словами: "Яка гарна річ!", "Як прикрашає нашу кімнату ця картина (вишитий бабусею рушник) на стіні!", "Як ошатно одягнена лялька!" тощо.

Поведінка дорослих, їх ставлення до навколишнього світу, до дитини стає для малюка програмою його поведінки, тому дуже важливо, щоб діти бачили навколо себе якомога більше доброго і красивого. Це необхідна умова успішного формування в них естетичного сприйняття як однієї із важливих категорій естетичної свідомості і культури дітей.

Отже, педагогічними та психологічними умовами родинного естетичного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку є ефективна організація естетичного споглядання, завдяки якому здійснюється пізнання й оцінка навколишнього світу, формується інтерес до мистецьких творів, пробуджуються власні творчі зусилля.

Розвиваючи естетичне сприйняття, батьки вчать дітей помічати красу навколо себе, бачити надзвичайне у звичайнісінькому, дивуватися, милуватися, захоплюватися красою.

Тож вмiле використання в сімейному вихованні відповідних засобів, прийомів, методів розвитку естетичного сприйняття як однієї із важливих категорій естетичної свідомості дає змогу виховати дитину, здатну жити й творити за законами краси, оберігати світ, як диво, і створювати красу своїм життям.

Питання.

1. Розкрийте сутність підготовка домашнього лялькового театру.
2. Організація та проведення екскурсій, відвідування театрів.
3. Формування художньо-естетичної культури в домашніх умовах.

Тема 8. Технологія організації дозвілля вихованців у домашніх умовах

План.

1. Підготовка з вихованцями сувенірів до сімейних свят.
2. Організація свята на тему «Дружба».

Підготовка з вихованцями сувенірів до сімейних свят.

До підготовки організації Нового Року можна залучити і дитину. Запропонуйте зробити разом новорічного янгола з тканини, який стане чудовою прикрасою для новорічної ялинки.

Для виготовлення цього виробу вам знадобиться зовсім небагато матеріалів і трохи вільного часу. **Щоб зробити такого янгола , потрібно взяти:**

1. Білу тканину.
2. Білі нитки для в'язання.
3. Мереживо білого або кремового кольору.
4. Біла стрічка.
5. Нитки, голка,ножниці.

Під час виготовлення янгола слід допомагати дитині. Під час зшивання деталей слідує за дитиною, якщо дитина не вміє шити, то зробіть це за неї, а їй запропонуйте більш прості задачі. Наприклад, вирізати сніжинки з паперу як додаткову декорацію до янгола.

Ви можете дитині описувати і показувати всі процеси які виконуєте. Говорити чому потрібно це виконувати саме так, а не інакше.

В процесі такого спільного заняття з дитиною ви вчите і удосконалюєте дрібну моторику рук; розвиваєте творчу уяву, креативність. Налагоджуєте взаємостосунки з дитиною. Можете дізнатися чого дитина очікує від свята Нового Року, і щоб вона можливо хотіла зробити (відвідати Резиденцію діда Мороза, сходити на ковзанку та ін.)

Організація свята на тему «Дружба».

Привітання (5 хв)

Доброго дня діти! Ми сьогодні тут, бо нам сказали, що ваш клас найдружніший в школі, це правда? Так? Сьогодні ми це перевіримо. Тому що сьогодні ми з вами влаштуємо свято дружби! Чи готові веселитися? Тихесенько сідайте.

Гра №1 Для початку перевіримо на скільки ви дружите. (5 хв)

- ви вважаєте, що ваш клас найкращий?
- вам подобається ваш клас?
- ви граєте разом на перервах?
- ви допомагаєте дізнатися домашнє завдання, однокласнику якого не було на уроках?
- ви даєте один одному списувати?

Відмінно!

Ну що ж подивимося чи багато у вас спільного. Для ього потрібно встати тим, у кого:

- є кіт будинку
- у кого день народження восени
- у кого ім'я починається на букву «А»
- у кого є собачка
- у кого є старша сестричка
- у кого день народження взимку
- хто любить урок англійської
- у кого день народження навесні
- у кого є молодший братик
- у кого день народження влітку
- у кого улюблений урок математики
- хто любить ходити в школу
- хто любить солодоці
- хто любить сюрпризи.

Гра №2 Гра-тренінг «Ромашка» (5 хв)

Кожен з вас назве найнеобхідніше якість для дружби і запише його на пелюстці ромашки.

(Діти за бажанням виходять до дошки, на якій прикріплено ромашка, називають і записують своє слово)

Гра №3 Хороший друг (10 хв)

Цілі: уміння налагоджувати дружні взаємини діти набувають ще в родині, але розвивати цю навичку в повній мірі вони можуть, тільки знаходячи друзів за межами свого будинку. Тому дуже важливо сприяти розвиткові дружби між дітьми в класі.

Інструкція: подумай про свого друга. Це може бути реальна людина, з яким ти насправді дружиш. Якщо ж у тебе такого друга ще немає, то ти можеш його собі просто уявити. А можеш подумати і про того, з ким ти тільки збираєшся подружитися.

Що ти можеш сказати про цю людину? Що ви любите робити разом? Як виглядає цей твій друг? Що тобі найбільше подобається в ньому? Що ви робите для того, щоб ваша дружба все більше і більше міцніла?

Кожна дитина висловлюється.

Вправа №4 «Різнобарвні рукавиці». (10 хв)

Ми просимо об'єднатися в пари сусідів по парті. Візьміть на двох одну пачку кольорових олівців. Перед вами лежить малюнок рукавиці. Подивіться, які вони безбарвні, без візерунків. У кожній парі домовтеся між собою, як ви будете прикрашати ці рукавиці. Кожен з вас буде прикрашати свою рукавицю, але візерунки у вас повинні бути однакові і красиві. Вам зрозуміло завдання? Тоді починаємо працювати.

(Час виконання завдання, приблизно, 5-8 хвилин, після чого ми просимо кожному парі показати свої рукавиці, а всі дивляться і визначають, у кого вийшли особливо схожі і красиві рукавиці).

Фізкульт- хвилинка (5 хв) - мета: утримати розумову працездатність дітей на уроках, забезпечити короточасний активний відпочинок для школярів під час уроків.

Діти, а зараз ми разом проведемо фізкульт-хвилинку. Всі встали рівненько та повторюємо за нами. Ми вам будемо показувати рухи, а ви будете повторювати за нами (ми показуємо такі частини тіла як: ніс, вуха, рот, очі, брови, голова, та діти повторюють за нами). Все, молодці, тепер можете сідати. (Діти сідають тихенько за свої парті).

Гра №5 Що змінилося? (10 хв)

Мета гри: розвиток уваги і спостережливості, необхідних для ефективного спілкування.

З учнів обирається керуючий. На якийсь час він виходить з кімнати або стає у куток. В цей момент на дошці(а саме на ватмані) проводиться кілька змін. Завдання того, що водить - правильно підмітити які відбулися зміни. Кожна дитина по черзі стає ведучим.

Гра №6 «Знайди пару» і потім змінювати кілька разів при виборі свого однокласника (7 хв)

Поки буде звучати весела музика, діти повинні танцювати в різних місцях острова, але як тільки музика змовкне, треба швидко знайти свого друга.

Гра №7 «Я хочу з тобою подружитися» (10 хв)

Обирається ведучий. Він вимовляє слова: «Я хочу подружитися з ...». Далі описує зовнішність одного з дітей в класі. Той, кого загадали, повинен себе відчути, швидко підбігти до водить і потиснути йому руку, потім він стає ведучим.

Гра №8 Чарівний клубочок (завершення) (5 хв)

Мета: поліпшення міжособистісних відносин в колективі.

Учасники гри сідають в коло, ведучий пропонує, передаючи один одному клубок вовняних ниток і намотуючи частина нитки на зап'ясті, говорити наступне: «Мене звать ... Найбільше на святі дружби мені сподобалось...»

Після того як висловилися учасники, ведучий підводить підсумок: «Наш клубочок чарівний зміг нас об'єднати, тепер ми справжнісінький колектив, разом ми - сила! »

Практичне заняття:

Мета: визначити роль естетичного виховання у житті дитини; ознайомитись із діагностиками виявлення обдарованості особистості.

Зміст та послідовність виконання завдання:

1. Проаналізувати методики навчання дітей музики, танцю, образотворчого мистецтва в домашніх умовах.
2. Виконати оригінальний витвір мистецтва орігами.

Література [9, 18, 35, 38, 57, 59, 76, 128, 149, 186, 192, 208, 221, 222, 227].

Самостійна робота студентів:

Мета: формувати переконання необхідності естетичного виховання у житті людини; виробляти вміння створювати емоційно-виховуючий стан, який викликає бажання творити прекрасне.

Завдання:

1. Підготувати доповідь на тему: „Обдарована дитина”.
2. Виготовити наочний матеріал для настільного театру за однією з українських народних казок (на вибір студентів).

Література [6, 7, 21, 32, 59, 62, 67, 74, 90, 104, 122, 128, 145, 186, 191, 198, 222].

Література до курсу:

Основна

1. Агаркова, Н. Законодавче забезпечення соціально-правового захисту дітей (2002-2005 р.р.) [Текст] / Н. Агаркова // Рідна школа. – 2007. – № 2. – С.9–12.
2. Артемова, Л. Соціалізація дитини в родині [Текст] / Л.Артемова // Дошкільне виховання. – 2004. – №3. – С. 3–5.
3. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні [Текст] // Дошкільне виховання. – 1999. – №1. – С. 3–19.
4. Баконина, Е. Из истории российского гувернерства [Текст] / Е. Баконина // Домашнее воспитание. – 2001. – № 4 (22). – С. 16–18.
5. Безруких, М.М. Леворукий ребенок в школе и дома [Текст] / М.М. Безруких. – 2-е изд., перераб. – Екатеринбург: У-Фактория, 2003. – 250 с.
6. Белова, Е. Проявление одаренности в детском возрасте [Текст] / Е. Белова // Дошкольное воспитание. – 1998. – № 2. – С. 27–29.
7. Белова, Е.С. Одаренность малыша: раскрыть, понять, поддержать [Текст] : пособие для воспитателей и родителей / Е.С. Белова. – М.: МПСИ; Флинта, 2001. – 141 с.
8. Бех, І.Д. Виховання особистості [Текст]: У 2 кн.: наук. видання / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2003.
9. Бич, Р. Оригами. Большая иллюстрированная энциклопедия [Текст] / Пер. с англ. - М.: Эксмо, 2008. – 256 с.
10. Бондаренко, С. Виховання відповідального ставлення до свого здоров'я [Текст] / С. Бондаренко // Початкова школа. – 2007. – № 6. – С. 12–14.
11. Бурова, А. Фізичне виховання дошкільнят: сучасний стан і вимоги [Текст] / А. Бурова // Дошкільне виховання. – 2007. – № 7. – С. 11–14.

12. Варенцова, Н. Готовим руку к письму [Текст] / Н. Варенцова // Дошкольное воспитание. – 1996. – № 2. – С. 89–93.
13. Васильева, Л. Вправні пальчики [Текст] / Л. Васильева // Дошкільне виховання. – 2001. – № 6. – С. 20–21.
14. Вахорова, Е.К. Экспресс-диагностика готовности к школе [Текст]: набор методик для педагогов и школьных психологов / Е.К. Вахорова, Н.В. Дятко, Е.В. Сазонова. – М.: Генезис, 1999. – 48 с.
15. Вільхова, О. Вплив сім'ї на соціалізацію дитини [Текст] / О. Вільхова // Зб. наук. праць ПДПУ ім. В.Г. Короленка. – Вип. 1–2 (28–29). – Серія „Педагогічні науки”. – Полтава, 2003. – С. 39–42.
16. Вульф, Л. Жив и здоров: полное руководство по оказанию первой помощи детям и подросткам и проведению неотложного лечения [Текст] / Л. Вульф / Пер. с англ. и науч. ред. Студенкина В.М. – М.: Русская книга, 1994. – 328 с.
17. Гавриш, Н.В. До проблеми формування основ комп'ютерної грамотності в дошкільному дитинстві [Текст] / Н.В. Гавриш // Вісник Луганського НПУ ім. Т. Шевченка. – 2005. – № 4. – С. 44–47.
18. Ганзбург, Г.И. Ваш ребенок и музыка [Текст] / Г.И. Ганзбург. – Х.: Тарбут Лаам, 2006. – 40 с. – (Родительская коллекция).
19. Ганичева, А. Каким быть домашнему воспитателю-гувернеру [Текст] / А. Ганичева // Дошкольное воспитание. – 1995. – № 9. – С. 83.
20. Гапон, Ю.А. Соціально-педагогічна концепція виховання [Текст] / Ю.А. Гапон. – К.: МВО України, 1990. – 160 с.
21. Гільбух, Ю.З. Розумово обдарована дитина: психологія, діагностика, педагогіка [Текст] / Ю.З. Гільбух; пер. з рос. – К.: ВІПОЛ, 1993. – 75 с.
22. Гольдникова, А. Хорошие манеры в рисунках и примерах [Текст] / А. Гольдникова. – М., 1997.
23. Гонеев, А.Д. Основы коррекционной педагогики [Текст]: учеб. пособ. для высш. пед. учеб. завед / А.Д. Гонеев / Под ред. В.А. Сластенина. – 2-е изд. – М.: Академия, 2004. – 272 с.
24. Грин, К. Наши первые шаги: Уход и воспитание детей в возрасте от 1-го до 4-х лет [Текст] / К. Грин / Пер. с англ. – Х.: Книжный клуб „Клуб семейного досуга”, 2003. – 587 с.
25. Гриценко, З. Ребенок и книга [Текст] / З. Гриценко // Дошкольное воспитание. – 2000. – № 3. – С. 49–52.
26. Давидчук, А. Дошкольный возраст: развитие элементарных математических представлений [Текст] / А. Давидчук // Дошкольное воспитание. – 2001. – № 6. – С. 71–76.
27. Денисенко, Н.Ф. Ароматерапія [Текст] / Н.Ф. Денисенко, О.П. Аксьонова // Через рух до здоров'я дітей. – Запоріжжя: Диво, 2006. – С. 68–72.
28. Державний стандарт початкової загальної освіти (зі змінами, затвердженими колегією МОН України від 20.10.2005 р. „Про підсумки переходу початкової школи на новий зміст та структуру навчання”) [Текст] // Початкова школа. – 2006. – № 2. – С. 23–44.

29. Дзюбишина-Мельник, Н.Я. Фольклор і розвиток дитячого мовлення: Методичні рекомендації [Текст] / Н.Я. Дзюбишина-Мельник. – К.: МНО України, 1992.
30. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист [Текст]: збірник документів. Ч.1. – К., АТ: „Видавництво „Столиця”, 1998. – 248 с.
31. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист [Текст]: збірник документів. Ч.2. – К., АТ: „Видавництво „Столиця”, 1998. – 292 с.
32. Дмитренко, Л. Виховання обдарованих дітей [Текст] / Л. Дмитренко // Палітра педагога. – 2007. – № 1. – С. 10–13.
33. Доброхотова, Т.А. Левши [Текст] / Т.А. Доброхотова, Н.Н. Брагина. – М.: Книга, 1994. – 230 с.
34. Дружинин, В.Е. Психическое здоровье детей [Текст] / В.Е. Дружинин. – М.: ТЦ Сфера, 2002. – 64 с.
35. Дунаева, Н. О значении художественной литературы в формировании личности ребенка [Текст] / Н. Дунаева // Дошкольное воспитание. – 2007. – № 6. – С. 35–39.
36. Ерніязова, В. Стиль сімейного виховання і майбутнє дитини [Текст] / В. Ерніязова // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 3. – С. 224–228.
37. Жестокое обращение с детьми [Текст] / Т. Сафонова, Е. Цымбал, Л. Олифиренко и др. // Социальная педагогика. – 2003. – № 3. – С. 73–82.
38. Жуков, С.В. Формирование эстетических чувств у детей средствами искусства [Текст] / С.В. Жуков // Педагогическое образование и наука. – 2001. – № 3. – С. 48–52.
39. Закон України „Про виховання дітей та молоді”. Проект [Текст] // Освіта України. – № 72. – 14 вересня 2004 р. – С. 4–6.
40. Закон України „Про дошкільну освіту”: За станом на 25 листопада 2005 р. [Текст] / Верховна Рада України. – Офіційне видання. – К.: Парламентське видавництво, 2005. – 32 с.
41. Закон України „Про освіту” [Текст] // Освіта. – 1991. – 25 червня.
42. Захаров, А.И. Как предупредить отклонения в поведении ребенка [Текст] / А.И. Захаров. – М.: Просвещение, 1993. – 192 с.
43. Зацепина, М.Б. Организация культурно-досуговой деятельности дошкольников [Текст] / М.Б. Зацепина / Под общ. ред. Т.С. Комарова. – М.: Педагогическое общество России, 2004. – 143 с.
44. Зверева, О. Проблема развития домашнего воспитания в России [Текст] / О. Зверева // Дошкольное воспитание. – 1997. – № 3. – С. 100–103.
45. Зверева, О.Л. Семейная педагогика и домашнее воспитание [Текст]: учебное пособие для пед. вузов / О.Л. Зверева, А.Н. Ганичева. – 2-е изд., стер. – М.: Academia, 2000. – 158 с.
46. Здоровий малюк: Програма з фізичної культури для дітей від народження до трьох років: Для батьків та вихователів дошкільних закладів [Текст] / Уклад. Е.С. Вільчковський; АПН України; Інститут проблем виховання; Інститут змісту і методів навчання. – К., 1997. – 40 с.

47. Золотухіна, С.Т. Теорія і практика підготовки домашніх наставників (історико-педагогічний аспект) [Текст] / С.Т. Золотухіна, О.В. Корх-Черба. – Харків: Нове слово, 2006. – 206 с.
48. Ибука, Масару. После трех уже поздно [Текст] / М. Ибука. – М.: Знание, 1991. – 192 с.
49. Игры и занятия с детьми раннего возраста с психофизическими нарушениями [Текст]: методическое пособие для родителей и педагогов дошкольных учреждений / М.В. Браткова, И.А. Выродова, А.В. Закрепина и др. – 2-е изд. – М.: Экзамен, 2004. – 159 с.
50. Ильина, Н.А. Играем в памперсах: Развивающие игры от самого раннего возраста до 3-5 лет [Текст] / Н.А. Ильина. – 2-е изд. – М.: Айрис-пресс, 2003. – 158 с.
51. Калуська, Л. Праця як важливий засіб ранньої соціалізації дитини [Текст] / Л. Калуська // Дошкільне виховання. – 2004. – № 2. – С. 8–9.
52. Кантан, В.В. Как вырастить вундеркинда: Практическое руководство для родителей и воспитателей [Текст] / В.В. Кантан. – СПб.: Учитель и ученик: Квинт, 2002. – 159 с.
53. Кашуба, Л.І. Підготовка до школи дітей, не охоплених дитячим садком [Текст] / Л.І. Кашуба, С.М. Єндрущук // Педагогічний пошук. – 1999. – № 4. – С. 55–61.
54. Кирилина, М. Патриотическое воспитание [Текст] / М. Кирилина // Дошкольное воспитание. – 2005. – № 1, 5. – С. 5–9, 20–25.
55. Кідіна, Л.М. Проблеми впливу телебачення на дітей дошкільного віку [Текст] / Л.М. Кідіна // Вісник Луганського НПУ ім. Т. Шевченка. Педагогічні науки. – 2006. – № 4. – С. 114–121.
56. Класифікатор професій (із змінами та доповненнями) [Текст] / Держ. ком. стандартизації, метрології та сертифікації України (чинний від 01.01.1996). – К.: Соцінформ, 2001. – 584 с.
57. Коваленко, М.И. Художественное воспитание детей в семье [Текст] / М.И. Коваленко. – М.: Знание, 1990. – 36 с.
58. Кожухова, Н.Н. Теория и методика физического воспитания детей дошкольного возраста: схемы и таблицы [Текст] / Н.Н. Кожухова. – М.: ВЛАДОС, 2003. – 191 с.
59. Комарова, Т. Дошкольный возраст: проблемы развития художественно-творческих способностей [Текст] / Т. Комарова // Дошкольное воспитание. – 1998. – № 10. – С. 65–68.
60. Конвенція ООН про права дитини [Текст]. – К., АТ: „Видавництво „Столиця”, 1997. – 32 с.
61. Кононко, О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) [Текст]: навчальний посібник для вищих навчальних закладів / О.Л. Кононко. – К.: Освіта, 1998. – 255 с.
62. Концепція державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 роки [Текст] // Освіта України. – 2006. – № 48.
63. Концепція національного виховання [Текст] // Рідна школа. – 1995. – № 6. – С. 18–25.

64. Кордунова, Н.О. Звички та їх формування у дошкільників [Текст]: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / Н.О. Кордунова. – Луцьк: Вежа, 2006. – 153 с.
65. Кочергина, В. Правовое воспитание дошкольников [Текст] / В. Кочергина // Дошкольное воспитание. – 2004. – № 6. – С. 2–5.
66. Кравченко, Т.В. Форми просвітницької роботи з батьками: основні види та умови застосування [Текст] / Т.В. Кравченко // Соціальна робота в Україні: Теорія і практика. Науково-методичний журнал. – 2003. – № 2. – С. 104–105.
67. Красноголов, В.О. Комплексна психодіагностика якостей визначення творчої індивідуальності дітей і шляхів її розвитку [Текст] / В.О. Красноголов // Обдарована дитини. – 1999. – № 2. – С. 32–36.
68. Кузьменко, В. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи розвитку [Текст] / В. Кузьменко // Дошкільне виховання. – 2001. – №9. – С. 15–20.
69. Куликова, Т.А. Семейная педагогика и домашнее воспитание [Текст]: учебник для студ. сред. и высш. пед. учеб. Заведений / Т.А. Куликова. – М.: Издательский центр „Академия”, 1999. – 232 с.
70. Кучинський, М. Формування навичок письма – одна з основних проблем початкової школи [Текст] / М. Кучинський // Початкова школа. – 2006. – № 5. – С. 10–13.
71. Куш, Н. Рідна природа. Гімнастика пробудження [Текст] / Н. Куш // Дошкільне виховання. – 2007. – №7. – С. 22–23.
72. Лавренова, Г.В. Мать и дитя. Энциклопедия развития вашего ребенка [Текст] / Г.В. Лавренова, Ю.В. Лавренов. – СПб: „Издательский Дом „Нева””; М.: „ОЛМА-ПРЕСС”, 2000. – 528 с.
73. Ладодо, К. Роль витаминов в детском питании [Текст] / К. Ладодо, Л. Дружинина // Дошкольное воспитание. – 2001. – № 6. – С. 102–105.
74. Лейтес, Н.С. Одаренные дети // Психология индивидуальных различий / [Текст] / Под. ред. Ю.Б. Гиппенрейтер и В.Я. Романова. – М.: „ЧеРо”, 2002. – С. 304–312.
75. Лещенко, Л. Комп’ютерна залежність – це небезпечно [Текст] / Л. Лещенко // Початкова школа. – № 2006. – № 3. – С. 42–46.
76. Лобова, О. Про музику гармонією рим: дидактичні вірші у підручниках „Музика” [Текст] / О. Лобова // Початкова школа. – 2007. – № 9. – С. 28–32.
77. Логачева, Г. Левша [Текст] / Г. Логачева // Дошкольное воспитание. – 2007. – № 8. – С. 68–71.
78. Лодкина, Т.В. Социальная педагогика. Защита семьи и детства [Текст]: учебное пособие для вузов по специальности „Социальная педагогика” / Т.В. Лодкина. – М.: Академия, 2003. – 192 с.
79. Лозко, Г.С. Українське язичництво [Текст] / Г.С. Лозко. – К.: Український центр духовної культури, 1994. – 97 с.
80. Лупан, С. Поверь в свое дитя [Текст] / С. Лупан / Пер. с фр. Е.И. Дюшен. – М.: Эллис Лак, 1993. – 255 с.
81. Максимова, Н.Ю. Основи дитячої патопсихології [Текст] / Н.Ю. Максимова, К.Л. Мілютіна, В.М. Піскун. – К.: Перун, 1996. – 464 с.

82. Мартынов, С.М. Здоровье ребёнка в ваших руках: Советы практического врача-педиатра [Текст]: книга для воспитателей детского сада и родителей / С.М. Мартынов. – М.: Крон-Пресс, 1995. – 352 с.
83. Марьясис, Е.Д. Азбука здоровья семьи [Текст] / Е.Д. Марьясис, Ю.К. Скрипкин. – М.: Медицина, 1992. – 208 с.
84. Мастюкова, Е.М. Лечебная педагогика: ранний и дошкольный возраст: Советы педагогам и родителям по подготовке к обучению детей с особыми проблемами в развитии [Текст] / Е.М. Мастюкова. – М.: ВЛАДОС, 1997. – 303 с.
85. Мельникова, Н. Один дома: обучение старших дошкольников правилам поведения в экстремальных условиях в быту [Текст] / Н. Мельникова // Дошкольное воспитание. – 1999. – № 10. – С. 44–52.
86. Метод научной педагогики М. Монтессори [Текст] / Сост. и ред. З.Н. Борисова, Р.А. Семерникова. – К.: Каскад, 1993. – 132 с.
87. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті [Текст] // Освіта. – 2001. – № 60–61. – 24–31 жовтня.
88. Нетрадиційні методи оздоровлення дітей дошкільного віку [Текст] / Г.І. Григоренко, Н.Ф. Денисенко, Ю. Коваленко, Н.В. Маковецька. – Запоріжжя: ЗНУ, 2005. – С. 54–74.
89. Огнев'юк, В.О. Про організацію роботи з дітьми старшого дошкільного віку, які не відвідують дошкільні заклади [Текст] / В.О. Огнев'юк // Дошкільне виховання. – 2001. – № 1. – С. 3.
90. Одаренные дети [Текст] / Общ. ред. Г.В. Бурменской и В.М. Слуцкого. – М.: Прогресс, 1991. – 376 с.
91. Онищенко, Э. Гувернер – профессия давняя (Российский и зарубежный опыт) [Текст] / Э. Онищенко, Л. Романюк // Домашнее воспитание. – 1999. – № 2–3. – С. 255–260.
92. Підготовка дітей до школи [Текст]: прогр. та метод. рекомендації навчання та виховання дітей, неохоплених суспільним дошкільним вихованням / Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти / Авт.-упоряд.: А.А. Харченко. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2002. – 108 с.
93. Поніманська, Т. Дитина і соціум [Текст] / Т. Поніманська // Дошкільне виховання. – 2004. – №8. – С. 4–6.
94. Прилепко, Е. Формирование знаний о противопожарной безопасности [Текст] / Е. Прилепко // Дошкольное воспитание. – 2006. – № 5. – С. 39–44.
95. Прищепа, О. Формування графічних навичок письма – необхідна умова розвитку писемного мовлення [Текст] / О. Прищепа // Початкова школа. – 2007. – № 9. – С. 3–6.
96. Програма виховання дітей дошкільного віку. Маляtko [Текст] / Відп. ред. Плохій З.П. – К.: 1991. – 200 с.
97. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку. Дитина [Текст]. – К.: „Освіта”, 1993. – 270 с.

98. Психокоррекционная работа по предупреждению агрессивности детей младшего школьного возраста [Текст] // Практична психологія і соціальна робота. – 1993. – № 1–10.
99. Развитие социальной уверенности у дошкольников [Текст]: пособие для педагогов дошкольных учреждений / Науч. ред.: Безруких М.М. – М.: ВЛАДОС, 2003. – 223 с.
100. Реабілітаційна педагогіка на рубежі ХХІ століття [Текст]: науково-методичний збірник: У 2 ч. / Ред. рада В.М. Доній, Г.М. Несен, І.Г. Єрмаков та ін. – Ч. 1. – К.: ІЗМН, 1998. – 320 с.
101. Работа с клиентами социальных служб [Текст] / упорядник: Зайцева З.Г. – К.: Етносфера, 1994. – 118 с.
102. Романюк, Н. „Гувернантка” – звучить не гордо, але привабливіше, ніж „безробітний” [Текст] / Н. Романюк // Україна молода. – 1997. – 19 червня.
103. Рылеева, Е. Осваиваем технологию социального развития дошкольников. Теория и методика ознакомления дошкольников с социальной действительностью [Текст] / Е. Рылеева // Дошкольное воспитание. – 2000. – № 3. – С. 37–40.
104. Савенков, А.И. Детская одаренность и цели домашнего образования [Текст] / А.И. Савенков // Одаренный ребенок. – 2002. – № 1. – С. 62–76.
105. Савельева, Н.М. Гувернерство як вид професійної педагогічної діяльності [Текст] / Н.М. Савельева // Зб. наук. праць ПДПУ ім. В.Г. Короленка. – Вип. 1-2 (28-29). – Серія „Педагогічні науки”. – Полтава, 2003. – С. 134–137.
106. Самые лучшие методики воспитания ребенка [Текст]: Спок, Монтессори, Никитины, Макаренко, Сирс, Зайцев / Авт.-сост.: В.Гримм. – Донецк: Мультипресс, 2007. – 287 с.
107. Сарапулова, Є.Г. Психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності гувернера [Текст] : монографія / Є.Г. Сарапулова. – К.: МАУП, 2003. – 264 с.
108. Сарапулова, Є.Г. Статус гувернера в суспільстві [Текст] / Є.Г. Сарапулова // Світло. – 2000. – № 4. – С. 77–81.
109. Свиридов, Б.Г. 365 советов няне и гувернантке [Текст] / Б.Г. Свиридов. – Ростов н/Д: Феникс, 2001. – 348 с.
110. Семейное воспитание: Хрестоматия: [Текст]: учебное пособие для студентов высших пед. учеб. заведений / Сост.: П.А. Лебедев. – М.: Академия, 2001. – 408 с.
111. Семенович, А.В. Эти невероятные левши [Текст]: практич. пособ. для психологов и родителей / А.В. Семенович. – М.: Генезис, 2005.
112. Середницька, А. Підготовка до школи дітей, які не відвідують дошкільних закладів [Текст] / А. Середницька // Дошкільне виховання. – 2001. – № 8. – С 4–5.
113. Серз, У. Ваш ребенок [Текст] / У. Серз, М. Серз / Пер. с англ. М. Луппо, Д. Суворова, Е. Червиной. – М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. – 736 с.
114. Сорокова, М.Г. Система М. Монтессори: теория и практика [Текст]: учеб. пособие для студ. пед. вузов / М.Г. Сорокова. – М.: Академия, 2003. – 384 с.

115. Софронова, Н.А. Социальная адаптация ребенка при переходе из дошкольного образовательного учреждения в общеобразовательную школу [Текст] / Н.А. Софронова // Начальная школа. – 2001. – № 11. – С. 3–4.
116. Стельмахович, М.Г. Няні з народу [Текст] / М.Г. Стельмахович // Дошкільне виховання. – 1993. – № 12. – С. 12.
117. Сухомлинська, О.В. Концептуальні засади формування особистості на основі християнських моральних цінностей [Текст] / О.В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2002. – № 4.
118. Теплюк, С. Гувернер в семье [Текст] / С. Теплюк // Дошкольное воспитание. – 1999. – № 5. – С. 87–93.
119. Теплюк, С. Кто он, сегодняшний гувернер? [Текст] / С. Теплюк // Дошкольное воспитание. – 1999. – № 12. – С. 106–113.
120. Тести для дітей. Чи готова ваша дитина до школи? [Текст] / Авт.-упоряд.: М.Н. Ільїна. – К.: Школа, 2003. – 335 с.
121. Толстихина, А. Мосье, наставник, гувернер. Краткая история домашнего образования в России [Текст] / А. Толстихина // Первое сентября. – 1995. – 16 февраля.
122. Торшилова, Е. Эстетическая одаренность: что это? [Текст] / Е. Торшилова // Дошкольное воспитание. – 1992. – № 2. – С. 57–60.
123. ТРВЗ – сучасна освітньо-виховна технологія [Текст] // Дошкільне виховання. – 2000. – № 8. – С. 5–7.
124. Троицкая, Л. Чем бы дитя ни тешилось, лишь бы гувернантка не плакала [Текст] / Л. Троицкая // Независимость. – 1995. – 22 февраля. – С. 7.
125. Уланова, О. О самооценке дошкольника [Текст] / О. Уланова // Дошкольное воспитание. – 1999. – № 12. – С. 48–57.
126. Федоренко, Д. Кто почне першим? [Текст] / Д. Федоренко // Освіта. – 2000. – 12-19 липня. – С. 5.
127. Фигдор, Г. Детская агрессивность [Текст] / Г. Фигдор // Дошкольное воспитание. – 2006. – №2. – С. 92–99.
128. Фриман, Дж. Как развить таланты ребенка от рождения до 5 лет [Текст] / Дж. Фриман / Пер. с англ. – М.: ТОО центр „ПРО”, 1995. – 228 с.
129. Хорошковська, О.Н. Дошколярик: посіб. з навчання грамоти, математики та ознайомлення з навколишнім [Текст] / О.Н. Хорошковська, Н.Д. Мацько. – К.: АРТек, 1997.
130. Чернова, Е. Нетрадиционные формы оздоровления дошкольников [Текст] / Е Чернова // Дошкольное воспитание. – 2001. – № 3. – С. 21–30.
131. Чуприков, А. Ліворука дитина: яка вона? [Текст] / А. Чуприков, І. Марценківська // Дошкільне виховання. – 1996. – № 9. – С. 22.
132. Шароватова, О.П. Гувернерство як ефективний засіб становлення особистості в умовах сучасного суспільства [Текст] / О.П. Шароватова // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. пр. / Гол. редактор – д.п.н., проф. Буряк В.К.– Кривий Ріг: КДПУ, 2004. – Вип. 9.– С. 228–233.
133. Шароватова, О.П. Педагогічна творчість та проектування у навчально-виховній діяльності гувернера [Текст] / О.П. Шароватова // Проблеми

сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. – 36. статей: Вип. 6, Ч. 2. – Ялта: РВВ КДПІ, 2004. – С. 216–224.

134. Юртайкин, В. Семейный педагог... Каковы его функции? [Текст] / В. Юртайкин, П. Жиянова // Дошкольное воспитание. – 2000. – № 3. – С. 91–103.

Додаткова

135. Абраменкова, В. Осторожно: антиигрушка: Родителям об играх и игрушках [Текст] / В. Абраменкова // Дошкольное воспитание. – 2005. – № 4. – С. 98–108.
136. Абраменкова, В.В. Социальная психология детства: развитие отношений ребенка в детской субкультуре [Текст] / В.В. Абраменкова. – М., 1999.
137. Алексеева, А. Примерная программа православного воспитания детей дошкольного возраста [Текст] / А. Алексеева // Дошкольное воспитание. – 2004. – № 6. – С. 2–4.
138. Андреева, А. Где учиться дошкольнику? [Текст] / А. Андреева // Домашнее воспитание. – 1998. – № 2. – С. 22–26.
139. Андреева, А. Чем занять дошкольника дома [Текст] / А. Андреева // Домашнее воспитание. – 1998. – № 3. – С. 21–29.
140. Асенова, Л.В. Занимательные развивающие и подвижные игры для всей семьи [Текст] / Л.В. Асенова. – Донецк: БАО, 2007. – 367 с.
141. Бардикова, Н. Внимание: ребенок и дорога: обучение дошкольников правилам дорожного движения [Текст] / Н. Бардикова // Дошкольное воспитание. – № 8, 12. – С. 56, 21–23.
142. Бардінов, А.В. Особливості підготовки гувернерів у сучасних умовах [Текст] / А.В. Бардінов // Гуманістично-спрямований виховний процес і становлення особистості: Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. – К., 2001. – Кн. 2. – С. 73–77.
143. Белик, Э.В. Развитие и воспитание ребенка от рождения до школы [Текст] / Э.В. Белик. – Донецк: БАО, 2006. – 239 с.
144. Белова, А.В. Домашнее воспитание дворянок в первой половине XIX века [Текст] / А.В. Белова // Педагогика. – 2001. – № 10. – С. 68–74.
145. Белова, Е. Одаренные люди в детстве [Текст] / Е. Белова // Дошкольное воспитание. – 1996. – № 10. – С. 78–87.
146. Беровлева, А. Пожарная безопасность [Текст] / А. Беровлева // Дошкольное воспитание. – 2007. – № 4. – С. 114–116.
147. Бобылев, Е.В. Пожарный – тот, кто тушит [Текст] / Е.В. Бобылев // Дошкольное воспитание. – 2003. – № 9. – С. 52–58.
148. Богат, В. Технология творчества (ТРИЗ) [Текст] / В. Богат // Дошкольное воспитание. – 1999. – № 3. – С. 94–95.
149. Большая книга поделок [Текст] / Пер. с нем. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2000. – 303 с.
150. Бочарова, Н. Некоторые вопросы дифференцированного подхода в физическом воспитании мальчиков и девочек [Текст] / Н. Бочарова // Дошкольное воспитание. – 1997. – № 12. – С. 72–75.

151. Брызгунов, И.П. Непоседливый ребенок, или все о гиперактивных детях [Текст] / И.П. Брызгунов, Е.В. Касатикова. – М., 2001. – 93 с.
152. Бурмака, Т.К. Малышам и взрослым о культуре просто [Текст] / Т.К. Бурмака. – Мариуполь: Рената, 2002. – 123 с.
153. Бутылкина, Г.В. Все профессии важны, все профессии нужны [Текст] / Г.В. Бутылкина // Ребенок в детском саду. – 2004. – № 1. – С. 64–65.
154. В поисках идеальной няни [Текст] // Красота и здоровье. – 2003. – № 1(34). – С. 112–113.
155. Василькова, Ю.В. Социальная педагогика: курс лекций [Текст]: учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Ю.В. Василькова, Т.А. Василькова. – 2-е изд., стереотип. – М.: Академия, 2001. – 440 с. – С. 104–111.
156. Вершинин, В. Аристократическое воспитание: история или современность? [Текст] / В. Вершинин // Домашнее воспитание. – 2000. – № 4. – С. 22–25.
157. Вершинин, В. Дворянское воспитание как историческое наследие [Текст] / В. Вершинин // Домашнее воспитание. – 2001. – № 4. – С. 38–41.
158. Відверта розмова про „де”: перший підручник про секс для вашої дитини [Текст]: для дітей середнього шкільного віку / Пер. з ісп. / Відп. ред. О.І. Донічева. – К.: Країна мрій, 2006. – 207 с.
159. Григоренко, Г.І. Малятам про здоров'я та безпеку життя [Текст]: хрестоматія для дошкільників / Г.І. Григоренко. – Дніпропетровськ, Генеза-Південь. – 2003. – 92 с.
160. Деваль, Ж. Гувернантка [Текст]: комедия в 3-х действиях / Ж. Деваль / Пер. с фр. А. Радзинского. – М., 1935. – 84 с.
161. Джуринский, А.Н. История педагогики [Текст]: учеб. пособ. для студ. пед. вузов / А.Н. Джуринский. – М.: ВЛАДОС, 1999. – 432 с.
162. Дудова, Т. Дидактична гра – господиня навчального процесу [Текст] / Т. Дудова // Дошкільне виховання. – 2004. – № 7. – С. 24–25.
163. Дунцова, К.Г. Этикет за столом [Текст] / К.Г. Дунцова, Г.П. Станкович. – М., 1990.
164. Дьяченко, В.А. Гувернер [Текст]: Драматические сочинения. Том II / В.А. Дьяченко. – М.: Типография В. Готье, 1873. – С. 1–107.
165. Елизарова, В. Кариеса можно избежать [Текст] / В. Елизарова // Дошкольное воспитание. – 2003. – № 11. – С. 121.
166. Загадка – це гімнастика для розуму [Текст]: збірник методичних матеріалів. – К.: Допоможи дитині, 2004. – 118 с.
167. Збірник ігор для дошкільнят [Текст] / Укладач: Т.В. Вороніна. – К.: Шкільний світ: Галіцина, 2005. – 127 с.
168. Зінченко, С.М. Специфічні розлади здібностей дитини до навчання [Текст] / С.М. Зінченко // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 8, 9. – С. 48–51, 63–66.
169. Злобина, Д. Как нанять гувернантку? [Текст] / Д. Злобина // Здоровье. – 2003. – № 9. – С. 130–131.

170. Зубаль, Н.Г. Розвиваюча ігротека для школярів 6-7 років [Текст] / Н.Г. Зубаль // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 2, 3. – С. 54–58, 43–52.
171. Игры на воздухе [Текст]: сборник / Сост.: Т. Барышникова. – СПб.: „Кристалл”, 1998. – 281 с.
172. Иферган, Г. Ну что же у него в голове? (1000 способов понять вашего ребенка от рождения до 7 лет) [Текст] / Г. Иферган, Р. Этьен / Пер. с фр. – Х.: Клуб семейного досуга, 2002. – 315 с.
173. Калиняк, М. Залежність відхилень у поведінці молодших школярів від помилок у сімейному вихованні [Текст] / М. Калиняк, С. Хома // Наукові записки ТДПУ. Серія: Педагогіка. – 2000. – № 1. – С. 10–13.
174. Князева, О. Новое направление в дошкольном образовании – развитие социальной компетентности дошкольников [Текст] / О. Князева // Дошкольное воспитание. – 1998. – № 9. – С. 2–5.
175. Колесіна, Т. Діагностика і корекція психічного розвитку дітей [Текст] / Т. Колесіна // Початкова школа. – 2000. – № 5. – С. 30.
176. Комратова, Н.Г. Учимося говорити правильно [Текст]: учеб.-метод. пособие по развитию речи детей 3-7 лет / Н.Г. Комратова. – М.: Сфера, 2004. – 208 с.
177. Корольова, Т. Увага, пам'ять, мислення: від 5 до 8 років [Текст] / Т. Корольова. – К.: Казка, 2007. – 63 с.
178. Кочерга, О. Повірте у свою дитину [Текст] / О. Кочерга // Дошкільне виховання. – 2004. – №3. – С. 14–15.
179. Кочерга, О. Психофізіологічний розвиток дитини і становлення мислення у віці 6-10 років [Текст] / О. Кочерга // Початкова школа. – 2007. – № 7. – С. 29–31.
180. Кочерга, О. Психофізіологічні особливості діяльності дівчаток і хлопчиків [Текст] / О. Кочерга // Початкова школа. – 2006. – № 12. – С. 8–12.
181. Курочкина, И.Н. Как научить ребенка поступать нравственно: Увлекательные беседы, поучительные истории и сказки [Текст] / И.Н. Курочкина. – 2-е изд. – М.: Флинта, 2002. – 125 с.
182. Кучинський, М. Фізкультхвилинки (навчання письму) [Текст] / М. Кучинський // Початкова школа. – 1991. – № 10. – С. 33–34.
183. Ликок, С. Гувернантка Гертруда, или торжествующая добродетель [Текст] / Стефан Ликок / Пер с англ. М. Волосова. – Л., 1927. – С. 42–58.
184. Липянский, Л. Учение без мучения: буквы, цифры, чтение и развивающие игры: В помощь родителям и воспитателям [Текст]: учебно-методическое пособие / Л. Липянский. – Х.: Калейдоскоп, 1995. – 48 с.
185. Литвиненко, І. Відповідальність за власне здоров'я формуємо разом з батьками [Текст] / І. Литвиненко // Дошкільне виховання. – 2005. – № 1. – С. 6–7.
186. Литература и фантазия [Текст]: книга для воспитателей детского сада и родителей / Сост.: Л.Е. Стрельцова. – М.: Просвещение, 1992. – 255 с.
187. Маковська, Г. Сучасні погляди на сімейне виховання [Текст] / Г. Маковська // Науковий вісник ВДУ. – 1999. – № 1. – С. 68–70.

188. Маленкова, Л. Ребенок учится тому, что видит у себя в доме [Текст] / Л. Маленкова // Домашнее воспитание. – 2000. – №2. – С. 2–6.
189. Малюткина, Н.В. Я хороший, или Советы по коррекции поведения ребенка [Текст] / Н.В. Малюткина. – СПб.: КАРО, 2003. – 125 с.
190. Манько, Н. Підготовка ліворуких дітей до оволодіння графічною навичкою письма [Текст] / Н. Манько // Початкова школа. – 2007. – № 3. – С. 21–24.
191. Методичні рекомендації та тести психолого-педагогічного обстеження дітей з підвищеним рівнем здібностей [Текст] // Початкова школа. – 1997. – № 2. – С. 49–53.
192. Михайлова, М.А. Поем, играем и танцуем дома и в саду [Текст]: популярное пособие для родителей и педагогов / М.А. Михайлова, Е.В. Горбина. – Ярославль: Академия развития, 1996. – 235 с.
193. Міщик, Л.І. Сучасні технології в роботі з сім'єю з проблем насильства: досвід, перспективи [Текст]: метод. посібник для соціальних працівників, соціальних педагогів / Л.І. Міщик. – Запоріжжя, ЗДУ, 2003. – 103 с.
194. Моторин, В. Воспитательные возможности компьютерных игр [Текст] / В. Моторин // Дошкольное воспитание. – 2000. – № 11. – С. 53–57.
195. Новоселова, С.Л. Компьютерный мир дошкольника [Текст] / С.Л. Новоселова. – М.: Новая школа, 1997. – 127 с.
196. Обучение дошкольников правилам дорожного движения [Текст] // Дошкольное воспитание. – 1990. – № 8, № 12 – С. 56–83, 21–23; 1991. – № 2. – С. 22–26.
197. Одоевский, В.Ф. Руководство для гувернанток [Текст]: Избр. пед. соч. / В.Ф. Одоевский / М., 1955. – 367 с.
198. Онацький, В.М. Всі діти обдаровані [Текст] / В.М. Онацький // Обдарована дитина. – 2001. – № 6. – С. 34–43.
199. Оренстайн, Дж. 365 способів успокоити плачущого ребенка [Текст] / Дж. Оренстайн / Пер. с англ. А.Озерова. – М.: „Файр-Пресс”, 1999. – 478 с.
200. Пешкова, В. „Моя прекрасная нянька”, или Совсем не так, как в кино [Текст] / В. Пешкова // Антошка. – 2005. № 1 (14). – С. 12–13.
201. Побірченко, Н. Диплом для гувернантки [Текст] / Н. Побірченко, С. Попиченко // Освіта. – 2000. – № 44 (4-11 жовтня). – С. 3.
202. Поддьяков, Н. Ребенок-дошкольник: проблемы психического развития и саморазвития [Текст] / Н. Поддьяков // Дошкольное воспитание.– 1998. – № 12. – С. 68–74.
203. Положение о домашних наставниках и учителях и дополнительные к нему постановления. – ЦДА України, ф. 707, оп. 1, спр. 753, рік 1834-1838.
204. Прийменко, В. Вплив сім'ї на успішне навчання дитини [Текст] / В. Прийменко // Початкова школа. – 2006. – № 3. – С. 52–55.
205. Ращикулина, Е. Игры-головоломки в развитии мышления дошкольников [Текст] / Е. Ращикулина // Дошкольное воспитание. – 1999. – № 3. – С. 27–31.
206. Романова, Г. Екатерина II о воспитании наследников престола [Текст] / Г. Романова // Воспитание школьников. – 1995. – № 5, 6.

207. Ротенберг, Р. Растить здоровым: Детская энциклопедия здоровья [Текст] / Р. Ротенберг / Пер. с англ. – М.: ФиС, 1991. – 592 с.
208. Рузина, М.С. Страна пальчиковых игр: развивающие игры и оригами для детей и взрослых [Текст] / М.С. Рузина. – СПб.: Кристалл, 1997. – 326 с.
209. Сарапулова, Є.Г. Историчний досвід фахової підготовки гувернерів у Російській Імперії [Текст] / Є.Г. Сарапулова // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 3. – С. 140–147.
210. Сарапулова, Є.Г. Організація системи домашнього навчання й виховання на державному рівні [Текст] / Є.Г. Сарапулова // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 2. – С. 131–137.
211. Сарапулова, Є.Г. Шляхи підвищення педагогічного рівня батьків і гувернерів у Російській Імперії (наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття) [Текст] / Є.Г. Сарапулова / Збірник наук. праць Української Академії управління при Президентіві України: Вип. 1 „А”. – К., 2001. – С. 168–173.
212. Сергеева, С.В. Домашнее образование в России в первой половине ХІХ века [Текст] / С.В. Сергеева // Педагогіка. – 2003. – № 7. – С. 88–93.
213. Сеницына, Е. Игры для праздников [Текст]: популярн. пособ. для родителей, гувернеров, воспитателей / Е. Сеницына. – М.: Лист, 1999. – 175 с.
214. Скорицова, Л.В. Методичні рекомендації до проведення курсу „Філософія і психологія для дітей у початкових класах” (Особистий щоденник „Хто я?” (У світі мрій, фантазій, міркувань)) [Текст] / Л.В. Скорицова // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 4,5. – С.44–45, 16–23.
215. Смирнова, Е. Игрушки: как оценить их качество [Текст] / Е. Смирнова // Дошкольное воспитание. – 2005. – № 4. – С. 68–73.
216. Соколова, Ю.О. Гра з пальчиками [Текст]: посіб. для ігрового дошкільного навчання / Ю.О. Соколова. – К.: Країна мрій, 2006. – 48 с.
217. Теплюк, С. Как занять ребенка (в кругу семьи) [Текст] / С. Теплюк // Дошкольное воспитание. – 1992. – № 2. – С. 68–72.
218. Ткачева, Р.В. Коррекция и развитие межличностных взаимоотношений в системе „ребенок”-„сверстники”-„взрослые” [Текст] / Р.В. Ткачева // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 6. – С. 52.
219. Токар, П.С. Державні символи України: Уроки державності [Текст] / П.С. Токар // Розкажіть онуку. – 1998. – № 1. – С. 4–5.
220. Уделяйте время своему ребенку [Текст] / Пер. с фр. Я. Бонфанти // Дошкольное воспитание. – 1999. – №2. – С. 92–95.
221. Уроки детского творчества: 200 оригинальных образцов поделок для детей дошкольного и младшего школьного возраста [Текст] / Пер. с нем. – М.: Внешсигма: АСТ, 2000. – 191 с.
222. Фесюкова, Л.Б. Воспитание сказкой: для работы с детьми дошкольного возраста [Текст] / Л.Б. Фесюкова. – Х.: ФОЛІО, 1996. – 463 с.
223. Фонвизин, Д.И. Недоросль [Текст]: комедия в 5-ти действиях / Д.И. Фонвизин. – М.: Гослитиздат, 1958. – 130 с.
224. Фурманов, Н.А. Детская агрессивность (психодиагностика и коррекция) [Текст] / Н.А. Фурманов. – Минск, 1996.

225. Хахалин, Л. Что делать, если рядом нет врача, а у ребенка ... [Текст] / Л. Хахалин // Дошкольное воспитание. – 2003. – № 11. – С. 118–120.
226. Худик, В.А. Психологическая диагностика детского развития: методы исследования [Текст] / В.А. Худик. – К.: Освіта, 1992. – 220 с.
227. Шакирова, И. Музыка в сказке [Текст]: книга для детей и взрослых (гувернеров, воспитателей) / И. Шакирова. – М.: ООО „Лист Нью”, 2000. – 269 с.
228. Шалаєва, Г.П. Новітні правила поведінки для вихованих дітей [Текст] / Г.П. Шалаєва. – К.: Країна мрій, 2006. – 207 с.
229. Шарманова, С. Профилактика и коррекция плоскостопия у детей [Текст] / С. Шарманова, А. Федоров, О. Бродягина // Дошкольное воспитание. – 2003. – № 11. – С. 59–62.

Електронні ресурси:

Режим доступу:

1. <http://www.7ya.ru>
2. <http://babyzone.org.ua>
3. <http://www.babyhelp.kiev.ru>
4. <http://www.bezproblem.lviv.ua>
5. <http://www.bonna.ru>
6. <http://www.friendship.com.ru>
7. <http://www.governess.ru>
8. <http://www.mamochka.kz>
9. <http://www.materinstvo.ru>
10. <http://www.matiola.kiev.ru>
11. <http://www.odarennost.ru>
12. <http://www.rebenok.ru>
13. <http://www.skazkatera.kiev.ua>
14. <http://www.slovnyk.net>
15. <http://www.vasha-dobra-nanya.kh.ua>
16. <http://www.wmj.ru>

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Система оцінювання

Поточний контроль

1. Усна відповідь (висвітлення теоретичного питання) на практичному занятті оцінюється від **1 до 5 балів**.
2. Виконання практичного завдання з окремої теми оцінюється від **1 до 5 балів**. Підсумкова оцінка за практичне заняття виставляється за **середнім арифметичним показником (балом)**.
У випадку, коли студент не готовий до виконання визначеного завдання, йому нараховується 0 балів.
3. Виконання модульних (контрольних) завдань у формі письмового тестування, яке складається з 30 питань по кожному з 3 ЗМ (питання будуються на основі навчального матеріалу розглянутого під час лекцій, практичних, індивідуальних, а також з врахуванням самостійної роботи студентів по відповідному модулеві) оцінюється у **10 балів**. Шкала оцінювання виглядає наступним чином:

ЗМ₂
28-30 правильних відповідей – 10 балів
25-27 правильних відповідей – 9 балів
22-24 правильні відповіді – 8 балів
19-21 правильних відповідей – 7 балів
16-18 правильні відповіді – 6 балів
13-15 правильних відповідей – 5 балів
10-12 правильних відповідей – 4 бали
7-9 правильних відповідей – 3 бали
4-6 правильних відповідей – 2 бали
1-3 правильних відповідей – 1 бал

5. Виконання індивідуального навчально-дослідного завдання (ІНДЗ) з даної навчальної дисципліни оцінюється наступним чином:
відмінно (А) – **19-20 балів**;
добре (Б) – **15-18 балів**;
добре (С) – **11-14 балів**;
задовільно (Д) – **9-14 балів**;
задовільно (Е) – **6-9 балів**;
незадовільно (FХ) – **3-6 балів**;
незадовільно (F) до **3-х балів**.

Якщо за результатами поточного контролю студент набрав від **0** до **34 балів**, він відраховується зі складу студентів та, у разі поновлення, зобов'язується пройти обов'язковий повторний курс з даної навчальної дисципліни.

У разі незадоволеності студента результатом власних навчальних досягнень (або у випадках, коли сума набраних ним балів коливається в межах від **35** до **59 балів**), йому надається можливість виконання підсумкового тестування, результати якого є остаточними навіть у разі їх меншовартості щодо результатів поточної роботи.

Підсумковий контроль

Підсумковий контроль проводиться у формі письмового тестування за програмою даної навчальної дисципліни, яке складається із 100 питань. За кожну правильну відповідь студенту нараховується **1 бал**. Підсумкова оцінка визначається за загальноприйнятою в КМС 100-бальною шкалою:

- 90-100 правильних відповідей – **90-100 балів** – «відмінно» (A);
- 82-89 правильних відповідей – **82-89 балів** – «добре» (B);
- 74-81 правильні відповіді – **74-81 балів** – «добре» (C);
- 64-73 правильних відповідей – **64-73 балів** – «задовільно» (D);
- 60-63 правильні відповіді – **60-63 балів** – «задовільно» (E);
- 35-59 правильних відповідей – **35-59 балів** – «незадовільно» (FX).
- 0-34 правильні відповіді – **1-34 балів** – «незадовільно» (F).

ЗМІСТ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ГУВЕРНЕРСТВА ЯК СИСТЕМИ
ФОРМУВАННЯ САМОБУТНЬОЇ ОСОБИСТОСТІ

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1

Гувернерство в сучасних умовах: соціально-педагогічний аспект

Теоретичні питання:

1. Сучасний погляд на професійну діяльність соціального гувернера. Ведучі чинники відновлення професії гувернер в соціальному середовищі сучасної України.
2. Визначення понять “гувернер”, “гувернантка”, “гувернерство”. Професія соціальний гувернер.
3. Права та обов’язки гувернера в сім’ї.
4. Законодавча база діяльності соціального гувернера (Конвенція ООН про права дитини. Сімейний кодекс України. Цивільний кодекс України. Закон України “Про освіту”. Кодекс Законів про Працю України. Концепція громадянського виховання особистості).

Практичні завдання:

1. Визначити причини, що спонукають батьків звернутися до послуг гувернера.
2. Відповідно до загальних вимог проаналізувати і законспектувати (або роздрувати) Концепцію громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності і Національну доктрину розвитку освіти.
3. Підготувати рецензію на статтю О. П. Шароватові «Гувернерство як соціально-педагогічна проблема [http://intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_arhiv_pn_n1_2008_st_27/?print]

Література

1. Белочкина Ю.В. Пособие для гуверняни.– Харьков, ФОЛІО, 2008. – 415с
2. Гримм В. Самые лучшие методики воспитания ребенка. – К. Мультипресс, 2007. – 285с.
3. Маценко Л.М. Методика роботи гувернера : навчально-методичний посібник для підготовки фахівців напряму 0101 – «Педагогічна освіта» зі спеціальності 6.010103 – «Соціальна педагогіка». – К. : ДАКККіМ, 2010. – 242с.
4. Сарапулова Є.Г. Психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності гувернера. – К. МАУП, 2003. – 261с
5. Свиридова Б.Г. 365 советов няне и гувернантке. – Ростов-на-Дону, Феникс, 2001. – 347с.
6. <http://zakon.rada.gov.ua/>
7. <http://www.mon.gov.ua/>

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2

Характеристика гувернерства від Ренесансу до XVIII ст.

Теоретичні питання:

1. Гувернерство в епоху Відродження та Реформації (14 століття). Мартін Лютер.
2. Педагогіка “нового часу”. Поява терміна “гувернер” (Франція, Мішель Монтень, 16 століття).
4. Гувернерство в епоху Просвітництва. Природне виховання Ж.-Ж. Руссо. Філантропізм (любов до людини) – система виховання Йоганна Базедова.
5. Розвиток гувернерства на території Київської Русі у 18 столітті. Козацьке виховання.

Практичні завдання:

1. Підготувати резюме на вакантне місце гувернантки (гувернера).
2. Доведіть, що Григорій Савич Сковорода займався гувернерською діяльністю.

Література

1. Маценко Л.М. Методика роботи гувернера : навчально-методичний посібник для підготовки фахівців напряму 0101 – «Педагогічна освіта» зі спеціальності 6.010103 – «Соціальна педагогіка». – К. : ДАКККіМ, 2010. – 242с.
2. Сарапулова Є.Г. Психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності гувернера : монографія / Є.Г. Сарапулова. – К. : МАУП, 2003. -264 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3.**Розвиток і розквіт гувернерства в Європі у ХІХ ст.****Теоретичні питання.**

1. Вклад у розвиток гувернерства:
 - Й.Г. Песталоцці;
 - І. Канта;
 - Й.Ф. Гербарна;
 - Ф. Фрьобеля;
 - А. Дістервега;
 - Г. Спенсера.
2. Особливості гувернерства в Європі у ХІХ столітті.

Практичні завдання:

1. Розробити план бесіди для учнів 10 класу по темі: Гувернерство в історії європейської освіти у ХІХ ст.
2. Підготувати рецензію на статтю по темі практичного заняття.

Література

1. История педагогики: Пособие для пединститутов / Под ред. Константинова и др. – М.: изд-во АПН, 1999. – 587 с.
2. Златоструй. Древняя Русь / Сост., авторский текст, комментарий. А.Г.Кузьмина, А. О. Карпова. – М.: Молодая гвардия, 1990. – 302 с.

3. Крип'якевич І.П. Всесвітня Істрія: У 3 кн. – Т. 1. – К.: Либідь, 1995. – 464 с.
3. Маценко Л.М. Методика роботи гувернера : навчально-методичний посібник для підготовки фахівців напряму 0101 – «Педагогічна освіта» зі спеціальності 6.010103 – «Соціальна педагогіка». – К. : ДАКККіМ, 2010. – 242с.
4. Сарапулова Є.Г. Психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності гувернера. – К. МАУП, 2003. – 261с

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4

Розвиток гувернерства у ХХ – поч. ХХІ ст.

Перегляд і обговорення документального фільму «Обережно, няня!».

Практичні завдання:

1. Порівняйте методику навчання звичайної школи з методикою «вільного виховання». Заповніть таблицю.

	позитивне	негативне
Звичайна школа		
«Вільне виховання»		

2. Дайте порівняльну характеристику «Батавія-план» і «Дальтон-план».
3. Вичленіть основні причини, що сприяли знищенню гувернерської системи в радянській державі.

Література

1. Сарапулова Є.Г. Статус гувернера в суспільстві / Є.Г. Сарапулова // Світло. – 2000. – № 4. – С. 77-80.
2. Сарапулова Є.Г. Організація системи домашнього навчання й виховання на державному рівні / Є.Г. Сарапулова // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 2. – С. 131-137.
3. Николаев С. Давно забытое? Новое! Возрождение гувернерства / С. Николаев // Начальная школа. – 1995. – № 36. – С. 2.
4. Побірченко Н., Попиченко С. Диплом для гувернантки / Н. Побірченко, С. Попиченко // Освіта. – 2000. – № 44 (4-11 жовтня). – С. 3.
5. Гувернантку замовляли? «Круглий стіл» з проблем індивідуального виховання // Дошкільне виховання. – 1999. – № 4. – С. 10-11.
6. Сарапулова Є.Г. Психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності гувернера : монографія / Є.Г. Сарапулова. – К. : МАУП, 2003. –264 с.

ПРИОРИТЕТНІ ГУВЕРНЕРСЬКІ МЕТОДИКИ І ТЕОРІЇ ВИХОВАННЯ ДИТИНИ В ДОМАШНІХ УМОВАХ

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5

Ідея всебічного розвитку особистості в гувернерських виховних системах ХVІ – ХVІІІ ст.

Теоретичні питання:

1. Аналіз губернерських методик за трьома періодами.
2. Провідні ідеї всебічного розвитку особистості в губернерській виховній системі М.Монтеня.
3. Педагогічна позиція Ф.Бекона щодо виховання особистості.
4. Методичні рекомендації з питань родинного виховання Я.А.Коменського.
5. Губернерська система виховання особистості за Дж. Локком.
6. Провідні принципи губернерської системи виховання за Ф. де Ламоттом Фенелон.

Практичні завдання:

1. Визначте поняття «виховання» як у широкому розумінні, так і у вузькому. В чому полягає основна мета виховання особистості на сучасному етапі розвитку суспільства.
2. Дайте характеристику системи домашнього виховання XVI-XVIII ст.
3. Дайте порівняльну характеристику теорії виховної системи М.Монтеня і Я.А.Коменського.

Література.

1. Коменський Я.А. Материнская школа / Под ред., с введ.стр. и примеч. проф. А.А.Красновского. – М.: Гос. учебно пед. изд-во мин-ва просвещения РСФСР. – 104 с.
2. Локк Дж. Сочинения: В 3 т. – Т. 1. / Пер.с англ. А.Н.Савина; Ред.: И.С.Нарский, А.А.Субботин. – М.: Мысль, 1985. – 621 с.
3. Маценко Л.М. Методика роботи губернера : навчально-методичний посібник для підготовки фахівців напряму 0101 – «Педагогічна освіта» зі спеціальності 6.010103 – «Соціальна педагогіка». – К. : ДАККіМ, 2010.
4. Сарапулова Є.Г. Психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності губернера: Монографія. – К.: МАУП, 2003. – 264 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6

Технології вирішення проблеми формування особистості в теорії і практиці домашнього виховання Європи у XIX – поч. XX ст.

Теоретичні питання:

1. Основи формування особистості в теорії і практиці домашнього виховання в Європі XIX – XX ст.
2. Технології системи домашнього виховання за Й.Г.Песталоцці.
3. Виховна система формування особистості в домашніх умовах за методикою Й.Ф.Гербарта.
4. Природовідповідність у виховних технологіях А.Дістервега.
5. Ідеальна система домашнього виховання за Г. Спенсером.

Практичні завдання:

1. Проаналізувати губернерські системи Європи XIX – початок XX ст.
2. Проаналізуйте, чому педагогічні проблеми Європи XIX – XX ст. не знайшли повного вирішення? Чи є вони значимими і важливими на даному етапі розвитку губернерської діяльності.

3. Виготовити колаж для проведення заняття з дитиною (вік визначається за бажанням студента) на тему: “Казка про...”. Робота в групах по 4 студенти.

Література

1. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирования личности. – М.: Мысль, 1976. – 158 с.
2. Болдирев М. І. Моральне виховання дітей у сім’ї. – К.: Рад. школа, 1999.
3. Історія дошкільної педагогіки: Хрестоматія / Упоряд.: З.Н.Борисова, В.З.Смаль. – 2-е вид. доповнене – К.: Вища школа, 1990. – 423 с.
4. Історія педагогіки: навч. посіб. / За ред. М.С.Гриценка. – К.: Вища шк., 1973. – 447 с.
5. Маценко Л.М. Методика роботи гувернера : навчально-методичний посібник для підготовки фахівців напряму 0101 – «Педагогічна освіта» зі спеціальності 6.010103 – «Соціальна педагогіка». – К. : ДАКККіМ, 2010. – 242с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7

Індивідуальне виховання як керівництво процесом розвитку особистості в Російській Імперії ХІХ – ХХ ст.

Теоретичні питання:

1. Виховна концепція за Ястребцевим.
2. Основи психологічних знань та шляхи застосування їх у педагогічній практиці гувернерів.
3. Роль зарубіжних індивідуальних виховних систем в педагогічній науці та практиці Російської Імперії.
4. Індивідуалізація виховного підходу за Г.Рукавишниковим.

Практичні завдання:

1. Проаналізуйте, чому виховна концепція Ястребцева була прогресивною для ХІХ століття, а за радянських часів не могла бути прийнята позитивно? Чи є ця концепція актуальна на даному етапі розвитку гувернерства?
2. Розробити сценарій сімейного свята (за вибором).

Література

1. Карпенчук С.Г. Теорія і методика вихованн: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1997. – 78 с.
2. Ковальчук О.В, Довбищенко В.І. Основи формування національної свідомості громадян // Початкова школа. – 1993. – № 3. – С. 4 – 5.
3. Маценко Л.М. Методика роботи гувернера : навчально-методичний посібник для підготовки фахівців напряму 0101 – «Педагогічна освіта» зі спеціальності 6.010103 – «Соціальна педагогіка». – К. : ДАКККіМ, 2010. – 242с.
4. Побірченко Н., Попиченко С. Диплом для гувернантки // Освіта. – 2000. – № 44 (4 – 11 жовтня). – С. 3.
5. Рукавишников Г. Воспитание даровитого ребенка. – М.: 1999. – 16 с.

6. Сарапулова Є.Г. Психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності гувернера : монографія / Є.Г. Сарапулова. – К. : МАУП, 2003. -264 с.

**ЗМ ІІІ. ПРОГРЕСИВНІ ПІДХОДИ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ
ІНДИВІДУАЛЬНОГО НАВЧАННЯ ДИТИНИ В ДОМАШНІХ УМОВАХ**
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 8

**Методика домашнього навчання в Російській імперії
в ХІХ – на поч. ХХ ст.**

Теоретичні питання:

1. Збереження здоров'я дітей в процесі навчання. Рекомендації А. Дивногорського.
2. Вивчення рідної та іноземної мов. Твір К.Д.Ушинського “Рідне слово”.
3. Методика навчання читанню.
4. Методика навчання письма.
5. Методика роботи з книгою.
6. Особливості домашнього навчання в Російській Імперії в 19 століття.

Практичні завдання:

1. Підготуйте педагогічний твір на тему “Ми відповідаємо за тих, кого навчаємо”.
2. Визначіть позитивні сторони методики педагога-новатора 20 століття В.Ф. Шаталова.

Література

1. Маценко Л.М. Методика роботи гувернера : навчально-методичний посібник для підготовки фахівців напряму 0101 – «Педагогічна освіта» зі спеціальності 6.010103 – «Соціальна педагогіка». – К. : ДАКККіМ, 2010. – 242с.
2. Сарапулова Є.Г. Психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності гувернера : монографія / Є.Г. Сарапулова. – К. : МАУП, 2003. -264 с.
3. Сарапулова Є. Г. Шляхи підвищення педагогічного рівня батьків і гувернерів у Російській Імперії (наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття) / Є.Г. Сарапулова // Збірник наук, праць Української Акад. держ. упр. При Президентові України : Вип. 1. – К., 2001. – С. 168-173.
4. Сарапулова Є.Г. Історичний досвід фахової підготовки гувернерів у Російській Імперії / Є.Г. Сарапулова // Педагогіка і психологія. – 2000. –№ 3– С. 140-147

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 9

**Методика навчання дитини в домашніх умовах в Європі
у в ХІХ – на поч. ХХ ст.**

Теоретичні питання:

1. Підготовка гувернерів за методикою Й.Г.Песталоцці та Й.Ф. Гербарна.

2. Методика індивідуального навчання і виховання Ф.Фрьюбеля, А.Дістервега.
3. Індивідуалізована система домашнього навчання Г.Спенсера.

Практичні завдання:

1. Визначте необхідні професійні знання гувернера, який працює за методикою Гербарна.
2. Порівняйте професійні знання і вміння гувернера, що працює за методикою Ф.Фрьюбеля і А.Дістервега.
3. Визначте необхідні рівні цінностей гувернера, висвітлені Г.Спенсером.

Література

1. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения. – М.: уч-педгиз, 1956. – 374 с.
2. Сарапулова Є. Г. Психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності гувернера: Монографія. – К.: МАУП, 2003. – 265 с.
3. Спенсер Г. Основания психологии. Ассоциативная психология. – М.: ООО «Изд-во АСТ-ЛТД», 1998. – 560 с.

Нові дидактичні підходи в педагогічній теорії і практиці роботи гувернера ХХ - поч. ХХІ століття.

Теоретичні питання:

1. Аналіз індивідуалізованих методик навчання молодших школярів.
2. Методика навчання молодших школярів С.М. Лисенкової.
3. Методика навчання грамотного письма П.С. Тоцького.
4. Система індивідуалізованого навчання В. Ф. Шаталова, Є. М. Ільїна.

Практичні завдання:

1. Порівняйте методики підготовки гувернера ХІХ і ХХІ століття.
2. Розробіть приблизний план роботи гувернера на півроку з 10-річною дитиною.
3. Визначте основні методи роботи соціального гувернера з батьками.

Література

1. Зарубіжна періодична хроніка / Відп. за вип. І.Г.Тараненко, Б.Ф. Мельниченко, Г.В.Степаненко. – К., 1992. – 42 с.
2. Класифікатор професій / Держ. Ком. Стандартизація, метрологія та сертифікація України (чинний від 01. 01. 96). – К.: Соцінформ, 2001. – 584 с.
3. Шаталов В.Ф. Точка опоры. – М.: Педагогика, 1987. – 160 с.
4. Сарапулова Є.Г. Психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності гувернера. Монографія. – К.: МАУП, 2003. – 264 с.

ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Генезис і розвиток гувернерства від найдавніших часів існування людства до епохи середньовіччя.

Виникнення і тенденції розвитку гувернерства від найдавніших часів існування людства до епохи середньовіччя.

Завдання для самостійної роботи:

1. З'ясування характерних ознаки гувернерської діяльності як форми індивідуального навчання та виховання.
2. Розкрити етапи розвитку становлення гувернерської діяльності в період середньовіччя.
3. Виникнення терміну «гувернер» та «гувернерство».

Методичні рекомендації:

I. Розпочати перше питання можна з з'ясування, що гувернерство як форма індивідуального виховання і навчання дітей має характерні ознаки: по-перше, виховання й навчання дитини є індивідуалізованими; по-друге навчання й виховання дитини відбувається в домашніх умовах (у сім'ї) або в освітньо-виховних закладах закритого типу, де створюється мікроклімат, наближений до умов родинного виховання; по-третє, педагогічний процес організовується таким чином, що діти сприймали гувернера як близьку людину, і його авторитет у їхніх очах був не нижчим, аніж авторитет батьків.

Гувернерство не належить уповні ні до родинної, ні до державної системи виховання. Воно знаходиться на межі цих систем. З одного боку, гувернерству притаманні індивідуальний підхід, неформальність у стосунках між вихованцем і наставником, властиві родинному вихованню. З іншого боку, в рамках гувернерської практики можливий відчутний тиск держави, посилений державний контроль, поєднання системи домашнього виховання і навчання до державної освітньої системи

II. Друге питання варто розпочати з аналізу етапів розвитку гувернерства. За багатовікову історію свого існування гувернерство пройшло кілька етапів розвитку. Як форма індивідуального навчання й виховання дитини воно виникло в епоху середнього палеоліту в системі суспільного виховання дітей та молоді. Саме цей період можна вважати першим етапом становлення гувернерської діяльності. Завершення періоду розпаду первіснообщинного ладу характеризується перетворенням гувернерства на систему індивідуального виховання дитини у сім'ї нерідними батьками-вихователями, які фактично виконували роль гувернерів. Можна відмітити, що саме цей період вчені вважають другим етапом становлення гувернерства.

Паралельно гувернерство продовжує розвиватися як система колективного виховання й навчання дитини. В ролі наставників молоді у цій системі виступають знахарі, чаклуни, старійшини – еліта племені. Це третій етап становлення гувернерства.

Перший гувернер, в обов'язки якого входить винятково формування у дитини хороших манер, з'являється у VI столітті до н. е. в афінській заможній родині. Саме цей період можна назвати четвертим етапом становлення гувернерства. У IV II столітті до н. е. в Афінах знатні сім'ї

запрошують учених-філософів для індивідуального навчання й виховання дітей. З Афін ця практика розповсюджується по світу. Висока оплата роботи філософів-наставників перетворює гувернерство на професію, яка дозволяє наставникові на гідному рівні забезпечити себе матеріально. Це п'ятий етап розвитку гувернерської діяльності.

Офіційно на державному рівні, гувернерство було вперше узаконене у II ст. до н. е. в Римі. Стародавні римляни розцінювали домашнє навчання й виховання як засіб задоволення потреби суспільства в самотутніх, освічених, нестандартно мислячих особистостях. Саме цей період вчені відзначають як шостий етап становлення гувернерства.

У період середньовіччя, порівнюючи існуючі педагогічні системи, вищі кола суспільства визнають індивідуальне навчання й виховання в родинному середовищі як найбільш ефективне й сприятливе для розвитку дитини. Виконання гувернерських обов'язків у цей період знатними особами свідчило про високий суспільний статус гувернерів. Це – сьомий етап розвитку гувернерства.

III. Вивчення третього питання варто розпочати із історії виникнення терміну «гувернер» та «гувернерство». Сама термінологія виникає у XVI столітті у Франції і швидко поширюється, перетворившись на загальноприйняті в науці й у побуті. Першим їх використовує у своїх працях відомий педагог М.Монтень. Він же стає автором перших методичних посібників для гувернерів. Батьки – представники заможних кіл суспільства зазначеної епохи – здебільшого самоусуваються від виховання дітей, повністю перекладаючи турботу про них на гувернерів. Саме цей період можна визначити як восьмий етап становлення гувернерства.

Література

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
2. Історія педагогіки: Навчальний посібник./ Заряд. М.С.Грищенко. – К.: Вища школа, 1973. – 447 с.
3. История средних веков. В 2 т: Учеб. для вузов. За ред. Брагина М.Л., Гудкова Е.В. и др. Т. 1. – М.: Высшая шк. – 1990. – 544 с.
4. Історія української культури / За ред. І.Крип'якевича. – К.: Либідь, 1999. – 656 с.
5. Карпенчук Д. Теорія й методика виховання: Навч. посібник. – К.: Вища школа, 1997. – 78 с.
6. Крип'якевич І.П. Всесвітня історія: У 3 кн. – Т. 1. – К.: Либідь, 1995. – 464 с.
7. Куманецький К. Історія культури Древней Греции и Рима: Пер. с польського. – М.: Высшая школа, 1990. – 352–с.
8. Монтень М. Опыты. В 3 кн. – Кн.3. – М.: Наука, 1979. – 704 с.
9. Монтень М. Опыты: В 3 кн. – Кн. 1 и 2. – М.: Наука, 1979. – 536 с.
10. Педагогіка: Учебное пособие для студ. пед. унив-тов / Под ред. Ю.К. Бабанского. – М.: Просвещение, 1983. – 608 с.

Характеристика гувернерства від Ренесансу до XVIII століття.

Завдання для самостійної роботи:

1. Характеристика періоду епохи Ренесансу.
2. Розкрити мету виховної системи періоду Ренесансу.
3. Характеристика реалістичної, емпіричної й раціоналістичної течії в педагогіці.

Методичні рекомендації

I. Під час вивчення першого питання слід з'ясувати, що в античному світі особистість поглиналася державою, у середні віки – церквою, потрібно пам'ятати, що наступна епоха – епоха Відродження (XIV –XVI ст.) – вкладає у системи виховання новий зміст. Відтепер його головною метою стає плекання самостійної, активної особистості. Епоха Ренесансу, як і наступна – епоха Реформації, відкриває у педагогіці нову еру, що визначається як «педагогіка нового часу», або « педагогіка активного виховання».

Людина прагне жити щасливо, наповненим радощами й красою життя, у гармонії і з собою. Інтерес до небесного змінюється на інтерес до земного. Людина стає центром Всесвіту. Відроджується антична культура. Авторитет християнства визнається тільки у моральній сфері. Постає вчення про подвійну істину: релігійну і наукову.

Колискою Відродження стає Італія – провідний осередок політичного, релігійного й інтелектуального життя тогочасної Європи.

II. Друге питання варто розпочати із розгляду виховної мети періоду Ренесансу. Педагогіка цього періоду перетворюється на індивідуалістичну. Метою виховання стає розвиток вільної, добродійної, щасливої особистості. Водночас із визнанням краси людського тіла поновлюється фізичне виховання, зовсім забуте у часи середньовіччя. Здорове й сильне тіло дозволяє людині яскравіше виявити її індивідуальність. Визнається індивідуальність жінки, її рівні права з чоловіком, возвеличується її краса.

В цей період широко розповсюджується гувернерство – практика запрошення в знатну родину педагога для індивідуального навчання й виховання дітей. Більш заможні батьки запрошують для своїх дітей домашніми наставниками видатних особистостей.

Ідея розширення функції розуму, яка постала в епоху Ренесансу, отримує подальший розвиток у педагогіці реформації. Головним діячем періоду реформації вважають німецького педагога Мартіна Лютера. Він визначав провідним родинне виховання. На думку вченого, виховання – обов'язок батьків і «найкраща з усіх добрих справ», а зневага до нього – «найбільший гріх». Виховання, за М.Лютером, базувалося на формуванні покірності. Від дітей вимагалось не рабський страх, а свідоме слухняність. На його думку, домашнє виховання слід було доповнювати шкільним, бо дітям для повноцінного розвитку потрібне товариство ровесників. На батьків і домашніх наставників покладался обов'язок підготувати хлопчиків і дівчаток до виконання відповідних їхніх статі обов'язків у сім'ї, у суспільстві, у державі. Елементарна освіта, за

переконанням М.Лютера, мусила стати доступною для дівчаток і хлопчиків з родин із будь-яким достатком.

III. Період Відродження й Реформації – друга половина XVI-XVII століття стали підготовкою до появи педагогіки «нового часу». У педагогіці середини XVI століття майже одночасно виникло три напрями: реалізм, раціоналізм і емпіризм. Реалізм характеризувався інтересом до вивчення законів і явищ людської природи, інтересом до реальних знань. Раціоналізм у педагогіці полягав у формуванні в молодого покоління віри в інтелект і прагнення протягом усього життя керуватися винятково розумом, ігноруючи почуття. Сильнішою за попередню виявилась емпірична педагогічна течія, яка базувалася на визнанні досвіду й чуттєвого сприймання більше, аніж значення логічного аналізу. Цими течіями визначалась стратегія розумового й морального розвитку особистості.

Представниками реалістичної течії стали французький педагог М.Монтень і Ф.Рабе. Якщо Ф.Рабе цікавиться лише шкільною освітою, то М.Монтень докладно розглядає насамперед систему домашнього виховання.

М.Монтень трактує освіту як формальність і виховання вважає вищим за навчання. Він пише, що справу виховання підростаючого покоління необхідно доручати особливим вихователям – гувернерам. Провідними якостями гувернера М.Монтень називає безмежну відданість своєму вихованцеві й уміння зважати на індивідуальність дитини. М.Монтень став першим ученим, який підготував для гувернерів методичні рекомендації з проблем домашнього виховання й навчання. Саме після виходу у світ його праці де вживається термін «гувернер» (Франція XVI століття), цей термін стає загальноприйнятим у світовій педагогіці. Таким чином, розгортається восьми період розвитку гувернерства. Він характеризується наступним: виникнення специфічної термінології; появою методичних посібників, підготовлених спеціально для гувернерів; перетворення гувернерства на загальновизнану складову освітньо-виховної системи суспільства; виховання дитини без допомоги гувернера починає вважатися у знатних родинах неповноцінним.

Позитивне значення М.Монтеня в історії педагогіки полягає в тому, що він відстоює важливість здійснення паралельно з моральним фізичного виховання; головним завданням виховання називає не підготовку безликого спеціаліста, а активної, мислячої особистості; відстоює практично орієнтовану, а не затеоретизовану освіту; виступає як основоположник методики гувернерської роботи і термінології «гувернер», «гувернерство».

Характерним представником раціоналістичної течії у педагогіці визнають янсеністів і діячів «Ораторії Ісуса» Янсеністи й духовні особи ордена «Ораторії Ісуса» дотримувалися поглядів, що дитина від народження є носієм зла і завдання виховання – викоренити його. Виховна система ґрунтувалася на індивідуальному підході до дітей, на любові й турботі наставника до вихованців. Педагогові (гувернерові) доручали не більше 5 – 6 осіб, з яким він перебував цілодобово, цілковито присвячував себе справі

виховання. Найвідомішим представником емпіризму у педагогіці став Я.А.Каменський і Дж.Локк.

Я.А.Каменський був першим представником емпіричної течії у педагогіці, але повний розвиток ідей емпіризму відбувається тільки у працях англійського педагога Дж.Локка. Я.А.Каменський, окрім педагогічного досвіду роботи в державних освітніх установах, мав досвід індивідуального навчання дітей – працював домашнім вчителем, що дало йому обширний матеріал для розроблення системи індивідуального педагогічного підходу. Дж.Локк фактично усе життя присвятив гувернерству, проживаючи у дворянських сім'ях як наставник і дитячий лікар.

У науковій праці «Думки про виховання» Дж.Локк обширно викладає свої думки на виховання підростаючого покоління. Він свідомо говорить не про виховання людини взагалі, а про виховання джентльмена. Вчений пише, що не можна думати, ніби одна система виховання придатна для усіх дітей, бо не має двох настільки схожих дітей, щоб їх можна було виховувати зовсім однаково. Кожна дитина потребує індивідуального підходу.

Література

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997 – 374 с.
2. Головащенко С.І. Історія християнства. – К.: Либідь, 1999. – 351 с.
3. Джури́нский А.Н. История педагогики: Учеб. пособ. для студ. педвузов. – М.: Гуманит. издательский центр ВЛАДОС, 1999. – 432 с.
4. Коменский Я.А. Материнская школа / Под ред., с ввводной стат. проф. А.А.Красновского. – М.: Гос. учебно-пед изд-во М-ва просвещения РСФСР, 1974. – 104 с.
5. Коменский Я.А., Локк Дж, Руссо Ж.-Ж, Песталоцци И.Г. Педагогическое наследие / Сост. В.М.Кларин, А.Н.Джури́нская. – М.: Педагогика, 1989. – 416 с.

Розвиток гувернерства у ХХ – на поч. ХХІ столітті.

Завдання для самостійної роботи:

1. Характеристика «вільного виховання».
2. Індивідуалістична педагогіка.
3. Вплив педології на розвиток гувернерства.
4. «Батавія-план» і «Дальтон-план» – спроба поєднати колективне навчання зі здобутками гувернерського індивідуального навчання.
5. «Келлер-план» та «Кембридж-план» – система персоналізованого підходу до учня.

Методичні рекомендації

I. Посилений інтерес до освіти, що спостерігається у ХХ – початок ХХІ століття, коли активно вивчається досвід попередніх епох, і в практиці намагаються застосувати найбільш прогресивні здобутки педагогіки в нових умовах. Для цього періоду характерні дві провідні ознаки: глибоке наукове обґрунтування вже існуючих у педагогіці течій; і друга – еkleктизм – спроба поєднати різні, часто протилежні педагогічні напрями, ідеї, системи.

Попереднє століття відзначилося провідними течіями, які стали своєрідним продовженням основних напрямів педагогіки XIX століття. Це вільне виховання, індивідуалістична педагогіка, педологія з експериментальною педагогікою, соціальна педагогіка. В основі вільного виховання було покладено психологічну течію і проголошена такі ідеї, як в організації вільної школи повинні брати участь самі учні та їхні батьки, а також навчання має базуватися винятково на інтересах дитини. Основою для навчання повинні стати: індивідуальний підхід до дитини; взаємна довіра до вчителя та учня. Методика для навчання обиралась вчителями на власний розсуд. Прибічники «вільного виховання» спробували наблизити шкільну систему до умов домашнього навчання. У таких школах не існувало ні домашніх завдань, ні обов'язкового відвідування занять. Не було дипломів, атестатів, іспитів. Ідеалізувалася дитина як об'єкт навчального процесу. «Вільне» виховання засноване на індивідуалізації підбору навчального матеріалу й методів навчання в межах класу, відкидаються будь-які шаблони, загальні програми, послідовність викладу матеріалу.

II. Основоположником індивідуалістичної педагогіки був Гільдебранд. Він розробив особливу теорію щодо викладання рідної мови, де за його думкою почуття і фантазія – головні засоби впливу вихователя на дитину. Метою індивідуалістичної педагогіки це виховати цілісну особистість, тому зміст навчального матеріалу не мав ніякого значення, головне пробудження у дитини найрізноманітніших сил. Особистість наставника перебуває на першому плані, тому до педагога висувалися істотні вимоги. Форми навчання, які були притаманні індивідуалістичні педагогіці – це діалог і практика, чи «викладацько-зображувальне навчання». Фактично індивідуалістична педагогіка виступила як продовження й подальший розвиток теорії «вільного» виховання. Оскільки повна індивідуалізація у школі не можлива, індивідуалістична педагогіка орієнтувалася переважно на систему домашнього навчання та виховання.

III. Педологія в буквальному розумінні слова – наука про дітей. Педологія є синтезом психологічних, анатомо-фізіологічних, біологічних, соціологічних концепцій психічного й фізіологічного розвитку дітей і молоді. Поява педології зумовлювалася проникненням у психологію й педагогіку еволюційних ідей та розвитку прикладних галузей цих двох наук. Основоположником педології вважають американського психолога С Холла. Він у 1899 році заснував педологічну лабораторію, і з цього часу педологія поширилась в країнах Європи. Педологічні дослідження проводили – німецький вчений Е. Мейман, у Франції – А. Біне; В.М. Бехтерев, О.П. Нечаєв Г.І. Росолімо – у Росії О.П. Нечаєв відкрив першу в Росії педологічну лабораторію у Петербурзі.

Відзначте, що позитивна роль педології полягає в тому, що вивчення вікових психологічних особливостей дитини дозволяло застосувати знання на практиці. Разом з тим, педологія базується на визнанні фаталістичної зумовленості долі дитини біологічними й соціальними факторами впливу спадковості й середовища, що розглядалися як незмінні. Провідним

способом вивчення дітей вважались тестові випробовування, за допомогою яких виявляли «розумовий вік» та «коефіцієнт інтелектуальної обдарованості». В Україні педології надавалося надмірного значення, тому це завдало великої шкоди освітньо-виховній системі і як наслідок, уряд вдався до інших, не менш шкідливих крайнощів: педологію було піддано критиці і взагалі заборонено. Критика заперечувала усе позитивне, зроблене педологією, і з рештою призвела до недооцінки проблеми вікового розвитку й вікових особливостей, що спричинило шкідливі тенденції в функціонуванні радянської педагогіки та психології. Педологія виникла й існувала як синтез психологічних і педагогічних досліджень, але в цілому мала теоретичну орієнтацію, тому в губернерстві педологічні методи дослідження не застосовувались. На початку ХХ століття інтенсивно розвивається експериментальна педагогіка, її методи мають багато спільного з педологією. Але була і суттєва відмінність, бо вона була практично орієнтована, розв'язувала педагогічні проблеми, виходячи з інтересів дитини, а школу використовувала як психолого-педагогічну лабораторію. Засновником експериментальної педагогіки став німецький педагог психолог Е.Мейман. Він намагався синтезувати психологічні концепції розвитку дитини, її здібності, успішності навчання й покласти їх в основу теорії й практики виховання в ХХ столітті. Ще одним представником експериментальної педагогіки був німецький педагог В. А. Лай, він пропонував «педагогіку дії». Відзначте роль теорії В.А.Лая, яка відіграла позитивно в подоланні надмірного вербалізму в навчанні.

На межі ХІХ і ХХ століття з'являється нова педагогічна течія, яка породжує спеціальний термін – «соціальна педагогіка». Основоположником соціальної педагогіки став німецький педагог П.Натовп. На думку вченого основне завдання соціальної педагогіки у виявленні найсприятливіших для виховання соціальних умов і визначенні шляхів громадянського виховання. «Вільне» виховання за своєю суттю було наближеним до психологічної течії, то педологія з експериментальною педагогікою спирається як на неї, так і на природно-наукову течію. Експериментальна педагогіка застосовувалась і застосовується в губернерстві.

ІV. ХХ століття в світовому масштабі характеризується посиленими пошуками шляхів розвитку освіти й виховання на новому, більш ефективному рівні, активно використовуються на практиці надбання психологічної науки та досліджуються проблеми морального виховання дитини в умовах стрімкого темпу життя. Однією з головних проблем, яку намагалися оптимально вирішити на даному етапі різні країни світу, було розв'язання питання здійснення індивідуального підходу в освітньо-виховному процесі шляхом впровадження губернерських методик у практику загальноосвітньої школи. Дуже багато нововведень у цьому плані виникає в США. Широке розповсюдження дістає «Баталія-план», автор якого був керівник шкіл м. Баталія Дж. Кеннеді. «Батавія-план» являє собою систему організації навчально-виховної роботи у школі, згідно якої кожен викладач використовував для класних занять лише половину навчального часу, а другу

відводив для індивідуальних самостійних занять учнів під його наглядом. Система була спробою поєднати колективне навчання з кращими здобутками гувернерського індивідуального навчання. На початку ХХ століття вперше застосували систему «Дальтон-план», яка заснована на принципах індивідуального навчання. Ця система як і попередня орієнтована на наближення шкільного навчання до індивідуального, гувернерського. При цій системі учень отримував від педагога завдання, виконував його самостійно, і звітувався вчителю. Була свобода у виборі занять, черговість вивчення предметів, використання свого робочого часу. Учні працювали в окремих кабінетах-лабораторіях, тому ця система дістала ще одну назву «Лабораторний план». Ця методика дозволяла пристосувати темп навчання до індивідуальних можливостей дітей, привчаючи їх до самостійності, розвиваючи ініціативу, спонукаючи до пошуку раціональних методів роботи, формуючи почуття відповідальності за виконання завдання.

V. Система індивідуалізованого навчання «Келлер-план» розроблена американським педагогом і психологом Ф.С.Келлером, дістала найбільше поширення у вищих навчальних закладах США, але також могла застосовуватись і в загальноосвітніх школах. Основні ознаки «Келлер-план»: орієнтація на повне засвоєння змісту навчального матеріалу, включаючи вимоги засвоєння попереднього розділу як обов'язкову умову переходу до наступного; індивідуальна праця учнів у властивому кожному з них темпі; використання лекцій тільки з метою мотивації й загальної орієнтації учнів; застосування друкованих матеріалів; поточне оцінювання засвоєння учнями інформації за розділами курсу. Система персоналізованого підходу до учня, яка дістала назву «Кембридж-план» від назви міста Кембриджа у Штаті Масачусетс знайшла масове застосування на початку ХХ століття. Система полягала в тому, що учні здатні засвоїти курс елементарної школи прискореним темпом, діставала можливість закінчити дев'ятирічний курс навчання за 8 чи 7 років. З цією метою комплектувались невеликі групи учнів з приблизно однаковим рівнем знань і темпом навчання. Навчаючись по такій системі дитина могла в будь-який час переходити з однієї групи в іншу і не лише наприкінці, а й в середині навчального року. Дитина не почувала себе часткою колективу, але перебування її серед інших учнів привчало її порівнювати свої успіхи з успіхами оточуючих, створювало умови для повсякденного спілкування.

Література

1. Зарубіжна педагогічна хроніка / Відп. за вип. І.Г.Тараненко, Б.Ф.Мельниченко, Г.В.Степаненко. – К., 1992. – 42 с.
2. Основи психології: Підручник / За заг. ред. О.В.Киричука, В.А.Роменця. – К.: Либідь, 1997. – 632 с.
3. Основи практичної психології: Підручник / В.Панок, Т.Титаренко, Н.Чепеляєва та ін. – К.: Либідь, 1997. – 465 с.
4. Педагогіка: Учеб. пособие для студ. педвузов / Под. ред. Ю.К.Бабанского. – М.: Просвещение, 1983. – 608 с.

5. Педагогический поиск / Сост. И.Н.Бажанова. – М.: Педагогика, 1988. – 472 с.
6. Пискунов А. И. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. – М.: Просвещение, 1971. – 94 с.
7. Поніманська Т.І. Основи дошкільної педагогіки: Навч. посібник. – К.: Абрис, 1998. – 448 с.
8. Санников С.В. Двадцать веков христианства: Учеб. пособие в 2 т. – Т. 1 – Одесса – СПб.: Из-во ОБС «Богомыслие», 2001. – 704 с.
9. Фіцула М.М. Педагогіка: Навч. посібник для студ. педвузів. – К.: Академія, 2001. – 528 с.
10. Сарапулова Є.Г. Психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності гувернера: Монографія. – К.: МАУП, 2003, С. 58.

Стратегії напрямки й методи індивідуального виховання у ХХ – на початку ХХІ століття.

Завдання для самостійної роботи:

1. Проаналізувати сучасні виховні методики дітей до 12 років.
2. Дати характеристику основним підходам в у гувернерських виховних системах ХХ – на початку ХХІ столітті.

Методичні рекомендації:

I. Розглядаючи перше питання варто розпочати з аналізу розвитку гувернерських виховних систем Російської Імперії ХІХ – на початку ХХІ століття. Відзначити, що розвиток гувернерських виховних систем сягнув найвищого світового рівня і досвід яких у цій галузі вивчали й запозичували інші країни. Це завдало гувернерству непоправимого удару. У ХХ столітті в СРСР та на пострадянському просторі не було розроблено жодної виховної системи для гувернерів. Інші країни після першої світової війни взяли орієнтацію переважно на суспільне виховання й навчання дітей в освітньо-виховних закладах. І хоча в так званих капіталістичних країнах гувернерство збереглося й розвивалося, нових спеціальних гувернерських виховних систем там фактично й не створювали, використовуючи системи, розроблені для батьків, шкільних вчителів, вихователів дошкільних закладів. Це не означає, що гувернерам бракувало чи бракує науково-методичної літератури з проблем виховання. Їх більше чим достатньо. Просто у зв'язку з тим, що ХІХ – на початку ХХІ століття у переважній більшості сімей вихователями дитини стали мати й батько, педагогічна література в першу чергу, як правило, призначалась для них. (Наприклад, книга С.Б.Лежневої «Доньки-матері», «Хороший тон»). Аналіз численних педагогічних праць вітчизняних та зарубіжних вчених спонукає до висновку, що нині на світовому рівні викристалізовується універсальна виховна система, якої змушені дотримуватися як педагоги у суспільних освітньо-виховних закладах, так і батьки, й няні, й гувернери. Ігнорування цієї системи не дозволяє підготувати дитину до повноцінного життя в сучасному

суспільстві. Варто зупинитися на стислому викладі мети, змісту та структури цієї системи.

Відзначте, що сучасна мета виховання підростаючого покоління впливає з визначення поняття «виховання» і передбачає формування інтелектуальної, всебічно розвиненої особистості з активною громадянською позицією. Як видно з наукової та науково-методичної літератури, основну увагу ХХ – на початку ХХІ столітті приділяють вихованню дітей від народження до 12 років. У багатьох економічно розвинених країнах до виповнення дитині 12 років батька заборонено законом залишати її без нагляду навіть на кілька хвилин. Дитина вважається іще маленькою й несвідомою. З 12 років дитина переважно активно включається в систему суспільних стосунків. Відповідно вплив сім'ї на її виховання помітно зменшується. Саме в цьому віці у індивіда закладаються й остаточно шліфується характер, провідні навички, переконання, способи встановлення контакту з оточуючими, цей же період можливе й певне їх корегування. Дорослі у цей період є авторитетом для дитини, їхнє слово може сприйматися на віру і тому має сильний, майже гіпнотичний, навіювальний вплив на становлення особистості. Саме до цього віку дитина вперше зустрічається з соціально значимою діяльністю, яка є обов'язковою, незалежно від бажання чи не бажання індивіда нею займатися, – це навчання. Успішність чи неуспішність реалізації себе у цій діяльності стає для дитини особистісно важливим критерієм у становленні «Я», визначенні власної собівартості в соціумі. До 12 років остаточно формується відносно стабільний рівень самооцінки дитини, який особливо чітко усвідомлюється індивідом. Від рівня самооцінки залежить життєва позиція людини, її особисте щастя. Таким чином, цей період справедливо можна вважати доленосним для кожної особистості, тому будь-яка педагогічна помилка дорослих у цей термін людського життя може помітно позначитись на формуванні індивідуальності дитини і проектуванні її майбутнього. Як наслідок, практично в усіх країнах світу у ХХ – на початку ХХІ століття ведеться пошук оптимального змісту й оптимальних педагогічних засобів виховання дітей до досягнення ними 12-літнього віку. Саме на цей період варто звернути найбільшу увагу, бо саме з цією віковою категорією працюють гувернери. Саме це узагальнений матеріал з цієї теми можна подати як умовну систему сучасного виховання. Структуру умовної системи сучасного виховання доцільно визначити як синтез трьох напрямів: 1) «Я – інші люди – суспільство» (виховання дитини як активної свідомої особистості, що вміє злагоджено взаємодіяти з оточуючими, реалізувати себе в індивідуальній та колективній діяльності, зможе у недалекому майбутньому виступити як активний творець духовних та матеріальних цінностей суспільства); 2) «Я – частина природи» (екологічне виховання дитини, спрямоване на формування у вихованця усвідомлення себе й людства як складової природи); 3) «Я – громадянин своєї держави (у нашому випадку – України) (безпосереднє громадянське виховання, яке являє собою логічний

структурний і змістовий розвиток попередньо сформованих базових якостей, поглядів, умінь і навичок особистості).

II. Розкриваючи зміст другого питання варто зазначити, аналіз наукової й науково-методичної літератури та архівних джерел, показав, що гувернерська виховна практика заснована на використанні педагогом знання численних психологічних закономірностей. Розглядаючи їх з позиції сучасного рівня розвитку психологічної науки, можна вирізнити кілька підходів, які активно застосовувались гувернерами.

Суб'єктно-діяльнісний підхід (сучасний варіант розроблений С.Л.Рубін штейном та його послідовниками). Дитина оцінюється вихователем як творець свого життєвого шляху, що ініціює й здійснює практичну діяльність, спілкується, пізнає та ін. Тобто, вихованець сприймається педагогом як творча, вільна, активна особистість. Суб'єкт (дитина) виявляє себе в актах своєї творчої самодіяльності і водночас формується в них. Діяльність, що визначає об'єкт, над яким вона відбувається, визначає водночас і суб'єкта, який її реалізує. Що більше значущою є діяльність, то багатшим стає внутрішній світ даного суб'єкта. Продукт діяльності дитини виступає змістом і структурним параметром взаємовідносин її зі світом, а також результатом саморозвитку та само втілення сутності «Я».

Теорія «заломлення» зовнішніх впливів (за К.О.Абульхановою-Славською). Під поняттям «зовнішній вплив» розуміють сукупність зовнішніх умов, які співвідносяться у своїй якісній визначеності з внутрішнім світом дитини. Розглядається проблема детермінації та само детермінації психічного. Психіка дитини сприймається як активно діюча, перетворююча сила. На цій психологічній основі базується педагогічна теорія індивідуального підходу у вихованні, узгодження виховної системи з особистісними якостями кожної дитини. (її темперамент, схильності тощо).

Теорія диференціації поведінки як форм внутрішньої й зовнішньої активності, що походять з різних джерел (за Д.М.Узнадзе). Розрізняється інтрогенна поведінка, яка визначається інтересами дитини, та екстрагенна, що визначається зовнішньою необхідністю. Як наслідок, свідома моральна поведінка спостерігається в дитини лише за умов визнання і внутрішнього прийняття нею необхідності відповідного морального кодексу.

Структуральна (інтроспективна) психологічна теорія. Як основний метод вивчення психіки використовують самоспостереження (основоположники Дж.Локк, Р.Декарт). Зазначений підхід використовувався у гувернерстві при організації переходу від етапу виховання до етапу самовиховання. Найбільш повно положення інтроспективної психології реалізовані у виховній системі Й.Г Песталоцці.

Теорія історичного виміру (за К.Хольцкампом). Ця теорія враховує всі зміни психіки індивіда на кожній стадії його розвитку. Психологічне явище розглядається як таке, що поєднує в собі елементи минулого, сучасного й майбутнього, а тому відтворює закономірності освоєння людиною часу свого життя в кожний з окремих його елементів. На теорії

історичного виміру ґрунтуються педагогічні положення про можливість як виховання, так і перевиховання дитини.

Варто зазначити, що губернерська виховна система діє на засадах гуманістичної педагогіки. Вона сприймає дитину як активний автономний об'єкт виховання, здатний до розвитку, само актуалізації, самовдосконалення. Губернерське виховання передбачає для дитини певну свободу вибору, привчає вихованця до відповідальності, формування у нього сили волі. Враховується роль мотивів у житті дитини, потреба особистості в позитивній оцінці тощо. В центрі уваги губернерського виховання знаходиться особистість і її розвиток.

Література

1. Азаров Ю.П. Семейная педагогика. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Политиздат, 1985. – 238 с.
2. Афанасьев В.Г. Общество: системность, познание и управление. – М.: Политиздат, 1981. – 432 с.
3. Бодалев А.А., Каракровский. Психолого-педагогические проблемы воспитания в современных условиях // Педагогика. – 1991. - № 9 –10. – С. 53 – 57.
4. Болдирев М.І. Моральне виховання дітей у сім'ї. – К.: Рад. шк., 1953. – 55 с.
5. Боришевський М. Праця у становленні громадянина // Початкова школа. – 1997. - № 2. – С. 44 – 48.
6. Виноградова Н.Ф. Экологическое воспитание младших школьников: Проблемы и перспективы // Начальная школа. – 1997. – № 4. – С. 37.
7. Запорожан З. Є. Природоохоронне виховання молодших школярів // Поч. шк. – 1987. – № 1 . – С. 41 – 42.
8. Зінченко Л. Особистість / Загальна психологія; О.Скрипченко, Л. Волинська та ін. – К.: АПН, 1999. – С. 338 – 364.

Методика домашнього навчання Російської Імперії XIX – поч. XX ст.

Завдання для самостійної роботи:

1. Зміст методики домашнього навчання Ушинського.
2. Система індивідуального навчання і виховання в концепції Ястребцева.

Методичні рекомендації:

I. Розпочати вивчення першого питання можна з ретельного аналізу індивідуальних навчальних програм педагога К.Д.Ушинського. Навчальні методики, які використовувались губернерами, були ефективнішими за шкільні. Вони поєднували продуктивні технології з формами навчання, здатними зацікавити учня, викликати в нього позитивні емоції стосовно пізнавального процесу. Причина полягала в тому, що домашнім учителям і наставникам оплачувалась винятково якісна результативна робота. В той же час, методики індивідуального домашнього навчання формувалися так, щоб діти навчалися з задоволенням. Це пояснювалося тим, що негативне

ставлення учня до вчителя й навчання змусило б батьків запросити іншого гувернера.

Для період з ХІХ – початок ХХ століття (до 1917 року) характерне істотне збільшення навчальної інформації, пов'язане з інтенсивним розвитком науки. Збільшується також обсяг інформації необов'язкової для майбутнього фахівця в тій чи іншій галузі, але без оволодіння якою індивід не був би визнаний у суспільстві культурною людиною. Тому перед педагогікою ХІХ століття постало питання максимального удосконалення дидактичних систем з метою глибокого засвоєння обсягу інформації в найбільш стислі терміни. Тривали пошуки форми удосконалити процес навчання. Перетворення процесу пізнання на гру дозволяло зацікавити учнів, проте без утворення звички до подолання труднощів не виховувалася самостійна волява особистість. Педагогічні погляди розділились. Такі педагоги, як М.Монтессорі, Ф.Фр'юбель, провідною формою навчання визнавали гру. Й.Ф.Гербарт, К.Д.Ушинський обстоювали серйозний, академічний підхід до навчання. Й.Г.Песталоцці виступав за поєднання засвоєння дитиною основ наук із професійним навчанням. А.Дістервег дотримувався поглядів про доцільність застосування різних підходів до навчання дитини на різних стадіях її розвитку. З 1834 року гувернерська система домашнього навчання й виховання офіційно визнається однією з найважливіших складових освітньої структури Російської Імперії (держави до складу якої належала значна частина України). Інтенсивне державне сприяння розвитку гувернерства стимулювати створення численних навчальних методик, які, як засвідчують дослідження, випереджали за ефективністю вітчизняні методики кінця ХХ початку ХХІ століття.

Відзначте, що особлива увага в Російській імперії зверталася на дидактику, тому що саме досконалі дидактичні системи дозволяли розвивати вищі здібності дитини і навчити її застосовувати свій хист та свої знання з максимальною користю для себе і для оточуючих. Відзначте, що суттєвим завданням навчання вважалося пробудження «творчої самодіяльності» дитини. Водночас провідною турботою суспільства було збереження здоров'я дитини в процесі навчання. Цій тематиці присвячувалися численні наукові дослідження. Відзначте, що багато дослідників науково обґрунтували рекомендації не розпочинати з дитиною регулярного навчання, пов'язаного з багатогодинним сидінням за партою, та запобігати перевтоми для дитини. Варто відзначити, що уже навіть цей факти засвідчує доцільність вивчення освітньої системи ХІХ – початку ХХ століття, яка дозволяла на достатньо високому рівні навчати дітей, не руйнуючи їхнього здоров'я.

При розгляді цього питання зверніть увагу на те, що проблема якісного навчання і збереження здоров'я учня стала ключовою для наукових досліджень одного з найвідоміших педагогів ХІХ століття К.Д.Ушинського. Відзначте, що відомий педагог дуже багато своїх науково-методичних праць присвятив і домашнім вчителям. Ці методичні рекомендації для батьків та педагогів ми зустрічаємо в підручнику «Рідне слово». Зверніть увагу на те, що педагог неодноразово підкреслює, бажано, якби кожну дитину до 8 чи 10-

літнього віку виховували і навчали гувернер або мати і що кожна освічена жінка може сама навчити дитину, поки тій виповниться 10 років. Зверніть увагу на те, що у цій праці, у розділі «Про час початку навчання», педагог пояснює, що, розпочинаючи навчання дитини, слід мати на увазі, що дитина незалежно від навчання розвивається з кожним днем і розвивається так швидко, що 2 місяці в житті шестилітнього малюка приносять більше змін у його душі й організмі, аніж потім рік в період від 10 до 15 років. Відзначте, що визначити оптимальний час початку регулярного, наближеного до шкільного, навчання досить складно. Проте, на думку вченого, краще розпочати навчання трохи пізніше, аніж дещо раніше, хоча й те й інше має негативні наслідки. Зверніть увагу на те, що дорослі часто вимагають від дитини неможливого об вона піднялася над власним розвитком, забуваючи, що органічний розвиток відбувається у певний період. Найгіршим є те, що, дочасно зустрічаючись з надмірними вимогами у навчанні й непереборними для її розвитку труднощами, дитина може втратити віру у власні сили, і невпевненість так вкорениться, що надовго уповільниться успішне навчання. К.Д.Ушинський твердить, що не одна талановита і вразлива дитина перетворилася на тупу й ледачу саме тому, що в неї підірвали впевненість у її силах. Тому варто кожному наставникові, який помітив, що якимось нова справа, не зважаючи на щирі зусилля учня, йому не вдається, відразу припинити невдалу спробу й відкласти це заняття на якийсь час. К.Д.Ушинський розробив методики для початого навчання дітей з більшості предметів. Проте, найбільш актуальними для початку XXI століття є дослідження вченим питань вивчення іноземної мови та навчання малювання. У статті «Рідне слово» К.Д.Ушинський аналізував вплив вивчення іноземних мов на процес оволодіння дитини рідною мовою. Він зазначає, що коли заради чистоти вимови дитину змушують змалку спілкуватися іноземною мовою, наслідку бувають здебільшого негативні. Вчений оприлюднює результати своїх спостережень і пояснює, що люди, які вивчали з самого дитинства кілька іноземних мов, часто не здатні з користю застосувати свої знання, тому, що опанування іноземними мовами відбувається за рахунок вивчення рідної мови, становлення вимови і знання іноземних слів досягалось за рахунок розвитку мислення. Зверніть увагу на те, що тільки рідна мова сприяє духовному формуванню дитини. Відповідно, варто звернути увагу на те, що:

1. Вивчення іноземних мов не повинно розпочинатися раніше, аніж стане помітним, що «рідна мова пустила глибоке коріння в духовну природу дитини».
2. З дітьми з низькими розумовими здібностями не вивчати жодної іноземної мови взагалі, бо вона остаточно пригнітить і без того слабку здатність мислити.
3. Іноземні мови потрібно вивчати одну за одною, але не одночасно. Тільки після досягнення порівняно вільного володіння першою, слід підключати вивчення другої іноземної мови.

4. Вивчення іноземної мови повинне проводитись, за можливістю, швидко, тому, що у цьому випадку необхідні безперервні вправляння й повторювання, які попереджують забування.
5. Що більше практикується дитина у вивченні іноземної мови, то більше часу слід відводити на вивчення з нею рідної. Тільки такий підхід нейтралізує шкоду, якої завдають розвитку мислення посилені заняття іноземною мовою.

Проаналізуйте позицію науковців щодо вивчення іноземних мов, та подайте відповідну інформацію батькам, яка змусила б замислитися сучасних батьків та гувернерів, які чи не головною своєю місією вважають «озброєння» дитини знаннями кількох іноземних мов, які змушують малюка вивчати мало не від народження.

Найкращим відпочинком, вправою для вироблення точності руки й ока є малювання, так переконаний і науковець К.Д.Ушинський. Оптимальним способом навчити малювати, на його думку, є малювання «за сіткою». Методика дозволяє кожній дитині досягти успіху в зображенні фігурок, які вона навряд чи змогла б намалювати без «сітки». На другому етапі вчений радить паралельно з малюванням за сіткою підключати вправляння у малюванні без сітки.

II. Вивчення другого питання варто розпочати з аналізу загального змісту та особливостей організації домашнього навчання в Російській Імперії, які були представлені ще на початку XIX століття в концепції Ястребцева «Про систему наук, пристойних у наш час дітям, призначених до найосвіченішої верстви суспільства». У цій концепції висловлюється цікаву думку про те, що потреби фізичні тим нестерпніші, що довше не задовольняються, бо більше послаблюються, так що можуть з рештою, зникати взагалі. Варто зробити висновок, що найкраща спадщина, яку можуть дати батьки своїм дітям, – це освіченість і працьовитість.

При аналізі Системи навчання, за Ястребцевим, можна зробити такі висновки, що ця система повинна мати такі відомості: 1) «сумісні з організмом учня» (мається на увазі ті, які відповідають віковим особливостям дитини); 2) сумісні з можливими у цьому віці затратами часу; 3) тільки найкорисніші. «Найкорисніші» науки Ястребцев поділяє на кілька груп. Перша група – це науки, які сприяють вправлянню душевних і тілесних сил людини. Вчений застерігає гувернерів та батьків, що не треба вчити дітей, до чого у них немає здібностей, бо навчання тільки розкриває й удосконалює здібності, але не створює їх і задача наставників – зрозуміти до яких здібностей більше схильна дитина і розвивати ці здібності. До другої групи він відносить «найкорисніші науки стосовно батьківщини». Це історія та науки, «необхідні для економічного й духовного поступу батьківщини». Третя група – «найкорисніші науки стосовно людства». Вибір цих наук автор рекомендує узгоджувати з вимогами часу. Четверта група – «найголовніші науки стосовно них самих чи допоміжні». Мається на увазі ті науки й загально навчальні вміння, які становлять основу для засвоєння усіх

наук(вміння свідомо й швидко читати, грамотно й логічно викладати на письмі власні думки, знання арифметики тощо).

За переконанням Ястребцева, система навчання в дитячому віці повинна відповідати наступним шести умовам:

1. щоб відомості, які вкладаються дітям, не виходили за межі їхнього розуміння;
2. щоб можна було розпочинати планомірний, цілеспрямований розвиток та навчання (на доступному рівні) з наймолодшого віку, але так, щоб всебічний ранній розвиток не переобтяжував дитину і не позбавляв здоров'я;
3. щоб навчальні заняття, розвиваючи розумові здібності дитини, сприяли, настільки можливо, і розвиткові «тілесних сил» (мається на увазі обов'язковість регулярних фізичних вправ: гімнастика, плавання, фізичної праці, пов'язаної з практичним застосуванням набутих знань)
4. щоб навчальна інформація відповідала «духові часу», тобто містила найновіші відомості, здобуті в усіх галузях наук, запропонованих дитині для вивчення;
5. вивчення з дітьми навчального матеріалу повинне підготувати їх до подальшого засвоєння наук;
6. усі знання, які здобуває учень, повинні слугувати процвітанню його вітчизні, тому для представників різних верств освіта повинна бути різною.

Зверніть увагу на те, що у концепції закладена ідея гармонійного розвитку особистості. Ідея виховання – це рівновага, своєчасний і пропорційний розвиток тілесних, розумових і моральних здібностей. На перше місце у житті людини за концепцією виховання ставиться матеріальний добробут, як підґрунтя для інтелектуального й духовного удосконалення.

Про релігію й моральність в концепції подано, що вони, безсумнівно, складають вищу мету людського вдосконалення, але ця мета не досягається «хімерною утопією стародавніх філософій». Утопією за цією виховною системою є орієнтацію винятково на самопізнання з повним відреченням від матеріальних благ. Зверніть увагу на те, що за концепцією виховання еліту треба виховувати за спеціальною виховною системою, починаючи з дитячих років. Якщо з якихось причин держава припиняє турботу про якісний рівень виховання аристократії, країна, позбавлена мудрого керівництва, гине в хаосі.

Основним надбанням людини в процесі виховання, повинні стати: хазяйновитість, економність, працьовитість, завбачливість, вправність, активність, ініціативність. Ястребцев у своїй концепції виступає проти благодійництва як суспільного явища. Позбавлений подачок змушує до праці, всилає дух завбачливості в людей недбалих і не дозволяє процвітати несправедливості, коли ледачий нищить надбане працьовитим, що лише біди (пожежа, епідемія) заслуговують допомоги. Інші нещастя повинні тільки попереджатися. Кожній людини держава повинна допомогти знайти роботу,

яка б відповідала її фізичному, розумовому рівню, та сприяти підвищенню рівня освіченості й розумового розвитку населення.

Можна зробити висновок проаналізувавши концепцію, що освіта й розумовий розвиток корисні для усіх прошарків населення, то для представників вищої верстви вони мають подвійну користь: як для окремо взятих індивідів, так і для майбутніх вершителей долі суспільства – організаторів і керівників, яких слід з дитинства привчати розумно влаштовувати не лише власне життя, а й життя підлеглих, народу в цілому. Мова йде про доцільність формування у дітей «найосвіченішої верстви» управлінських знань, вмінь, навичок, а також міцної волі, звички до самоконтролю й самовдосконалення.

Освіта й виховання, за Ястребцевим, покликані підготувати дитину до виконання нею в дорослому віці ряду важливих обов'язків. Чим вища верства, до якої належить дитина, тим серйознішою й ретельнішою повинна бути ця підготовка. Ґрунтовно слід готувати до виконання таких обов'язків представників найбільш знатних кіл суспільства. Служіння індивіда людству, батьківщині й самому собі вчений вважає найважливішим обов'язком. Обов'язки перед батьківщиною вимагає того, щоб служити своїми здібностями. Для цього змалку потрібно розвивати здібності дитини та вчити застосовувати таким чином, щоб від них була найбільша користь і вихованцеві, й країні. Обов'язки перед людством трактуються як служіння своєю працею, здібностями, правильною організацією власного життя.

Виховна концепція Ястребцева була прогресивною для ХІХ століття. За радянських часів вона не могла бути сприйнята позитивно, бо була зорієнтована на виховання господаря, власника, лідера, мудрого й обережного керівника, який піклується про свою і державну вигоду. Цю концепцію можна розцінювати як серйозну основу для створення сучасної концепції виховання. Виховні напрями та пріоритетні якості характеру, які доцільно було формувати в інтелігентної молоді людини на початку ХІХ століття залишаються актуальними й на початку ХХІ століття. Виховна концепція Ястребцева становить для нас особливий інтерес тим, що у ній оптимально поєднані матеріальні й духовні інтереси суспільства й особистості, одноосібні інтереси окремої людини й інтереси загальнодержавні та загальнолюдські. Ця концепція цікава з позиції сьогодення своєю психологічною основою і практичною спрямованістю. Заслуговує уваги також патріотизм у педагогічній позиції автора.

Література

- 11.Зарубіжна педагогічна хроніка / Відп. за вип. І.Г.Тараненко, Б.Ф.Мельниченко, Г.В.Степаненко. – К., 1992. – 42 с.
- 12.Основи психології: Підручник / За заг. ред. О.В.Киричука, В.А.Роменця. – К.: Либідь, 1997. – 632 с.
- 13.Основи практичної психології: Підручник / В.Панок, Т.Титаренко, Н.Чепеляєва та ін. – К.: Либідь, 1997. – 465 с.
- 14.Педагогика: Учеб. пособие для студ. педвузов / Под. ред. Ю.К.Бабанского. – М.: Просвещение, 1983. – 608 с.

15. Педагогический поиск / Сост. И.Н.Бажанова. – М.: Педагогика, 1988. – 472 с.
16. Пискунов А. И. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. – М.: Просвещение, 1971. – 94 с.
17. Поніманська Т.І. Основи дошкільної педагогіки: Навч. посібник. – К.: Абрис, 1998. – 448 с.
18. Санников С.В. Двадцать веков христианства: Учеб. пособие в 2 т. – Т. 1 – Одесса – СПб.: Из-во ОБС «Богомыслие», 2001. – 704 с.
19. Фіцула М.М. Педагогіка: Навч. посібник для студ. педвузів. – К.: Академія, 2001. – 528 с.
20. Сарапулова Є.Г. Психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності гувернера: Монографія. – К.: МАУП, 2003, С. 58.

Нові дидактичні підходи в педагогічній теорії і практиці роботи гувернера ХХ - на початку ХХІ століття.

Завдання для самостійної роботи:

1. Аналіз індивідуальної методики навчання С.М.Лисенкової.
2. Методика грамотного навчання письма за П.С.Тоцьким.
3. Методика навчання молодших школярів за системою Ерднієвих.
4. Методика навчання дітей швидкому читанню за системи В.М.Мельникова.
5. Методика індивідуального навчання дітей за системою В.Ф.Шаталова
6. Методика навчання дітей літератури за системою Є.М.Ільїна.
7. Шляхи оволодіння і засвоєння дитиною основ офіційного неофіційного спілкування.

Методичні рекомендації:

І. Період в історії розвитку освітньо-виховних систем у СРС ознаменувався відсутність диференціації навчання, вимога до батьків і вчителів, щоб кожна дитина, незалежно від здібностей та стану здоров'я хоча б на «задовільно» засвоїла достатньо складну шкільну програму. Саме це та інше сприяло появі обширної репетиторської системи. Створені кращими педагогами навчальні методики (відмінні від офіційно діючої спочатку застосовувались на уроках та на позаурочних додаткових заняття; Окремі з цих систем виявилися настільки ефективними, що їх почали використовувати в репетиторських колах, а деякими зацікавилися й з кордоном. Дослідження показали, що наприкінці ХХ – на початку ХІХ століття домашні вчителі та безпосередньо гувернери (домашні наставники в Україні та за її межами надають перевагу кільком навчальними методикам розробленими саме в СРСР та на пострадянській території.

Аналіз доцільно розпочати з методик навчання молодших школярів. Саме методика московського вчительки С.М.Лисенкової успішні використовуюється навіть при навчанні найслабкіших учнів. Її методика містить кілька складових. Перша складова – випереджальне навчання. На основі тривалих спостережень С.М. Лисенкова визначила, що навіть менш здібні учні з нормальним інтелектуальним рівнем здатні засвоїти основи

навчальних предметів, якщо їм виділити для цього достатній час: для кожної дитини індивідуально визначений. Тому, навчаючи таких дітей, основні положення кожної теми доцільно вивчати з ними заздалегідь – за кілька тижнів чи навіть місяців до того, як їх вивчатимуть у школі, згідно програми. Другий елемент системи - схеми-опори. Якщо в учня від народження не найкраща пам'ять, йому складно з першого разу запам'ятати усі необхідні правила. Тому правила записуються у вигляді лаконічних схем, на які можна при потребі дивитись. Багаторазове використання кожної схеми при виконанні вправ допомагає дитині запам'ятати необхідний матеріал. Третім елементом – коментування. Учень може добре знати правило, але не вміти застосовувати на практиці. Педагог і батьки не можуть попередити помилку в слові чи обчисленні, якщо дитина пише мовчки. Практика ж показує, що достатньо учневі кілька разів повторити помилкове написання, як воно міцно фіксується у його свідомості, й далі потрібне вже не навчання, а переучування. Якщо ж дитина спочатку проговорює те, що записує, дорослий, який контролює роботу, встигає попередити помилку.

II. Не складну, але ефективну методику навчання грамотного письма створив російський вчений П.С.Тоцький. Основу методики становить орфографічне читання (читання слів не так, як вони вимовляються, а так, як пишуться). Виявилось, що 10 хвилин щоденного орфографічного читання підвищують рівень грамотності дитини так, як його не може підвищити жодна відома досі вправа.

III. В процесі удосконалення системи навчання молодших школярів, П.М.Ерднієвих розробили теорію укрупнення дидактичних одиниць. Аналізуючи причини неуспішного засвоєння молодшими школярами матеріалу з математики, вчені визначили, що традиційні підручники характеризуються відсутністю тісних інформаційних зв'язків між вправами, призначеними для опрацювання в рамках одного заняття. За такої організації навчання новий матеріал фактично розчиняється серед потоку різнорідних понять, безпосередньо з ними не пов'язаних. Він не стає логічним центром заняття.

IV. Читання у ХХ столітті було визнане одним з найскладніших різновидів інтелектуальної діяльності. У ХХ столітті в Україні та Росії виникли чисельні методики навчання дітей і дорослих правильного, свідомого й швидкого читання. Над проблемою навчання читання працювали такі видатні вчені, як В.М.Вормсбехер, Л.П.Доблаєва, О.А.Кузнецова, О.О.Леонтєв,

І.З.Постоловський, Л.Н.Хромов та інші. Зверніть увагу, якщо у ХІХ столітті в центрі уваги педагогів стояло питання про навчання читання дітей, які ще не оволоділи цим видом діяльності, то у ХХ столітті, акцент перемістився на удосконалення читацьких умінь в уже читаючих осіб. Зверніть увагу, що однією з найбільш пристосованих до удосконалення вміння читати у дітей стала система українського науковця В.М.Мельник. Зазначена методика створена як синтез найбільш досконалих методик цього напрямку розроблених попередниками В.М.Мельника. Система будується на оволодінні

читача прийомами усунення зайвої артикуляції, удосконаленн зорового сприймання тексту, зменшення кількості регресивних рухів очей підвищення рівня уважності й запам'ятовування. Добре удосконалюють; вміння читати також вправи з систем українських педагогів І.Г.Кальченка І.Т.Федоренка. Найбільше застосування знайшли такі з них, як багаторазові читання тексту, читання у темпі скоромовки, виразне читання з переходом на незнайому частину тексту, зорові диктанти.

V. Значно складнішим і об'ємнішим за схемою С.М.Лисенкової опорний конспект став основною одиницею дидактичної системи відомого донецького педагога В.Ф.Шаталова. Проаналізуйте розроблені опорні конспекти для середньо загальноосвітньої школи з наступних курсів: фізики математики, історії, географії. Робота з конспектом допомагає учневі визначити у тексті головне й другорядне, усвідомити логічний зв'язок між частинами розповіді, легко відтворити прочитане у відповіді. Фактично, кожна дитина з будь-якого дня може почати «навчатися переможно», без чого навчання не викликає інтересу. Максимально задіється зорова пам'ять, Зверніть увагу на те, що зменшується тривалість приготування домашнього завдання, що запобігає перевантаженню й перевтомі учня.

Аналізуючи системи В.Ф. Шаталова, відзначте, що вона багатогранна, детально продумана й логічно обґрунтована. Деякі аспекти його системи дуже добре підходять до застосування в умовах індивідуального домашнього навчання. Зверніть увагу на те, що у своїй методиці В.Ф.Шаталов спирається на емоційну пам'ять дитини, добираючи до кожної навчальної теми приклади, які зацікавлять, вразять учня своєю неординарністю. Дитину спонукають до самостійного пошуку при розв'язанні чисельних головоломок, задач підвищеної складності, самостійна робота над ними організована особливим чином.

У системі В.Ф.Шаталова дуже багато методичних знахідок. Зверніть увагу на те, що організація навчання за вказаними методиками буде результативною і сприятиме вирішенню усіх основних завдань навчання: дитина матиме міцні знання і водночас навчатиметься з інтересом, засвоєння фактичного матеріалу відбуватиметься паралельно з розвитком мислення. Окрім того, система особливо цінна тим, що спрямована на усунення навчальних перевантажень, тобто дозволяє зберегти здоров'я дитини.

VI. Аналізуючи методику вчителя Є.М.Ільїна відзначимо, що вона також ж багатоаспектна. Це методика навчання літератури. Вона дозволяє досягти того, що кожен учень захоплюється читанням літературних творів, навчається читати серйозно, вдумливо; кожну дитину Є.М.Ільїн навчає писати розумні ґрунтовні твори висловлювати думки у письмовій формі. Відзначте, що основами методики є деталь, питання, творчий прийом і неординарне домашнє завдання. Деталь - це той цікавий, інтегрований фрагмент твору, який змушує читача замислитися не тільки над текстом, але й над власними життєвими проблемами, співзвучними думці автора літературного твору. Пробуджує думку правильно й вчасно сформульоване питання, для якого деталь - відправна точка. Це може повести за собою цілий

ланцюжок взаємопов'язаних питань, які й дозволяють розкрити глибину суті літературного твору. Відзначте, що ця методика дозволяє вчителю використовувати творчий прийом, який він робить кожний урок не схожим на інші, запобігає нудній одноманітності. І, зрештою, неординарне домашнє завдання стимулює учня до читання творів, до самостійного пошук, самостійних міркувань - до самоосвіти. Зверніть увагу на те, що Є.М.Ільїн визнає за літературою насамперед виховуючи функцію, а потім вже освітню. Бесіду ж з учнем чи з учнями про художній твір можна назвати «вторгненням у життя». Відзначте, що за переконанням Є. М. Ільїна, тільки виховний підхід здатний пробудити в учня інтерес до книги. Темі творів і тематика уроку: перетворюють виховний вплив педагога і книги на становлення юної душі єдиним монолітом, здатним протидіяти сучасній жорстокій реальності. Зверніть увагу, що методика Є.М.Ільїна була розроблена для застосування і класі, але і для індивідуального домашнього навчання навряд чи можш знайти стрункішу й ефективнішу систему, аніж ця.

VII. У ХХ століття за достоїнством оцінило риторику. Сучасне кваліфіковане гувернерське навчання й виховання, як і за часів М.Монтеня, передбачає засвоєння дитиною основ ділового (офіційного) та неофіційного спілкування. Зверніть увагу, що шлях оволодіння основами спілкування можна умовно поділити на два етапи. Перший етап - постановка голосу, другий - теоретичне і практичне засвоєння азів майстерності володіння увагою слухачів. «Поставлений голос» - це вміння мовця без шкоди для здоров'я оптимально використовувати природні можливості свого голосу відповідно до життєвої чи професійної необхідності. Зауважте, що звучання голосу залежить від біологічних задатків людини, її вольових зусиль, акустичних особливостей приміщення. Результатом обізнаності з цими чинниками, а також здатності застосовувати ці знання на практиці й буде поставлений голос. Володіння увагою слухачів - важлива складова вміння впливати на оточуючих, перетворювати їх на своїх однодумців. Тому засвоєння дитиною відповідних знань, умінь і навичок відіграє істотну роль у її подальшому особистому житті та професійній діяльності. Водночас це важлива складова педагогічної майстерності, основа успішної педагогічної роботи, яка залежить від серйозності підготовки педагога до спілкування з людьми і від його вміння працювати над собою. Відповідно, теоретична обізнаність і практичні вміння у цій галузі корисні не тільки вихованцеві, насамперед вони необхідні самому гувернерові. Тому дидактичний підхід до вивчення основ спілкування є цінним, у першу чергу, для домашнього наставника.

Підсумовуючи дану теми варто зазначити, що, як засвідчують дослідження, у ХХ – на початку ХХІ століття система індивідуального домашнього навчання продовжує збагачуватися новими ефективними методиками. Посилений інтерес викликає риторику.

Література

1. Гончаренко СІ. Український педагогічний словник. – К.: Либідь,

1997. – 374 С.

2. Козленко О.М. Формування прагнення до фізичного вдосконалення у молодших школярів // Наук, зап: Матеріали звітно-наук. конф. викл. КДПУ ім. М.П.Драгоманова за 1991 р. – К.: 1992. – С. 86-87.

3. Никитин Б.П., Никитина Л.А. Мы, наши дети и внуки. – М.: Молодая гвардия, 1989. – 303 с.

4. Кальченко И.Г. Методика быстрого чтения // Руський язык и литература в средних учебных заведениях Украины. – 1991. – № 4. – С. 33

5. Олейник Г.А. Виразне читання: Основи теорії: Навч. посібник. – К.: Вища школа, 1995. – 207 с.

6. Сарапулова Є.Г. Основи майстерності володіння увагою слухачів // Дивослово. – 2002. – № 3. – С. 22 - 23.

7. Мельник В.М. Искусство быстрого и интеллектуального чтения. Ч. I. –К.:Знание, 1990. – 48 с.

8. Тоцкий П.С. Орфография без правил. – М.: Просвещения, 1991. – 144

9. Шаталов В.Ф. Куда и как исчезли тройки: Из опыта работы школ г. Донецка. – М.: Педагогика, 1979. – 136 с.

10. Ю.Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики. – М.: Педагогика, 1980. – 96 с.

11.Шаталов В.Ф. Точка опоры. – М.: Педагогика, 1987. – 160 с.

НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЕКТ

(Індивідуальне навчально-дослідне завдання)

МЕТА: узагальнити знання студентів про організацію професійної діяльності соціального гувернера з урахуванням найкращих здобутків світової педагогічної думки.

ЗАВДАННЯ: підготуйте й презентуйте педагогічний твір-пораду для соціальних гувернерів та авторський комплект творчих вправ для вихованців, що доцільно використати в умовах домашньої освіти

№ п/п	Тема	Кільк. год.
1.	Гуманістична педагогіка Я.Корчака та її врахування в реалізації професійної діяльності гувернера.	
2.	Застосування методу М.Монтессорі у навчально-виховній роботі гувернера з різним контингентом вихованців	
3	Врахування основних положень Конвенції про права дитини (ООН) в професійній діяльності гувернера. Методи та форми ознайомлення вихованців із Конвенцією про права дитини.	
4	Педагогічний твір-порада гувернеру на тему “Ми відповідаємо за тих, кого привчаємо”.	
Всього годин:		

ЗМІСТ ІНДИВІДУАЛЬНИХ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИХ ЗАВДАНЬ (ІНДЗ)

Завдання: написати реферат і підготувати його презентацію.

Орієнтовні теми рефератів:

1. Гувернерство в епоху Відродження та Реформації. Мартін Лютер.
2. Поява терміна “гувернер” (Франція, Мішель Монтень, 16 століття).
3. Де Фенелон “Про виховання дівиць”, “Телемак”.
4. Ж.-Ж. Руссо “Еміль, або про виховання”, “Юлія, або Нова Елоїза”.
5. Й. Базедов. Навчання і виховання дітей у школі “Філантропін”.
6. Виховна системи І. Канта.
7. Ф. Фрьобель “Про виховання людини”.
8. Г. Спенсер “Виховання розумове, фізичне й моральне”.
9. Виховання в закладах закритого типу. М. Даниленко.
10. Помилки у вихованні дітей. І. Самойлович, А. Комб.
11. Граф де Фенелон. Навчання хлопчиків і дівчаток.
12. Ж.-Ж. Руссо. Методика навчання дитини з дванадцяти років.
13. Погляди на навчання Й.Г. Песталоцці.
14. Навчання у формі гри. “Дарунки Фрьобеля”.
15. Принципи і правила навчання А. Дістервега.
16. Збереження здоров'я дітей в процесі навчання. Рекомендації А. Дивногорського.
17. Методика укрупнення дидактичних одиниць Ерднієвих Б.П. і П.М.
18. Методика навчання читання В.Л. Мельник.
19. Опорні конспекти В.Ф. Шаталова.
20. Методика навчання грамотного письма П.С. Тоцького.

Теми творів-есе:

1. Гувернерство як напрям діяльності соціального педагога.

2. Якою Вам вбачається професія сучасного губернатора? Чи існують перспективи у такої діяльності?
3. Який він – сучасний губернатор? Хто стане соціальним губернатором?
4. Значення губернаторської діяльності для розвитку особистості.
5. У чому складність роботи соціального губернатора? Які умови успішності роботи соціального губернатора?
6. Чим приваблює Вас діяльність соціального губернатора? На Ваш погляд, чи впораєтесь Ви з цією роботою?

Теми рефератів:

1. Генезис губернаторства як соціального інституту.
2. Соціально-економічні передумови відродження інституту губернаторства на межі ХХ-ХХІ століть.
3. Особливості діяльності соціального губернатора у сучасних умовах.
4. Закордонний досвід організації губернаторської діяльності.
5. Особистість соціального губернатора у світлі суспільних вимог сучасності.
6. Взаємодія соціального губернатора з батьками вихованця.
7. Педагогічна культура батьків.
8. Соціальний губернатор – посередник між дитиною та батьками.
9. Теорія та практика підготовки соціальних губернаторів у сучасній Україні.
10. Навчально-виховна діяльність соціального губернатора.
11. Домашнє навчання та виховання дітей з обмеженими можливостями.
12. Роль соціального виховання дитини в умовах домашньої освіти.
13. Соціалізація дитини в родині.
14. Особистісно-орієнтований підхід у домашній освіті: свобода творчості та саморозвитку дитини.
15. Альтернативні системи психолого-педагогічної роботи соціального губернатора з дітьми.
16. Мовленнєвий розвиток дитини. Словотворчість.
17. Ознайомлення дітей з природою.
18. Екологічне виховання дошкільнят.
19. Формування елементарних математичних уявлень у дітей.
20. Дитячі ігри у сучасному інформатизованому суспільстві.
21. Фізичне виховання дитини в домашніх умовах.
22. Здоровий спосіб життя дошкільників – запорука здоров'я нації.
23. Нетрадиційні методи оздоровлення. Загартування. Фітотерапія.
24. Екокультура. Етикет для малят.
25. Обрядова система соціалізації. Традиційний народний святковий календар.
26. Дитина лівша.
27. У родині близнята.
28. Підготовка дитини до школи.

29. Роль мистецтва у формуванні особистості дитини.
30. Обдарована дитина.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ СИТУАЦІЇ

Активізацію мислення студентів і стимуляцію їх до самостійної пошукової роботи зумовлює застосування проблемних питань. Проблема, з філософського погляду, – це такий різновид питання, відповідь на яке не утримується в набутому досвіді суб'єкта і тому потребує відповідних теоретичних і практичних дій, які відрізняються від простого інформаційного пошуку. Тобто, виникають певні труднощі, ліквідувати які за допомогою наявної бази знань студент не може. Це свідчить про недостатність досягнутого рівня знань. Тому проблема визначається як знання про незнання та виникнення необхідності усунути протиріччя. Використання проблемних питань на практичних заняттях соціально-педагогічного циклу допомагало підвищити пізнавальний інтерес студентів до вивчення питань соціально-педагогічної теорії, вчило мислити діалектично, робити істину доказовою, а знання усвідомленими, формувати активну, творчо мислячу особистість.

Серед варіантів проблемних питань, які пропонуються студентам на заняттях, є:

1. Освіта в домашніх умовах є сприятливою для реалізації концепції особистісно-орієнтованого виховання. Поряд із цим домашнє виховання характеризується певними обмеженнями у соціальному становленні дитини. Що більш значуще: особистісно-орієнтований чи соціальний розвиток дитини?

2. Сім'я здійснює визначальний вплив на формування особистості. В одній і тій же сім'ї виростають різні за особистісними якостями діти. Чому?

3. Сьогодні пропозиція перевищує попит на губернерські кадри. Доведіть об'єктивність ситуації, урахувавши економічний, соціальний, фаховий аспект.

Соціальний педагог, зокрема соціальний губернер, завжди діє в конкретних ситуаціях, тому важливо ще у період навчання у вищому навчальному закладі навчити студентів бачити ситуацію, аналізувати її, виділяти провідні ідеї, які лежать в основі пошуку її розв'язання, розробляти конструктивні схеми і варіанти практичних рішень. Оскільки органічною частиною професійної діяльності соціального педагога є вирішення соціально-педагогічних ситуацій, з метою розвитку у студентів аналітичних здібностей, а також набуття професійних умінь, ми використовували метод аналізу конкретних ситуацій. Міркуючи над конкретно описаними ситуаціями, студенти вчилися аналізувати, моделювати, конструювати, регулювати, організовувати свою майбутню професійну діяльність і

поведінку вихованців, їхніх батьків, найближчого оточення. Це дозволило сформувати практичні навички роботи з використанням окремих соціально-педагогічних методів та прийомів; виробити у майбутніх соціальних педагогів - гувернерів навички прийняття рішень на основі аналізу певної інформації.

Добираючи конкретні соціально-педагогічні ситуації, враховувалися їх наближеність до реальності, тобто конкретна ситуація містить опис подій, що мали або з великою вірогідністю можуть мати місце у реальному житті.

Аналітичну роботу здійснювали за алгоритмом:

- 1) усвідомлення ситуації, що передбачає пошук відповідей на питання, спрямованих на уточнення ситуації;
- 2) визначення та опис проблеми, розбіжності між тим, що є, і тим, що має бути, з'ясування особливостей проблеми;
- 3) висунення гіпотез про причини виникнення проблеми;
- 4) вироблення рішення щодо усунення проблеми.

Реалізації методу аналізу конкретних ситуацій сприяє дотримання викладачами наступних вимог:

- вивчення кожної конкретної ситуації та за необхідності її редагування;
- розробка загальної структури розв'язання проблеми та можливих її варіантів;
- передбачення висновків, які можуть зробити студенти при розгляді ситуації;
- передбачення можливих реакцій групи, несподіваних, неординарних рішень, запропонованих студентами, та готовність прийняти їх, якщо вони очевидно ефективніші за прогнозовані;
- готовність будувати свою роботу залежно від активності студентів.

Аналіз конкретних ситуацій сприяє усвідомленню майбутніми соціальними педагогами - гувернерами ускладнень, які виникли у певній ситуації і які не мають однозначного розв'язання. Оскільки ситуаційні задачі можуть мати кілька варіантів рішення, які виявляться допустимими у конкретній ситуації, це вимагає від майбутнього фахівця вміння обрати з них найбільш оптимальний. Таким чином розвивається здатність студентів визначати раціональні способи аналізу проблемної ситуації і шляхи її вирішення. Робота передбачає своїм результатом не тільки усунення описаного конфлікту, але й виникнення потреби суб'єкта діяльності у самовихованні, саморозвитку, чим досягалось формування особистісно-рефлексивного компонента готовності майбутніх соціальних педагогів до гувернерської діяльності.

Виходячи зі специфіки гувернерської діяльності соціального педагога, прикладами аналізованих студентами соціально-педагогічних ситуацій є такі:

1. Ви працюєте в родині. Батьки вихованця дуже опікуються дитиною, проте малюк дедалі більше обирає Ваше суспільство. Як Ви себе поводитимете надалі?

2. У родині, в якій Ви працюєте, між батьками очевидно руйнуються стосунки. Молода мама намагається з Вами відверто говорити про наболіле. Якої поведінки Ви дотримуєтесь?

3. Вам вдруге не заплатили за понаднормову роботу у святкові вихідні. Виплачено наступну заробітну платню. Як Ви вчините?

4. Мама Вашого вихованця категорично забороняє дитині дивитись телевізор. Чи потрібно це Вашому вихованцеві?

5. Батько Вашого вихованця виявляє до Вас увагу як до жінки. Яку тактику поведінки Ви оберете?

6. Після вихідних Ви з радістю поспішаєте до свого вихованця, розуміючи, що дуже скучили за ним. Отже, Ви ще домашній педагог чи вже член родини?

7. Після канікул у бабусі Вашого п'ятирічного вихованця немов міняють: дитина вередує і не слухається. Наступного дня Ви впізнаєте „свого” вихованця. Які причини швидких змін у дитячій поведінці?

8. Емоційний стан батьків Вашого вихованця вже кілька днів далекий від позитивного. Оскільки це може відбитись на дитині, чи станете Ви з'ясовувати ситуацію?

9. Ви працюєте в родині понад двох років. Все гаразд: дитина дорослішає, батьки Вами задоволені, Ви звикли до родини. Можливо, Ваші послуги скоро не знадобляться, але про це ніхто не говорить. Знайомі Вас рекомендують іншій сім'ї. Там Вам пропонують вигідніші умови: зручніший графік роботи, краща транспортна розв'язка, вища зарплатня. Який вибір Ви зробите?

10. Мама Вашого трирічного вихованця виказує занепокоєння з приводу того, що Ви працюєте вже рік, а дитина досі не називає літер. Як Ви це їй поясните?

За відгуками студентів, подібні завдання руйнують стереотипи їхніх поглядів на теоретичність психолого-педагогічних знань, їх відірваність від реального життя й практики, змусивши дивитись на процес взаємодії з клієнтами (вихованцями, їхніми батьками) під іншим кутом зору, що сприяє виробленню уміння бачити протиріччя, знаходити оригінальні ідеї, розмірковувати й виявляти нові професійно зумовлені й значущі проблеми.

Значному підвищенню у студентів професійного інтересу, актуалізації наявних знань, закріпленню навичок педагогічного аналізу й узагальнення, розвитку педагогічних здібностей у процесі підготовки до професійної діяльності сприяє ділова гра, яка у вигляді імітаційної моделі відтворює динаміку протікання соціально-педагогічної діяльності. Цей метод дозволяє моделювати різні позиції за заданими чи встановленими самими учасниками навчального процесу правилами. Чим ширший діапазон ролей у ході занять, тим більше можливостей виникає для формування іншої точки зору, нової смислової позиції. Апробуючи свою поведінку у різних ролях, студенти отримують можливість виявити свою індивідуальність, оскільки зміна психологічних установок є фактором, що протидіє стереотипізації діяльності і мислення, сприяючи самореалізації та прояву творчого потенціалу. В

умовах спільної роботи кожен студент виробляє навички соціальної взаємодії, ціннісні орієнтації, установки, притаманні фахівцеві певного напрямку. Ділова навчальна гра виступає „інструментом” розвитку теоретичного і практичного мислення майбутнього фахівця, здатного аналізувати складні умови соціально-педагогічної діяльності, ставити і розв’язувати нові професійні завдання.

У процесі реалізації системи підготовки соціальних педагогів до гувернерської діяльності у вищих навчальних закладах під час занять розігруються наступні ситуації:

1. Співбесіда в агенції з працевлаштування (працівник агенції, гувернер і молоді батьки).
2. Перше знайомство соціального гувернера з родиною (соціальний гувернер, дитина, її старший брат (сестра), їхні батьки та бабуся (дідусь)).
3. Дитина хвора. Приїзд лікарів за відсутності батьків (соціальний гувернер, дитина, лікарі, батьки).
4. Дитина йде до школи. Супровід її на співбесіду (соціальний гувернер, батьки, дитина, педагоги школи).
5. Похід до перукарні (магазину, поліклініки) (дитина, соціальний гувернер, перукар (касир, лікар)).

Залучення студентів до ситуацій професійної спрямованості створює умови, в яких майбутні соціальні педагоги - гувернери отримували можливість самостійно аналізувати соціально-педагогічні процеси, опрацьовувати шляхи встановлення контакту, прийоми створення певного емоційного стану та його корекції, шляхи вирішення типових ситуацій взаємодії. Це дозволяє розкрити перед студентами соціальний зміст та функції майбутньої професії, основні її кваліфікаційні характеристики, забезпечило тісний зв’язок соціально-педагогічної теорії з практикою і дало можливість побачити типові труднощі, з якими фахівець зустрічається у своїй повсякденній праці, а також визначити шляхи їх подолання.

За допомогою гри безпосередньо у самому навчанні вдається здійснити перехід від теоретичних знань соціально-педагогічної галузі, технологій цієї роботи до практичних умінь і навичок. Ухвалюючи „напівреальні” рішення, проводячи „напівреальні” дії, студент – учасник гри – має можливість знайти правильну лінію поведінки, оптимальне рішення основних проблем, проблем, що стоять перед ним. Рольове перевтілення допомагає глибше усвідомити й об’єктивно аналізувати власну й чужу поведінку. Цінним є те, що заняття з використанням ділової гри не зводиться лише до механічного, хоча й ефективного, використання навчального матеріалу. Воно виробляє вміння мислити системно, продуктивно, характеризується рухом думки, тобто стає творчим процесом, що, безумовно, значно підвищує інтерес до самого навчання.

Найбільш ясною й незаперечною перевагою ігрового методу є наочність, передбачуваність дій і наслідків рішень, що приймаються, чинник часу, тобто гра дозволяє бачити як безпосередні, так і довгострокові результати своїх рішень, і, нарешті, повторення наявного досвіду із зміною

установок, тобто в грі можна неодноразово вирішити одне і те ж завдання, підходячи до нього кожного разу по-новому.

Отже, ділова гра сприяє формуванню практично усього комплексу професійних умінь у соціально-педагогічній діяльності. Науковці зазначають, що найбільш ефективні ділові ігри у формуванні, по-перше, комунікативних умінь, розвитку умінь міжособистісного спілкування з клієнтами, по-друге, технологічних умінь у конструюванні і використанні форм і методів взаємодії.

Для усвідомлення особливостей гувернерської діяльності, самооцінювання своїх професійно-особистісних якостей пропонуються студентам твори-есе „Який він – сучасний гувернер? Хто стане соціальним гувернером?”, „Чим приваблює Вас діяльність соціального гувернера? На Ваш погляд, чи впораєтесь Ви з цією роботою?”, „У чому складність роботи соціального гувернера? Які умови успішності роботи соціального гувернера?”.

Це сприяє складанню студентами професійного автопортрету, переліку особистісних та професійних якостей, необхідних соціальному гувернерові, та визначенню найголовніших з них.

Студентам також пропонуються завдання, спрямовані на аналіз й оцінку соціально-педагогічних явищ і процесів, серед яких:

1. Особливості домашньої освіти та підготовки гувернерів у світовій освітній практиці у різні часи.
2. Сучасний зарубіжний досвід організації соціально-педагогічної діяльності гувернерів.
3. Причини занепаду, відродження, сучасних проблем та перспектив інституту гувернерства у вітчизняному суспільстві.
4. Педагогічна культура батьків: рівень вихованості чи спеціальна освіта?
5. Негативні звички у дітей. Причини та перспективи розвитку.
6. Комп'ютерні технології у житті суспільства. Вплив комп'ютерних ігор на дітей.
7. Роль релігії у вихованні дітей.
8. Здоров'я людини. Здоровий спосіб життя. Здорове харчування.
9. Діти з обмеженими можливостями: право на повноцінне життя.
10. Обдаровані діти: проблеми і перспективи розвитку.

Завдання, спрямовані на оволодіння теоретичними знаннями, поєднували психологічні, педагогічні й соціальні аспекти діяльності соціального педагога в якості гувернера. Серед питань, що розглядаються:

- Психолого-педагогічні фактори розвитку дитини, особливості методик раннього розвитку дітей.
- Близнята. Особливості виховання.
- Основи педагогіки спілкування.
- Роль мовної культури соціального гувернера у професійній діяльності.
- Гра як метод виховання.

- Гармонійний розвиток дитини.
- Обрядова система соціалізації: досвід народу у житті сучасних поколінь.

- Нетрадиційні методи лікування: мода чи необхідність?

До завдань, що мають прикладний, конкретно практичний характер належали завдання, пов'язані із застосуванням методичних і виховних ідей у розробці власних розвиваючих заходів і їх системи. Наприклад:

- підготувати ігри, спрямовані на привчання юних леді та джентльменів до класичних правил етикету;
- скласти перелік творів щодо виховання правил поведінки у громадських місцях для читання й обговорення з дитиною;
- виконати оригінальний витвір мистецтва оригамі;
- виготовити наочний матеріал для настільного театру за однією з українських народних казок (за вибором студентів);
- скласти план роботи соціального гувернера на тиждень;
- дібрати художнє слово для використання під час виконання режимних моментів;
- розробити комплекс заходів для загартування дитини в домашніх умовах;
- розробити розгорнутий план екскурсії містом (парк, зоопарк, ліс, річка, видатні місця та будівлі міста – за вибором студентів) для дитини, яка виховується і навчається в домашніх умовах чи умовах, наближених до таких;
- розробити програму діагностики готовності дитини до школи за тим чи іншим компонентом та інші.

Оскільки у професійній діяльності соціального педагога значне місце посідає розробка та реалізація різних соціальних **проектів**, для формування у студентів знань та умінь розробляти та реалізовувати такі проекти, усвідомлюючи при цьому функції соціального гувернера, обраний метод ігрового проектування.

Зокрема, за темою заняття „**Дитина в оточуючому світі**”, метою якого розкриті ролі соціального виховання дитини в умовах домашньої освіти, студентам пропонується розробити проект соціального виховання дитини, яка виховується в домашніх умовах. Працюючи над завданням, студенти розкривають такі питання, як: використання можливостей соціуму в організації соціально-педагогічної діяльності гувернера; формування самостійності, позитивних рис характеру, етичних норм, культури поведінки вихованців; екокультура; етикет у нашому житті; формування гарних манер у дітей; набуття навичок трудової діяльності; розвиток соціальних здібностей; вплив обрядів на розвиток особистості; традиційний народний святковий календар; свята як засіб накопичення суспільного досвіду; різноманітність форм відпочинку (активний, пасивний, фізичний, розумовий). Відповідно до планованої діяльності, студенти окреслюють певні маршрути, виготовляли дидактичний матеріал, добирали літературу, наочність, наводили описові розповіді.

Робота над проектами сприяє формуванню у майбутніх соціальних гувернерів умінь проектувати зміст та соціально-педагогічні форми роботи з дітьми, що виховуються в домашніх умовах; спостерігати й аналізувати конкретну соціальну обстановку, мікросередовище; правильно оцінювати зовнішні соціально-педагогічні впливи на вихованців, розуміти переваги й соціальну обмеженість домашньої освіти, робити висновки про ефективність прогнозованої діяльності; у разі необхідності коректувати її; вести дослідницьку роботу; передбачати можливості та поведінку учасників проекту.

З метою підвищення осмислення і засвоєння студентами теоретичної інформації у ході дослідно-експериментальної роботи використовуються сюжетно-рольові ігри, змодельовані соціально-педагогічні завдання, реальні приклади-ілюстрації, відеосюжети. Це забезпечить віддзеркалення реальної дійсності і сприяє підвищенню пізнавальної активності студентів під час занять.

Для удосконалення якості навчального процесу проводиться систематичний контроль, що дозволяє виявити і попередити складності професійного самовизначення та становлення студентів.

Тестове завдання
з курсу „Технології роботи соціального гувернера”
 (для студентів 3 курсу)

1. Терміни „гувернер”, „гувернерство” вперше виникли у:
 - а) XVIII столітті у Німеччині;
 - б) XIV столітті у Франції;
 - в) XIX столітті в Росії.
2. На сучасному етапі дослідниками визначено ... етапів розвитку гувернерства:
 - а) дванадцять;
 - б) тринадцять;
 - в) одинадцять.
3. Розквіт гувернерства в Російській імперії пов'язаний з епохою правління:
 - а) Петра I;
 - б) Катерини II;
 - в) Миколи II.
4. Першою громадською освітньо-виховною установою для навчання вітчизняних домашніх педагогів в історії Російської імперії вважається:
 - а) жіночий навчальний заклад „Сен-Сіра”;
 - б) Виховне товариство благородних дівчат;
 - в) Маріїнський інститут.
5. „Положення про домашніх наставників та учителів” було затверджене:
 - а) 1 вересня 1834 року;
 - б) 1 липня 1864 року;

- в) 1 липня 1834 року.
6. Автором „Керівництва для гувернанток” є:
- а) К.Д. Ушинський;
 - б) С. Лікок;
 - в) В.Ф. Одоєвський.
7. Засобом реалізації якого підходу в педагогіці виступає виховання дитини в умовах сімейно-побутового середовища?
- а) особистісно-орієнтованого;
 - б) індивідуального;
 - в) гуманістичного.
8. Гра в житті дитини – це:
- а) соціальна потреба у пізнанні навколишньої дійсності;
 - б) засіб навчання і виховання;
 - в) діяльність у певний (вільний) час.
9. До методик раннього розвитку дитини належать:
- а) „Структура інтелекту” Дж. Гілфорда;
 - б) Теорія М. Ібука;
 - в) Методика М. Монтесорі.
10. Вхідження дитини в гурт інших дітей, сприймання нею групових цінностей, можливість впливати на зміну їх на краще визначається як:
- а) соціалізація;
 - б) групова взаємодія;
 - в) соціальна адаптація.
11. До показників соціального здоров’я дитини належить:
- а) розвинена мова;
 - б) віра в Бога;
 - в) культура користування матеріальними благами.
12. Основним критерієм готовності дитини до школи є:
- а) інтелектуальна готовність;
 - б) фізичний розвиток;
 - в) морально-вольова зрілість.
13. До елементарних математичних уявлень дитини належать:
- а) уявлення про кількість;
 - б) орієнтування у просторі;
 - в) орієнтування у часі.
14. До різновидів обдарованості не належать:
- а) технічна;
 - б) соціальна;
 - в) шахова.
15. До показників психологічного розвитку дитини належать:
- а) розвиток пам’яті, уваги, уяви;
 - б) орієнтування у просторі та часі;
 - в) наявність навичок самообслуговування.
16. У процесі формування особистості дитини провідне значення мають:
- а) соціальне оточення та культурно-історичне середовище;

- б) висококваліфіковані та досвідчені педагоги;
в) матеріальний достаток родини.
17. Про соціальну компетентність дошкільняти свідчать:
а) групова взаємодія, розуміння іншої точки зору, регуляція спільної діяльності, розвинене спілкування;
б) групова взаємодія, регуляція спільної діяльності;
в) соціалізація, розуміння іншої точки зору.
18. Гувернерська діяльність фахівця зумовлює:
а) всебічний гармонійний розвиток дитини;
б) інтелектуальний розвиток (освіту) дитини;
в) набуття дитиною навичок самообслуговування.
19. Який з наведених нижче факторів найбільше свідчить про професіоналізм соціального гувернера:
а) особистісне переконання: „Спочатку любити, а потім – виховувати дитину”;
б) вихованість, грамотна мова, знання методик всебічного гармонійного розвитку дитини;
в) наявність диплому за спеціальністю гувернер.
20. Ефективною формою взаємодії соціального гувернера із батьками вихованця є:
а) консультації, бесіди;
б) періодичне залучення батьків до безпосередньої взаємодії із дитиною під час виховних моментів та сімейних свят;
в) відверті розмови за чашкою кави.

Вірні відповіді

№ питання	Варіант відповіді	№ питання	Варіант відповіді	№ питання	Варіант відповіді	№ питання	Варіант відповіді
1	Б	6	В	11	В	16	А
2	А	7	А	12	В	17	А
3	Б	8	А	13	А, Б, В	18	А
4	Б	9	Б, В	14	А	19	А
5	В	10	А	15	А	20	А, Б

Тестові завдання

з курсу „Технології роботи соціального гувернера”

(для студентів 4 курсу)

- Терміни „гувернер”, „гувернерство” вперше виникли у:
 - XVIII столітті у Німеччині;
 - XIV столітті у Франції;
 - XIX столітті в Росії.
- На сучасному етапі дослідниками визначено ... етапів розвитку гувернерства:
 - дванадцять;
 - тринадцять;

- в) одинадцять.
3. Розквіт губернерства в Російській імперії пов'язаний з епохою правління:
- Петра I;
 - Катерини II;
 - Миколи II.
4. Першою громадською освітньо-виховною установою для навчання вітчизняних домашніх педагогів в історії Російської імперії вважається:
- жіночий навчальний заклад „Сен-Сіра”;
 - Виховне товариство благородних дівчат;
 - Маріїнський інститут.
5. „Положення про домашніх наставників та учителів” було затверджене:
- 1 вересня 1834 року;
 - 1 липня 1864 року;
 - 1 липня 1834 року.
6. Автором „Керівництва для гувернанток” є:
- К.Д. Ушинський;
 - С. Лікок;
 - В.Ф. Одоєвський.
7. Засобом реалізації якого підходу в педагогіці виступає виховання дитини в умовах сімейно-побутового середовища?
- особистісно-орієнтованого;
 - індивідуального;
 - гуманістичного.
8. Гра в житті дитини – це:
- соціальна потреба у пізнанні навколишньої дійсності;
 - засіб навчання і виховання;
 - діяльність у певний (вільний) час.
9. До методик раннього розвитку дитини належать:
- „Структура інтелекту” Дж. Гілфорда;
 - Теорія М. Ібука;
 - Методика М. Монтесорі.
10. Вхідження дитини в гурт інших дітей, сприймання нею групових цінностей, можливість впливати на зміну їх на краще визначається як:
- соціалізація;
 - групова взаємодія;
 - соціальна адаптація.
11. До показників соціального здоров'я дитини належить:
- розвинена мова;
 - віра в Бога;
 - культура користування матеріальними благами.
12. Основним критерієм готовності дитини до школи є:
- інтелектуальна готовність;
 - фізичний розвиток;
 - морально-вольова зрілість.

13. До елементарних математичних уявлень дитини належать:
- уявлення про кількість;
 - орієнтування у просторі;
 - орієнтування у часі.
14. До різновидів обдарованості не належать:
- технічна;
 - соціальна;
 - шахова.
15. До показників психологічного розвитку дитини належать:
- розвиток пам'яті, уваги, уяви;
 - орієнтування у просторі та часі;
 - наявність навичок самообслуговування.
16. У процесі формування особистості дитини провідне значення мають:
- соціальне оточення та культурно-історичне середовище;
 - висококваліфіковані та досвідчені педагоги;
 - матеріальний достаток родини.
17. Про соціальну компетентність дошкільняти свідчать:
- групова взаємодія, розуміння іншої точки зору, регуляція спільної діяльності, розвинене спілкування;
 - групова взаємодія, регуляція спільної діяльності;
 - соціалізація, розуміння іншої точки зору.
18. Гувернерська діяльність фахівця зумовлює:
- всесторонній гармонійний розвиток дитини;
 - інтелектуальний розвиток (освіту) дитини;
 - набуття дитиною навичок самообслуговування.
19. Який з наведених нижче факторів найбільше свідчить про професіоналізм соціального гувернера:
- особистісне переконання: „Спочатку любити, а потім – виховувати дитину”;
 - вихованість, грамотна мова, знання методик всебічного гармонійного розвитку дитини;
 - наявність диплому за спеціальністю гувернер.
20. Ефективною формою взаємодії соціального гувернера із батьками вихованця є:
- консультації, бесіди;
 - періодичне залучення батьків до безпосередньої взаємодії із дитиною під час виховних моментів та сімейних свят;
 - відверті розмови за чашкою кави.
21. Як видно з наукової та науково-методичної літератури, основну увагу у ХХ — на початку ХХІ століттях приділяють вихованню дітей від народження до _____ віку.
- 10;
 - 11;
 - 12.
22. "Я — інші люди — суспільство"

а) виховання дитини як активної свідомої особистості, що вміє злагоджено взаємодіяти з оточуючими, реалізувати себе в індивідуальній та колективній діяльності, зможе у недалекому майбутньому виступити як активний творець духовних та матеріальних цінностей суспільства);

б) екологічне виховання дитини, спрямоване на формування у вихованця усвідомлення себе і людства як складової природи);

в) безпосереднє громадянське виховання, яке являє собою логічний структурний і змістовий розвиток попередньо сформованих базових якостей, поглядів, вмінь і навичок особистості).

23. "Я — частинка природи"

а) екологічне виховання дитини, спрямоване на формування у вихованця усвідомлення себе і людства як складової природи;

б) безпосереднє громадянське виховання, яке являє собою логічний структурний і змістовий розвиток попередньо сформованих базових якостей, поглядів, вмінь і навичок особистості;

в) екологічне виховання дитини, спрямоване на формування у вихованця усвідомлення себе і людства як складової природи).

24. "Я — громадянин своєї держави»

а) екологічне виховання дитини, спрямоване на формування у вихованця усвідомлення себе і людства як складової природи;

б) безпосереднє громадянське виховання, яке являє собою логічний структурний і змістовий розвиток попередньо сформованих базових якостей, поглядів, вмінь і навичок особистості;

в) екологічне виховання дитини, спрямоване на формування у вихованця усвідомлення себе і людства як складової природи).

25. Фізичне виховання – це

а) Навчити правильно харчуватися, розрізняти корисні і некорисні продукти, розуміти, у чому полягає їхня користь;

б) Сформувані знання про структуру людського організму, функції кожної його складової;

в) Навчити визначати вплив на здоров'я природних чинників.

26. Моральне виховання- це

а) вміння розрізняти позитивні і негативні почуття, фіксувати їх, передавати через позу, міміку, жести; вміння пояснити їх словами, визначити і сформулювати причини виникнення цих почуттів, здатність керувати ними;

б) знання особливостей свого темпераменту і свого характеру, розрізнення позитивних і негативних якостей, орієнтація на самовдосконалення;

в) розуміння спрямованості своєї особистості: домінуючих потреб, домінуючої мети.

27. Здоровий спосіб життя (ЗСЖ) – це

а) все в людській діяльності, що стосується збереження і зміцнення здоров'я, все, що сприяє виконанню людиною своїх людських функцій через

посередництво діяльності по оздоровленню умов життя - праці, відпочинку, побуту;

б) знання особливостей свого темпераменту і свого характеру, розрізнення позитивних і негативних якостей, орієнтація на самовдосконалення;

в) розуміння спрямованості своєї особистості: домінуючих потреб, домінуючої мети.

28. Складові ЗСЖ родини включають різноманітні елементи, що стосуються сфер здоров'я кожного члена сім'ї - фізичної, психічної, соціальної і духовної. Важливі з них:

а) харчування;

б) сімейний побут;

в) харчування; сімейний побут; умови домашньої праці; рухова активність в домашніх умовах.

29. Доведено (О.В.Безпалько, Р.В.Овчарова), що змістовними аспектами діяльності соціального гувернера з охорони здоров'я дітей виступають:

а) соціально-педагогічна допомога сім'ї;

б) оптимізація фізичного виховання дітей в домашніх умовах;

в) гігієнічне та статеве виховання; попередження домашнього травматизму дітей на основі прищеплення вихованцям правил безпечної поведінки; раціональна організація навчально-виховного процесу в домашньому середовищі.

30. Раціональна організація навчально-виховного процесу в домашньому середовищі – це

а) адаптація змісту навчання для різних за станом здоров'я дітей; покращення умов домашнього навчання – мікроклімату, обладнання тощо;

б) прищеплення гігієнічних навичок; розширення знань про статевовікові та індивідуальні особливості організму;

в) втілення програми фізичного виховання на основі врахування індивідуальних особливостей і стану здоров'я вихованців; організація активного відпочинку після занять.

Ключ правильних відповідей (варіант І)

1б, 2а, 3б, 4б, 5в, 6в, 7а, 8а, 9б,в, 10а, 11в, 12в, 13а,б,в, 14а, 15а, 16а, 17а, 18а, 19а, 20а,б, 21в, 22а, 23в, 24б, 25а,б,в, 26а,б,в, 27а, 28в, 29а,б,в, 30а

Критерії оцінювання:

1-15 балів – низький рівень

16-23 балів – достатній рівень

24- 30 балів – високий рівень.

Варіант II

1. В "Українському педагогічному словнику" поняття "гувернантка", "гувернер" (від франц. – керувати) визначаються як
 - а) професійна проникливість, пильність, педагогічна інтуїція, здатність сприймати та розуміти іншу людину
 - б) особи, що наймалися для домашнього виховання й початкового навчання дітей у сім'ях дворян, вищих чиновників, буржуазії, купців.
 - в) здатність активно впливати на іншу особистість
2. На сучасному етапі дослідниками визначено ... етапів розвитку гувернерства:
 - а) дванадцять;
 - б) тринадцять;
 - в) одинадцять.
3. Розквіт гувернерства в Російській імперії пов'язаний з епохою правління:
 - а) Петра I;
 - б) Катерини II;
 - в) Миколи II.
4. Першою громадською освітньо-виховною установою для навчання вітчизняних домашніх педагогів в історії Російської імперії вважається:
 - а) жіночий навчальний заклад „Сен-Сіра”;
 - б) Виховне товариство благородних дівчат;
 - в) Маріїнський інститут.
5. „Положення про домашніх наставників та учителів” було затверджене:
 - а) 1 вересня 1834 року;
 - б) 1 липня 1864 року;
 - в) 1 липня 1834 року.
6. Автором „Керівництва для гувернанток” є:
 - а) К.Д. Ушинський;
 - б) С. Лікок;
 - в) В.Ф. Одоєвський.
7. Засобом реалізації якого підходу в педагогіці виступає виховання дитини в умовах сімейно-побутового середовища?
 - а) особистісно-орієнтованого;
 - б) індивідуального;
 - в) гуманістичного.
8. Гра в житті дитини – це:
 - а) соціальна потреба у пізнанні навколишньої дійсності;
 - б) засіб навчання і виховання;
 - в) діяльність у певний (вільний) час.
9. До методик раннього розвитку дитини належать:
 - а) „Структура інтелекту” Дж. Гілфорда;
 - б) Теорія М. Ібука;
 - в) Методика М. Монтесорі.

10. Вхідження дитини в гурт інших дітей, сприймання нею групових цінностей, можливість впливати на зміну їх на краще визначається як:

- а) соціалізація;
- б) групова взаємодія;
- в) соціальна адаптація.

11. Як видно з наукової та науково-методичної літератури, основну увагу у ХХ — на початку ХХІ століттях приділяють вихованню дітей від народження до _____ віку.

- а) 10;
- б) 11;
- в) 12.

12. Структуру умовної системи сучасного виховання доцільно визначити як синтез таких напрямів:

- а) "Я — інші люди — суспільство";
- б) "Я — частинка природи";
- в) Я — інші люди — суспільство", Я — частинка природи"; "Я — громадянин своєї держави.

13. "Я — інші люди — суспільство"

а) виховання дитини як активної свідомої особистості, що вміє злагоджено взаємодіяти з оточуючими, реалізувати себе в індивідуальній та колективній діяльності, зможе у недалекому майбутньому виступити як активний творець духовних та матеріальних цінностей суспільства);

б) екологічне виховання дитини, спрямоване на формування у вихованця усвідомлення себе і людства як складової природи);

в) безпосереднє громадянське виховання, яке являє собою логічний структурний і змістовий розвиток попередньо сформованих базових якостей, поглядів, вмінь і навичок особистості).

14. "Я — частинка природи"

а) екологічне виховання дитини, спрямоване на формування у вихованця усвідомлення себе і людства як складової природи);

б) безпосереднє громадянське виховання, яке являє собою логічний структурний і змістовий розвиток попередньо сформованих базових якостей, поглядів, вмінь і навичок особистості);

в) екологічне виховання дитини, спрямоване на формування у вихованця усвідомлення себе і людства як складової природи);

15. "Я — громадянин своєї держави»

а) екологічне виховання дитини, спрямоване на формування у вихованця усвідомлення себе і людства як складової природи);

б) безпосереднє громадянське виховання, яке являє собою логічний структурний і змістовий розвиток попередньо сформованих базових якостей, поглядів, вмінь і навичок особистості);

в) екологічне виховання дитини, спрямоване на формування у вихованця усвідомлення себе і людства як складової природи);

16. Фізичне виховання – це

а) Навчити правильно харчуватися, розрізняти корисні і некорисні продукти, розуміти, у чому полягає їхня користь

б) Сформувати знання про структуру людського організму, функції кожної його складової

в) Навчити визначати вплив на здоров'я природних чинників

17. Моральне виховання- це

а) вміння розрізняти позитивні і негативні почуття, фіксувати їх, передавати через позу, міміку, жести; вміння пояснити їх словами, визначити і сформулювати причини виникнення цих почуттів, здатність керувати ними

б) знання особливостей свого темпераменту і свого характеру, розрізнення позитивних і негативних якостей, орієнтація на самовдосконалення

в) розуміння спрямованості своєї особистості: домінуючих потреб, домінуючої мети;

18. Здоровий спосіб життя (ЗСЖ) – це

а) все в людській діяльності, що стосується збереження і зміцнення здоров'я, все, що сприяє виконанню людиною своїх людських функцій через посередництво діяльності по оздоровленню умов життя - праці, відпочинку, побуту;

б) знання особливостей свого темпераменту і свого характеру, розрізнення позитивних і негативних якостей, орієнтація на самовдосконалення;

в) розуміння спрямованості своєї особистості: домінуючих потреб, домінуючої мети.

19. Складові ЗСЖ родини включають різноманітні елементи, що стосуються сфер здоров'я кожного члена сім'ї - фізичної, психічної, соціальної і духовної. Важливі з них:

а) харчування;

б) сімейний побут;

в) харчування; сімейний побут; умови домашньої праці; рухова активність в домашніх умовах

20. Доведено (О.В.Безпалько, Р.В.Овчарова), що змістовними аспектами діяльності соціального гувернера з охорони здоров'я дітей виступають:

а) соціально-педагогічна допомога сім'ї;

б) оптимізація фізичного виховання дітей в домашніх умовах;

в) гігієнічне та статеве виховання; попередження домашнього травматизму дітей на основі прищеплення вихованцям правил безпечної поведінки; раціональна організація навчально-виховного процесу в домашньому середовищі.

21. Раціональна організація навчально-виховного процесу в домашньому середовищі – це

а) адаптація змісту навчання для різних за станом здоров'я дітей; покращення умов домашнього навчання – мікроклімату, обладнання тощо;

б) прищеплення гігієнічних навичок; розширення знань про статевовікові та індивідуальні особливості організму;

в) втілення програми фізичного виховання на основі врахування індивідуальних особливостей і стану здоров'я вихованців; організація активного відпочинку після занять.

22. До показників соціального здоров'я дитини належить:

а) розвинена мова;

б) віра в Бога;

в) культура користування матеріальними благами.

23. Основним критерієм готовності дитини до школи є:

а) інтелектуальна готовність;

б) фізичний розвиток;

в) морально-вольова зрілість.

24. До елементарних математичних уявлень дитини належать:

а) уявлення про кількість;

б) орієнтування у просторі;

в) орієнтування у часі.

25. До різновидів обдарованості не належать:

а) технічна;

б) соціальна;

в) шахова.

26. До показників психологічного розвитку дитини належать:

а) розвиток пам'яті, уваги, уяви;

б) орієнтування у просторі та часі;

в) наявність навичок самообслуговування.

27. У процесі формування особистості дитини провідне значення мають:

а) соціальне оточення та культурно-історичне середовище;

б) висококваліфіковані та досвідчені педагоги;

в) матеріальний достаток родини.

28. Соціально-педагогічна допомога сім'ї – це

а) адаптація змісту навчання для різних за станом здоров'я дітей; покращення умов домашнього навчання – мікроклімату, обладнання тощо;

б) прищеплення гігієнічних навичок; розширення знань про статевовікові та індивідуальні особливості організму;

в) сприяння формуванню ЗОЖ сім'ї, навчання прийомам профілактики емоційних розладів у родині

29. Медично-педагогічна діяльність гувернера – це

а) адаптація змісту навчання для різних за станом здоров'я дітей; покращення умов домашнього навчання – мікроклімату, обладнання тощо

б) професійна діяльність фахівця, що інтегрує аналітико-діагностичний, фізкультурно-оздоровчий, психотерапевтичний, консультативний, лікувально-профілактичний, організаційно-комунікативний компоненти та компонент долікарняної підтримки й першої медичної допомоги дитині та членам її сім'ї

в) прищеплення гігієнічних навичок; розширення знань про статевовікові та індивідуальні особливості організму

30. Режим дня молодшого школяра – *це*

а) точно встановлений порядок життя дитини, що ґрунтується на доцільному чергуванні розумових і фізичних навантажень з відпочинком, раціональним харчуванням і повноцінним сном дитини

б) прищеплення гігієнічних навичок; розширення знань про статевовікові та індивідуальні особливості організму

в) оптимізація фізичного виховання дітей в домашніх умовах

Ключ правильних відповідей (варіант II)

1б,2а, 3б, 4б, 5в, 6в, 7а, 8а, 9бв, 10а, 11в, 12в, 13а, 14в, 15б, 16абв, 17абв, 18а, 19в, 20абв, 21а, 22в, 23в, 24абв, 25а, 26а, 27а, 28в, 29б, 30а.

Критерії оцінювання:

1-15 балів – низький рівень

16-23 балів – достатній рівень

24- 30 балів – високий рівень.

Питання до складання іспиту з курсу „Технології роботи соціального гувернера”

1. Визначте основні критерії вибору домашніх педагогів у дореволюційній Росії.
2. Поясніть причини різноманітного трактування понять „домашній педагог”, „домашній учитель”, „наставник”, „гувернер”.
3. Проаналізуйте діяльність домашніх наставників у родинах дворянства. Порівняйте її зі змістом освіти у царській родині.
4. Наведіть художні твори, які ілюструють образи домашніх вихователів у дореволюційній Росії.
5. Назвіть державні і недержавні навчальні заклади, в яких здійснювалась підготовка домашніх педагогів у дореволюційній Росії.
6. Дайте оцінку змісту і формам підготовки вітчизняних кадрів домашніх наставниць у стінах Смольного інституту.
7. Назвіть рівні жіночих навчальних закладів, які здійснювали підготовку домашніх педагогів.
8. Назвіть законодавчі акти, якими регламентувалася діяльність домашнього педагога у дореволюційній Росії.
9. Порівняйте обов’язки і права гувернерів за кордоном і в нашій країні на межі XIX-XX століть.
10. Проаналізуйте сучасні державні документи, що регламентують діяльність соціального гувернера в Україні.

11. Окресліть погляди видатних педагогів на домашню освіту.
12. Розкрийте специфіку домашньої освіти на сучасному етапі її розвитку. Окресліть домашню освіту майбутнього.
13. Укажіть основні тенденції, характерні для розвитку гувернерства у 90-і роки ХХ століття.
14. Окресліть перспективи розвитку гувернерства в Україні.
15. Поясніть причини кризи вітчизняної освітньої системи.
16. Проаналізуйте призначення сучасного інституту гувернерства.
17. Дайте оцінку соціальному становищу сучасного гувернера.
18. Зіставте труднощі, які поставали перед гувернерами в Україні наприкінці ХІХ століття і з якими зустрічається сучасний вітчизняний соціальний гувернер.
19. Назвіть основні критерії вибору соціального гувернера на сучасному ринку освітніх послуг.
20. Укажіть особливості діяльності соціального гувернера, які відповідають потребам (вимогам) сучасної сім'ї.
21. Поясніть взаємозв'язок між особливостями родини та обов'язками соціального гувернера.
22. Назвіть особистісні якості, які забезпечують соціальному гувернеру попит на сучасному ринку освітніх послуг.
23. Охарактеризуйте особистісні риси, які протипоказані для діяльності соціального гувернера.
24. Проаналізуйте, серед яких соціальних верств наявний попит на діяльність соціального гувернера у наш час.
25. Розкрийте багатоплановість відповідності фахівця соціально-педагогічній діяльності.
26. Проаналізуйте підготовку соціальних гувернерів на сучасному етапі.
27. Охарактеризуйте базові та спеціальні знання, професійні уміння соціального гувернера.
28. Проаналізуйте зміст і форми підготовки сучасних соціальних гувернерів.
29. Поясніть особливості взаємодії соціального гувернера з батьками вихованців.
30. Розкрийте роль соціального гувернера у профілактиці жорстокого ставлення до дітей у родині.
31. Поясніть типові помилки сімейного виховання.
32. Розкрийте поняття педагогічної культури батьків.
33. Розкрийте сутність особистісно-орієнтованого виховання.
34. Поясніть роль гри у розвитку дитини.
35. Наведіть різновиди ігор, які сприяють пізнанню світу дитиною.
36. Визначте роль комп'ютерних ігор у житті дитини.
37. Розкрийте особливості догляду за дітьми різного віку.
38. Назвіть фактори, що зумовлюють здоров'я людини.
39. Поясніть вплив режиму дня на виховання дитини.
40. Розкрийте сутність та значення здорового способу життя дитини.

41. Назвіть нетрадиційні методи оздоровлення дитини вдома.
42. Охарактеризуйте домашню аптечку.
43. Розкрийте основи раціонального харчування дитини.
44. Розкрийте особливості психологічного світу дітей різного віку.
45. Охарактеризуйте методики раннього розвитку дитини (М. Монтесорі, М. Ібука, С. Лупан та ін.).
46. Проаналізуйте переваги особистісно-орієнтованого підходу до виховання дитини у процесі колективної та індивідуальної форм роботи.
47. Назвіть альтернативні системи психолого-педагогічної роботи соціального гувернера з дітьми різних категорій.
48. Охарактеризуйте особливості роботи соціального гувернерами з дітьми з обмеженими можливостями.
49. Поясніть поняття віктимологія, дефектологія, інвалідність.
50. Окресліть проблему хронічних захворювань дітей.
51. Поясніть причини та наслідки дитячої агресії.
52. Розкрийте шляхи запобігання формування негативних звичок у дітей.
53. Проаналізуйте можливість пристосування дитини до суспільства за умов домашньої освіти.
54. Розкрийте особливості соціалізації дитини в домашніх умовах.
55. Поясніть виховну роль свят.
56. Розкрийте соціалізуючі механізми родинно-побутових обрядів.
57. Охарактеризуйте взаємодію соціального гувернера з педагогічними установами додаткової освіти.
58. Розкрийте сутність навчально-виховної діяльності соціального гувернера з дітьми різного віку.
59. Охарактеризуйте особливості роботи соціального гувернера з дитиною лівшею.
60. Розкрийте поняття „дитина готова до школи” (фізично, інтелектуально, психологічно).
61. Розкрийте особливості діяльності соціального гувернера з вихованцем-учнем.
62. Назвіть напрями естетичного виховання дитини в домашніх умовах.
63. Охарактеризуйте особливості діяльності соціального гувернера з обдарованими дітьми.
64. Розкрийте особливості розвитку творчих здібностей вихованців.
65. Наведіть приклади кращих зразків дитячих художніх творів світової літератури.

Структура навчальної дисципліни

№	Назва модулів і тем	Кількість годин								
		Денна форма				Заочна форма				
		усього	у тому числі			усього	У тому числі			
			Л.	П.	І н д		С. р.	Л.	П.	Інд.
VI СЕМЕСТР										
Змістовий модуль I. Гувернерство як соціально-педагогічне явище			6	6				2	2	
1.	Генезис і розвиток гувернерства як цілісної педагогічної системи		2	2				1	1	
2.	Історико-педагогічний аналіз становлення інституту соціального гувернерства		2	2						
3.	Професійна характеристика соціального гувернера.		2	2				1	1	
Змістовий модуль II. Організаційно-педагогічні засади підготовки соціального гувернера до роботи з вихованцями			4	4				2	4	
4.	Діагностика виховного потенціалу сім'ї		2	2				1	2	
5.	Застосування потенціалу соціального середовища в організації освітньо-виховної діяльності гувернера Алгоритм входження соціального гувернера в сім'ю		2	2				1	2	
Змістовий модуль III. (VII семестр) Першооснови соціально-педагогічної роботи гувернера з різним контингентом вихованців і батьків			10	10				4	4	
6	Психолого-педагогічні основи професійної діяльності соціального гувернера з дітьми з особливими потребами		2	2				2	2	
7	Технології роботи соціального гувернера з вихованцями дошкільного віку.		1	1				1		
8	Наукові засади складання соціальним гувернером режиму дня вихованця.		1	1				1	1	
9	Методика підготовки дитини до школи в домашніх умовах.		1	1						
10	Особливості професійної діяльності соціального гувернера з дітьми шкільного віку		1	1						

11	Організація професійної діяльності соціального гувернера з формування культури поведінки та спілкування виховання		1	1							
12	Технологія організації образотворчої, театральної та музичної діяльності вихованців у домашніх умовах.		1	1							
13	Технологія організації дозвілля вихованців у домашніх умовах		2	2				1			
ІНДИВІДУАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ											
1	Індивідуально-дослідне завдання до змістового модуля І										
2	Індивідуально-дослідне завдання до змістового модуля ІІ										
ВСЬОГО ГОДИН:		120	20	20		80	$\frac{12}{0}$	8	8		104

ДОДАТКИ

Додаток А

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ

ЗАТВЕРДЖЕНО

Міністерство освіти України

01.10.1998

ПОГОДЖЕНО

Міністерство праці

та соціальної політики України

ДОПОВНЕННЯ ТА ЗМІНИ N 1

до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників
(Випуск 85)

Викласти кваліфікаційну характеристику нової професії „Гувернер” (код КП-5131) в такій редакції:

ГУВЕРНЕР

Завдання та обов'язки. Забезпечує догляд, оздоровлення, режимні процеси, вивчення і всебічний розвиток особистості дитини, її здібностей. Задовольняє інтелектуальні та емоційні потреби дитини, готує її до виконання необхідних соціальних ролей (зокрема, до навчання у школі), в разі потреби - захищає її життя, честь і гідність, використовуючи ефективні методи, засоби і форми роботи. Виховує у дитини повагу до батьків, жінки, культурно-національних, духовних, історичних цінностей України, країни походження, дбайливе ставлення до навколишнього середовища. Готує вихованців до свідомого життя в дусі взаєморозуміння, запобігає вживанню ними алкоголю, наркотиків, іншим шкідливим звичкам, пропагує здоровий спосіб життя. Безпосередньо працює з батьками, надає їм консультаційну допомогу з питань навчання, виховання, розвитку їхньої дитини.

Повинен знати: основні положення Конвенції про права дитини, законодавство України про освіту, інші законодавчі та нормативно-правові акти з питань навчання і виховання; державну мову відповідно до чинного законодавства; правила та норми безпеки життєдіяльності; науково-педагогічні засади організації домашнього виховання дитини; вікові анатомо-фізіологічні, психічні особливості розвитку дитини дошкільного віку; основи вікової та педагогічної психології, сімейної психології, педіатрії, гігієни і дієтології дитини, долікарської допомоги; характеристику основних епох світової культури; дитячу літературу, найвидатніші твори мистецтва для дітей; закономірності взаємодії дитини з довкіллям; дитячі ігри та іграшки, їх виховні можливості і функції; методику навчання грамоті, математичної підготовки до школи; методику навчання основам образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, музичного розвитку дитини; засоби та форми розв'язкової діяльності та виховної роботи, прищеплення загальної культури, зокрема етичних навичок дитини, організації активного та творчого дозвілля дитини - індивідуально, в групах та сім'ї; поведіння в

екстремальних ситуаціях; історію рідного краю, міста, його визначні пам'ятки, культурні та навчальні заклади для дітей; основи етики, етикету, екологічної культури.

Кваліфікаційні вимоги. Вища освіта (молодший спеціаліст) відповідного напрямку підготовки без вимог до стажу роботи або повна загальна середня освіта і професійно-технічна освіта та стаж роботи за професією помічника вихователя або няньки не менше 1 року.

АНКЕТА для опитування батьків

Шановний респонденте!

*Ми проводимо вивчення такого соціально-педагогічного явища, як гувернерство.
Ваші відповіді на питання анкети допоможуть в організації
надання високопрофесійних гувернерських послуг у сучасному вітчизняному суспільстві.*

*Об'єктивність результатів дослідження залежить
від щирості та продуманості Ваших відповідей.*

*Вкажіть свою точку зору стосовно запропонованих питань.
Заздалегідь вдячні Вам за допомогу. Своє ім'я можна не вказувати.*

1. Хто допомагає Вам у вихованні дитини?
 - а) родичі;
 - б) педагоги навчальних установ;
 - в) спеціально запрошена людина.
2. Яке визначення, на ваш погляд, доречно застосовувати для спеціально запрошеної людини, що допомагає родині у вихованні дітей?
 - а) няня;
 - б) гувернантка;
 - в) інше (вказіть) _____
3. На Вашу думку, у чому різниця між поняттями „няня” та „гувернантка”? _____
4. Для роботи в якості няні (гувернантки), на Ваш погляд, необхідна спеціальна освіта? _____
Що повинна сучасна няня (гувернантка) знати: _____
уміти: _____
5. З яких причин Ви вдалися чи не користуєтесь послугами домашнього персоналу? _____
6. Якщо у Вас працює няня (гувернантка), зазначте, будь ласка, термін вашого співробітництва. _____ Скільки років Вашій дитині? _____
7. Чи маєте Ви попередній (позитивний, негативний) досвід користування послугами няні (гувернантки)? Якщо так, зазначте, будь ласка, скільки нянь (гувернанток) було у Вашої дитини? З яких причин вони мінялись?

8. Яким чином няня (гувернантка) потрапила до Вашої сім'ї?
 - а) за порадою, знайомих;
 - б) через оголошення в газеті;
 - в) через кадрову агенцію.

9. Чи вкладали ви договір про співробітництво? Якщо так, вкажіть, будь ласка, питання, що там оговорені: _____
10. Чи зараховується няні (гувернантці) робота у Вашій родині як трудовий стаж? Якщо так, то яким чином? _____
11. Що входить в обов'язки няні (гувернантки), яка працює у Вас? _____
12. Які ще обов'язки Вам хотілося б, щоб виконувала Ваша няня (гувернантка)? _____
13. Який графік роботи Вашої няні (гувернантки) _____
14. Яку освіту має Ваша няня (гувернантка)? _____
15. Які вікові характеристики, на Ваш погляд, найбільш оптимальні для роботи нянею (гувернанткою)? *(Поясніть, будь ласка, свою думку)* _____
16. Які риси обов'язково мають характеризувати няню (гувернантку)? _____
17. Няня (гувернантка) Вашої дитини це:
 а) Ваша помічниця;
 б) виконавець Ваших інструкцій;
 в) людина, яка краще знає, що необхідно Вашій дитині.
18. Що, на Вашу думку, є найскладнішим у роботі няні (гувернантки) взагалі і для Вашої няні (гувернантки) зокрема? _____
19. Ви задоволені роботою няні (гувернантки) Вашої дитини?
 а) цілком Так;
 б) скоріше Так, аніж Ні;
 в) Ні, але її любить дитина;
 в) планую запросити іншу людину.
 Що саме визначає Вашу оцінку? _____
20. На Ваш погляд, у сучасному суспільстві які перспективи у таких професій, як няня, гувернантка? _____
21. Як Ви вважаєте, сучасне гувернерство – це: _____

АНКЕТА

для опитування осіб, які працюють нянями (гувернантками)

Шановний респонденте!

*Ми проводимо вивчення такого соціально-педагогічного явища, як гувернерство.
Ваші відповіді на питання анкети допоможуть в організації
надання високопрофесійних гувернерських послуг у сучасному вітчизняному суспільстві.*

*Об'єктивність результатів дослідження залежить
від щирості та продуманості Ваших відповідей.*

*Вкажіть свою точку зору стосовно запропонованих питань.
Заздалегідь вдячні Вам за допомогу. Своє ім'я можна не вказувати.*

1. Яке визначення, на ваш погляд, доречно застосовувати для спеціально запрошеної людини, що допомагає родині у вихованні дітей?

а) няня;

б) гувернантка;

в) інше (вказіть) _____

2. На Вашу думку, у чому різниця між поняттями „няня” та „гувернантка”?

3. Для роботи в якості няні (гувернантки), на Ваш погляд, необхідна спеціальна освіта? _____

Що повинна сучасна няня (гувернантка) знати: _____

уміти: _____

4. З яких причин Ви стали працювати нянею (гувернанткою)?

5. Зазначте, будь ласка, скільки часу Ви вже працюєте нянею (гувернанткою) взагалі і у сім'ї, в якій працюєте зараз, зокрема?

6. Скільки років Вашому теперішньому вихованцеві? _____

7. Чи маєте Ви попередній (позитивний, негативний) досвід роботи нянею (гувернанткою)? Якщо так, зазначте, будь ласка, у скількох родинях Ви працювали? З яких причин Ви змінювали місце роботи? _____

8. Яким чином Ви потрапили в сім'ю, де працюєте зараз?

а) за порадою, знайомих;

б) через оголошення в газеті;

в) через кадрову агенцію.

9. Чи вкладали ви договір про співробітництво? Якщо так, вкажіть, будь ласка, питання, що там оговорені _____

10. Чи зараховується Ваша робота зараз як трудовий стаж? Якщо так, то яким чином? _____

11. Що входить до Ваших обов'язків у якості няні (гувернантки)? _____

12. Які обов'язки, Ви вважаєте, заважають повноцінно доглядати дитину?

13. Який графік Вашої роботи? _____

14. Яку освіту Ви маєте? _____

15. Які вікові характеристики, на Ваш погляд, найбільш оптимальні для роботи нянею (гувернанткою)? *(Поясніть, будь ласка, свою думку)* _____

16. Які риси обов'язково мають характеризувати няню (гувернантку)? _____

17. Працюючи нянею (гувернанткою), якої позиції Ви дотримуєтесь?
а) я - помічниця матері мого вихованця;
б) я - виконавець інструкцій мами дитини;
в) я краще знаю, що необхідно дитині.
18. Що, на Вашу думку, є найскладнішим у роботі няні (гувернантки) взагалі і для Вас зокрема? _____

19. Ви задоволені своєю роботою?
а) цілком Так;
б) скоріше Так, аніж Ні;
в) Ні, але дуже люблю цю дитину;
в) планую змінювати місце роботи.
Що саме визначає Вашу оцінку? _____

20. На Ваш погляд, у сучасному суспільстві які перспективи у таких професій, як няня, гувернантка? _____

21. Як Ви вважаєте, сучасне гувернерство – це: _____

Додаток В

Організація соціально-педагогічної роботи з сім'єю, що виховує дитину з відхиленнями в розвитку, передбачає кілька етапів.

**І етап -
діагностико-
конструктивний**

Діагностика мікросоціуму і виховного потенціалу родини. Аналіз основних проблем і проектуванні соціально-педагогічного процесу в сім'ї, добір специфічних засобів і методів реабілітації відповідно до загальних цілей виховання.

Основна мета діяльності соціального працівника на початковому етапі — формування в батьків адекватних уявлень про структуру порушень психофізичного розвитку дитини і про можливості її освіти та соціалізації.

**II етап
роботи –
організаційний**

Полягає в конструктивній діяльності, включаючи різноманітні форми педагогічної анімації при організації сімейно-побутової праці, освітніх заходів, дозвілля і передбачає проектування корекційно-педагогічного процесу в умовах родини, добір засобів і методів роботи, організацію педагогічного середовища в родині, конструювання системи навчальної взаємодії дорослого і дитини.

**III етап -
комунікативний**

Він припускає допомогу у встановленні оптимальних взаємин між батьками, батьками і дітьми. Цей етап має вирішальне значення для нормалізації психологічного клімату в родині, послаблення емоційної напруженості, реконструкції батьківських позицій у процесі педагогічної діяльності. Він сприяє становленню нових форм взаємодії з дитиною, що має відхилення в розвитку, засвоєнню специфічних засобів спілкування.

Додаток Г

**Пам'ятка соціальним працівникам
щодо організації соціально – педагогічної роботи з сім'єю, що виховує
дитину з особливими потребами**

Підготовлено студенткою 4 курсу 1 групи Крамаренко Катериною

“...Ніщо не залишається непорушним, а все завжди може змінитися на краще. Аби тільки були створені відповідні умови ”

І.П.Павлов

Цілі соціально-педагогічної роботи з сім'єю:

- а) мотивація батьків на здійснення підтримуючої діяльності по відношенню до дитини; забезпечення всебічного розвитку дитини, що має порушення;
- б) проведення роботи, що допомагає членам сім'ї досягти розуміння з дитиною, адаптуватися до її особливостей ;
- в) пристосування сімей, що мають дітей із затримками розвитку, для максимально ефективного задоволення потреб дитини;
- г) вивчення способу функціонування конкретної сім'ї та вироблення індивідуальної програми, що відповідатиме потребам і стилю життя даної сім'ї.

**Зверніть увагу!!! Яка реакція
батьків на появу в сім'ї дитини з
особливими потребами.**

П'ять типів поведінки (Л. І. Акатов):

- 1) **прийняття дитини і його дефекту** (батьки приймають дефект, адекватно оцінюють його і виявляють по відношенню до дитини справжню відданість);
- 2) **реакція заперечення** (батьки заперечують дефект дитини і, як наслідок, не приймають і не визнають для своєї дитини ніяких обмежень);
- 3) **реакція надмірного захисту** (батьки сповнені почуттям жалю і співчуття, що проявляється в надмірно дбайливому захисті дитини від усіх небезпек);
- 4) **приховане зречення, відкидання дитини** (дефект дитини вважається ганьбою. Негативне ставлення і відраза по відношенню до дитини ховається за надмірно дбайливим, попереджувальним вихованням)
- 5) **відкрите зречення, відкидання дитини** (дитина приймається з огидою, при цьому батьки повністю усвідомлюють свої ворожі почуття, звинувачуючи суспільство, лікарів, вчителів в неадекватному відношенні до дефекту дитини).

Гіперопікуючий стиль

Гіпопротекційний стиль

За характером стилю внутрішньосімейних взаємин виділяють 4 типи сімей (Л. І. Аксьонова):

Репресивний стиль

Стиль співробітництва

РЕЖИМ

ДНЯ

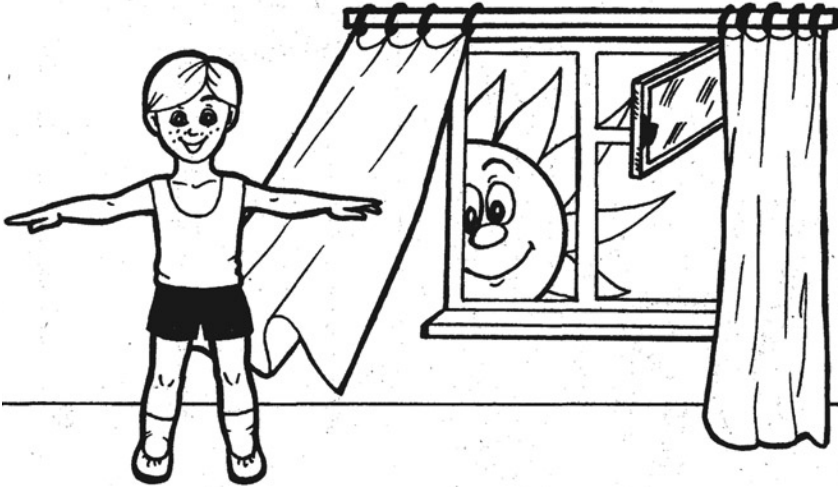
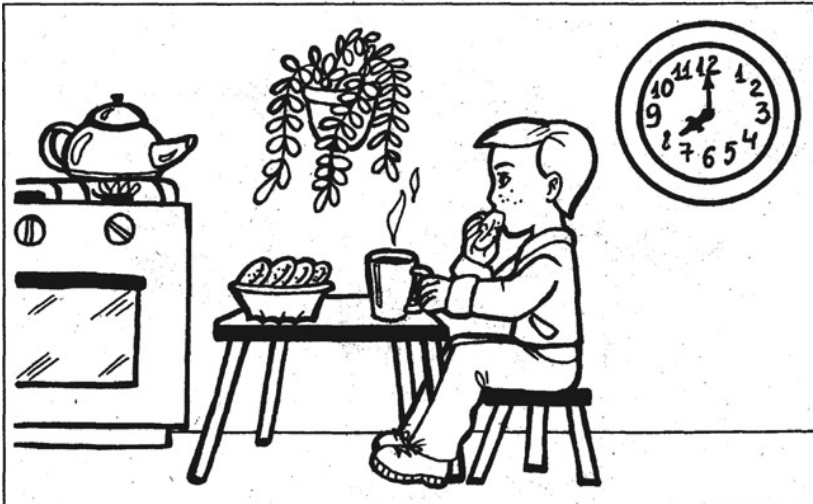
ДЛЯ

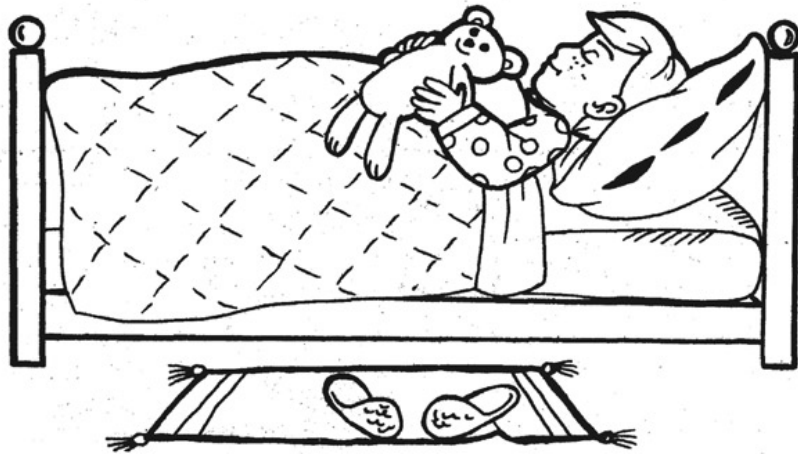
ДИТИНИ

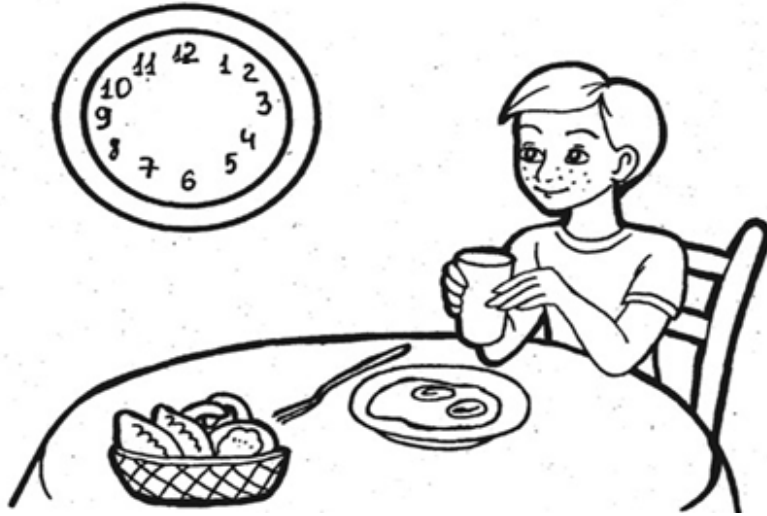
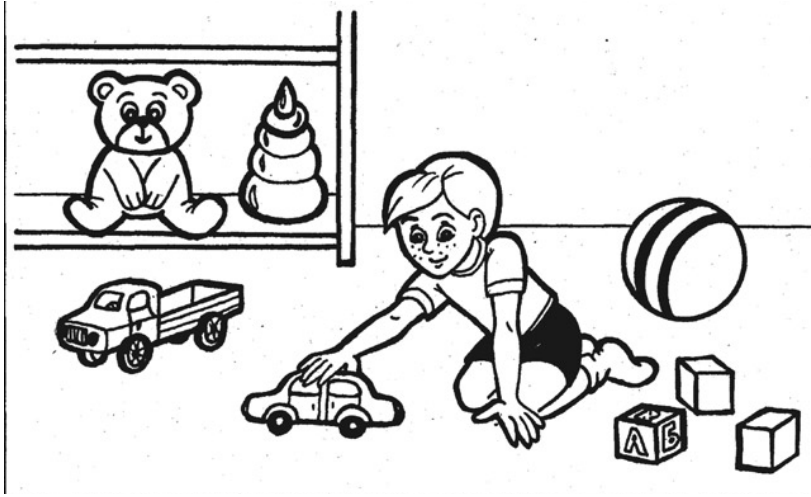
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

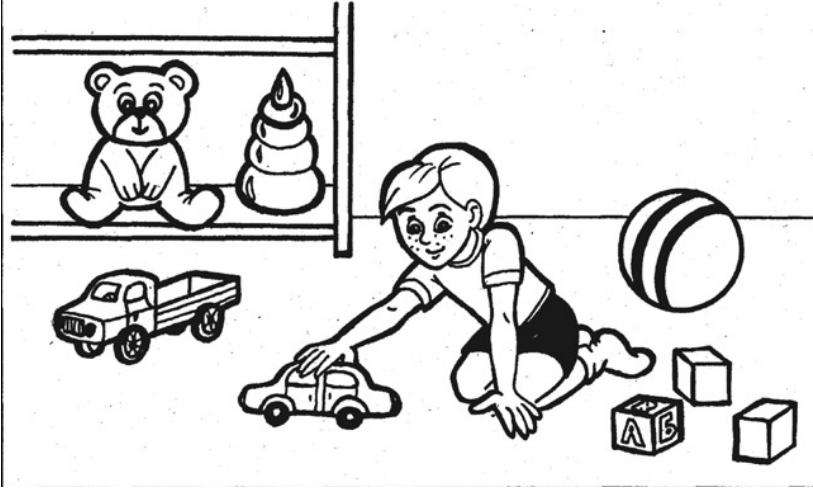
Пробудження, ранковий туалет
Ранкова гімнастика
Сніданок
Заняття з дитиною в дидактичні ігри
Прогулянка
Обід
Денний сон або читання книги
Полуденок
Ігри, прогулянка
Вечеря
Спокійні ігри
Гігієнічні процедури
Сон

Навчальне видання

Леонова Вероніка Іванівна

ТЕХНОЛОГІЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ГУВЕРНЕРА

Навчальний посібник

Леонова В. І. – кандидат педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 «Соціальна педагогіка», викладач кафедри соціальної педагогіки, психології та педагогічних інновацій Державного Закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».